UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL
00034703330

BAKARA

âyet 1-10

derleyen: CEMÂLNUR SARGUT

KUR'ÂN-I KERÎM ÇALIŞMALARI 2 Bakara şerhi

NEFES

BAKARA

Âyet 1-10

Cemâlnur Sargut

This book is due at the WALTER R. DAVIS LIBRARY on the last date stamped under "Date Due." If not on hold, it may be renewed by bringing it to the library.

DATE DUE	RETURNED	DATE DUE	RETURNED
APR 11 2010			

Form No 513.

NEFES
yayınları

ISBN: 978-605-5902-04-9

1. basım
Kitap yayın no: 9
Kur'an-ı Kerîm Çalışmaları 2
Mayıs, 2009- İstanbul

Metin Grubu: *Meral Hasırcı, Nazlı Kayahan, Neşe Taş*
Editör: *Muhammed Bedirhan*
Kapak tasarımı: *Hümanur Bağlı*
İç grafikler: *Aygül Okutan*
Sayfa düzeni: *Adem Şenel*
Kapak & İç baskı: *Pasifik Ofset.*
Cilt: *Pasifik Ofset*

Nefes Yayınları;
Bağdat Cad. Güzel Sk. Bilkan Apt.
A Blok no:11/2 Selâmiçeşme, İstanbul
Tel: (216) 359 1020 **Faks:** (216) 359 4092

BAKARA

Âyet 1-10

Cemâlnur Sargut

UNIVERSITY LIBRARY
UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA
AT CHAPEL HILL

Nefes Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 13

BAKARA SÛRESİ 17

1. ÂYET 21
Elif, Lâm, Mîm
Elif 21

Lâm: 25
Mîm: 26
"Elif, Lam, Mîm" birlikte 29

2. ÂYET 37
Zâlikel-kitâbü lâ raybe fîh hüden li'lmüttekîne
O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler için
(sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.

"İşte o kitap! "(Zâlike'l-kitabü) 38
Zâlike 39
O Kitap 39
"Kuşku, çelişme, tutarsızlık yok onda." (lâ raybe fiyh) 47

Bir kılavuzdur (hidâyettir) o,
(Hüden) 51

Hidâyet **51**
Korunup sakınanlar (müttakîler / takvâ ehli) için.
(fiyh hüden lilmüttekıyne) **55**
İttikā, Müttakî/Takvâ ehli **55**

3. ÂYET 73
Elleziyne yü'minune bi'l-ğaybi ve
yükıymûne's-salâte ve mîmmâ rezaknâhüm yünfikûne
Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine
verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.

"Onlar ki gayba inanırlar" **76**
Îmân **86**

"Namaz kılarlar" **92**
Abdest **92**
Namaz/Salât **106**

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN ECVİBE-İ HAKKIYYE'Sİ 137
Yedi sayısı **137**

Birinci soru:
Cuma'da ön, iydda sonra hutbe okunmak nedir?
Hutbenin cuma namazından önce, bayram namazında ise
sonra okunmasının hikmeti nedir? **139**
TECELLÎ *141*
İCMÂL-TAFSÎL *143*
FARK-CEM' *146*

Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki
ikinci işaret: ***149***
AHMED-MUHAMMED *150*

Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki
Üçüncü İşaret: ***152***

Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki
Dördüncü İşaret: ***153***
NEFS-RUH *153*

Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki
Beşinci İşaret: ***154***
MEKKE-MEDÎNE *154*

Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki
Altıncı işaret: ***156***
Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki
Yedinci İşaret: ***158***
HİTAP-İŞİTME-GÖRME *158*
MÎRÂC *159*

İkinci Soru:
Leyle-i Mîrâc'da pençâh vakt salât farz oluben
Ba'de tenzîlin aceb beş vakte hasr olmak nedir?
-Mîrâc gecesinde elli vakit namaz farz olduğu hâlde,
indikten sonra beş vakte inhisâr etmesinin hikmeti nedir? **160**
DEHR/ZAMAN *160*
MEKKE / KÂBE *162*
SEKR *164*
VAKİT NAMAZLARI *165*
SEYR *169*
HAZARÂT-I HAMS *171*

Üçüncü soru:
İki, üç, dört rek'aden bîş ü kem olmayub salât
Her birin bir vakte tahsîs eyleyüb kılmak nedir?
-Namazların her birini bir vakte tahsîs ederek iki, üç ve dört
rekâttan fazla ve eksik olmaksızın kılmanın hikmeti nedir? ***175***
REKÂT-KANAT *175*
REKÂTLAR-CELÂL / CEMÂL *177*
NÂFİLE NAMAZLAR *179*
NAMAZ VAKİTLERİ *181*

Dördüncü soru:
Her salât kim rek'ati üç ola yâhut dört ola
Ol salât içre iki kerre bu oturmak nedir?
-Üç ve dört rekâtlı namazlarda iki defa oturmanın hikmeti nedir?.... 184
NAMAZIN RÜKÛLARI..... 184
FENÂ-BEKÂ..... 186
AŞK ATEŞİ..... 189
MİRÂC..... 190
KA'DE..... 191
KIYÂM..... 192

Beşinci soru:
Gündüz ihfâ ile olmuşken kırâat fi's-salât
Cum'a ve ıydin salâtı içre olmamak nedir?
-Namazlarda kıraat gündüz gizli olduğu hâlde, Cuma ve bayramlarda cehri olmasının hikmeti nedir?..... 193
GÜNDÜZ VE GECE..... 193
SİLSİLE-İ MERÂTİB..... 195
ENE'L-HAK..... 196
CUMA-BAYRAM..... 197

Altıncı soru:
Çün yakın ola kıyâmet mağrıbî olup şems
Kenz-i garba girip andan yine doğmak nedir?
-Kıyâmet yaklaştığı vakit, güneşin batıya geçip yine oradan doğmasının hikmeti nedir? 199
KIYÂMETLER..... 199
ÂDEM'E TECELLÎ..... 201
GECE-GÜNEŞ..... 201

Yedinci soru:
Ziyâde tekbîrleri ıydin nedir hem idicek
Her birinde ellerini abdî kaldırmak nedir?
-Bayram namazındaki ziyâde tekbîrlerin ve o sırada elleri kaldırmanın hikmeti nedir? 202
BAYRAM TEKBİRİNİN HİKMETİ..... 203

"Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkalarına yardım için verirler."..... 204
İnfâk..... 204

4. ÂYET 221

Velleziyne yü'minûne bimâ ünzile ileyke ve mâ ünzile
min kablike ve bil'âhirati hüm yûkınûne.

Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler;
âhiret gününe de kesinkes inanırlar.

"Onlar ki sana ve senden öncekilere indirilen kitaplara inanırlar," ... 223
"âhirete îmân ederler" 231
Âhiret 231

5. ÂYET 245

Ülâike alâ hüden min rabbihim ve ülâike hümü'l-müflihûne

İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve
kurtuluşa erenler de ancak onlardır.

"Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler" 246
Rab* *246
Rubûbiyyet 252
Hidâyet ancak Rab'dan gelir 253
"bunlar felâha erenlerdir" 264
Kurtuluşa/Felâha ermek 264

6. ÂYET 269

İnnelleziyne keferû sevâün aleyhim eenzertehüm
em lem tünzirhüm lâ yu'minûne

Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da
korkutmasan da onlar için birdir; îmân etmezler.

7. ÂYET 269

Hatemallâhü alâ kulûbihim ve alâ sem'ihim ve alâ ebsârihim
ğışâvetün ve lehüm azâbün aziymün.

Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların
gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için
(dünya ve âhirette) büyük bir azap vardır.

Âyetin cemâlî yorumu **270**
İnkâr edenler/Keferu **274**
Küfür ve kâfir **274**
Şerîat Açısından Açıklaması *274*
Tasavvuf Açısından Açıklaması *275*

"uyarsan (İnzâr) da, uyarmasan da" **283**
İnzâr / Korkutarak uyarma **283**
"uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar." **283**
Allah korkusunun hakîkati *287*

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir.
Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır." **293**
Kalp **293**
Mühürlenmek, perdelenmek **302**
"En büyük (azîm) azab onlarındır." **313**
Azap **313**

8, 9. ÂYET 317
-ve mine'n-nâsi men yekûlü âmenna billâhi ve
bi'l-yevmi'l-âhiri ve ma hüm bi mü'miniyne
-yuhâdiûnallâhe velleziyne âmenu ve ma yahdeûne
illâ enfüsehüm ve mâ yeşurûne
-İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları hâlde
"Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler.
-Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve
mü'minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini
aldatırlar ve bunun farkında değillerdir.

Münâfık **323**
"Gerçekte ise onlar öz benliklerinden başkasını aldatmıyorlar.
Ne var ki, bunun farkında olmuyorlar." **327**
Küffâr **330**

10. ÂYET 331
fî kulûbihim meradun fezâde hümullâhu meradan
ve lehüm azâbün eliymün bi mâ kânû yekzibûne
Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır.

"Kalplerinde hastalık vardır." 332
Kalp hastalıkları 332
"Allah da onların hastalığını arttırmıştır." 334

"Söylemekte oldukları yalanlar" 335
Yalan 335

"onlar için elîm bir azap vardır" 336
Başlarına gelen elîm azap nedir? *336*

KELİME İNDEKSİ 343

ÂYET İNDEKSİ 381

ÖNSÖZ

Elif, Lâm, Mîm.
Hayat, ilim, hikmet...

Yaradılışın başlamasıyla dirilen insan, ilmini hikmete çevirip Allah'ı her baktığı yerde görmek her işittiği seste duymak derecesine ulaşınca, yaşadığını anlar, idrâk sahibi olur. İşte başındaki üç harfle dahî Kur'an'ın mânâsını özetleyen yüce sûre BAKARA bizi *tevhîd*'e götüren putlarımızı kırarak *hâkim* (hikmet sahibi) olmayı öğreten *Rabbî* sûredir.

Yâ-sîn ile başladığımız tefekkür yolculuğuna belki de tamamlanınca 20'li ciltleri bulacak olan bu sûre ile devam etmek boynumuzun borcuydu. Zira "Sûre-i Yâ-sîn" ile aşk dolan gönüllerimizin *edebi* öğrenmek mecbûriyeti vardı.

Edep ise Hakk'tan başka hiçbir şey görmemek demektir...

Hakk kulundan intikāmın yine abd'iyle alır
Bilmeyen ilm-i ledûn'u onu abd etti sanır
Her işin hâliki oldur abd eliyle işlenir
Sanma ki onsuz Bahriyâ âlemde bir çöp debrenir
diyen kâmil insanlar gibi Allah'tan emîn olarak hüzünsüz ve korkusuz bir âleme kavuşmanın yegâne yolu Kur'ân'ın tecellîsinin gönlümüzü Kadir gecesi gibi aydınlatması değil midir?

İnsân-ı kâmil'lerin yorumlarıyla idrâke çalıştığımız sûrenin ilk 10 âyetinin gönülleri aşkla doldurmasını, ibâdetimizi aşk yolculuğuna çevirmesini ve bizleri yaşayan Kur'ân'lar hâline getirmesini Allâh'ımızından niyâz ediyoruz.

Hürmetlerimle

Cemâlnur SARGUT

بسم الله

YAYINCI ÖNSÖZÜ

Bakara Sûresi, Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'in Medine'ye hicret etmelerinden sonra ilk inen sûredir. Ayrıca bütün Kur'ân'ın en son inen, *"Allah'a döneceğiniz günden korkun. Sonra herkese kazandığı tamamen ödenecektir."* (Bakara, 281) âyeti de bu sûrededir. Demek ki Medine'de ilk inmeye başlayan ve en sonra tamam olan bir yüce sûredir.

Kur'ân'ın zirvesi el-Bakara sûresidir.

Kur'ân canlı bir cisme benzetilecek olursa Fâtihâ başı, el-Bakara gövdesinin en önemli kısmı, diğer sûreler de başka uzuvları, cihazları, kol ve bacakları derecesindedir.

Bu eser Bakara Sûresinin ilk on âyetini kapsamaktadır. Daha önce okurlara sunduğumuz "Ey İnsan" gibi büyük mutasavvıfların incelenen âyetlerle ilgili yorumlarından derlenmiştir.

İlk on âyetin içinde Kitab'ın mânâsı, Hidâyet'in anlamı ve korunup sakınan takvâ ehli için Kur'ân'ın nasıl bir kılavuz olduğuna dâir tasavvufî açıklamalar mevcuttur.

Mü'min, münâfık ve kâfirin tanımları derinlemesine yapılmış, vasıfları ayrıntıları ile açıklanmıştır.

Gayba îman, abdest, namaz, infâk gibi konular derinlemesine incelenmiş, okuyucu için bir kaynak eser olması amaçlanmıştır.

Müslüman Türk insanı bugün yeri doldurulamamış mânevî değerlerinin arayışı içerisindedir. Klişeleşmiş ve kendisine korku salan bir dînî anlayışı reddetmekte, sevebileceği ve uygulayabileceği bir İslamiyet'in özlemini çekmektedir. Bunun yolu da doğru ve yaklaştıran, itmeyen çeken bir bakış açısı ile hurafelerden uzak, aydın, uygulanabilir bir İslâmiyet anlayışı ile bilgilendirilmesidir.

Cemâlnur Sargut Hanımefendi tarafından derlenen bu eser inşallah bu amaca hizmet etmek gayesi ile yayına hazırlanmıştır.

BAKARA SÛRESİ (2/92. sûre)

Medine Döneminde indi

Âyet sayısı: 286

Bismillâhirrahmânirrahîm

Peygamber (s.a.s.) efendimiz'in Medine'ye hicret etmelerinden sonra ilk inen sûredir. Ayrıca bütün Kur'an'ın en son inen, *"Allah'a döneceğiniz günden korkun. Sonra herkese kazandığı tamamen ödenecektir."* (Bakara, 281) âyeti de bu sûrededir. Demek ki Medine'de ilk inmeye başlayan ve en sonra tamam olan bir yüce sûredir.[1]

- Kur'ân'ın zirvesi el-Bakara sûresidir.
  Kur'ân canlı bir cisme benzetilecek olursa Fâtiha başı, el-Bakara gövdesinin en önemli kısmı, diğer sûreler de başka uzuvları, cihazları, kol ve bacakları derecesindedir.[2]

- Kur'ân-ı Kerîm'de ne mevcûd ise Bakara sûresinde mevcuttur.[3]

- "Günlerin efendisi Cuma günü, sözlerin efendisi Kur'ân, Kur'ân'ın efendisi Bakara Sûresi, Bakara Sûresinin efendisi de âyetü'l-kürsîdir." [4]

---

1 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. II, İstanbul, 1992, s.143.
2 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. II, İstanbul, 1992, s.144.
3 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.542.
4 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. II, İstanbul, 1992, s.158.

- Şeyh-i Ekber İbn Arabi'nin Tecellîyât Kitabı'nı anlamanın anahtarı, Bakara Sûresindedir. Kitabın her bölümünün, bu sûreden bir veya birkaç âyetten oluşan dayanakları vardır... Şeyh, adı geçen kitabın girişinde onu şöyle tanıtmaktadır: "Bu onüç tılsımdan biri olan, üçüncü tılsımdan inişlerdir." Üçüncü tılsımla, Bakara sûresi'nin başında yer alan "Elif, Lâm, Mîm" harflerine işaret edilmektedir. Bakara sûresi ise mukataa harfleriyle başlayan onüç sûreden biridir.

  Örnekler: Birinci tecellî: Sır yoluyla gerçekleşen işaret tecellîsi. Sûrenin ilk âyetine taalluk *(ilgili olma)* eder: "Elif. Lâm. Mîm. İşte bu Kitab..."

  İkinci tecellî: Göz aydınlığında arınmanın nitelikleri. İkinci âyetle ilgilidir: "Onlar ki gayba îmân ederler ve namazı ikâme ederler." Çünkü namaz göz aydınlığıdır...[5]

- Bu sûre anlamı müphem *(örtülü)* harflerle başlayan ilk sûredir.[6]

- Bakara Sûresi müteşâbih *(anlamı herkes tarafından anlaşılmayan)* harflerle başlamıştır. Müteşâbihler aynı zamanda yorumdan uzaktırlar. Akıl sahipleri ile hikmet sahibi kimselerin mertebeleri bununla anlaşılır.[7]

- Bazı bilim adamları bu müteşâbih *(anlamı herkes tarafından anlaşılmayan)* lerin yorumunu Allah'tan başka hiç kimse bilmez, her kitabın bir sırrı vardır, Kur'ân'ın sırrı da bu harflerdir, demişlerdir.[8]

- "Her kitabın bir özeti vardır. Bu kitabın özeti de hecâ harfleridir." (Hz. Ali)[9]

---

5 Abdülbâki Miftah, *Füsusu'l Hikem Anahtarları Kur'ân-Varlık*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, s.30.
6 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.98.
7 7 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, c. I, İstanbul, 2004, s. 56.
8 Ali Akpınar, *Kur'ân'da Hece Harfleri, (Hurûf-i Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin 'Hece Harfleri Yorumu*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2003, sayı.11, s.55-73.
9 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.153.

- Bil ki; sûrelerin başındaki anlamı meçhul harflerin hakîkatlerini, ancak akılla anlaşılabilen sûrelerin hakîkatlerini bilenler bilebilirler.[10]

- Bir kul, bu harflerin sûrelerindeki hakîkatlerini öğrenmedikçe, îmânın sırlarını kemâle erdiremez.[11]

- Harf, Hakk'ın kendisiyle sana hitâp ettiği ibârelerdir.
  Varlık bir harftir, anlamı sensin
  Benim âlemdeki yegâne emelim O'dur
  Harf bir anlam, harfin anlamı ise onun sâkinidir *(hareke)*.[12]

> *Bakara'nın başında bulunan ve bu sûrenin özetini veren üç harf, bir anlamda, şâhit çağırmak demektir.*
>
> *Melekleri, bir anlamda da melekelerimizi harekete geçirip idrâki arttırışımız; kendimize "Kendine gel, bu âyeti anla" demektir. "Sen bu âyeti öğren ve hâle geçir" anlamındadır.*
>
> *Cebrâil'in mânâsını, seni bilgi ile dirilten, idrâkini arttıran olarak düşünürsen; Elif'ten maksat Allah; lam, Cebrâil, yani mürşidin; Mîm ise Allah'ın senin hakîkatinde ilmi ve sıfâtıyla tecellîsi oluyor.*
>
> *Elif, "lâ ilâhe illallah" gibi düşünülürse, Lâm; "lâ mevcûda illallah" yani kâmil insanda tecellî eden Cebrâil'dir. Zâten kâmil insan, "la mevcûda illallah"ın delilidir ve aşikâr görünüşüdür. "Lâ fâile illallah" ise Mîm'dir ki, yaradılmışın fiilindeki tecellîdir.*
>
> *Bakara, Allah'ın insân-ı kâmilin vâsıtasıyla (şefaatiyle), sende açığa çıkardığı hakîkatindir.*[13]

10 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.98.
11 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.161.
12 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s. 257.
13 Derleyenin notu.

ÂYET 1:

Elif, Lâm, Mîm

Müteşâbih (*Kur'ân- ı Kerîm'in mecâzi mânâya elverişli âyetleri)* de, tilâvet *(okumak, takip etmek)* yönünden tıpkı muhkem *(mânâsı açık olan âyetler)* gibidir. İbn Mes'ûd'un anlattığına göre Râsûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim, Allah'ın kitabından bir tek harf okursa, (mânâsını idrâk ederse) ona bir hasene (*sevap*) vardır. Her bir hasene de on misli olarak değerlendirilir. Ben, 'Elif, lâm, Mîm' bir tek harftir demiyorum. Aksine 'Elif' bir harftir, 'lam' bir harftir ve 'Mîm' de ayrı bir harftir. Dolayısıyla "Elif, Lâm, Mîm"de otuz hasene vardır"[14]

Elif:

- Elif, hayattan ibarettir (mazharıdır)... İlâhî hayatın bütün eşyaya sirini *(yayılmak)* ve eşyanın ilâhî hayat ile kâim oluşunu *(varolduğunu)* görmüyor musun?
  İşte Elif de tıpkı bunun gibi, bizzat harflerin hepsine sârî *(sir eden, yayılmış)* ve hepsinde mevcuttur. Hatta hiç bir harf yoktur ki Elif, o harfte telaffuz ve yazılış yönünden mevcûd olmasın.[15]

14 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, c. I, İstanbul, 2004/7, s.59.
15 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.116-117.

- Bütün mertebeler Elif'e ait olduğu gibi, harfler âleminin toplamı ve mertebeleri de ona özgüdür.
  Elif, Bir sayısı bütün sayılara yayıldığı gibi bütün mahreçlere *(harf ve seslerin ağızdan çıktıkları yer)* yayılır. O, harflerin dayanağıdır, her şey ona ilişir, o hiçbir şeye ilişmez. Bu özelliğiyle de Bir'e benzer, çünkü sayıların varlıkları da ona ilişir, o ise hiç birisine bağlı değildir. Bir, bütün sayıları ortaya çıkartır, sayılar ise onu ortaya çıkartamazlar. Bir herhangi bir mertebeyle sınırlanmadığı gibi, elif de bir mertebeyle sınırlanmaz. Elif'in ismi bütün mertebelerde gizlenir, böylece bir yerde ismi B, bir yerde C, bir yerde H, olur. Bütün mânâ ve harfler Elif'indir.
  Elif Zât'ı ifade eder.[16]

- Elif, yayılmayı ve yayılmada dâhil olmayı ihtiva eden zâta delâlet *(işaret)* eder.[17]

- Elif harfi yazımda diğer harflerden ayrı bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki; bu harf kendisinden başka bir kaç harf gibi (dal, za, ra, ze, vav), kendisinden sonra gelen harflere bitişmez. Ancak diğer harfler kendisine bitişir. Elif harfinin bu özelliği, tüm mahlûkātın yüce yaratıcıya muhtaç olduğunu ama O'nun hiç kimseye muhtaç olmadığını hatırlatır.
  İhlâslı bir kul Elif harfinden; Allah'ın mekândan münezzeh *(tenzîh edilmiş)* olduğunu hatırlar. Çünkü diğer harflerin boğazda, dudakta, yahut dil üzerinde belli çıkış yerleri vardır. Elif ise böyle değildir, onun belli bir yeri yoktur.
  Elif harfi, kulun kendini yalnızca Allah'a vermesine işaret eder. Kul, tıpkı Elif'in hiçbir harfe bitişmediği gibi, Allah'tan başkasına yönelmez ve O'nun huzûrundan hiç ayrılmaz.
  ...
  Her harfin kendine has özel bir duruşu ve şekli vardır. Bunlardan yalnızca Elif dimdik ayakta duruşu ve başka harflerle bitiş-

16 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s. 170.
17 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.95.

memesi ile onlardan ayrılır. İşte o kitabın başına konarak, alfabenin ilk harfi olarak; başka şeylere bitişmekten ve başka şeylerle meşgul olmaktan uzaklaşan kimse, yüceliklere erer ve ulvî mertebeleri kazanır. Zâten mürekkeb *(birleşik)* olayan harfler, sevenlerin hâllerini ve sırlarını yabancılardan gizlemek için kullandıkları rumuzlardır. Açık ibareler genel şeylere işaret eder, rumuz *(işaret)* ve işaretler ise özel şeylere işaret eder.[18]

- Yüce Tanrı, Kur'ân'da yer alan anlamı tam olarak bilinmeyen harfler içinde yazılış bakımından Elif'i birinci yaptı; telaffuz bakımından ise Hemze'yi birinci yaptı.
  Dolayısıyla Elif, kendi mükemmelliği içinde Zât'ın varlığı için bir simgedir. Çünkü Elif, herhangi bir harekeye muhtaç değildir. Dolayısıyla Elif, bütün açılardan mükemmeldir.[19]

- *Ey Elif'in Zâtı! Sen münezzehsin*
  (tenzîh edilmiş eksik ve kusurdan uzak sayılmış)!
  Acaba senin için âlemler içinde bir varlık, bir mahâl (mekân) var mı?
  O dedi ki Hayır ! İltifatımdan başka bir şeyim yok!
  Çünkü ben ebedîleştirme harfiyim, "ezel" içiririm.
  Aynı zamanda ben zayıf seçkin bir kulum.
  Ben, sultanı azîz ve celîl olanım.

  Elif, hakîkatlerden bir koku koklayan kimse nezdinde harflerden herhangi bir harf değildir. Fakat genel olarak insanlar onu harf diye isimlendirmişlerdir. Eğer hakîkat ehli, 'o da bir harftir,' derse, o bunu cümle içerisinde, o harfin de yer alması açısından öyle söyler. Elifin makamı "cem" makamıdır. Elifin isimleri vardır. Onun ismi Allah'tır. Elif'in sıfatları vardır; onun sıfâtı, "kayyûmiyet" *(ezelden ebede daim)* tir. Elif'in isimleri de vardır: el-mübdî *(benzeri olmadan yeniden yaratan)*, el-bâis *(diriltten)*, el-vâsi' *(ihsân eden, rahmeti her şeyi kaplayan)*, el-hâfız *(ko-*

18 Ali Akpınar, *Kur'ân'da Hece Harfleri' (Hurûf-i Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin 'Hece Harfleri Yorumu*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2003, sayı: 11, s.55.

19 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.103.

ruyan), el-hâlık *(yaratan)*, el-bâri *(güzel yaratan)*, el-musavvir *(güzel sûretler veren)*, el-vehhab *(çok fazla ihsân eden, bağışlayan)*, er-rezzâk *(rızık veren)*, el-fettâh *(fetheden)*, el-bâsit *(açan, ferahlık veren)*, el-muizz *(izzet ve ikram eden, azîz)*, el-muîd *(yardımcı)*, er-râfi *(yükseltici,hamil sahip)*, el-muhyî *(maddî mânevî hayat veren)*, el-vâlî *(her şeye mâlik)*, el-câmi *(toplayan, içine alan)*, el-mugnî *(zenginlik veren)*, en-nâffi *(menfaat ve fayda veren).*

Elif'in zât isimleri de vardır: Allah, er-rab *(terbiye eden)*, ez- zâhir *(açık)*, el-vâhid *(bir, tek, benzersiz)*, el-evvel *(ilk, önce)*, el-âhir *(son)*, es-samed *(her şeyin kendisine muhtaç olup, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan)*, el-ganî *(zengin, muhtaç olmayan)*, er-rakîb *(dâimâ görüp gözeten)*, el-mübîn *(aşikâr eden)*, el-hak *(var olan, varlığı hiç değişmeden duran).*

Bütün mertebelerin hepsi ona aittir. Bu mertebelerde onun kardeşleri he ve lam'dır. Harflerin toplamı ve bütün mertebeleri ona aittir. O, onlarda değildir, fakat onların dışında da değildir. Şöyle ki: O hem dairenin merkezidir hem de çemberidir; hem âlemlerin terkibidir *(birleşim, karışım)*, hem de âlemlerin çözümüdür.[20]

- Elif tek zâttır, yazının başında bulunduğunda onun herhangi bir harfle bitişmesi doğru değildir. Şu hâlde o, "Bizi sırât-ı müstakîme ulaştır" ifadesiyle, kişinin istediği dosdoğru yoldur. Söz konusu, tenzîh *(Allah'ın eksik ve noksandan uzak bulunduğuna ve insan vasfında olmadığına inanma)* ve teşbih *(Allah'ın bazı isim ve sıfatlarının mahlûkların sıfatlarına benzemesi)* yoludur. Nefs Rabbine duâ ederken –ki onun Rabbi Fecir sûresinde kendisine emredilmiş Kelime'dir- duâsını kabul etmesini isteyince (âmin deyince), Rabbi de onun dûasını kabul etmiştir. Böylelikle Elif-Lâm-Mîm'den Elif'i (Fâtiha sûresinin son kelimesi olan) "dalâlette *(doğru yoldan ayrılmak)* olmayanlardan" ifade-

20 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.130.

sinden sonra getirmiş, âmin'i ise gizlemiştir. Çünkü o, melekût âleminden olan bir bilinmezdir.
...Elif, melekût ve şahâdet *(şâhitlik)* âleminde bir olduğu için görünmüştür. Böylece kadîm ve sonradan yaratılmışlar arasındaki fark meydana gelmiştir.[21]

Elif, insân-ı kâmil'in zâtıdır (özü ve hakîkatidir).[22]

Lâm:

- Lâm, kāim olduğu şekliyle (*Lâm harfinin dik kısmı*) kadîm (*ezelî)* sıfatlara delâlet eder.
  Başka harfle bitişme vâsıtası olan uzanışıyla da sıfatların müteallîklerine *(ilişiği olan)* delâlet eder.
  Sıfatların müteallikler ise sıfatlara mensup olan kadîm fiillerden ibarettir.[23]

- Lâm, orta âlemdendir. Dolayısıyla sıfat mahâllidir. Sonradan meydana geleni kadîm'den ayrıştıran şey sıfattır. [24]

- Lâm harfi en kudsî en parlak ezel içindir
  Ve onun en nefis en parlak makamı içindir
  Ne zaman kalksa, onun zâtı âlemi oluşturanı izhar *(gösterme, meydana çıkarma)* eder
  Ne zaman otursa, o zaman kevnî âlemi (oluş) izhar eder
  Üç hakîkatten sana bir neşe verir
  İpek elbise içinde yürür, salınarak gider

  Bil ki Lâm harfi, şahâdet ve ceberût *(varlıkların ilmi sûretler hâlinde bulunduğu âlem)* âlemindendir.... Bu harf havas (*Has-*

21 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.166.
22 Derleyenin notu.
23 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.95.
24 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.170.

lar, seçkinler;) ve havassü'l-havas âleminde temeyyüz eder *(seçkin, farklı konuma gelmiştir)*. Gaye ona aittir... Onun tabiatını oluşturan şeyler ondan var edilirler. Onun hareketi doğrudur (müstakîme) ve kaynaşmıştır (mümtezice). Âraf ona aittir. O, kaynaşmıştır, kâmildir, müfreddir (*tekil*) ve ürkütücüdür (Mûhîş). Elif ve Mîm harfleri ona aittir.[25]

Allah'ın bilinmek istemesi ve iradesi "Lâm" harfidir.[26]

Mîm:

- Mîm, semîn (*işitmenin)* mazharıdır.
  Görmüyor musun? Mîm harfi, ağzın dışı olan dudaktan çıkar. Onun için; söylenmeyen bir söz işitilmez. Söylenen söz ise artık zâhir olmuştur. O söz, ister telaffuz, ister hâlce (*hâl lisânı ile*) olsun müsâvîdir (*birdir, eşittir*).
  Söz de aynen böyledir. Zîrâ söz ile başlanır, nihâyet söze dönülür...
  Mîm'in tarifi yani bitişmek için olan uzanış ve çekiliş kısımları, ister hâlce olsun ister sözce olsun varlıkların sözünü işitme mahâllidir. [27]

- Mîm, Nûn gibidir, eğer ikisinin de sırrını yakalayabilirsen
  Oluşun gayesinde bir varlık olarak ve başlangıçların

  Dolayısıyla Nûn Hakka aittir; güzel Mîm ise benim içindir
  Başlangıç için başlangıç; gayeler için bir gayedir.

  Öyleyse Nûn'un berzahı *(ara âlem)* bir ruhtur onun bilinip tanınmasında
  Mîm'in berzahı ise, bir rabdır yaratılmışlar nezdinde.

25 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.141-142.
26 Derleyenin notu.
27 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.119.

Bil ki Mîm harfi Mülk, Şahâdet ve Kahr âlemindendir... Bu harf havasta ve hûlâsâda (*özde*) ve hûlâsânın safasında temeyyüz *(benzerlerinden farklı ve üstün konuma gelme)* eder. Yolun sonu ona aittir. Âraf ona aittir. Hâlistir, kâmildir, mukaddestir.[28]

- Mîm harfi Muhammed'de ve Ahmed'de ortaktır. O hâlde Ahmed'deki Mîm kalkarsa "ahad" tecellî eder. İşte Hz. Peygamber'in kulluğundaki Rab tecellîsi budur.[29]

> *"Mîm", Allah'ın nûruyla tecellîsinin kalıptaki zuhû-rudur.*
> *Dolayısıyla Nûr Sûresi 35. âyetin tecellîsidir.*
> *Allah irade etti; Elif,*
> *İrade emre döndü Lâm;*
> *Kul işitti ve uyguladı; Mîmdir.*[30]

- "Allah göklerin ve yerin Nûr'udur. O'nun nûrunun örneği, içinde çerağ meş'ale *(misbâh)* bulunan bir kandil (*mişkât)* gibidir. Kandil, bir sırça *(zücâce)* içerisindedir. Sırça inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı neredeyse, ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nûrdur o. Allah, dilediğini kendi nûruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir."[31]

- Hakk Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de Nûr sûresinin 35. âyet-i kerîmesinde kendi zâtî nûrundan misâl verip;
İnsanın zâtının nûrunu: Mişkât, Misbâh ve Zücâce ile tahayyülî bir şekilde nakletmiştir. Zâtın o teşbihi, insanın sûretinden ibarettir.

28 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.159.
29 Abdülkâdir Geylânî, *Füyûzât-ı Rabbâni*, çev.Celâl Yıldırım, İstanbul, 1995, s.150.
30 Derleyenin notu.
31 Nûr, 35.

"Mişkât"dan (*lamba konan yer*) maksat: İnsanın sadrıdır *(göğsü).*
"Zücâc"dan maksat, kalbidir.
"Misbâh"dan maksat ise, insanın sırrıdır.[32]

- O mişkât Peygamber efendimizin vücûdudur. Zeytinyağı, O'nun temiz gönlüdür ve Allah'ın bu gönülle alâkası vardır.[33]

- Resûlullah efendimiz, "Ben Allah'ın nûrundanım, beni gören Allah'ı görür" diyor.[34]

- O hakîkat güneşi, kendi gözler kamaştıran nûrunu, insan vücûdunda gizlemiş ve örtmüştür. O'nun vasıflarında, Allah'ın evsâfı *(vasıf, özellik)* saklıdır.[35]

- "Allahu nûru's-semâvâti vel ard" âyetinde buyrulan zarf, kandil vücuttur. Yağ ruhtur, fitil kalptir. Şevk ise, şarkı garbı olmayan nûr-u Ali'dir. Bir kimsenin kalbinde bu nûr uyandı mı, ona sağ sol olmaz.[36]

- Câbir b. Abdullah Ensârî şöyle rivâyet eder ki:
"Kufe'de mescide girdiğimde Hz. Ali (k.v.c.) orada bulunuyorlardı, parmağı ile birşeyler yazıyor ve bir şeye de gülüyordu.
  - "Yâ Emire'l-mü'minîn, neye gülüyorsunuz?" diye sordum. Hz. Ali (k.v.c.) şu cevabı lutfettiler:
  - Şimdi okuduğum şu âyet-i kerîme'nin mânâsını kimse benim gibi bilmez ve yorumlamaz da ona gülüyorum, dedi. Sordum:
  - "Bu hangi âyet-i kerîmedir?" dedim. Cevaben şöyle buyurdular:
  - "Allah yer ve göklerin nûrudur. Onun nûrunun misâli kandil gibidir.

32 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.174.
33 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s.57.
34 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.566.
35 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.433.
36 Turgut Alsırt, *Kenan Rifâî Özel Notları*.

"Mişkat" Muhammed (s.a.s.) dir, yani kandillerin kandilidir, aydınlıkların aydınlığıdır. Önceki kandilden kasıt Fatimatü'z-Zehrâ'dır. İkinci kandil ise, benim. *"Fi zücâcetin-Ez-zücâcetü"*, bunun gibi birinci zücâce lafzı Hz. Hasan (r.a.)'dır. İkinci zücâce Hz. Hüseyin'dir. Ali b. Hasan en parlak yıldız gibidir, yani *Kevkeb-i Dürrî*'den kasıt Ali b. Hasan'dır. *"Yûkadü min şeceretin mübâreketin"*den maksat Ali oğlu Muhammed'dir. Âyet-i Kerîme'de geçen *"Zeytûne"*den maksat Cafer ibn Muhammed'dir. Yine zikri geçen "Lâ Şarkıyye"den murat Mûsâ b. Cafer'dir. *"Lâ Garbiyye"*den maksat Ali b. Mûsâ'dır. *"Alâ nûrin yehdillahü linûrihî"*den kasıt da burada Hz. Peygamber (s.a.s.) efendimizdir. *"Men yeşâü ve yadribü'llâhü'l emsâle li'n-nâsi vallâhü bi külli şey'in alîm."*

İşte bu âyetler Hz. Ali tarafından bu yönüyle tefsir buyrulmuştur.[37]

"Elif, Lam, Mîm" birlikte:

- Kur'ân-ı Kerîm umum içindir. O, aynı seviyede olmamak şartıyla herkese hitap eder. Zîrâ içinde mevcûd olmuş ve olacak, her şey mevcuttur...

  ..Kur'ân-ı Kerîm'in de yedi batnı vardır. Meselâ (Elif, Lâm, Mîm) ne demektir sorarım size?...
  İdrâk edemiyorsunuz. Demek ki bunlar erbâbının anlayacağı remizler...[38]

- Aşk kelimesi neden Kur'an-ı Kerîm'de yoktur?
  Aşk, Kur'an-ı Kerîm'de sır olarak kalmış, açık açık söylenmemiş. Fakat hurûf-ı mukattaatta (*Kur'ân'daki elif, lâm, mîm, gibi harfler*) beyân olunmuştur.[39]

37 Abdülkâdir Geylânî, *İlâhî Lütuflar*, çev. Cabbarzade Mehmet Ârif, İstanbul, 2002, s.126-127.
38 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.476.
39 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.569.

- O harfler hep birer âlem, birer rumuzdur. Hem büyük birer âlem. Elif'ten maksat Allah'tır. Lâm Cebrâil; Mîm Muhammed (s.a.s.) dir.

  Elif, namazda alınan kıyâm vaziyeti ; Lâm, rükû; Mîm de secde hâlidir.

  İşte Allah ile senin aranda Cebrâil olduğu gibi, ruh ve cisim arasındaki kalb de Cebrâil'dir. Yani (Elif, Lâm, Mîm) Kâmil İnsan'a işarettir.Hz.İmam Câfer öyle der: "Allah Kur'ân'da tecellî etmiştir fakat görmüyorlar!"

  Kur'ân'ın harfleri insanın şekilleridir. Ama herkes bu mânâyı nasıl bilebilir? Bu, esrâr-ı ilâhîdir, ancak irfân-ı Muhammedî ile bilinir. [40]

- Kâmil zâtların namazları sırasında, kıyâmları gizli hazineyi, lâhut nûrunun paha biçilmez hazinelerini, kıraâtleri İlahi ilmin sûretlerini; rükûları, zuhûr sonucu olan "Sevdim, bilinmek istedim. Bu yüzden âlemleri hâlkettim" kudsî hadîsinin gizliliklerini; secdeleri "Kurb-ı Ferâiz" hadîs-i kudsîsi ile açık olduğundan "Hakk'a karşı şükranını arzeden bir kul olmayayım mı?" hadîsi gereğince, esrâr-ı Muhammediye'den olan Zât Tecellîsinin dâimâ onlarda bekâsıdır. Bu takdirde "Öyle bir namaz ki onda ancak ben varım benden gayrısı yoktur" kutsal sözü Lâhût nûrunu anlatmaktadır.[41]

- Elif harfini telaffuz eden kulun gönül âlemi yalnızca Rabbine yönelir. Lâm harfini söyleyince de O'nun huzurunda durup eriyerek O'nun haklarını gözetir. Mîm harfini işitince de O'nun tekliflerine muvafakatını terennüm eder.[42]

40 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.159.

41 Abdülkâdir Geylânî, *İlâhî Lütuflar*, çev.Cabbarzade Mehmet Ârif, İstanbul, 2002, s.297-298.

42 Ali Akpınar, *Kur'ân'da Hece Harfleri (Huruf-i Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara, 2003, sayı.11 s.55-73.

Elif, Lâm, Mîm =insân-ı kâmil= aşk ettim / istedim ki bilineyim.[43]

- İnsân-ı Kâmil'in bir adı (Elif-Lâm-Mîm) dir. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm'in başında -"Elif-Lâm-Mîm. Şu kitap var ya onda şüphe yoktur" buyurulur. Bir hadîs-i şerîfte: "İnsan ve Kur'ân ikizdir." buyurulur. Burada insandan murat, insân-ı kâmildir. Burada ikizden kasıt, aynı bâtından doğan iki kardeş mânâsına gelir. [44]

- Âlemin yaratılışından gaye kâmil insandır. Bu yüzden kâmil insanın zevâliyle *(zâil olma, sona erme)* dünya harab olur. İnsân-ı kâmil var oldukça âlem hep korunmuş olacaktır.[45]

- Elif, Lâm ve Mîm nûrânî harflerdendir.
  Elif, mânevî köken itibariyle ülfetten gelmektedir. Nasıl ki insan kelimesi esrâr-ı ilâhiyeye enis (*dost*) olmaktan geliyorsa... Esasen kesrette *(çokluk)* vahdeti görmek bu esrara enis olmakla mümkündür.
  Zâhirde görünen bu kesret zâhiridir. Hakîkat vahdette mevcuttur.[46]

- Elif: *"O'nun benzeri yoktur."* (Şûrâ, 11)
  Lâm: Cibrîl ; Allah Teâlâ'nın bâtındaki yani ruh ve mânâ planında ki elçisidir.
  Mîm: Muhammedü'r Resûlullah; zâhirdeki yani madde planındaki elçisidir.
  İnsanda da Ruhun iki elçisi vardır. Bâtınî elçi iradedir. Vahyi dile iletir. Zâhiri elçi ise dildir. İradenin tercümanı ve tabircisidir.[47]

---

43 Derleyen'in notu.
44 İbnü'l Arabî, *Özün Özü*, çev.İsmail Hakkı Bursevî, sadeleştiren Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, s.30.
45 İsmail Ankaravî, *Nakşe'l-Fusûs Şerhi*, İstanbul, s.17.
46 Abdülkerim Cîlî, Besmele'nin Şerhi, çev.Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, 1996, s. 98.
47 İbnü'l-Arabî, Şeceretü'l-Kevn, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 2000, s.75-76.

- "Elif-Lâm-Mîm"deki Elif tevhide işarettir; Mîm helâk edilemez bir mülke işarettir; bu iki harf arasındaki lam ise, ikisi arasında rabıta olması için bir vâsıtadır..Üzerine lam'ın hattının düştüğü satıra bakarsan, Elif'in gövdesinin, orada onun ucuna ulaştığını görürsün. Mîm ise oradan aşağıya doğru inmeye çalışır. Sonra orada "en güzel biçimden" "aşağıların aşağısı"na kadar iner ki burası Mîm'in kökünün bitiş noktasıdır. Nitekim, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:.. *"Biz insanı en güzel biçimde yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik."* (Tîn, 4-5)

  Elif'in o satır ya da hat üzerine inişi tıpkı Hz. Peygamberin şu sözündeki anlam gibidir: *"Rabbimiz dünya semâsına iner.."* (Buharî, Müslim) Bu semâ terkip âleminin ilkidir, çünkü o; Âdem (a.s.) semâsıdır. Bundan sonra ateş feleği gelir. İşte bu nedenledir ki elif satırın yada hattın ilk başlangıcına inmiştir. Çünkü o ahadiyet makamından yaratıkları var etme makamına inmiştir; bu iniş bir "takdîs" ve "tenzîh", bir "temsil" ve bir "teşbih" inişi değildir. lam, ikisi arasında bir vâsıtadır. Hem varedenin (mükevvin) hem de var olanın (kevn) yerini tutan bir naiptir. O, kendisinden âlemin var edildiği kudretin bir simgesidir. O, satırın başına kadar inişinde elife benzer.

  Fakat, Vareden de, var olanla karışmış olduğundan, süphan olan Tanrı kendi üzerinde kudretle nitelenmez. Allah Teâlâ yalnızca yaratıkları üzerinde kudret sahibidir. Dolayısıyla, kudretin yüzü yaratıklara yöneliktir. Bunun içindir ki kudret vasfı Yaratıcı üzerinde değil de sadece yaratıklar üzerinde etkilidir. Öyleyse, kudret sıfâtı ulvî veya süflî yaratıklarla ilgilidir.

  Lâm'ın hakîkati satır üzerine ulaşmakla tamamlanmadığı için, bu durumda elifle aynı mertebede olur ve kendi hakîkati sayesinde satırın altına inmeyi ya da satırın üzerinde kalmayı ister; tıpkı Mîm'in inişi gibi. Demek ki Lâm, Mîm'i var etmek için aşağıya inmiştir, çünkü bu durumda, Mîm sûretinde inmek başka hiçbir harf için mümkün olmaz, dolayısıyla bu inişte ancak Mîm (Hz. Muhammed) var edilir. Lâm harfi bir yarım daire yaparak

aşağıya iner ve iniş yönünün öbür tarafında satıra ulaşır. Böylece akılla kavranabilen (mâkul) bir yarım felek isteyen, hisle kavranabilen (mahsüs) bir yarım felek hâline dönüşür. İşte bu iki yarım felekten bir tam (daire) felek meydana gelir.

Öyleyse Elif-Lâm-Mîm tek başına ihata eden *(bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma)* bir felek olmuştur. Onun çevrimini tamamlayan bir kimse, Zât'ı, sıfatları ve fiillerin nesnelerini (mefulleri) tanır. Bu temel hakîkate ve bu keşfe göre Elif-Lâm-Mîm'i okuyan bir kimse; Bütün ile Bütün için, Bütün'le beraber hazır olur. O zaman, artık onun müşâhede edemeyeceği hiçbir şey kalmaz; ancak o kimse, bazı şeylerin bilgisine sahiptir, bazı şeylerin bilgisine sahip değildir.

Elif'in hareke almasını önleyen aşkınlığı (tenezzüh), sıfatların ancak fiillerle anlaşılabileceğini belirtir. Nitekim, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah vardır, Allah ile beraber başka hiçbir (hakîkî) varlık yoktur.*" ve "*O, evvelce nasılsa şimdi de öyledir.*" İşte bunun için, biz bakışımızı zâtına doğru yöneltmiyoruz. Hiç kuşkusuz izâfet yani ilgi ancak karşılıklı ilgi içinde olan iki varlıkla anlaşılabilir... İzâfet, ilgi hakkında yaptığımız bu uyarı Elif-Lâm-Mîm'in harflerinden olan Lâm'ın Mîm'le birleşmesinde mevcuttur; burada lam bir sıfattır; Mîm ise onun eseri ve onun fiilidir.[48]

- Bir şeyin olması için (emir veren) Zât, onun iradesi ve bir de "Kün" yani "Ol" emri lâzımdır. Eğer bu Zât ile onun bir şeyin oluvermesini dileyen irade'si ve olacak şeye hitap ve teveccüh eden Kün, "Ol!" emri olmasaydı, o şey de var olmazdı. Bundan sonra böylece bu şeyde üçlü bir birlik meydana geldi. Bu sebeple bu birlik tarafından onların yaratılması ve varlık ile vasıflanması gerçekleşti. Bu gerçekleşme de, önce kendisine emrolunan şeyin, Tanrı bilgisindeki sûretine, sonra bu sûretin "Kün" emrini işitmesine ve daha sonra işittiği emre itaat etmesine bağ-

48 İbnü'l-Arabî, *Harflerin İlmi*, çev.Mahmut Kanık, Bursa, 2006, s.105-108.

lıdır. Şu hâle göre yaratanın üçlü birliği, yaratılan'ın üçlü birliği ile karşılaştı. Yaratılan şeyin yokluktan var olmasında onun sâbit olan zâtı, kendisini icâd edenin zâtına, bu hitabı işitmesi yaratanın iradesine ve yaratanın ona var olması için verdiği emre uyarak varlığı kabul etmesi de; Hakk'ın "Kün" emrine karşılık düştüğü için, o şey de var olmuştur. Demek oluyor ki Allah yaratılış işini yaratılan şeye nispet etti. Eğer Allah'ın "Ol" emrine karşı o şeyin kendi nefsinde var olmak kuvveti olmasaydı, yaratılamazdı. Şu hâlde o şey önce yok iken yaratılış emrini işitince ancak kendi nefsini yarattı.[49]

- İbnü'l-Arabi'ye göre vücûdî hakîkatin iki yönü vardır:[50]

Hakk (fâil)	*-zât*	*irade*	*söz*
	↕	↕	↕
Hâli (edilgen)	*-zât*	*işitme*	*boyun eğme*

- Bazı ilim adamları bu müteşâbih *(Kur'ân'ın mecâzi mânâya elverişli âyetleri)* âyetlerin yorumunu Allah'tan başka hiç kimse bilmez, her kitabın bir sırrı vardır, Kur'ân'ın sırrı da bu harflerdir, demişlerdir.

  Bazıları ise; bu harflerin Yüce Allah'ın isimlerinin baş harfleri olduğunu söyleyerek bunları şöyle açıklamaya çalışmışlardır: Elif, Allah isminin başındaki eliftir. Lâm, O'nun Latîf ismine, Mîm ise O'nun Mecîd *(azamet, büyüklük, ululuk)* ve Melik *(hâkim-i mutlak, hükümdar)* isimlerine delâlet eder.

  Bir başka görüşe göre Yüce Allah bu şerefli harfler ile yemin etmiştir (kuvvetlendirmiştir).

  Bir başka görüşe göre ise; Elif, Âlâullah'a *(Allah'ın alâsına)*; Lâm, lütfuna; Mîm, Mecdullah'a *(Allah'ın mükemmel kâmildeki*

49 İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, çev.Nuri Gençosman, İstanbul, s.91-92.
50 Ebu'l-Alâ Afîfi, *Fusûsü'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2002, s.237.

tecellîsi) delâlet eder. Yahut, Elif Allah; lam, Cibrîl; Mîm Muhammed'e delâlet eder. Buna göre mânâ şöyle olur: Bu kitap Allah katından, Cebrâil vâsıtasıyla Hz.Muhammed'e indirilmiş bir kitaptır.[51]

- "Elif" Allah demektir. "Lâm", Latîf ve "Mîm" de Mecîd *(Allah'ın adlarından, büyük, ulu)* demektir. Yani mânâ: "Ben, Latîf ve Mecîd olan Allah'ım" demek oluyor.[52]

- Elif, Allah'tan, Ledün âlemi yoluyla yani Cebrâil'le (Lâm), Hz. Muhammed'e (Mîm) indirilen kitaptır. [53]

> *Fihî-Mâfih'te bir adam; "Benimle Allah arasında kıl kadar bir şey yok" der, Hz. Mevlânâ da "Ey akılsız, Peygamber olmasaydı, Allah'ın mânâsını bile bilemezdin" diye cevap verir. Allah ile Peygamber arasında Cebrâil'in olmadığı zaman olur ama bizler Allah'ı idrâk yolunda her bilgiyi Peygamber kanalıyla alırız. Elif, Lâm, Mîm ile bu durum anlatılmaktadır.*
> *Bu demektir ki; Elif, yani Ahadiyyetin hakîkati, Cebrâil vâsıtasıyla Hz. Muhammed'in mânâsını, özünü (Hakîkat-i Muhammedî) âşikâr ederek, bizim bu hakîkati kendi kapasitemiz ölçüsünde idrâkimizi sağlar.*
> *Bu idrâk açılınca "Elif" bizim hakîkatimiz, "Lâm" bize bu hakîkati öğreten, "Mîm" ise biz oluruz.*[54]

- "Elif, lam, Mîm"
  Sûrenin başındaki bu üç harf ile bütün olarak varlığa işaret ediliyor. Çünkü "Elif", ilk varlık olan zâta işarettir. "Lâm", Cebrâil olarak adlandırılan faal akla işarettir. Faal akıl, ara varlıktır; varlığın başından feyz alır, varlığın sonuna feyz verir. "Mîm" ise,

51 Ali Akpınar, *Kur'ân'da Hece Harfleri (Huruf-i Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2003, sayı:11, s. 55-73.
52 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004/7, c.I, s. 57.
53 Halûk Nurbaki, Bakara Sûresi Yorumu, sf.13.
54 Derleyenin notu.

varlığın sonunu temsil eden Hz. Muhammed'e işaret eder. "O Kitab..." Daire onunla tamamlanır ve başı ile birleşir. Bu yüzden Hz.Muhammed (s.a.s.), hâtemdir, mühürdür, sondur. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Zaman döndü dolaştı, yüce Allah'ın semâları ve arzı yarattığı ilk güne ulaştı." Selef âlimlerinden birinin şöyle dediği rivâyet edilir: "Lâm" harfi, iki "Elif"ten mürekkeptir. Yani "lam", ilim sıfâtı ile birlikte zât'ın karşılığı olarak vazedilmiştir. İlim sıfâtı ve zât, daha önce işaret ettiğimiz üç ilâhî âlemin ikisini temsil ederler. Dolayısıyla Allah'ın isimlerinden biridir. Çünkü her isim herhangi bir sıfatla birlikte zâttan ibarettir.

"Mîm" ise, bütün sıfatlarla ve fiillerle birlikte zâta işarettir. Fiiller aracılığıyla zât, ism-i âzam olan Muhammedî sûrette kendini perdeler ve ancak bilenler bunu anlayabilirler. Zâtın sûreti olan "mîm"de nasıl gizlendiğini görmüyor musunuz? Çünkü "Mîm"in yapısında "Mîm" "Yâ" harfi vardır; "Yâ" harfinde ise "Elif" bulunûr.

Hece harflerinin vazedilmesinin altındaki sır ise, her harfin içinde mutlaka "elif" harfinin bulunmasıdır. Aşağıdaki açıklamayı yapanların bu yaklaşımı bizim açıklamamıza yakın bir mâhiyettedir. Diyorlar ki: "Bunun anlamı: her şeyi bilen ve hikmet sahibi olan Allah'a yemindir. Çünkü Cebrâil ilim sıfâtının mazharıdır, dolayısıyla "Âlim" ismidir. Muhammed ise hikmetin mazharıdır ve Allah'ın "Hakîm" ismidir. Buradan hareketle; "Allah'ın isimlerinden her birinin altında O'nun sonsuz isimleri vardır," diyenlerin bu sözlerini daha açık bir şekilde anlayabiliyoruz. İlim, sebepler ve müsebbepler *(sebep üzere vücûda getirilmiş olanlar)* âlemi olan hikmet âleminde fiile eşlik etmediği, dolayısıyla hikmete dönüşmediği sürece tamamlanamaz, kemâle ermez. Bu yüzden İslâm da sırf "Lâ ilâhe illallah "*(Allah'tan başka ilâh yoktur)* demekle hâsıl olmaz; İslâm'ın hâsıl olması için "Lâ ilâhe illallah"ın "Muhammedu'r-rasûlullah" *Muhammed Allah'ın rasûludur)* ifadesiyle birlikte olması şarttır. [55]

55 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebîr Te'vilât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. I, s.33-34.

ÂYET 2:

Zâlikel-kitâbü lâ raybe fîh hüden li'lmüttekîne

Bu doğruluğu şüphe götürmeyen kitaptır.
Allah'a karşı olmaktan sakınanlara yol gösterir.
(Ken'an Rifâî Hz.)

İşte o kitap, bunda şüphe yok, müttakîler
(kötülükten korunacaklar) **için hidâyettir.**
(Elmalılı)

O kitap (Kur'ân)**; onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler için**
(sakınanlar ve arınmak isteyenler) **için bir yol göstericidir.**
(Diyanet)

Burada âşikâr olan; kitaba karşı şüphe, yalnız mü'minler için kaldırılıyor. Onlar îmân eylediler...Lâkin delili nazara almadılar. Aklın bağlandığı kayıtlara bağlanıp kalmadılar. Kendilerine gelen her şeyi şeksiz şüphesiz kabul eylediler. Kendilerine haber verilen şeyin vukûuna kesin îmân ettiler. Hem de şüphesiz. Bir kimsenin îmânı delillere nazarla kalırsa, akıl kaydı ile bağlanıp durursa o; kitaba, şekle bakar.[56]

56 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.435.

"İşte o kitap! "(Zâlike'l-kitabü)

Zâlike

- Bundan maksad, önceki kitaplarda indirileceği vaadolunan kâmil kitaptır. Kitap yakınımızda olduğu hâlde, uzağa işaret için kullanılan "zâlike" edatı ile işaret edilmesi, diğer kitaplarda geleceği vaat edimiş olması hasebiyle uzak hükmünde oluşundandır.[57]

- Allah, (zâlike işaret zamirinin ilk harfi olan) Zel demiştir. Bu, belirsiz bir harftir. Belirsizliği ise kitap kelimesiyle açıklamıştır. Kitap, Zel'in (gösterdiği) hakîkatidir. Allah, kitabı belirlilik takısıyla (el) zikretti. Belirlilik takısı (harf-i tarif), Elif-Lâm-Mîm'dekinden farklı bir tarzda bulunûr. Çünkü bu iki harf orada birlik mahâllidir; burada ise ayrışmanın ilk aşamasındadır. Söz konusu ayrışma, bilhassa sûrenin sırlarının ayrışmasıdır, yoksa başka sûrelerin sırlarının ayrışması gibi değildir. İşte, varlıktaki hakîkatlerin sıralanışı böyledir.[58]

- Allah Teâlâ'nın (Bakara Sûresinin başında) Elif-Lâm-Mîm'den sonra zâlike'l-kitab *(Bu kitap)* demesi, sanki uzaktaki bir varlığa işarettir. Uzaklığın sebebi şudur: Allah kitaba işaret edip -ki ayırma mahâlli mesabesindeki ayrılmış olandır- ve Lâm harfini (vahiy) işaret zamiri olan zâlike'ye katmıştır. (Vahyolunmuş kitap) Bu da, bu makamda uzaklığı dile getirir. Allah ehline göre işaret, uzaklıktaki nidâdır *(çağırma).*

  ...

  Fark hitabın başka bir farktan geldiğini tevehhüm etmesin (zannetmesin) diye Zel harfi ile (ki o kitaptır ve ikinci fark makamıdır. Lâm, o da sıfattır ve birinci fark makamıdır) arasına cem' *(bir olma, farkın ortadan kalkması)* mahâlli olan Elif girmiştir. Fark, hitabın başka bir farktan olduğu vehminde olsaydı, asla

57 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.59.
58 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.171.

hakîkate ulaşamazdı. Elif o ikisini ayırmış, Zel ile Lâm arasına perde olmuştur. Zel, Lâm'a kavuşmak istemiş, Elif onun karşısına çıkmış ve şöyle demiş: "Ancak benim vâsıtamla kavuşabilirsin". Lâm da, emanetini vermek için Zel'e kavuşmak istemiş, Elif ona da karşı çıkmış ve "ancak benim vâsıtamla kavuşabilirsin" demiştir.[59]

Kitaptaki (Zel) vahyi (Lâm) görebilmek için, Kadir gecesine (Allah'ın tecellîsine) ihtiyaç vardır.[60]

O Kitap

- Kur'ân-ı Kerîm'in temel kavramlarından biri olan kitap, 250'den fazla yerde geçmektedir. Türkçe'deki kitap anlamı yanında yazılı şey; yazı, yazılan ve yazdırılan anlamlarına da gelir.
Kur'ân terminolojisinde en geniş anlamıyla Tanrı tarafından yazdırılan şey demek olan kitap, bu anlamda îmânın temel konularından biridir.

  Kur'ân'ın kitapla ilgili verilerini incelediğimizde, bu kavramla şunların kastedildiklerini görüyoruz:

  1. Genel anlamda vahy: İlk peygamberden sonuncuya kadar bütün nebîlerin aldıkları vahiyler bir kitap oluşturur. Başka bir ifadeyle peygamberlere parça kitaplar hâlinde gelmiş olan vahiyler bir ana kitabın veya kitapların anasının fragmanlarıdır. (bkz. Zuhruf, 4) Kitapların anası Tanrı katındadır. (bk. Ra'd, 39)

     Kitapların anasından peygamberlere gelmiş olan parçaların bir kısmı ayrıca kitapları oluşturur. Bunlar Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'ân'dır. Bir kısım parçalarsa insanlık dünyasına suhuf *(sayfalar; Kur'ân'da Âdem, Şit, İdrîs, İbrâhim Peygamberlere gönderilen kitapların genel adı)* olarak gönderilmiştir.

59 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.170.
60 Derleyenin notu.

2. Son Peygamber'e gelmiş bulunan vahiyler toplamı: Bu Kur'ân'dır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm bir çok yerde kendisini kitap olarak anmaktadır. (Örn. bkz. Sâd, 29; Fussilet, 3; Zuhruf, 2; Duhân, 2)

   Daha ilk âyetlerinden birinde Kur'ân kendini "İçinde kuşku, kuruntu ve çelişkinin yer almadığı kitap" (Bakara, 2) olarak tanıtmaktadır. Kur'ân'ın adlarından biri de Kitap'tır. Bu daha çok Kitâbullah *(Allah'ın kitabı)* olarak kullanılır.

3. Bütün kâinat: Kur'ân'a göre varlık ve oluş bütünüyle bir kitap oluşturur.

4. İnsan: Kur'ân insanı da bir kitap olarak sunar.

5. Evrensel kayıt kitabı: Bu tüm oluşların, özellikle insanın fiillerinin kaydedildiği bir evrensel kompütür gibidir ki her ferdin hayır ve şerri burada kaydedilir. (Kehf, 47-49; Câsiye, 29)

6. Her ferdin amellerinin kaydedildiği bireysel disket: Evrensel kompütürde her bireyin hareket ve niyetlerinin işlendiği kayıt levhasına da Kur'ân kitap diyor. Bu disket levhalar, hesap gününde insanın önüne konûr ve ona "Oku, kendi özel kitabını, bugün sana tanık olarak öz nefsin yeter." (bkz. İsrâ, 13-14)

Kitap kavramıyla ilgili şu inceliği de hatırlatmak gerekir:

Kur'ân'a göre insanın önüne, okunmak üzere konan üç temel kitap vardır. Kâinat kitabı, vahiy kitabı (Kur'ân) ve insanın bizzat kendisi...[61]

- Kitap, sûrelerden, âyetlerden, kelimelerden ve harflerden meydana gelir.

  Sûreler, kemâle ait tecellîlerden ibaret olan zâtî sûretler demektir.

61 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.348-350.

Âyetler, cem'in hakîkatlerinden ibarettir. Her husûsî mânâsı itibariyle ilâhî cem'e delâlet *(işaret)* eder. O ilâhî cem de, okunan o âyetin mânâsından anlaşılır.

İlâhî kelimeler, aynî mahlûkların *(yaratılmış)* hakîkatlerinden ibarettir. Yani, müşâhede *(görme)* âleminde meydana çıkan mahlûkāt demektir.

Harfler: Bunlar noktalı ve noktasız olmak üzere iki kısımdır.

1- Noktalı harfler: İlâhî ilimdeki Âyân-ı Sâbiteden ibarettir.

2- Noktasız harfler: İki nevidir *(çeşittir)*

a- Birinci nev'i: Bunlar kemâl icaplarına işarettir. Kendilerine üst taraftan harfler bitişir, fakat kendileri başka harflerle bitişmezler.

Elif, Dâl, Râ, Vav, Lamelif' dir.

Bunların kemâl icapları: Zât, Hayat, İlim, Kudret, İrade'dir.

b- İkinci nev'i:İki taraftan da bitişebilir. Bunlar dokuz tanedir.

Hâ, Sîn, Sâd, Tı, Ayn, Kâf, Lam, Mîm, He'dir.

Bu dokuz tane ile olan işaret insân-ı kâmil'edir.

Çünkü İnsân-ı kâmil ilâhî beş hazreti ihtiva ettiği gibi varlığa ait dört şeyden ibaret olan dört unsur ile olanlardan meydana gelenleri de ihtiva eder. Yani; Kâmil vasfında, ilâhî olan beş vasıf ile, halka ait dört vasfın beynini birleştirmiştir. İnsân-ı Kâmil harflerinin noktasız olmasındaki sebep; Cenâb-ı Hakkın onu kendi sûretinde yaratmasıdır. Fakat ilâhî mutlak hakîkatler, insana ait mukayyet *(kayıtlı)* hakîkatlerden ayrılmıştır. Çünkü insan, kendini var eden bir mûcide *(icad eden)* dayanmıştır. O mûcid de her ne kadar kendisi ise de; insanın hükmü, başkasına dayanmaktadır. İşte bundan dolayı Noktasız (insana ait) harfler de

hem başka harflere müteallik *(bitişik)*, hem de başka harfler o (insana ait) harflere müteallliktir.

...Allah'ın kitabına toplu bir hâlde bakılınca, tek âyetten ibaret olduğu görülür...
Böyle olmasına rağmen, onun içi, Rabbanî işaret ve alâmetlerle doludur.
Bir kimseye, Allah Teâlâ, kitabındakilerin iç mânâlarını anlamayı, bir de şerîatın zâhirî ahkâmına sarılmayı nasib ederse...

İşte, anlatılan hâle eren kimse, her iki kıymeti birden elde etmiş olur..[62]

- Kitab; kendisinde yokluk düşünülmeyen mutlak varlık demektir. ...Allah'ın kitabı, kelâmı demektir.[63]

- Kitap toplama ve birleştirme mertebesidir. Bu anlamda toplayan ve birleştiren her şey kitaptır.

  Toplayıcı kitap, âlemde dağılmış hakîkatleri kendinde toplayan Âdem'dir.

  1. Bütün âlem Âdem'in tafsîli, Âdem ise toplayıcı kitaptır. Âleme göre Âdem ceset için beden gibidir. O hâlde insan âlemin ruhu, âlem ise bedendir.
  2. İnsan Rabbinin kitabıdır.
  3. Sen bir kitapsın, yazılı her şey sendedir, kendinden her şeyi silebilirsin, dilersen okursun. Ancak sen varsın, bu yüzden zâhirin dünya, bâtının âhirettir.[64]

- A insan! Tanrı kitabı sensin, sen!
  Ey Tanrı'nın kitabının nüshası olan sen ve ey *şah'lığın cemâli'nin* aynası olan sen! Âlemde senin dışında olan bir şey yoktur. Her istediğini kendinden iste, (ara), çünkü her şey sensin.[65]

62 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.124.
63 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s. 422- 423.
64 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.121.
65 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.175.

- İsrâ Sûresi 14. âyette "İkrâ kitâbeke": Kendi kitabını oku buyuruluyor. Çünkü her şey oradadır.[66]

- Kendi kitabını oku demek, kalbinde gizli olan, Hakk'ın emanetini bul demektir.İnsan bir kitâb-ı mübindir *(doğruyu yanlıştan ayıran, âşikâr bir kitaptır)* ki dünya ve âhiret ona sığmıştır. Şu hâlde eline külüngü *(büyük kazmayı)* al, fena ahlâklarını kazımaya başla. Her tabakada yeni bir ilerleme görülür. Evvela toprak sonra kil; bakarsın sonra da su çıkıverir. İşte kendi kitabını okumaktan maksat, mârifettir. Yani nefsini bilmektir.[67]

- "Devletlim! Evvela karşıma şu kâinat kitabını açtın ve:
-Oku! Dedin.
Ben acemi fakat çalışkan bir talebe gibi, onu kelime kelime hecelemeye başladım. Dostlarım buna şâhittir. Bir kır çiçeğinde, bir çiğ tanesinde, bir incecik su şırıltısında, zevkte, tebessümde hep senin parmak izlerini görerek hızlı hızlı okuyor ve yanımdakilere söylüyordum.
Fakat bunlara, bu güzelliklere doymadan sahifeler karşımda dönüyor, bütün telaşıma rağmen, zahmette, meşakkatte *(güçlük),* göz yaşında, ıstırapta gene senin dehana ve hünerine şâhit oluyordum. İşte böylece de gece demiyor, gündüz demiyor, önüme ne gelirse okuyor, okuyordum.
Nihâyet yorgunluğuma acımış mıydın, neydi? Karşıma gelip gene bana dedin ki:
-Kâinat kitabını okumak uzun sürer; kendi kitabını oku!
Bu, o büyük kitabın hülâsâsı *(öz)* idi; onda da güzelliklerde çirkinliklerden, zevklerden ve acılardan izler, eserler, görünüşler vardı. Belki hakîkaten bu, ötekinden küçüktü; ancak kâinat kitabına sığmayan büyüklükler buna sığmıştı.
Şaşırmıştım. "Ben bunu, bu karmakarışık, sökülmez, ezberlen-

66 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.622.
67 Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk,* İstanbul, 1997, s.3-4

mez çetin kitabı nasıl okurum," diye düşünürken, bir kere daha karşıma geldin ve:

-Kendi kitabını okumak uzun sürer, beni oku! dedin.

-Seni mi, Devletlim? Acaba bu cihanda seni okumuş kim vardır ki ben bu bahtiyarlar arasında sayılayım? "Benden bir olmazı istemekle, beyhude *(boş)* didinip, tebah *(yok oluş)* olmamı mı istiyorsun?" diye haykırdım.

O zaman tekrar yanıma geldin. Hayır, hayır...yanıma gelmek de ne demek? Gözüm oldun, dilim oldun, tenimdeki canım oldun ve bunları, benim yerime kendin okudun." [68]

- Kur'ân baştan aşağı insân-ı kâmili söyler. Kemâli bulmak için insanın nefsinin ayıplardan temizlenmesini tezkiyesini *(arındırma),* ruhunun cilalanmasını ve ona lâzım olacak amellerin îfâsını *(yerine getirme)* söyler. Yoksa Kur'ân'dan maksat, sadece onu tecvit üzere okumak değildir. Mânâsını anlamaktır. Kur'ân'ın mânâsı bırakılıyor da teferruat ile uğraşılıyor. Hâlbuki o teferruat, hep o mânâ içindir. Onun için Kur'ân-ı Kerîm'i her saat haldır haldır okumak değil, okuduğunla amel etmek lâzımdır. Böyle olmadıktan sonra ne fayda? [69]

- Bütün kâinâtta ne yazılmış ise, Allah onların hepsini bu küçücük vücûda sığdırmıştır. Ayıp değil mi bize ki, eşeğin üstündeki Kur'ân-ı Kerîm nasıl kendisine bir fayda vermezse, biz de bu nîmetler içimizde olduğu hâlde onu görüp istifade *(yararlanmak)* etmeyelim.

  Revâ *(uygun)* mıdır ki maddî mânevî bunca varlıklara sahip olasın da, kendinde olan bu servetten gâfil *(habersiz)* olasın? Kur'ân taşıyan merkepler *(eşek)* gibi, taşıdığın o Kur'ân'ı yalnız taşımakla yetinesin. Allah sana beşer olmak şerefini ihsân etmiş iken kadrini bilmemek elbet nankörlüktür. Onun için çalışmalıyız.

68 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.496.
69 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.492-493.

Çalışacağız (takvâ) her hususta çalışacağız. Dünyaya gelmekten maksat, ancak bu hakîkatleri bilmek ve hemcinsimize hizmet etmektir. Yoksa sadece yat, ye, iç, kalk, dışarıda evde bolca laf... Olmaz bu... Lâzım olan, insanın insanlığını bulmasıdır. Çünkü insanlık büyük şeydir. İşte oraya ayak bastın mı, artık vara yoka itirazlar, dedikodular kalmaz. Dâimâ edep dairesinde hareket eder, kimseye fenâ nazar ile bakmaz, herşeyi Cenâb-ı Hakk'ın yaptığını bilir, dâimâ iyiliğe çalışırsın.

Hâsılı *(sözün kısası)* illa güzel ahlâk, illa güzel ahlâk... Ahlâk olmazsa, ibâdetten de bir fayda hâsıl *(meydana gelme)* olmaz.[70]

- Hz. Ayşe'den, Resûlullah efendimizin ahlâkını sormuşlar. Cevap olarak: "Siz Kur'ân okumuyor musunuz? Resûlullah'ın ahlâk'ı Kur'ân'dı," buyurmuş. [71]

- Bütün Kur'ân sebebi gidermeye aittir. Zâhiren yoksul olan Peygamber'in yüceliğini, yine zâhiren yüce olan Ebû Leheb'in helâkini *(yok olma)* anlatır durur.[72]

- Bil ki Kur'ân'ın bir zâhiri var. Zâhirin de gizli ve pek kuvvetli bir iç yüzü var.
  O bâtının bir bâtını *(iç, öz),* onun da bir üçüncü bâtını var ki onu akıllar anlayamaz, hayran kalır.
  Kur'ân'ın dördüncü bâtınıysa eşsiz örneksiz Tanrı'dan başka kimse görmemiş, kimse bilmemiştir.
  Oğul, sen Kur'ân'ın dış yüzüne bakma.. Şeytan da Âdem'i topraktan ibaret gördü, hakîkatine eremedi!
  Kur'ân'ın zâhiri insana benzer... sûreti görünür, meydandadır da canı gizli! [73]

70 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.323.
71 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.205.
72 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.347.
73 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.545.

- Kur'ân-ı Kerîm'in bâtın *(iç, öz)* mânâsı aklın üstündedir. Meselâ ben size, 'Her şey bu dünyadadır; âhiret de bu dünyanın içindedir,' dersem, bunu görecek göz zâhir *(görünen)* gözü değildir. Bu hakîkati görmek ve bilmek için bir başka göz ve bir başka akıl lâzımdır. İşte bu yolda aklın itirazlarına yol yoktur.[74]

- Sapıklar, Kur'ân'da sözden, laftan başka bir şey görmezlerse şaşılmaz ki.
  Körün gözüne, nûrlarla dolu güneşin ışıkları gelmez de yalnız bir hararet gelir.[75]

- Allah Kur'ân'da tecellî etmiştir. Fakat görmüyorlar. Ancak edep sahibi tecellîye mazhardır *(göründüğü yer)*. Edep ise 'lâ ilâhe illallah' demektir. Yani ben yokum, ancak Allah var demek. Bu da laf ile elde edilemez, Allah'ın tecellîsine mazhar olmakla mümkün olur.

  Fakat, 'Herkes bu tecellîye mazhar olur mu?' dersen, o tecellî sahibini görüp ondan feyz alması, göreni görmesi hatta göreni göreni görmesi dahi feyzi için yeter bir imtiyazdır.

  Şu iki şeyi iyi düşün:

  1- Büyük kitabı: Yani Kur'ân- ı Mübîn'i ki, Kâinat Kitabının özüdür.
  2- Kitâb-ı Nâtık'ı *(konuşan kitab)*: Yani Hz. Muhammed'i (s.a.s.)
  Evet o kitabın derinliklerine dal; yalnız ölüne okuyup, sözlerini kıraat edip ya da hafızı dinlemekle yetinme; mezarlık kitabı da sanma; hükümlerine uy! Çünkü O kitab, ruhu mânâlara teşvik ile insana insanlığı öğretir. En yüksek ahlâkı tâlim eder *(öğretir)*. [76]

74 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.346.
75 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.479.
76 Ahmet Kayhan, *Maddi-Mânevî Kur'ân ve İlmin Güneşi Hazreti Pîr Seyyid Sultan Abdülkadir-i Geylânî*, Ankara, 1998, s.159.

"Kuşku, çelişme, tutarsızlık yok onda." (lâ raybe fiyh)

- Bu âyetle de (Bakara, 2) Allah Teâlâ, Elif'in, Lâm'ın ve Mîm'in hakîkatine işaret etti...icmâl (kısaltmak,bir araya toplamak) yolu ile; zât'a, isimlere ve sıfatlara işarettir. -*"Bu Kitap"* (Bakara, 2)
  Burada Kitap; İnsân-ı Kâmil'dir.
  Elif-Lâm-Mîm-ise: Bu insanın hakîkâtıne işarettir.[77]

- rayb *(şüphe)*: Aslında nefse bir ızdırap, bir kuşku vermek mânâsına masdar iken, lügat örfünde bu ızdıraba başlıca bir sebep olan şek ve şüphe mânâsında kullanılması üstün gelmiştir. Yani rayb, şüpheye yakın ve fazla olarak kötü zan gibi bir töhmet mânâsını da kapsar. Fakat asıl mânâsı şüphe ve kuşku, yani kuşkulu şüphedir.[78]

- Kur'ân, her türlü şüpheden uzak ve her töhmetten *(itham ve zan altında bulunmak)* uzak kılınmıştır. Kitaplar içinde hak "kendisinde şüphe olmayan" Allah'ın kitabı olduğunu bunun kadar kesinlik ve şüphesizlik ile bilinen ve doğru yolu bunun kadar gösteren hiçbir kitap yoktur. Bunun ne vahyinin niteliği ve inmesinde bir şüphe, ne de tebliğinde bir töhmet *(itham ve zan altında bulunmak)* vardır.[79]

- Hakk'ın indirdiği, Hakk'ın şiarı, doğru haber veren, maksadı yalnız iyilik ve insanlığın mutluluğu olan bu kitapta, şüpheye yer verecek ne bir cehâlet *(bilgisizlik)* ve gaflet *(hakîkatten habersiz olmak)*, ne de kötü bir niyet ve bozuk maksadın tasavvuruna imkân yoktur.[80]

77 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.125.
78 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.158.
79 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.157.
80 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.157.

- Allah, "Bu konuda hiçbir şekilde şüphelenmeye yer yoktur" diye açık olarak mutlak güvence bağışlamıştır ki bunda Resûlullah'ın ruhunun, vahyi, gerek kabul etmede ve gerek tebliğ *(ulaştırma)* etmede sözünde duran emin bir kişi olduğunu kaydetmek ve ilan etmek vardır. Ve bu şekilde kitabın kendisinde hiçbir şüphe olmadığını kaydetmek, kitabı tebliğ eden Muhammed el-Emîn'in kendisinde de hiçbir şüphe bulunmadığının tescilidir.[81]

> *'O kitap' gayba işarettir. Allah'ın ezelde kendi nefsine yazdığı kitaptır. Tevrat ile İncil'in kastedildiği de kabul edilebilir bir savdır bu hitapta. Şöyle ki: Tevratla İncil'in tamamlanması olarak kastedilmiş 'Kur'ân' diye düşünülebilir. Tevrat'ı da İncil'i de bu gözle değerlendirenler 'namaz kılanlardan' olarak adlandırılmıştır. Rayb kuşku anlamındadır. 'O kitap'ta kuşku yoktur. Siz Kur'ân'dan şüphe duyabilirsiniz; ama o kuşku duyulacak kitap değildir.*[82]

- Hz. Muhammed zamanında sözlerin en güzelini, en doğrusunu, en sanatlı olanını söylemek revaçta idi. Hatipler ve şairler, toplumun en saygı gören insanları olmuştu. Şiir ve kelâm sahiplerine adeta kutsal insan gözüyle bakılıyordu. Hz. Muhammed işte böyle bir zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerini ilan etti. Okuma yazma bilmeyen, bir Tanrı ümmîsinin böylesine güzel, ulvî, sanatlı ve her sözden üstün bir telkin lisânıyla söylediği âyetler o devrin bütün fesâhat (*güzel, düzgün konuşma*) ve belâgat (*güzel, pürüzsüz söz söyleme*) ehlini hayrette bıraktı. Çünkü Hz. Muhammed'i Allah söyletiyor, onun dilinden bizzat büyük yaratıcı konuşuyordu. Asırlardan beri ve bugün hâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir dilde kendi terennüm *(âhenkli bir sesle okumak, mûsikîli söz)* lisânındaki ilâhîlik ve güzellikle ifade ve tercüme edilemeyişi de bundandır. [83]

81 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.158.
82 Derleyenin notu.
83 Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.79.

- Harfler ve sözler birer kap gibidir. Onların delâlet ettiği mânâlar ise kabın içindeki su gibidir. Mânâ denizi de Allah'ın yanında bulunan Ümmü'l-Kitap'dır.
  Allah her kimin kalbine mihenk koymuşsa, ancak o kimse yakîni şüpheden ayırt edebilir.[84]

- Kur'ân, gerçi Peygamber'in dudağından çıkar ama kim Tanrı söylemedi derse kâfirdir. Sûreti fânîdir; o bir ayna kesilmiştir. O aynada başkalarının yüzünden başka bir şey görünmez.! Orada çirkin bir surat görürsen, gördüğün de sensin. Îsâ ve Meryem'i görürsen yine gördüklerin senden ibarettir. O ne budur, ne o..her şeyden arı durudur.. yalnız senin önüne senin sûretini kor! [85]

- Bununla beraber Kur'ân'ın mertebesi gizli değildir. Kur'ân'ın, şeref ve fazîleti herkesçe bilinmektedir. Çünkü Allah'a yakın olan kelâmlardan hiç biri Kelâmullâh'ın dengi olamaz.

  Bu durumda zâkire *(zikreden kişi)* gereken zikrini yapacağı zaman zikrini Kur'ân'da vârid olan zikirden tertip etmesi ve bunlarla Allah'ı zikretmesidir. Böylece zikrederken aynı zamanda Kur'ân da okuru olur. Kur'ân okuru olduğunda ise Allah'ın kendi zâtını zikrettiği zikri de nakletmiş olur. Böyle yaptığı zaman kendisini, Rabbinin *"Onu yanına al ki Allah'ın kelâmını işitsin!"* (Tevbe, 6) ve "Allah, kendisine hamd eden kimseyi duymaktadır." sözlerinde işaret edilen mertebeye koymuş olur.

  Kur'ân okuyan kulun mükellef olduğu günlerde dünyadaki yükselişi kendi okuyuşundan Allah'ın okuyuşuna yükselmesidir. Bu durum Hakk'ın kulunun dilinden tilâvet etmesi ile olur. nitekim Hakk, kulunun kendisiyle işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olmaktaydı... Bunun gibi kendisiyle söz söylediği ve kendisini ifâde ettiği lisanı da olur.

84 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.46.
85 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, İstanbul, 1988, s.171, beyit. 212, s.173, beyit 2140, 2142-2143

Artık kul; Allah'a hamd, O'nu tesbih ve tehlil edecekse bunu ancak Kur'ân'da geçen ifâdelerle yapar. Bundan dolayı da kendi okuyuşundan Rabbinin okuyuşuna yükselir.

Nitekim kıyâmette kul okumasının ulaştığı son âyete dek yükselir. Sonunda bu âyetin lâyık olduğu mertebede durur. Bu âyet ise kul okuduğunda Rabbinin kulun ağzından okuduğu âyettir. Bundan dolayı sözlerin en seçkini ve mâruf olanı Allah'ın kelâmıdır.

O'nun peygamberi, O'dur. Yani Kendisi, O'nun risâleti *(peygamberlik)* O'dur. Yani Elçisi O'dur. Yani, kendisi.

Kezâ, kelâmı da O'dur. Yani kendisi.

O, bir elçi gönderdi: Kendisinden, kendisiyle, kendisine.

Ne sebep, ne vâsıta. Bunlar yok. Çıkar bunları aklından.

Elçiyi gönderen, elçinin getirdikleri, elçinin kendisi ve elçinin geldiği kimse; bunların hepsi aynı varlıktır; tek şeydir. [86]

- Büyük sırlar küçük görüşlerle bilinmez. Onları bilmek için allâme (*çok bilgili*) olmak da yetmez. Ululaların vârisi olan kâmil insanı bul; o yüce bir kitaptır O'nu oku, böylece de muhtaç olduğun Allah ilmini tahsil edip Hakk ârifi ol! [87]

- Kur'ân: Zâttır.
  Furkān: Sıfattır.
  Kitap : Mutlak varlıktır.[88]

86 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.22-23.
87 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.22-23.
88 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.125.

Bir kılavuzdur (hidâyettir) o,
(Hüden)

Hidâyet

- Hidâyet ve hüdâ; doğruyu, iyiyi, güzeli fark etmek, bunlara giden yolda yürümek anlamlarında olup, bu kökten türeyen kelimelerin Kur'ân bünyesindeki sayısı 250 küsurdur. Hidâyeti bulmaya veya göstermeye ihtida *(doğru yola girme, müslüman olma)* veya hüdâ denmektedir. Allah'ın isimlerinden biri de Hâdî yani hidâyet veren, hidâyete erdirendir.

  Kur'ân-ı Kerîm daha ilk âyetlerinden birinde (Bakara, 2) ve tâbiî ki, bir çok âyetinde kendisini, "Allah'a yakınlaşmak gayretinde olanların hidâyeti" yani yol göstericisi olarak tanıtır.

  Hidâyet, Türk müfessiri Elmalılı tarafından çok güzel ifade edilmiştir. Diyor ki: "Hidâyet, istenene ulaştıracak şeye lütuf ve tatlılıkla delâlet etmektir ki, yolu sadece gösterivermek, yahut yola götürüvermek şekillerinden biriyle gerçekleşebilir. Evvelkine sadece göstermek veya irşâd; ikinciye, ulaştıran aracılık veya tevfik (*Allah'ın muvaffak kılması*) denir. Bunda lütuftan maksat, sertlik ve şiddet karşıtı olan sıcaklık ve yumuşaklıktır. Burada esas olan inceliktir. Hidâyet, istenen hayra ulaştırmaktır. Meselâ, hırsıza yol göstermeye hidâyet denmez."[89]

- El-Hâdî, hidâyet kelimesinden türetilmiştir. O, kalpleri mârifetine; nefisleri itaatine; sevdiklerini kendisine; âlimleri ise, işin gerçeğini müşâhedeye *(görmeye)* ulaştırandır.
  Hidâyet, ya tevfikidir *(elçi olarak gönderme);* bu, saadet meydana getiren hidâyettir ve bunu nebî ve seçkin velîler îfâ ederler. Ya da, açıklayıcıdır; bu da, indirilen şerîattır. Bu hidâyet, genel hakkında ilmi, seçkinlerde ise saadeti meydana getirir.

89 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân -ı Kerim Ansiklopedisi*, İstanbul, 1990, s.134-135.

Bu ismin hükümlerinin özelliklerinden birisi, tevfik ve beyândır. Buna göre tevfik, peygamberlerin rehberliğini benimsemek ve ona bağlanmaktır; açıklamak ise, Hakkın gönderdiği şeyi nazarî aklın hükmüyle veya düşüncenin te'vilinden hareket ederek zanla değil keşfe dayanarak şerh etmektir.[90]

- Bu kitap esas itibariyle "İnsanlar için hidâyettir." Genellikle insanları irşâd ve doğru yolu göstermek için inmiştir. İyilik ve yumuşaklıkla yol göstermek demek olan bu hidâyeti, bu çağrı ve rehberliğin esas itibariyle şuna buna tahsîs edilmesi yoktur. Fakat hidâyetten istenen şey ihtida, yani maksada kavuşma gayesi, şimdiki hâlde veya gelecekte, sakınma sıfâtına sahip olanlara nasip olacak, fıtrî kâbiliyetlerini kaybetmiş olanlar bundan faydalanmayacak ve belki zarara uğramış olacaklardır... Hüdâ, hem lâzim *(geçişsiz)* hem de müteaddî *(geçişli)* olur. Fâtiha'da açıklandığı üzere hidâyet, yol göstermek ve istenen şeye ulaştırmak gibi iki mânâda ortaktır veya kullanılmaktadır ki, birine "gayeye ulaştırmayan hidâyet" diğerine "gayeye ulaştıran hidâyet" denilir. Yüce Allah'a göre biri ulaştıran yolu göstermek ve irşâd etmek, diğeri hidâyeti yaratmak ve insanları başarılı kılmak demektir. Kur'ân'da ikisi de geçmiştir... Ancak araştırma yapıldığında Kur'ân'a nisbet edilen hidâyetin irşâdla ilgili hidâyet olacağı ortaya çıkar. Çünkü başarı ve insanları doğru yola iletmeyi yaratmak, kelâm sıfâtı ile değil, fiil sıfâtı iledir... Bundan da anlaşılıyor ki, bu kitap ile gerçekleşen Allah'ın irşâdının etkili olması ve başarıya yaklaştırması için muhatap olan insanların ihtiyârî fiilleri adeta şart kılınmıştır. Kur'ân herkese genel bir şekilde doğru yolu göstermek için inmiş olmakla beraber, herkes bunu kabul etmede ve isteyerek seçmede eşit olmayacak, bazıları buna iradesini harcamayacaktır. Çünkü insanlığın fıtratının *(yaratılışının)* aslında genel olan hitap kâbiliyeti birtakım insanlarda kötü alışkanlıkların tamamen ortadan kalkmış bulunacağından; Kur'ân'ın irşâdları tam belâgatı *(güzel söz söyleme)*

90 Sadreddin Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Ekrem demirli, İstanbul, 2004, s.232.

ve kapsamlı gerçekleri ile beraber, o gibilerin kalplerinde tâbiî olarak sevinç arzusunu uyandırmayacak ve belki ters etki yapacaktır. Bunun için hitabın esas faydası, hüsn-i ihtiyar *(güzel tercih)* yeteneğine sahip olan kābiliyet sahiplerine ait olacaktır ki, bunlar da takvâsı veya en azından sakınma yeteneği bulunan müttakîlerdir *(takvâ sahipleri)*. Bundan dolayı Kur'ân'ın inmesinin hikmeti, başlangıçta insan iradesinin katılması şartı ile bütün insanlara hidâyet etmektir... Fakat bu hidâyetten faydalanmanın ilk şartı Allah'tan gereği gibi korkmayı seçmek yani korunmayı istemektir.[91]

- Bir adam: Benim öyle bir hâlim olur ki, oraya ne Muhammed, ne de *Allah'a en yakın bir melek sığamaz* (Hadîs) diyordu. Şeyh buyurdu ki: "Tuhaf! Bir kulun bir hâli olsun da Muhammed oraya sığmasın! Sende Muhammed'in bile sığmadığı bir hâl olur da acaba Muhammed'in böyle bir hâli olmaz mı? Senin bu hâlin onun bereketinin tesirinde değil mi? Çünkü ilk önce bütün bağışları, ihsanları onun üzerine döktüler. O zaman ondan başkalarına dağıldı. Âdet böyle olduğundan Yüce Allahın Elçisi sana selâm olsun ve Allahın rahmeti, bereketi senin üzerinde olsun!" buyurmuştur. Yani, bütün saçıları senin üzerine saçtım, buyurmuş, Peygamber de: "Sâlih kullar üzerine!" demiştir.

  Allah yolu çok korkulu, kapalı ve karla örtülü idi. İlk önce canını tehlikeye sokup atını süren ve yolu yarıp geçen o oldu: Herkesin bu yolda gidebilmesi, onun yol göstermesi ve inâyeti sayesinde olur. Yolu ilk defa o bulduğu ve her yere; bu tarafa gitmeyiniz; eğer o tarafa gidecek olursanız ölürsünüz. Ad ve Semûd kavmi gibi yok olursunuz. Yok eğer bu tarafa gidecek olursanız, mü'minler gibi kurtulursunuz, diye âlâmetler koyduğu için, "*Onda ne kadar apaçık işaretler*" (Alu İmran, 97) buyurulduğu gibi, bütün Kur'ân bunun beyânındadır. Yani, yollarda bellilikler *(işaretler)* diktik, biri bu kazıklardan herhangi birini kesmek

91 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.160-161.

isterse, hepsi birden: "Bizim yolumuzu yıkıyorsun, yokluğumuza çalışıyorsun; yoksa sen yol kesici misin?" diye onu öldürmek isterler: İşte bunun için önderin Muhammed olduğunu bil. Her şey, ilkönce Muhammed'e gelmeden bize erişmez.[92]

- Kur'ân'ı duymaya ve anlamaya çalış! Çünkü o hiçbir zaman eğrilmeyen yolu gösterir. Kur'ân ve hadîsi kendine uydurmak yoluna sapma, kendin Kur'ân'a ve hadîse uy! Harfleri ve sözleri kendi nefsinin dileğine göre anlamaya kalkarsan yanılırsın. Nefsini kelâmdaki muradın emrine koyacaksın, doğru yol budur. [93]

- Amma onu anlamak için bilmeyi bilmeli. Yoksa nice Araplar vardır ki Kur'ân-ı Kerîm'in lafzen mânâsını bildikleri hâlde hakîkî mânâsını bilemezler. [94]

- Kur'ân-ı Kerîm herkese hitap etmiştir. Orada bütün insanlara, havassa, ahassü'l- havassa (*mânevî kemâlde en seçkin olanlara*), mü'min ve kâfirlere de hitap vardır. Doğrudan doğruya peygamberlere de hitap vardır. [95]

- *"Firavun: 'Sizin Rabbiniz kimdir ey Mûsâ?' dedi. Mûsâ: 'Bizim Rabbimiz, herşeye uygun yaratılışını veren sonra da yolunu gösterendir!' dedi"* (Taha, 49-50)

  Güneş her tarafa birden akseder. Mezbeleye, lağıma aksetmesi, onların fenâ kokularını ziyâdeleştirir. Güle, sümbüle ise güzel kokular verir. Yani herkesin istidâdında olan şeye kuvvet ve imkân hazırlar. Nisan yağmuru sedefin ağzına düşerse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olur. Kezâ Kur'ân, mü'min'in îmânını, kâfirin de küfrünü arttırır. [96]

92 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.341-343.
93 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.149.
94 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.499.
95 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.477.
96 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.248.

- Onun için Allah diyemeyen kimseler Allah'ın sevgilisini sevemezler. Onlar, kâmil insanı da Kur'ân'ı da sevmezler. Kur'ân'dan söylense küfürleri artar, kâmil insanı görmekle de kezâ inkârları ziyâdeleşir. [97]

Korunup sakınanlar (müttakîler / takvâ ehli) için.
(fiyh hüden lilmüttekıyne)

İttikā, Müttakî/Takvâ ehli:

- Müttakî: Korunma anlamına gelen "Vikāye" kelimesinden türemiş ism-i fâildir. Bu, hiçbir kuşkuya meydan bırakmaksızın kesin bir şekilde korunan demektir. Aslında "ittikā" *(sakınmak, çekinmek)*, iki şey arasındaki engele verilen isimdir.
Dolayısıyla takvâ sahibi de, Allah'ın emirlerine yapışmanın ve yasaklarından kaçınmanın kendisi ile azap arasında bir engel olduğunu kabul ediyor.[98]

- Lügat açısından ittikā veya onun ismi olan takvâ, kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, özetle kendini iyi sakınıp korumak demek olur. Bunun gereği olarak korkmak, kaçınmak, sakınmak ve çekinmek mânâlarına da kullanılır.
Şerîatta mutlak sakınma veya takvâ, insanın kendisini Allah'ın koruması altına koyarak âhirette zarar ve acı verecek şeylerden iyice koruması, diğer bir ifade ile günahlardan sakınması ve iyiliklere sarılması diye tarif olunûr.

Kur'ân'da ittikā *(sakınma)* ve takvâ üç derece üzerine zikrolunmuştur ki, birincisi; ebedî azabdan sakınmak için Allah'a şirk koşmaktan kaçınmakla îmân *"Ve onları takvâ kelimesine bağladı"* (Fetih, 26) gibi. İkincisi; büyük günahları işlemekten ve kü-

97 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.409.
98 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.60- 61

çük günahlarda ısrar etmekten sakınmak ile farzları edâ etmektir ki, şer'an *(İslâm'da)* bilinen takvâ budur. *"O ülkelerin halkı inanıp Allah'ın azabından korunsalardı."* (A'râf, 96) gibi. Üçüncüsü; kalbinin sırrını Allah'tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün varlığı ile Allah Teâlâ'ya yönelmek ve çekilmedir ki bu da *"Ey îmân edenler! Allah'tan, O'na yaraşır biçimde korkun."* (Alu İmran, 102) emrindeki gerçek takvâdır.

Müttâkîler demek, inat ve iki yüzlülükten, tam şüpheden sakınabilecek ve hakkı kesin ve kat'î olarak bilmeye aday olabilecek kusursuz, sağlam huy ve sağlam akıl sahipleri demektir ki, tefsirciler bunu "takvâ derecesine yükselenler" diye tefsir ederler.[99]

- *Oğlum, takvâ, iki çeşittir;*
  1-Umuma has olan takvâ,
  2-Seçme kullara mahsus olan takvâ...
  Seçme kullarda görülen takvâ, iç âlemden başlar. Bütün gayreti, cehdi, ümidi yalnız Allah Teâlâ'nın zâtı için harcamak asıl takvâdır. Bu mânâyı, şu âyet-i kerîme bize daha güzel açıklar: *"Allah için, tam takvâ yolunu tutunuz."* (Âlu İmrân 102)

  Umum mü'minlere has olan takvâya gelince: Allah'ın zâhirde yapılmasını kötü gördüğü şeyleri bırakmakla olur. Bunu da bize, şu Âyet-i Kerîme bildirmektedir:
  "Allah için takvâ yolunu tutanların günahlarını Allah bağışlar." (Talâk, 5)

  Allah-ü Teâlâ, cümle darlıklardan ve kederlerden kurtuluşu takvâ ile kıldı. Gençliğin ve kolaylığın takvâ yolunda olduğunu yine şu âyet-i kerîmelerle bize haber veriyor:
  "Allah Teâlâ'ya karşı takvâ sahibi olanların işlerinde kolaylık olur." (Talâk, 4)
  "Bir kimse, takvâ yolunu tutarsa.. Allah onun için kurtuluş yollarını açar." (Cum'a, 2)[100]

99 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.161-163.
100 Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1996, s.313.

- Yukarıda zikredilen mertebeler, ancak ehlinden alınacak nasuh bir tevbe ve telkin ile hâsıl olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*...Allah, Rasulu'ne ve mü'minlere iç huzuru (nîmetini) ihsân etmiş ve onlara kelimetü't takvâyı (Allah'a karşı sorumluluk duygusu) aşılamıştır ...*" (Fetih, 26)

  Burada takvâ ile kastedilen, lâ ilâheillallah cümlesidir. Bir cümle, Allah'ın dışında her şeyden temizlenmiş, takvâlı kalbe sahip bir zâttan alınmalıdır. Yoksa sıradan insanların ağızlarından işitilen cümleler böyle olamaz. Her ne kadar, söylenen kelimeler aynı olsa da, mânâ değişiktir. Zîrâ kalp, ancak tevhid tohumlarını diri bir kalpten aldığı zaman, hayat bularak kâmil bir tohum olur. Üstelik ortamına ulaşmayan tohum da bitemez. Bundan dolayı, tevhid cümlesi, Kur'ân-ı Kerîm'de iki şekilde geçmektedir:

  1. Zâhirî söze (kavl-i zâhiri) bitişik olarak. '*Ne zaman onlara lâ ilâhe ilallah denilse, küstahça böbürlenirdi*' (Saffat, 35) âyetinde olduğu gibi ki, bu sıradan insanlar (avam) hakkındadır.
  2. Hakîkî ilme (ilm-i hakîkî) bitişik olarak. "*O hâlde (ey insanoğlu) bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur (lâ ilâhe illallah) ve (hâlâ vakit varken) kendi günahlarının ve öteki bütün mü'min erkek ve kadınlarının (günahlarının) bağışlanmasını dile...*" (Muhammed, 19) âyetinde olduğu gibi. İşte bu telkin, âyetin nüzul sebebinin telkin olmasından dolayı, seçilmiş kişiler (havas) içindir.

  Takvâ, çok yemeyi, içmeyi, uyumayı, boş konuşmayı sevme gibi hayvânî huylardan ve kızma, sövme, dövme ezme gibi yırtıcı hayvanlara has özelliklerden, ayrıca kibir *(büyüklenme)*, ucub *(kendini beğenme)*, hased *(çekememe)*, hikd *(kin gütme)*, ve benzeri gibi bedenî ve kalbî âfetlerden olan diğer şeytânî vasıflardan temizlendikten sonra elde edilebilir. Bunlardan temizlendiğin

vakit, asıl günahlardan temizlenmiş olursun. Böylece, şu âyet-i kerîmede belirtilen 'temizlenen' ve 'tevbe eden' kişilerden sayılırsın: *"Doğrusu Allah, pişmanlıkla kendisine yönelenleri ve özlerini temiz tutanları sever."* (Bakara, 222)[101]

- Allah Teâlâ bir âyet-i kerîmesinde şöyle buyuruyor: *"Allah indinde en üstün olanınız, takvâca en ileride olanınızdır."* Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde, *"Dünyalık üstünü zengin olanlardır. Âhirette üstün olacaklar ise; takvâ yönüyle üstün olanlardır."*

  Allah katında, nesep, mal, şöhret gibi üstünlükler hiçbir şey ifade etmez. Allah indinde üstünlükte tek miras, takvâdır. Allah'tan korkmaktır. Nitekim peygamberimiz, 'Kim Allah katında en üstün olmak istiyorsa, Allah'tan korksun,' buyuruyor. Çünkü Allah'ın katında nesep, şan, şeref ve mevkii diye bir sınıflandırma yoktur. Üstünlük takvâyladır. Ebû Hüseyin'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte peygamberimiz şöyle buyuruyor: *"Sizden birinizin diğerinden üstünlüğü, takvâyladır."*

  Şerîat ehline göre takvâ; âhirette kötü neticeye yol açabilecek zararlı alışkanlık ve fiilden kaçınmaktır. Ve nefsi bu tür kötülüklerden korumaktır. Takvânın üç derecesi vardır. Evvela nefsi şirk ve küfür gibi hastalıklardan uzak tutmaktır. Bu sayede sâlikin kendisini cehennem azâbından kurtarmasıdır. İkincisi, sâlikin işlemiş olduğu bütün günahlardan dolayı pişmanlık duyup tevbe etmesidir. Bu havasın takvâsıdır. Şerîat ehlinin katında ârîflerin takvâdaki derecesi budur.
  Hz.Mevlânâ bu mevzua muvafık *(uygun)* şöyle buyurmuştur.
  Takvâ sahibi de, Firavunun gittiği yoldan usanan, Mûsâ'laşan kişidir.

  Muttakî olan kimse; zarûrî olan şeyin korkusundan dolayı terketmelidir ki bu sayede muttakîlerin derecesine ulaşsın. Nitekim Hz. Resûlullah bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyuruyorlar,

101 Abdülkâdir Geylânî, *Sırru'l-Esrar*, çev.Mehmet Eren, İstanbul, 2006, s.37-38.

"Bir kişi; zarûri olmayan bir şeyi, zarûri olan bir şeyden dolayı terketmediği müdetçe, takvâ derecesine erişemez." Meşayih-i kirâm muttakî*(takvâ sahibi)* olanları şöyle tarif ediyor: 'Takvâ demek; tarîk-i Mustafa'dan giderek haramları terkedip, ihlâsla Allah'tan çekinme ve bu uğurda bütün cefâlara göğüs germektir.'

Takvanın üçüncü derecesi ise; mâsivâullahtan *(Allah'tan gayrı herşey)* temizlenmektir. Kısaca âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere; *"Ey îmân edenler! Allah'tan hakkıyla korkun ve ancak müslüman olarak ölün."* (Alu İmran, 102) Allah'tan hakkıyla korkmaktır. Gayrılık kavgasından kurtulmadıkça, yarin hâlveti için sana yol vermezler.

Hakîkî takvâ; Hasan-ı Basrî'nin sahip olduğu mâsivâdan vazgeçebilme, havf-ı ilâhîyesidir. Ve İmam Kuşeyrî hazretlerinin buyurdukları gibi, kendini muttakî kılmaktan ittikā etmektir. Ve dâimâ Hakk'a muttakî ve mûtebed olmaktır.
Ezelî lütuftan medet um. Çünkü sülûk yolunda kendi taat ve takvâna dayanamazsın.[102]

- Takvâ; büyük küçük bütün günahlardan geçmek demektir. Hâsılı tarlaya tohum ekip yetiştirmek ve bu yemişleri yemek demektir. İşte bu mârifete sahip olan kimseye de ârifibillah denir. Ârifibillah, "Levlâk..." sırrına mazhar olan hakîkat-i Muhammediyye'dir. Bu hakîkat her zaman mevcuttur.[103]

- Zâhid, âhari *(başkasını)* gören kimsedir; dünya ehli ise âhiri görür. Fakat Tanrı'nın has kulları ve *ârifler,* ne âhari ne de âhiri görürler. Onların nazarları evvele düşmüştür, her işin evvelini bilirler. Meselâ, buğday ekince, buğday biteceğini bilir. İşte evvelden sonunu görmemiş midir? Bunlar nadir olurlar. Diğerleri ise, orta hâlli olduklarından, nazarları sondadır; ahırda kaldıkları için hayvandırlar.[104]

102 İsmâil Ankaravî, *Minhâcu'l Fukarâ*, sd. Sadettin Ekici, İstanbul, 1996, s.243, 244.
103 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.254.
104 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.33.

- *"Allah takvâ sahiplerinin dostudur."* (Câsiye, 19)
  Dünya şehveti, külhana *(hamam ateşliği)* benzer. Takvâ hamamı da onunla aydınlanır.
  Fakat takvâ sahipleri bu külhanda safa ve zevk içindedirler... Çünkü onlar, hamama girmiş, yunup arınmışlardır.
  Zenginlerse hamamdakileri ısıtmak için tezek taşıyanlara benzerler. Tanrı hamam ısınsın, tavlansın diye onlara bir hırs vermiştir.
  Bu külhandan vazgeç de hamama git. Külhanı terketmek, bil ki hamama girmenin ta kendisidir.
  Külhanda kalan, dünya şehvetine sabreden, dünyadan el etek çeken kişiye hizmetçi mesabesindedir.
  Hamamda olan; yüzünden, yüzünün temizliğinden, güzelliğinden anlaşılır.
  Külhandakiler de yüzlerindeki ve elbiselerindeki duman, is ve tozdan belli olurlar.
  Yüzünü göremezsen kokusuna dikkat et, koku her köre sopa gibidir!
  Kokusunu da alamadıysan onu konuştur; yeni sözden eski sırrı anla! [105]

- Hakk'ın ziyafethanesine kabul edilmek için mürur tezkeresi (*geçiş izni*) isterler ki o da kalb-i selîmdir. Bundan maada olan şeyler, ibâdet, mal veya hasep ve nesebin *(soyun sopun)* faydası yoktur. Allah indinde seyyidlik *(Hazret-i Hüseyin'in soyundan gelmek)* ve şerîflik *(Hz. Hasan'ın soyundan gelmek)* ancak kalb-i selîmdir. Hucurât sûresi 13. âyette Cenâb-ı Hakk: "*Allah indinde ekreminiz (şerefli olanınız) müttakî olanınızdır yani günahtan sakınanınız, takvâ sahibi olanınızdır*" buyuruyor.[106]

- "*Allah indinde en şereflîniz müttakî olanınız, yani günahtan sakınanınız, takvâ sahibi olanınızdır.*" (Hucurât, 13), buyurulmasın-

105 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, İstanbul, 1988, s.20, 21.
106 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.352.

dan maksat, mekârim-i ahlâka sahip olmak demektir. Mekârim-i ahlâk, insana izzet ve şeref getiren ahlâk demektir. Yaradılıştan gaye mekârim-i ahlâk'tır. Mekârim-i ahlâka *(güzel ahlâk, peygamber ahlâkı)* sahip olmayan bir fert de cemiyet de yıkılmaya yüz tutmuş demektir.

Mekârim-i ahlâka *(güzel ahlâk, peygamber ahlâkı)* sahip olmayan bir fert de bir cemiyet de yıkılmaya yüz tutmuş demektir.

Mekârim-i ahlâk'ın bir başı bir de sonu vardır. Başı, niyet selâmetidir *(sağlamlık)*. Niyet selâmetinin felsefî ifadesi, fayda ve zarar endişelerini şahsî endişelere hasretmeyip, başkalarına tahsîs etmeye de mühim bir hisse çıkarmaktır. Onun için bir hayrı yalnız kendine istemek, niyet selâmeti değildir. Resûlullah efendimizin buyurduğu gibi: *"Kendiniz için istediğiniz bir iyiliği, diğer mü'min kardeşleriniz için de istemek gerek. Bunu yapmayan kâmil mü'min olamaz."*

Fiil selâmetine gelince, fiil selâmeti, niyet selâmetinin dış tezahürü ve fiili neticesidir. Onun için yalnız niyet selâmetinde kalmayıp bunu fiile geçirmek, tatbik sahasına da koymak lâzımdır. Resûlullah efendimizin buyurduğu gibi: *"İnsanın hayırlısı insanlara hayrı dokunandır, insanın şerlisi insana şerri dokunandır."* Mekârim-i ahlâk sahibi olmayan kimse her ne kadar insan kisvesine bürünmüşse de insan değeri taşımaz.[107]

- Gerek bir ferde gerek bir cemiyete nizam veren, ahlâk kanunudur. Mükâfât ve mes'ûliyet *(sorumluluk)* fikri de bu kanunu teyit *(doğrulama)* eder.

Mes'ûliyet fikri nedir? Ahlâki vazîfe ve vecîbeler îfâ olunduğu takdirde, gerek vicdân gerek Allah huzurunda mes'ul olmak endişesidir.

Mükâfat fikri nedir? Ahlaki vazîfeler ifa edildiği takdirde şahsi vicdânın ferahlamasına ve amme vicdânının iltifat ve met-

107 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.609.

hine, Cenâb-ı Hakk'ın da rızâsına ümit bağlamaktan ibarettir. Onun için insanı insan eden, dünyada ve âhirette yüzünü ağartan mekârim-i ahlâktır vesselâm. Onun başında da Allah korkusu gelir. [108]

- Ömer b. Hattâb (r.a.) Kâbü'l-Ahbar'a bana takvâdan haber ver dediğinde, Kâbü'l- Ahbar Ömer b. Hattâb'a; "Dikenli yoldan hiç gittin mi?" dedi. Hz. Ömer "Evet" buyurdu. Bunun üzerine Kâb: "Ey Ömer o dikenli yolda ne yaptın ve nasıl haremet ettin?" dedi. Ömer (r.a.) "Dikenlere basmamak için çekinerek, dikkat ederek yürüdüm," buyurdu. Kâb'ül Ahbar: "Ey Ömer işte takvâ da böyledir," buyurdu.

  ...Muhammed b. Ali Tırmızî: "Müttakî, kendisine hiç hasım olmayandır" dedi.

  Serîyy Sakatî: "Müttekî nefsine buğzedendir" dedi.

  Şibli buyurdu: "Müttakî, Allah Teâlâ'dan başkasından korkmayandır."

  ...Bazıları kişinin takvâsı üç şeyle anlaşılır: Kavuşmadığı şeyde güzel tevekkül, kavuştuğu şeyde güzel rızâ ve "Kaçırdıklarınıza üzülmemeniz için" âyet-i kerîmesine uygun olarak, geçmiş şeyler üzerine esef etmeyip güzel sabretmektir dediler.

  ...Ebû Turâb (r.a.): Takvâ sahiplerinin yanında beş tehlikeli ve zor geçit vardır. Bunları aşmayan takvâya kavuşamaz: Şiddet ve mihneti nîmet üzerine, yetecek kadar rızkı fazlası üzerine, zillet ve miskinliği izzet ve yükseklik üzerine, gayret ve mücadeleyi rahat üzerine, ölümü de hayat üzerine tercih etmektir." dedi.

  ...Takvânın hakîkati Allah Teâlâ'ya taatle, onun azabından sakınmaktır. Takvânın esası, şirkten korunma, sonra günah ve isyandan korunma, sonra şüphelilerden, sonra mâlâya'niden boş şeylerle meşgul olmaktan korunmaktır Âlu İmran Sûresi 102.

108 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.609.

âyette: *"Allah'tan nasıl korkmak nasıl takvâ etmek lâzımsa, öyle korkunuz, takvâ ediniz."* âyet-i kerîmesinin tefsirinde takvâ ediniz *(korkunuz)* demek, Allah Teâlâ' ya dâimâ itaatte bulunup, asla isyan etmemektir. Allah Teâlâ' yı zikredip hiç bir zaman unutmamaktır. Allah Teâlâ' ya her hâlde şükredip, küfrân-ı nîmette bulunmamaktır, diye bildirilmiştir.

... Bazıları takvâ çeşit çeşittir dediler. Bunlardan avamın takvâsı Allah Teâlâ'ya şirk koşmamaktır. Havasın yani seçilmişlerin takvâsı günahları terk ve diğer hâllerde nefse uymayıp arzularını yapmamaktır. Evliyâdan seçilmişlerin seçilmişlerinin takvâsı, eşyada iradeyi terk, sebeplere yapışmakta Allah Teâlâ'dan başkasına eğilmekten kurtulmak, hâl ve makam için gerekli olan hâlleri gözetmek ve bunların hepsinde hüküm ve farzları ile beraber emre uymaktır. Peygamberlerin takvâsı, peygamberleri geçmeyip, gayb içinde gaybdır. Allah Teâlâ' dan yine onadır. Allah Teâlâ onlara emreder. Onlara nehyeder. Onları muvaffak kılar. Onları terbiye eder, temizler. Onlarla konuşur. Onlara haber verir. Onları irşâd ve hidâyet eder. Onlara ihsân eder. Onlara hazırlar. Onalara sır ve hakîkatleri bildirir. Harika olarak onlara bazı şeyler verir. Bu hâlleri anlamaya aklın yolu ve kuvveti yoktur.... Bazan da bu kabilden kerâmetler seçilmiş evliyâya ve ebdallara ihsân olunûr. Ancak onlara bu hâlleri bildirmeleri yasaklanmıştır. Bu kerâmetler, ihsânlar dışarıda görülmez, kulak ve diğer duyu organları ile de anlaşılmaz. Ancak kendinde meydana gelen cezbe hâli ve istiğrâkın galebesi sebebi ile, ellerinde olmayarak bir kaç kelime meydana gelir. Sonra Allah Teâlâ sekîne *(sükûn)* ve temkin verip, hâlini örter ve emir ve şanında ikaz eder. Bu durumda o kimse dilini korur. Kendinden meydana gelenler için Allah Teâlâ' ya istiğfar eder. İbare ve beyânı değiştirip, sözünü her zamanki gibi insanların anlayacağı şekilde düzeltir.[109]

109 Abdülkâdir Geylânî, *Gunyetü't Tâlibîn*, çev.A. Faruk Meyan, İstanbul, 1971, c.1-2, s.227-232.

- Gerçek takvâ şudur:
  Kalbindeki bütün düşüncelerini toplayıp bir tabağın içine koysan ve onu üstü açık bir hâlde çarşıda bütün halka sunsan. Eğer onda utanacağın bir şey yoksa işte bu, takvâdır.[110]

- Hz. Mustafa (s.a.s) insanların fenâ huyları bırakıp, iyi huyları almaları için onlara bir takım şeriât, emir ve nehiy *(yasak etme)* koydu. Bu sûretle o feyiz, fenâlıkları değil, iyilikleri artırmış olacaktır. Meselâ bahçıvan acı olan zerdaliyi kesip onun yerine tatlı şeftaliyi aşılar. Buna bahar mevsimi ve mart ayı tesir ederse bu şeftali büyür ve gelişir. Bir hayvan gibi olan insan da böyledir. Ve onda bilgisizlik, ota tapıcılık, uyku, yemek, taâtsizlik *(ibâdet ve emirleri yerine getirmemek)*, mürüvvetsizlik *(insaniyete aykırı davranış)*, temyizsizlik *(iyiyi kötüden ayıramamak)*, hased *(başkasının elindeki nîmetin yok olmasını istemek)*, hasislik *(cimrilik)*, zulmetmek *(haksızlık etmek)*, tecavüz etmek, iki renklilik ve iki yüzlülükten ibaret olan hayvanlık huyu mevcuttur. Bunun için Peygamberler şöyle buyurmuştur: "Bu hayvânî ahlâkı terk ediniz ve Tanrı'nın emri ile meleklerin huyunu alınız. Böyle yaparsanız cennet ehlinden ve Tanrı'nın has kullarından olursunuz. Hainlik edenlere hainlikle mukabele etmeyiniz. Emin insanlardan olmak için çalışınız. Halîm ve Kerîm olunuz. Doğruluğu, kendinize vazîfe ediniz ve yalan söylemeyiniz. Vaktinizi başkalarının aleyhinde bulunmakla geçirmeyiniz. Kimseye iftirada bulunmayınız. Başkalarını dâimâ kendinize tercih ediniz. Bir ölçü içinde yeyiniz. Haram yemeyiniz. Kendi helâl malınızdan Tanrı rızâsı için veriniz. Başkalarının malına tamah *(göz dikme)* etmeyiniz. Hırsızlıktan kaçınınız.

  Yukarıda zikr edilen ve meleklerin ahlâkına zıt olan hayvânî ahlâkın dallarını kesiniz ve onların yerine bu dalları aşılayınız ki kaybolan baharın feyzi o dallar üzerine etkisini yarattığı za-

110 Abdülkādir Geylânî, *Fethu'r-Rabbani*, İrşad Dersleri, çev.Kazım Ağcakaya, İstanbul, 2007, s.314.

man bu beğenilen ve meleklere has olan dalları ziyâdeleştiresiniz. Çünkü hayvânî ahlâk bir ateş, meleklerin ahlâkı ise bir nûrdur. Ateş cehennemden, nûr ise cennetten birer parçadır.[111]

- Hz. Mevlânâ :Takvâ ateşi cihân-ı mâsivâllahı *(Allah'tan gayrı her şey)* yaktı. Sonra bir tecellî şimşeği çaktı, takvâyı da yaktı buyuruyor.

  Takvânın üç derecesi vardır. Birinci derecesi, Cenâb-ı Hakk'ın haram kıldığı fiillerden perhiz etmek ve emir buyurduğu şeylere uymaktır. Âlâ derecesi mâsivâllahtan yani Hak'tan gayri şeylerden perhiz etmektir. Demek oluyor ki takvâ, mâsivâllahı yakıyor. Fakat bir tecellî daha olursa takvâyı da o yakıyor ve o zaman, Allah var, ondan başka bir şey yok; evvelde de, şimdi de öyle...sırrı zuhûr ederek perhiz edecek mâsivâllah bırakmıyor. Çünkü mâsivâllah yoktur ki bıraksın.

  Fakat bu dereceler geçilmedikçe anlaşılmaz. Önce haramdan ve yasaklanan şeylerden sakınacak ve emir edileni yapacaksın, sonra bu derece zuhûra gelecektir.[112]

- *"Kim Allah'tan korkarsa (sakınırsa).(Allah) ona bir çıkış yolu ihsân eder. Onu hiç beklemediği bir cihetten de rızıklandırır."* (Talak, 2,3)

  Her kim Allah'tan ittikā *(sakınmak)* ederse...
  Emrinde buyurduğu gibi ona bir çıkış yolu gösterir.
  Onu tahmin etmediği yerden rızıklandırır.
  Eğer bir iş onu sıkırsa kurtarır onu.
  Öyle ise müttakînin Allah'a ittikā *(sakınmak)* etmesinin âlâmeti; rızkın hiç beklemediği bir yerden verilmesidir.
  Şâyet, beklediği cihetten rızkı gelirse takvâ mertebesine ulaşmamış ve tamamıyla Hakk'a itimat etmemiştir.
  Zîrâ takvâ; bazı te'villerde *(yorum)* şu mânâya gelmektedir:

111 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s.41.
112 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.537.

Allah'a itimat etmeyi zâhiri sebeplerin kalbe tesir etmesine karşı kalkan edinmektir.

Yani, rızkın gelmesinin, sebeplere bağlı olduğu hatırına gelmeyecektir.

Biz, nafakanın kazanılmasına vesîle olacak sebepleri terk et! demiyoruz. Rızkının temininde sebeplere yapışarak çalışman lâzımdır.

Seni, sadece kalben o sebeplere itimat etmekten nehy ediyoruz (*yasaklıyoruz*).

Şâyet, kalbin sebepler tarafına meyl ediyorsa...Sen, gizli şirkten halâs olmayan (kurtulmayan) îmânını yargıla... Ve... Muttakîlerden olmadığını bil!

Ancak...

Şâyet, sebeplerin varlığında veya kayıp zamanlarında, kalbin sadece Allah'a meyl edip sebeplerle mutmain olmuyorsa, kendini Allah'a îmân edip gizli şirkle ortak katmayan Muttakîlerden bil.. Böyle olanlar bil ki.. Çok ama çok azınlıktadırlar.

Rızkın, sana hiç hayal etmediğin bir cihetten gelmesi, senin muttakîlerden olduğunu bildiren müjdedir.

İtikadın sebepler olsa da olmasa da "Benim rızkım, gayb hazinesinden gelmiştir.." olursa; Bu takdirde senin takvâ ehlinden olduğun sâbit olur.[113]

- *Men âmela'llâhe bi-takvâhu* *Ve kâne fi'l-halveti yahşâhu*
  Sekâhu ke'sen lezîzeni's-safâ *Yuğnîhi an lezzetin dünyâhu*

(Yâni:) "Her kim Cenâb-ı Hakk'a karşı Allah korkusuyla dînin yasakladığı şeylerden kaçış ile iş yapar ve yalnız bulunûrken de ondan korkarsa, Cenâb-ı Hakk o kimseye bir lezzetli safâ tası sunar ki, o tas onu dünyâ lezzetinden tok tutar."

113 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.167-169.

Bilmez misin Allah müttakîleri esirger. Onlara yardım eder. Kötülükleri onlardan def eder. Çeşitli bilgiler öğretir. Nefislerini tanıtır. Onların kalplerine bakar, bilmedikleri taraftan rızıklar verir. Allah Teâlâ bazı kitaplarında şöyle buyurmuştur:

"Ey Âdemoğlu, iyi komşundan utandığın kadar, benden de utan."

Peygamber efendimiz de buna benzer bir hâdîs-i şerîf beyân etmişlerdir:

"Bir kul hata işleyeceği zaman, kapılarını kapar, perdelerini çeker, kullardan saklanır; ama ona şöyle hitap edilir: Ey Âdemoğlu, beni, görenlerin en küçüğü yaptın! Hâlbuki hepsinden önce beni düşünmeliydin!" [114]

- *İnneme'l-mü'minûnellezîne izâ zükirallâhu vecilet kulûbühüm ve izâ tüliyet aleyhim âyâtühû zâdethüm îmânen ve 'alâ rabbihim yetevekkelûn* (Enfâl, 2) Yâni, "Eksiksiz inanmış kimseler onlardır ki, yüce Allah'ın adı zikr olundukta O'nun celâl ve heybetinin büyüklüğünden kalpleri korkar veâyetleri tilâvet *(Kur'ân okumak)* olundukta îmânları artar ve bütün işlerinde yüce Allah'a tevekkül *(Allah'a güvenmek)* ederler, kutsal âyeti hakkında derlerdi ki: "Hakîkatte inanmış kimse, Allah'ın adı anıldığı sırada bu ürperiş sıfâtını ve Allah'ın kitâbını dinleme zamânında bu gönül alçaklığını taşıyan, Hakk'a tevekkül etmiş olan, Allah'a ibâdette bulunan ve Allah'ın ihsânında cömertliği olandır. Allah'ın resûlü (s.a.s.) hazretleri buyurmuşlardır ki; *"Memeden çıkan süt tekrar nasıl memeye dönmezse, Allah korkusundan ağlayan inanmış kimse de ateşe girmez."* Ve bunun gibi buyurmuşlardır ki: *"Allah yolunda sabahlayan ve haram olan şeylerden kapanan ve Allah korkusundan ağlayan göz ateşe girmez."* [115]

- Derhâl Allah'a güven ve O'na sımsıkı bağlan...

114 Ahmet Kayhan, *Maddi-Mânevî Kur'ân ve İlmin Güneşi Hazreti Pir Seyyid Sultan Abdülkâdir-i Geylani*, 1998, Ankara, s.105,106.

115 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.155.

Unutma ! *"...Kim, Allah'a sımsıkı tutunursa muhakkak ki doğru bir yola iletilmiştir o."* (Alu İmran, 101)
Hakk doğru yoldur.
Doğru yol ise şeriâttır.[116]

- O vaad edilen kitab... Yani "Kitabu'l cifr" *(cifir kitabı)* ve "Kitâbu'l camia" *(her şeyi kapsayan)* ve âhir zamanda Mehdi'nin yanında olacağı vaat edilen o kitabı, Ondan başkası hakîkî anlamda okuyamaz Cifir, akl-ı kül denilen Kazâ levhidir. El-câmia ise, Nefs-i kül denilen Kader levhidir. Dolayısıyla Cifir ve Camia kitabının anlamı, olanı ve olacakları ihtiva eden iki kitab'dır. Bakara sûresi ve Neml sûresi demek gibi...
"Onda asla şüphe yoktur. O müttakîler için bir yol göstericidir."

  Hakîkatte O'nun Hakk olduğuna şüphe yoktur. Ya da ifadenin orijinalinin başında "söyleme/kavl" fiilini takdir ettiğimizde, Onun Hakk ile beraber olduğunda şüphe yoktur, anlamını elde ederiz. Hakk da bütün olarak tüm varlıktır. Çünkü O, nebîlerin resûllerin lisânında vaat edilen ve Kitaplarında geleceği yazılan O Kitabın açıklayıcısıdır. Nitekim Hz. Îsâ şöyle demiştir: "Biz size tenzîli *(indirilmiş vahyi)* getiriyoruz, te'vili ise âhir zamanda Mehdî getirecektir."

  "O kitab..."ifadesi delâlet ettiği için, yeminin cevabı hazfedilmiştir (aradan kaldırılmış, giderilmiştir)... Yani, Tevrat ve İncil'de vaat edilen *O Kitab,* içine şüphenin karışmasına imkân olmayacak şekilde Hakk'dır.

  "müttakîler için yol göstericidir." Rezilliklerden, alçaklıklardan, içindeki hakkı kabul etmeye engel olan perdelerden sakınanlar için bir yol göstericidir.

  Bil ki insanlar âkıbet açısından yedi gruba ayrılırlar. Çünkü insanlar ya *"saîd"* mutludurlar ya da *"şakî"* bedbaht. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu."*

116 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.193.

(Hûd, 105) Bedbahtlar sol ehlidir (ashâb-ı şimâl), mutlular ise sağ ehlidir (ashâb-ı yemîn). Ya da öne geçen mukarrebler (*yakınlaştırılmışlar*)dir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman"* (Vâkıa, 7)

Sol ehli olanlar, ya kendileri hakkında azap sözü hak olan zulmet ve küllî hicap ehli ezelden beri kalpleri mühürlenmiş kimselerdir, ki –yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Andolsun biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır."* (Âraf, 179) Bir kudsî hadîste de şöyle buyurmuştur: *"Onları cehennem için yarattım ve buna aldırmam."* Ya da münâfıklardır. Aslında münâfıklar *(müslüman görünüp aslında gayrımüslim olan),* fıtrat *(yaratılış)* ve yaratılışları itibariyle nûrlanmaya elverişlidirler. Ancak, rezillikler edinmekten, günahlar işlemekten, hayvânî ve yırtıcı fiilleri gerçekleştirmekten, şeytâni hileler peşinde koşmaktan kaynaklanan kir ve tortularla kalpleri perdelenmiştir. Bunun neticesinde de fâsıklık *(Hakk yolundan çıkan)* karakteri ve zulmânî melekeler nefislerinde kök salmıştır. Ters yüz olmuşlardır. Bu yüzden en şiddetli azap onlar içindir ve ilk gruba göre hâlleri çok daha kötü olur. Çünkü, yaratılıştan kaynaklanan kapasitelerinin kalıntısı ile pratikteki hâlleri birbiriyle çelişmektedir.

Diğer iki grup ise, dünya ehli ve sağ ehlidir. Îmân edip cennet için sâlih amel işleyen, cenneti uman ve ona râzı olan fazîlet ve sevap ehline gelince, derecelerine göre yaptıklarını karşılarında hazır bulurlar. Bunların her birinin, amellerine göre belirginleşen dereceleri vardır. Bunlardan kimisi rahmet ehlidir; nefislerinin selâmeti ve kalplerinin saflığı üzere kalırlar ve rablerinin bir lütfu olarak kapasitelerine göre cennetteki derecelerine kavuşurlar. Bu kavuşma amellerinin mirası olan kemâllerine göre değildir. Yani amellerinin karşılığı olarak değildir, ilâhî lütuftur.

Bir sâlih, bir de kötü amel işleyen, durumları karışık olan afv ehline gelince, onlar da iki kısma ayrılırlar: Bunların bir kısmı

daha baştan itibaren afvedilirler; inançları kuvvetli ve az kötülük işlemelerinden dolayı kötülük karakteri nefislerine yerleşmediği için ya da işledikleri kötülüklerden tevbe ettikleri için. Yüce Allah, bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Bir kısmı ise, bir müddet azap görürler. Bu azap da günahların onların içinde kökleşmişliği oranında belirlenir. Nihâyet işledikleri günahların kir ve tortularından arınıp kurtuluncaya kadar azap devâm eder. Buna adâlet ve cezâ ehli de denir. Bunlardan zulmedenlere, işledikleri kötülüklerin cezası isabet edecektir, ancak sonunda rahmet onları kapsar.

Üçüncü grup ise âhiret ehlidir. Önde olanlar (sābikûn) da ya sevendirler ya da sevilen. Sevenler, Allah yolunda hakkıyla cihad ettikleri, O'na içtenlikle, gönülden döndükleri için, Allah'ın kendi yoluna ilettiği kimselerdir. Sevilenler ise, ezelî inâyete, ilgiye mazhar olanlardır. Allah, onları seçmiş ve dosdoğru yola (sırât-ı müstakîme) iletmiştir. Her iki grup da Allah ehlidir.

O hâlde Kur'ân, ilk grubu oluşturan bedbahtlar için yol gösterici değildir; çünkü istidatları olmadığı için Kur'ân'ın yol göstericiliğini kabul edecek durumda değildirler.

İkinci grup (münâfıklar) için de yol gösterici değildir; onlar da istîdatlarını yok ettikleri, sildikleri, bozuk akîdeleriyle bütünüyle bastırdıkları için. İşte bu gruplar cehennemde ebedî kalacak kimselerdir. Ancak Allah'ın diledikleri başka. Dolayısıyla Kur'ânın hidâyeti, yol göstericiliği son beş grup için geçerlidir.

Muttakîlerin *(takvâ sahibi)* niteliği bunların tümünü içine alır. Sevilen, Allah için sülûk *(mânevî yola girme)* etmesinin sonucu gerçekleşen cezb (*çekilme*) ve vusûl (*kavuşma*) hâlinden sonra Kitab'ın yol göstericiliğine muhtaçtır. Çünkü yüce Allah (c.c.) Habîbine şöyle diyor: *"...Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık..."* (Furkān, 32) Seven ise, Allah'a ve Allah için sülûk ettiğinden hem cezb ve vusulden önce hem de sonra Kitab'ın yol göstericiliğine muhtaçtır. Buna göre Muttakîler

şunlardır: İstîdat *(anlayış kâbiliyeti)* sahibi olup orijinal fıtratları üzere kalan, kalpleri berrak, nefisleri arı ve fıtri nûrları bâkî olduğu ve Allah'a verdikleri sözü bozmadıkları için şirk ve şüphe kirinden ve tortusundan uzak kalan kimselerdir. [117]

> *Hüdâ; Hâdî; yol gösteren anlamındadır.*
> *Muttakî; korunmak; korumak; İnsanı kalb-i selim yapan takvânın sahibidir.*
> *Takvâ, Kur'ân'a girince 'korunma' anlamı mânevî olarak her şeyden korunma anlamını yüklenmiştir. Şirkten, günahtan korunmadır. Muttakî ismiyle tam huzur ve güvene erilir.*
> *Şerîata göre Hz. Muhammed'in her dediğine uyan kişi mü'mindir. Burada kastedilen sadece diliyle söylemek değil kalbiyle inanıp söylemenin önemidir.*[118]

117 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebîr Te'vîlât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. 1, s.34-36.
118 Derleyenin notu.

٧

سنبلة

ÂYET 3:

Elleziyne yü'minune bi'l-ğaybi ve yükıymûne's-salâte ve mîmmâ rezaknâhüm yünfikûne

Onlar ki gayba inanırlar; namaz kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkalarına yardım için verirler.
(Ken'an Rifâî Hz.)

Onlar ki gayba îmân edip namazı dürüst kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) harcarlar.
(Elmalılı)

Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.
(Diyanet)

"Onlar ki gayba îmân ederler"

Âyetinde geçen gayb Allah'tır. Çünkü onların gaybıdır. Onlar Allah'a hüviyetleri olmak üzere kendileri de ilâhî ayn olmak üzere îmân ettiler.

Bunlar *"Namazı ikâme ederler"*.

Yani, ilâhî isim ve sıfatların hakîkatiyle vasıflanarak kendi vücûdlarında mertebe-i ilâhiye kanununu ikâme ederler.

"Kendilerine rızık eylediğimiz şeylerden, Allah yolunda infâk ederler."

Kendi özlerinde, ilâhî ahadiyyet'in neticesi hâsıl olan semereyi bu varlıkta harcarlar.

Onlar bu rızkı, ilâhî ahadiyyeti kendilerinde mülahaza *(tefekkür)* sûreti ile elde etmiş gibidirler ki, bu zümre *(cemaat)* tek başlarına geçerek öte gitmişlerdir ki, Peygamber efendimiz (s.a.s.) bu zümreyi şöyle anlattı. Buyurdu ki: *"Ferd olanların yarışması gibi yarışınız."* [119]

- Çalabım *(ilâh, rab)* bir şâr*(şehir, belde)*
yarattı iki cihan arasından
Bakıcak dîdar*(sevgilinin yüzü)* görünür
o şârın kenâresinden.
Hacı Bayram Velî

Çalap'tan maksat, Allah'tır. Şâr'dan maksat, Hakk'ın hüviyeti beldesi ve cemü'l-cem'in memleketidir. İki cihandan biri hüviyet biri de eniyettir. Yani biri bâtın-ı Hakk diğeri zâhiri Hakk'tır. Yarattı'dan murat, mânevî vücuttan sûrî yani görünen vücûda zuhûr etti, demektir. İşte şâr, yani hakîkat beldesi, biri hüviyet biri eniyyet olan o iki cihana da şâmil *(kapsayan)* olmuştur. Kezâ âyet-i Kerîmede buyurulan, İnnî enallah'tan innî hüviyet cihanına, ene, eniyyet cihanına; Allah da her iki cihana şâmil olmuştur.[120]

> *İki cihanın ortası berzah âlemidir ki, bu berzahta içi Allah'ın hüviyeti dışı ise nefis olan vücûdu birleştirici güç vardır. İşte Rabbiyet yani vücud üzerine Allah'ın terbiye edici ismi bu makamda zuhûr eder.*[121]

- *"Onlar gayba inanırlar, salât (namaz) ederler."*
Kendileri açısından gayb olana taklîdî ya da ilme dayalı tahkîkî *(hakîkî)* îmân şeklinde inanırlar. Çünkü îmân, taklîdî ve tahkîkî olmak üzere iki kısma ayrılır. Tahkîkî îmân da iki kısma ayrılır. Delile dayanan ve keşfe dayanan. Her ikisi de ya

119 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.438-439.
120 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.436.
121 Derleyenin notu.

ilmin ve gaybın sınırına bağlıdır ya da değildir (ya ilim ve gayb derecesinde kalır veya ilim ve gayb derecesinde kalmaz). Birincisi, "ilme'l-yakîn" denilen kesin kanı *(kanaat)* oluştur. İkincisi ise, ya aynîdir, yani "ayne'l-yakîn" denilen müşâhededir *(gözle görmek).* Ya da Hakk'tandır. Bu ise "Hakka'l-yakîn" denilen zâtî şuhûddur *(görme, şâhit olma).* Son iki kısım gayba îmânın kapsamına girmez. Gayba îmân; tezkiye, yani kalbi kalıcı mutluluklara nâil olmaktan alıkoyan bedensel, haricî mutluluklara meyletmekten arındırmak gibi kalbi amel gerektirir. Çünkü mutluluk üç kısımdır: Kalbî mutluluk, bedensel mutluluk ve bedeni hariçten çevreleyen mutluluk. Kalbî mutluluk; irfan *(mârifet),* hikmet *(kâinâttaki bütün hâdiselerin Allah tarafından bilinen sebebi),* ilmî, amelî ve ahlâkî kemâlattan ibarettir. Bedensel mutluluk; sağlık, güç, cismanî lezzetler ve tâbiî şehvetlerdir. Bedeni hariçten çevreleyen mutluluk ise, mal ve maddî sebeplerdir. Nitekim Emirü'l-mü'minin (a.s.) şöyle buyurmuştur. "*Haberiniz olsun; malın çokluğu da bir nîmettir. Malın çokluğundan daha iyi olanı ise kalbi güçlendiren beden sağlığıdır.*" İstenen, matlûb *(talep edilen)* mutluluğa nâil olmak için zühd *(dünyadan elini çekmek)* ve ibâdetle ilk ikisinden sakınmak gerekir. Salât etmek yani namaz kılmak ise, bedenin rahatını terk etmek, vücuttaki organları yormak demektir. Bu yüzden namaz, ibâdetlerin anasıdır. O var oldu mu kişi diğer ibâdetlerden geri kalmaz. Çünkü *"salât, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar."* (Ankebût, 45) Namaz, beden ve nefis için bir yüktür. Her ikisine de ağır bir meşakkat *(güçlük)* gibi gelir. Mal infâk etmek de, nefise hoş gelen hârici mutluluktan yüz çevirmektir. Buna zühd denir. İnfâk *(Allah yolunda malını harcamak),* kimi zaman insan nefsine, canını vermekten daha ağır gelir. Çünkü cimrilik nefsin ayrılmaz bir özelliğidir. Bu yüzden yüce Allah, mal dağıtmak hususunda zorunlu olan (zekât gibi) miktarlarla yetinmeyip şöyle buyurmuştur.: *"kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar/ infâk ederler."* Kalpleri cömertlik ve eli açıklık yoluyla ihtiyaç fazlası malları terk etmeyi alış-

kanlık hâline getirsin diye. İhtiyaç fazlası malların harcanması da zorunluluğu olmayan yemek yedirme, hibe *(bağış)* etme ve sadaka verme şeklinde olur. Böylece nefsin cimriliğinden kurtulmuş olurlar. İhtiyaç fazlası malın infâk edilmesi, ifadenin orijinalinde bütünden parça (ba'ziyet) anlamını içeren "min" harf-i cerrinin kullanılması sûretiyle "bir kısım" olmakla kayıtlandırılmıştır. Bu da mal harcanırken savurganlığın veya zarûrî ihtiyaçlar için gerekli olan kısmın düşüncesizce dağıtılması durumuna düşülmesini engellemek içindir. Böylece cömertliğin ölçüsüz ve aşırı olanı haram kılınıyor ki, bu Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma kapsamına giren bir uyarıdır.[122]

"Onlar ki gayba inanırlar"

- El-Gayb: Hakkın kendisiyle ilgili değil, seninle ilgili olarak senden gizlediği her şey.[123]

- Gayb: Kaybolan şey anlamında mastardır. Bu akıl ve duyulardan tamamen gizli olan, akıl ve duyularla ispatlanamayan şeydir.

  Gayb iki kısımdır:

  1. Hakkında hiçbir delil bulunmayan gayb. Şu âyette ifade olunan gayb bu türdendir: *"Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak O bilir."* (En'âm, 59)

  2. Hakkında delil bulunan gayb: Yaratıcı ve sıfatları, kıyâmet günü, öldükten sonra dirilme, toplanma, hesap ve ceza görme durumları gibi. İşte burada anlatılmak istenen de budur.[124]

> *Buna göre Hz. Âdem'e secdede meleklerin yaptığı birinci secde gayba îmân, ikinci secde nûru görüp fenâya ulaş-*

122 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebîr Te'vîlât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. I, s.37-38.
123 İbnü'l-Arabî, *Risaleler*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2005, c.1, s.330.
124 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l- Beyân Tefsîri*, Damla yayınevi, İstanbul, c.1, s.62.

mak yani mîrâc, üçüncü secde ise Kâbe'nin içinde yapılır. Bu da, "Her nereye dönsen Allah'ın yüzü oradadır," âyetininhâl hâlinde uygulanmasıdır.[125]

- Gayba îmân: Bu hâl müttakîlere *(takvâ sahipleri)* aittir. Onların gayba îmândan sonra yaptıkları işler, namaz kılmak, zekât vermek, Hz. Peygamber'e, diğer resûl ve nebîlere indirilen semâvî kitaplara ve âhirete tam bir îmân ile inanmaktır.[126]

- Îmân başlıca üç esası içine alır: başlangıca îmân, âhirete (son) îmân, başlangıç ve son arasındaki gizli vâsıtalara îmân ki, bunların dördüncüsü de açık vâsıtalar olan görülen âlemi bilmektir. Ve bu şekilde görünmeyen (gayb) ile görülen birleşince îmân ve bilgi "O, evveldir, âhirdir *(son)*, zâhirdir *(meydana çıkmış, zuhûr etmiş)* ve bâtındır *(iç, öz)."* (Hadîd, 3) birliğini bulur.[127]

- Şerîatta îmân: Kalb ile inanmak, lisân ile ikrâr ve erkân ile amel etmektir. İslâm ise: hudûr *(gönül alçaklığı)* ve ınkıyâddır *(boyun eğme)*. Her îmân islâmdır, ancak, tasdik olmazsa, her İslâm îmân olamaz. Zîrâ bazen kişi, içten tasdik etmediği hâlde, zâhiren Müslüman olabilir fakat zâhiren boyun eğmeden içten tasdik etmiş olamaz.

  Ebu's-Suûd rahimehullah Tefsir'inde der ki: Îmân tasdik olmaksızın tahakkuk etmez. İnsan, peygamberimiz (s.a.s.)'in tebliğ ettiği dînin esaslarına îmân ile beraber onları tasdik etmesi lâzımdır. Buna ikrâr da denilir.

  İtikâdı ihlâl eden, yahud i'tikâdına halel getirene münâfık, ikrâr etmeyene kâfir denilir. Ameli ihlâl edene, yani îmân ettiğini yaşamayana fâsık denilir. Hâricîler böyle bir kimseye kâfir derler. Mu'tezileye göre ise böyle bir kimse îmândan çıkmıştır. Fakat küfre dâhil değildir. İkisinin arasındadır.

125 Derleyenin notu.
126 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri*, Erkam Yayınları, 1996, s.7-8.
127 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.167.

Gayb iki kısımdır.

Biri, muttalî olma *(meseleyi bilen, haberli)* imkânı bulunmayan gayb ki; *"Gaybın anahtarları ancak Allah'ın indindedir ki ondan başkası bilmez."* (En'âm, 59) âyetinde beyân olunan gaybdır.

Diğeri: Sânî-i zü'l-Celâl *(vahdâniyet mertebesi)* ve sıfatları, nübüvvet ve müteallikâtı *(alâkalılar, ilgililer)*, ahkâm-ı ilâhîyye *(ilâhî hükümler)*, şerâitler, âhiret günü ve ahvâli, hesap ve ceza muamelâtı gibi deliller ile muttalî olma imkânı bulunan gaybdır. Bunlar Kur'ân-ı Hakîm ve ehadîs-i Nebeviyye'de *(Peygamber'in hadîsleri)* tafsîlen *(ayrıntılı olarak)* beyân olunmuştur.

Hâris b. Nuğayr Abdullah b. Mesûd (r.a.)'a demiştir ki:

-"Siz Muhammed (s.a.s.)'i görüp O'na îmân ile cümlemizi geçtiğiniz için size Allah'ın büyük ecir vereceğini umuyoruz. Onu gördünüz ve sohbetinde bulundunuz."

Abdullah b. Mesûd (r.a.) da:

"-Biz de size gıbta ediyoruz ki siz O'nu görmeden îmân ettiniz. Îmânın efdali ise gayba îmândır. Allah da âyet-i celîlede muttakîleri gabya îmânla tavsîf ediyor ve medh ediyor." dedi.

Mü'minler münâfıklar gibi değillerdir. Münâfıklar mü'minlerle karşılaştıkları vakit "îmân ettik" derler. Şeytanları ile baş başa kaldıkları vakit de: "Biz sizinle beraberiz. Onlarla istihzâ *(ince alay)* ediyoruz" derler. Bunların gaybe îmânları yoktur.

Gaybın, Allah'ın ve resûlünün beyânlarıyla muttalî olunabilen kısımlarına misâl:

Hz. Ömer diyor ki: Bir gün Resûlullah (s.a.s.)'ın yanında idik. Elbisesi son derece beyaz, saçları son derece siyah birisi çıkageldi. Üzerinde bir seferden döndüğünü hissettirecek bir alâmet yoktu. İçimizden hiç kimse de onu tanımıyordu. Geldi, Resûlullah (s.a.s.)'in önüne oturdu, dizlerini onun dizlerine dayadı. Dedi ki:

-Yâ Muhammed! Bana İslâm'ı anlat.

Nebî (s.a.s.) dedi ki:

-Allah'dan başka hiçbir ilâh olmadığına şahâdet edip namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan'da orucu tutman, yoluna güç yetirecek isen Beyt'i hac etmendir.

Adam:
-Doğru söyledin, dedi.
Biz hem sorup hem tasdik etmesine taaccüb *(şaşma)* ettik. Sonra dedi ki:
-Îmân nedir?
Nebî (s.a.s.) dedi ki:
-Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna îmân etmendir.
Adam yine:
-"Doğru söyledin" dedi. Sonra:
-İhsân nedir? diye suâl etti. Nebî (s.a.s.).
-İhsân, Allah'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan O seni görüyor, buyurdu. Adam yine:
-"Doğru söyledin" diye tasdik etti.
Sonra dedi ki:
-Bana kıyâmet saatini haber ver." Nebî (s.a.s.) cevaben:
-Bu hususta, sorulan sorandan daha bilgili değildir, buyurdu. Adam yine:
-"Evet, doğru söyledin"dedi.
-Bana emârelerinden *(belirtiler)* haber verir misin?" diye suâl etmesi üzerine Nebiyy-i Ekrem (s.a.s.):
-Kadın, kendi efendisini doğurduğu, çıplak deve çobanları birbirleriyle bina yarışına girdikleri vakitlerdir.
Adam yine tasdik etti ve ayrılıp gitti. Birkaç zaman geçince Resûlullah (s.a.s.) buyurdu ki:
-O Cibrîl idi, size dîninizi öğretmek için gelmişti. O bana hangi sûrette gelirse gelsin ben onu tanırım.
Onlar, kalblerine Allah'ın verdiği gaybî bir nûr ile îmân ederler. Muhammed (s.a.s.)'in sözlerine bu nûr ile nazar ederler ve onun her sözünün hakk ve sıdk olduğunu müşâhede ederler ve şuhudi îmân *(görerek îmân)* ile îmân ederler. Nebiyy-i Ekrem (s.a.s.) bunu beyân için:
"Mü'min, Allah'ın nûruyla nazar eder" buyurmuşlardır.

Büyükler demişlerdir ki:
"Gayb iki kısımdır: Biri senden gâib olan, diğeri senin kendisinden gâib olduğundur.
Senden gâib olan gayb âlem-i ervâhtır *(ruhlar âlemi.)* Sen zerre-i vücûdunla bezm-i elestte *(Elest bezmi; Allah'ın ruhlar âleminde ruhlara 'Ben sizin Rabbiniz miyim?' diye sorduğu ve ruhların 'Belâ' (bilâkis Rabbimizsin) diye cevap vermesi)* ruhunla hazır iken Allah'ın hitabını doğrudan doğruya işitip Ona cevap veriyor. O'nun Âsâr-ı rubûbiyyetini *(rablığının eserleri)* mütâlaa *(inceleme, düşünme)*, meleklerini müşâhede ediyordun ve enbiyâ ve evliyânın ruhlarıyla muârafen *(tanışma)* vardı. Sen kalıba girince, beş duyu ile mukayyed *(kayıtlı)* kalınca bütün bunlar senden gâib oldu.
Senin kendisinden gâib olduğun ise gaybu'l-gaybdır ki o hazret-i rubûbiyyettir. Sen vücûda gelince onu görmez oldun. Fakat o seni her zaman görüyor. Sen nerede olursan ol o her zaman seninle beraberdir. Sen ondan uzaksın, o sana yakındır.
Âyet-i celîlede:
"Ve biz ona şah damarından daha yakınız" buyurulmuştur. (Kāf, 16)[128]

- Yüce Hakk'ın çok âlemleri vardır. Hangi âlem olursa olsun. Oraya insan vâsıtası ile nazar ediyorsa, bu âlemin adı: Vücûda bağlı Şahâdet olur. Ve hangi âlem ki, oraya insan vâsıtası ile bakmaz; oranın lakabı; Gayb olur.

  Gayb iki çeşittir ki bunlar:
  1- Ayrıntılı bir şekilde, insanın bilgisine yerleştirilmiştir.
  2- Toplu olarak, insanın kābiliyetine konmuştur.
  Ayrıntılı bir şekilde, insanın bilgisine yerleştirilen gayb için verilen isim: Vücûda bağlı gayb olmuştur. Ki buna en iyi misâl Melekût âlemidir. Toplu olarak insanın kābiliyetine konan gayb

128 Ramazanoğlu Mahmud Sami, *Bakara sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1985, s.16-20.

ise; yokluğa bağlı bir gayb olur. Bu tür gayb âlemi ise, Allah Teâlâ'nın bildiği âlemlerdir; biz bilemeyiz! Bize göre o, yok mesabesindedir. Yokluğa bağlı gaybın mânâsı budur.[129]

- Bilindiği gibi âlem ikidir. İlki bu görünen âlem, öbürü de gayb âlemi. Bu dış âlem Hz. Muhammed'in cismâniyetine, yani dış şekline göre tanzim edildi. Gayb âlemi ise, onun ruhânîyetine göre tertip edilmiştir. Ulvî âlemin letâfeti, onun letâfetiyle ölçülür.

  Ulvî âlemlerin zâhirdeki misâli semâ âlemidir.

  Semâdaki güneş, cesetteki ruh gibidir. Ay, cesetteki akıl gibidir. Gökteki beş yıldız ise (Zuhâl, Müşteri, Merih, Zühre, Utarit) cesetteki beş duyu gibidir.

  Arş kulların kalbine bir yönelme yeri olarak yaratılmıştır. Kürsî'ye gelince Orası sırlarına bir kapıdır. Nurlarına da bir örtü. Kürsî menzilesinde sîne vardır. Arş menzilesinde de kalp vardır.[130]

> *Arş, kalpteki nûrla âşikâr olur ki, bizdeki Allah'a ait mânâdır. Kalbin, nefse bakan yüzü sîne (sadr) olduğuna göre, kürsî bu nûrla vücûdun âşikâr olup mânânın madde üzerindeki tesiridir. Eğer nûr aydınlatıp kürsînin nûr kesilmesini sağlarsa, nûrun alâ nûr olur ki bu da Hz. Muhammed'deki tecellîdir.*[131]

- Çünkü ruhun biri gayb diğeri ise şahâdet âlemine bakan iki yüzü vardır. Ruha gelen her türlü feyz Allah katından gelir. Ruh kararduğında bu feyz kapıları yüzüne kapanır. Onun kararmasının cilâsı îmân ile ele girer. Nitekim Hz. Ali "Îmân kalpde beyaz bir nokta gibi olan pırıltıdan başlar. Pırıltı arttıkça îmân da ar-

129 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.265.
130 İbnü'l-Arabî, *Şeceretü'l Kevn*, İstanbul, Mayıs 2000, s.65-70.
131 Derleyenin notu.

tar. Îmân artınca kalbi cilalar. Sonunda kalb tamamen cilalanıp perdeleri ortadan kalktıktan sonra rûhânî ve gaybî müşâhedeler ortaya çıkmaya başlar." buyurmuştur. [132]

- Görünen sûret, gayb âlemindeki sûrete delâlet *(işaret)* eder, o da başka bir gayb sûretinden vücud bulmuştur.
  Böylece bunları, görüşünün miktarınca ta üçüncü, dördüncü, onuncu sûrete kadar say dur!
  Bunlar, satrançtaki oyunlara benzer... her oyunun faydasını, ondan sonrakinde gör.
  Gözünü böylece etraftan ileriye çevir de, ta karşındakini mat edip oyunu kazanıncaya kadar ne oyunlar oynayacaksan hepsini gör!
  Fakat kısa görüşlü adam, ilk işten başka bir şey görmez. Aklı yerde yetişen otlara benzer, yere mahkumdur, gezemez, dolaşamaz.
  Donup kalmamış olan keskin bakışlarsa, ileriyi delip gider, perdeleri yırtıp görür!
  Bu bakışa sahip olanlar, on yıl sonra olacak şeyi şimdicek, hem de gözleriyle görürler.
  Böylece herkes bakışı ve görüşü miktarınca gaybı da görür, geleceği de... Hayrı da görür, şerri de!
  Gözün önünde, ardında bir hâil kalmadı mı; bütün dünya dümdüz olur, göz, gayb levhini bile okur!
  Gözünü ardına çevirdi mi varlığın başladığı zamandan itibaren bütün macera ve âlemin yaratılışı gözüne görünür!
  Yer meleklerinin ululuk sahibi Tanrı'yla, babamızın (Hz. Âdem) halîfe olması hususunda bahse giriştiklerini duyar, görür!
  Ön tarafa baktı mı; mahşere kadar ne olacaksa onların hepsi gözünün önünde canlanır.
  Şu hâlde arkaya bakınca aslın aslına kadar... önüne bakınca kıyâmete kadar her şey gözüne apaçık görünür.[133]

132 İbnü'l-Arabî, *Tuhfetü's-Sefere*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1971, s.63.
133 Mevlânâ, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.I, İstanbul, 1988, s.232-233, beyit. 2887-2889, 2891, 2895, 2901-2908.

- Akıl gayb ile ilintilidir *(bağlantılı)*. Allah açısından ise gayb diye bir şey yoktur. Her şey O'nun için görünendir.[134]

- Emir gaybdadır, emir Allah'tadır.[135]

- "Gayb" ve "Gâib" başlangıçta duyguyu anlamada veya ilk düşüncede hazır olmayan, diğer bir deyişle ilk nazarda anlaşılmayan demektir ki, bunun bir kısmı delilden geçen bir anlayışla idrâk *(kavrayış)* olunabilir.
"Gayb" ile "Gâib" arasında fark vardır. "Gâib" *(ortada olmayan)* sana görülmez, seni de görmez olandır. "Gayb" ise görülmez fakat görür olandır.[136]

- Akıl erbâbı *(ehil)* için en uygun olanı varlık üzerinde durup ikrâr *(kabul, tasdik)* etmek, ötesine geçmemek ve sıfatları sağlamlaştırmaktır. Çünkü bunları nefyetmenin *(inkâr etme)* de ispatlamanın da imkânı yoktur. Akıl böyle bir konuya vâkıf *(âşinâ)* olmaktan âcizdir. Daha doğrusu bu konuyla ilgili olarak dayandığı bilgiler çok azdır...
Müşâhede *(gözle görme)* erbâbına gelince onlara zâhir olmuştur.[137]

- Onların sağduyuları, saf basîret (*hakîkati kalbiyle hissederek anlama)* ve ferâsetleri *(anlayış)*, temiz akılları, açık anlayışları, sıhhatli görüşleri, sözün kısası anlayış kâbiliyetleri, kötülüklerden silkinebilecek anlayışlı hisleri, yükseklere koşabilecek azimli vicdânları ve iyi seçimleri vardır. Görünen ve hissedilen şeyleri yarar, kabuklarını soyarlar; içindeki özüne, önündeki ve arkasındakinin sırrına nüfûz ederler; görenle görüleni ayırtederler; hissedilenden düşünülene intikâl *(nakil, geçiş)* edebilirler; varlık ve yokluk içinde gaybden görünürlüğe, gö-

134 İbnü'l-Arabî, *Risaleler,* çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2005, c.1, s.118.
135 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.403.
136 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.167.
137 İbnü'l-Arabî, *Risaleler,* çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2005, c.1, s.118-119.

rünürlükten gaybe gelip, geçip giden ve hissedilen hâdiselerin satırları altındaki gayba ait mânâları sezerler.
Bütün hakîkat gaybdır. Tabiat, görülen âlem bir hayaldir, hem de hareket tecellîsinin bir hayâlîdir.

Işık, bilimin ortaya koyduğuna göre, bir titreşimdem ibarettir. Görünmeyen, madde atomlarının titreşimleridir. Ses, hariçte havanın özel bir dalgalanmasından ibarettir. Kulağımızdaki gürültü mânâsına gelen ses, o dalgalanmanın kulağımıza dokunduğu anda hâsıl olan *(oluşan)* bir tecellîdir. Isı ve soğuk dediğimiz şey de, esasında ışık gibi esire *(latif cisim)* veya atoma ait bir titreşimdir. Bunun içindir ki, ısı ışığa, ışık ısıya dönüşür. Aralarında bir mertebe *(derece)* farkı vardır. Koku ve tat da esasında birer titreşim olup, bizim koku alma ve tad alma duyularımıza dokunmasında koku ve tad olarak ortaya çıkarlar. Demek görme ve dış görünüşte vâsıta olan bu beş âmil *(etken)*'in hepsi gerçekte hareketle ilgilidir ve hepsi hareketin bize özel birer görünümüdür. O hâlde bu vâsıtalarla gördüğümüz önümüzdeki âlem hep birer hayalden, birer tecellîden başka bir şey değildir. [138]

- Ortada zuhûr eden bir gayb'dan, gayb olan bir zuhûrdan başka bir şey yoktur. Sonra gayb olmuş, sonra zuhûr etmiş, sonra gayb olmuş. Eğer kitabı ve sünneti incelersen, ebedî bir birden başka bir şey bulamazsın. O, O'dur, her zaman ve ebedîyyen gâibdir.[139]

- Can diyârının gökleri olan ve ancak ruhun ulaştığı Melekût *(sıfatlar ve kudret âlemi)*, Ervâh *(Ruhlar âlemi)*, Ceberût *(orta âlem, ilâhî kudret âlemi)* ve Lâhût *(Allah'ın zât âlemi)* âlemleri mânevî mertebelerdir. Dünya ehlinin bilmedikleri bu âlemler, ilâhî sırların bulunduğu ve ilâhî sırların kendilerine ulaşanlara âşikâr olduğu gayb âlemidir.

138 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.164-165.
139 İbnü'l-Arabî, *Risaleler,* çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2005, c.1, s.117.

Gayb âleminin bulutları başka, suları başka ve yağmuru başkadır. Bu âlemin gökleri bir türlü, güneşi bizim bildiğimiz güneşten başka türlüdür. Çünkü yağmur orada yerlere değil gönüllere yağar, orada güneş bildiğimiz güneş değil, ilâhî varlığın ruh semâsındaki tecellîsidir.

Orada ilâhî güzelliğin türlü görünüşleri, toprağa yağan bahar yağmuru gibi gönülde irfan, hakîkat çiçekleri açtırır.

Bizim dünyamızda olan hâdiselerin; baharların, hazanların bir benzeri de kendi büyüklüğü ve enginliği ölçüsünde, aynen gayb âleminde olur. Gayb âleminin baharı, kudretle esen hayat rüzgarlarını bizim âlemimize yollar. Dünyamızda ermiş insan gönülleri mânevî âlemden gelen bu bahar kokusunu duyarlar. Bir ebedî bahara varmış gibi içlerinde derin bir mânevî haz yeşerir, ruh ufukları ve ruh vâdileri, bir anda yeşilliklerle, yaprak ve çiçeklerle dolar.

Allah'a canı gönülden edilen her ibâdet, meselâ her namaz, her oruç ebedî âlemden esen bir bahar rüzgarıdır. Buna mukabil insan nefsinin dünya yüzünde mağlup olduğu her kötülük, her kibir, her haset, her hırs, her şehvet ruha gayb âleminden kopan bir sonbahar fırtınası gibi derin hasar, büyük azap ve ölüm verir. Diğer taraftan, Allah velîlerinin ve yeryüzünü diyâr diyâr dolaşan Hakk abdallarının sözleri ve nefesleri de tıpkı bahar rüzgarları hem de Lâhût âleminden esen bahar rüzgarlarıdır ki cana can katarlar. Gönül onların sözleri ve onların nefesleriyle bir cennet bahçesi güzelliğiyle yemyeşil olur. Ancak ermiş insanların nefesleri hatta onların gözyaşı yağmurları bile ancak ruhlarında yaşama; rüzgar ve yağmur kabul etme kudreti bulunan fânîlere fayda verir. Eğer bir ruh, mürşidin bütün nefes edişlerine rağmen ebedî hayata uyanmamakta ısrar ederse bu mürşidin noksanı değil, o kişinin taşıdığı ruhun temiz olmayışındandır.

Demek ki gayb âleminden esen rüzgar ve o âlemin semâlarından düşen yağmur, bu âlemde o hayata açık bir penceresi olanlar

içindir; ruhları o âleme susamışlar içindir; kurumuş gönüller için değildir. Gayb âleminden esen rüzgarla yağan rahmet, bir ruha gıda olmaya başladı mı, sen o ruhta doğacak derin tecellîyi seyret.[140]

- Kıyâmette îmânın faydası olmaz.
  Zîrâ; îmânın hükmü bundan önce idi.
  Çünkü îmân gayb'de olan bir şeye olur.[141]

Îmân

- Îmânın ilim dilindeki tarifi ve îmân sahibinden beklenen şudur: Kalpten tasdik*(onay)*... Dilden ikrâr... Dış duygulardan amel...

  Îmân bahsini biraz daha derinden aldığımız zaman, hakîkat ehli âlim zâtların, îmânı beş yönden mütâlaa ettiklerini görürüz.

  1. Matbû îmân: Bunun asıl mânâsı şudur: İnsanın ruhuna, etine, kanına, kemiğine, hatta iliklerine kadar işleyen ve yerleşen bir îmân şekli. Böyle bir îmân, meleklerin îmânıdır.
  2. Mâsum îmân: Bunun mânâsı da şudur: Her yönüyle tertemiz, korunmuş, aklanmış, esirgenmiş bir îmân. Bu îmân derecesi peygamberlere mahsustur.
  3. Makbûl îmân: Yani: Beğenilmiş, yerinde görülmüş kabul olunmuş bir îmân. Bu îmân, mü'min kulların îmânıdır.
  4. Mevkûf îmân: Kısaca mânâsı: Kesik, duruk, sekteli. Bu îmân: Beğenilen yolu bırakan, ashâb ve Resûlullahın gittiği yola uymayan bid'at ehlinin îmânıdır.
  5. Merdûd îmân: Yani: Reddedilen, beğenilmeyen îmân. Bu türlü îmân münâfıklarındır. Yani: İçten dinsiz, dıştan dinli gözükmeye çalışanlarındır.[142]

140 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.292-294.
141 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.282.
142 Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1996, s.28-29.

- *Îmân, iki rükûn üzerine kurulmuştur.*

  1- Aşağıda saydığımız lâfızları, *yakîn ile tasdiktir.* Bunlar;
  a) 'B' sırrıyla Allah'ı
  b) Melekleri
  c) Kitapları
  d) Peygamberleri
  e) Âhiret gününü
  f) Kaderin hayrını ve şerrini Allah'tan bilmektir.

  Yakîn hâli ile tasdikten kasdımız şudur;
  Gaybden kendisine ne haber verilmiş ise, o haber verilenin hakîkat olduğunu, kalbin sukûnetle kabulüdür. Tıpkı, bu baş gözü ile müşâhede ettiğini sükûnetle kabul edişi gibi. O kadar ki, hiçbir şüphe izi olmayacak.

  2- İslâm binası sayılan amelleri işlemektir. (İslâmın beş şartı)[143]

- Îmân, kalbin gaybı *(görünmeyeni, bilinmeyeni)* tasdik etmesidir. Tasdik Kur'ânın îmânı inançsızlığın karşısına koyması yönünden îmânın eş anlamlısıdır...
  Zikredilen gayb kelimesi îmânın esaslarından, başka bir ifadeyle îmânın konusundan ortaya çıkar. Îmânın konusu Allah, melekleri, peygamberleri, kitapları, âhiret günü ve kaderdir.[144]

- Gayb âlemine ait ilk keşf basamağıdır. Ve bu bir binektir; ona çıkan; yüce makamlara ve üstün mertebelere varır. Akıldan uzak duran şeye, kalbin yatmasının sebebi; îmân'dır. Şunu iyi bil ki her ne şey akılla bilinir; o îmân olarak kalbin yattığı şey değildir... Ki, böylesi nazarî ilimdir. Gözle görülerek ispat eylenen delillerle elde edilmiştir. Ki, bu îmân cihetinden sayılmaz. Çünkü îmânda şart olan; kalbin bir şeyi şeksiz şüphesiz ve de delilsiz kabul eyleyip tasdik eylemesidir. Bu tasdik de hâlis olmalıdır.[145]

143 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.409.
144 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s.355.
145 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.434.

- Îmân, dil ile ikrâr ve kalp ile tasdiktir *(onay, doğrulama).* Müslüman amel ettiği için mü'min olacak değil, îmân ettiği için amel edecektir.[146]

- Îmân, Allah'ın bir nûrudur ve özelliği de O'nun katından gelen her şeyi kabul edici olmaktır. Bu nûr, kulun kalbinde bulunûr ve onu güvene ulaştırır. Şu hâlde îmân, müşâhededen önce ve sonra tasdik ve tasdike istidatlı *(anlayış kâbiliyeti)* olmaktır. [147]

- Îmân kalbin istikrâra kavuşmasından ve nefsin dinginliğinden ibarettir. Kul Rabbini arayıp bazen puta, bazen güneşe, bazen aya, bazen de ateşe yönelir. Bu durumda kul şaşırmıştır ve bir karara varamamıştır. Allah onun iyi niyetini bildiğinde kalbine hidâyet nûrunu yayar ve kalp istikrâra kavuşur, nefs tatmin olur.

  Îmân güneşe benzer. O perde olmaksızın kalp gözlerine vurur.

  Mü'min Rabbini arayışta tereddüt ve gezinmeden kurtulmuş ve dinginliğe ermiş kimse demektir.[148]

- *Akılla idrâk edilememesine rağmen gayba îmân niçin müttakîliğin ilk şartı olarak zikredilmiş?*
  Cenâb-ı Hakk dedi ki: *"Gayba îmân edenleri istiyorum"* bundan dolayı bu fânî dünyanın penceresini kapadım. Zuhûrda gökyüzünde bir yarık olsaydı ben *"bunda bir kusur görüyor musunuz?"* (Mülk, 3) nasıl derdim. Tâ ki insanlar bu dünya karanlığı içinde aransın ve her biri yüzünü bir başka tarafa çevirsin. Bir zaman için işler ters gider. Hırsız, hâkimi darağacına gönderir. Bu sûretle nice sultanlar, nice âlî hikmetliler gün gelir kendi bendelerinin bendesi olur.

  Gaybda olana kulluk ve bendelik *(kölelik)* Hakk'a hoş gelir. İtaat ve riâyetten *(söylenene uymak)* ayrılmayan kulluk hoş ve

146 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.174.
147 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s.356.
148 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s.357.

makbûldür. Huzurunda sultanı övmek nerede, gıyabında ondan utanarak edep ve erkânı *(esaslar)* gözetmek nerede? Uzakta bulunûrken vazîfeye yarım zerre miktarı gösterilen saygı, huzurda yüz bin kat hizmet görmekten daha üstündür. Allah'a taat ve îmân ancak şimdi makbûldür. Ölümden sonra gayb âlemi ortaya çıkınca, işte şimdi inandım demek makbûl değildir.[149]

- Bu din, zâhir ve bâtını *(varlığın görünmeyen iç yüzü)* câmidir. Bâtın, zâhirin özü ve içi, zâhir de özün ve bâtının zarfıdır. Zâhir olmasa bâtın olmaz; zâhir olmayınca bâtın sıhhat bulmaz. Kalb, cesedsiz kâim olamaz. Cesed olmayınca da kalb sâlim olmaz. Kalb, cesedin nûrudur. Bazılarının ilm-i bâtın dediği bu ilim aslında ıslâh-ı kalbdir. Evvelâ, amel bi'l-erkân yâni rükûnlarla *(içten gelen istek)* amel ve kalb ile tasdik lâzımdır. Adam öldürme, hırsızlık, zinâ, ribâ *(faiz)*, içki, yalan, kibir gibi günahlarla beraber kalbdeki iyi niyetin ve gönüldeki temizliğin ne faydası vardır? Kalb temizliğinin rükûn *(içten gelen istek)* ve fiillerde de görünmesi lâzımdır.[150]

- Cenâb-ı Hakk gayb perdesi arkasında kalıp, kullarının ümit ve emeller peşinde olmalarını ve bir ümit ile kendisine ibâdet etmelerini ister. Kulun ümidi ya ahrettir, ya dünya. Her iki talep sahipleri için de niyâz kapıları açıktır. Âhireti yani mânevî lezzet ve hazzı isteyenlerin, bu talepleri ve dünya zevk ve arzularının peşinde koşanların ümit ve emelleri Cenâb-ı Hakk'la aralarında bir bağ demektir. Her kul ümit ve endişe ile bilerek bilmeyerek Allah'a bağlıdır.

  Ümit ve endişe gayb âleminin perdeleridir. O perdenin arkasında durup ister; ümit ister korku ile, Allah'tan merhamet dileyenler, bir gün bu perde yırtılınca o âlemin bütün saltanatıyla meydana çıktığını görürler.

149 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.530-531.
150 Ahmed er-Rifâî, *Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s. 83.

Perde yırtılınca her şey âşikâr olacağından ne korku, ne ümit kalır. O anda insan ya iyi niyetli yalvarışlarının ve Allah'a varma dileklerinin kabul olduğunu görür, Allah'ın cennet sözüyle vaad ettiği mükâfata ulaşır ; yahut korktuğuna uğrar. Böyle olmayıp da her kul mahşerdeki encâmını *(akibetini, sonunu)* dünyada bilecek olsa dünya ehli ve şakîler *(şikâyet eden)* ye'se *(üzüntü)* düşüp mü'minler saadet içinde kalırdı. Fakat ilâhî hikmet hükmünü bulmazdı. Çünkü Allah yalnız mü'minin değil, şakînin hatta kâfirin de kendisinden bir ümidi olsun ister. Ve kim bilir, belki bir gün, henüz vücud ve dünya âleminde, nefsinin esiri olarak uçuruma yürüyenlerden biri bir an için gafletten *(hak'ı unutma)* uyanır da Allah'ından yardım ve iyilik dilerse, şüphen olmasın ki Allah, onu affedecek ve iyi kulları arasına almakta bir an tereddüt etmeyecek kadar büyüktür. İnsan gökten rahmet ve yerden yeşillik beklediği gaybın bir gün bu dileklerini yerine getireceğine inandığı ölçüde Allah'a yakındır. Îmân, hakîkatler gizli iken, görünmüyorken idrâk, düşünce ve sezgi yoluyla erildiği zaman güzeldir.İnsan, aklı ve sezgisiyle Hakk'ı arayarak nefsine değil Hakk'a kul olmanın yollarını bulduğu zaman Rabbini hoşnut eder. Allah, kendisi gaybda iken, onu görmeden seven ve bulanlardan hoşlanır. İşte Allah'a ibâdet ve inanış da hudûd *(sınır)* erlerinin sadâkati gibi, ancak ölüm gününden önce makbûldür. Ölüm günü, Allah'ı yakından görüp, onun yüceliğini mahşerde kavrayacak îmânsızların o andaki îmânı elbette Allah katında makbûl olmayacaktır.[151]

- *Ali* (r.a.): "*Perde kalksa da benim yakînim artmazdı*" (K.K) buyuruyor. Yani : Bu kalıbı ortadan kaldırsalar ve kıyâmet görünse de benim *yakînim* artmaz (demektir). Bu şunun gibidir: Meselâ, farzedelim ki karanlık gecede, bir evde herkes yüzünü bir tarafa çevirmek sûretiyle, namaz kılsa gündüz olunca, yüzlerini çevirmiş oldukları yönü değiştirirler. Fakat onlar arasında gece, kıb-

151 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.532-535.

leye çevirmiş olan, bu hakîkî yönden yüzünü çevirmez. Hem niçin çevirsin? Çünkü herkes yüzünü ona doğru çevirir. (Bu dünyada) Gece yüzlerini ona dönüp, başkasından yüz çevirmiş iseler, o hâlde onlar için kıyâmet görünmüş ve hazır olmuştur.[152]

- (Mîrâc'da) Hz.Peygamber'e şu hitap geldi.
-Ya Muhammed, sana kapıyı açıyorum. Perdeyi senin için kaldırıyorum. Hitabın en güzelini sana duyuruyorum. Çünkü sen, daha gayb âleminde iken beni gerçek bir îmânla birledin ve tevhid ettin. Şimdi de birle. Yani müşâhede ve iyân âleminde. Böylece yine tevhidime er.[153]

- Gayb âlemine yükselen ve o âlemdeki kazâ ve kaderin emriyle kanatlanan ruh, çevresinde ayıp göremez.[154]

- İlahi vücûdun ve ilâhî mânânın bulunduğu gayb âleminden bize ne gösterilmişse ve ne kadar gösterilmişse onu aksettirecek tek vâsıta, bütün kirlerden ve paslardan aşk eliyle temizlenmiş parlak bir can aynasıdır.

  Bu can aynasının saflığı, nefsin mânevî hazlardan ve dünya paslarından arınması sayesinde olur. Nefsin bu mânevî terbiyesi ve bir ruh sağlığına kavuşması da kendilerine Tanrı güzelliği vurmuş kimseler karşısında duyulan aşka bağlıdır. Şu şartla ki göz ve gönül, o güzellerde görüneni değil, bu görünende tecellî eden ilâhî güzelliği görüp, onu sevmeyi bilecek hâle gelmelidir.
  İşte sen bu hâle erdiğin zaman, o en büyük sevgili, senin nûr dolu kalbine bakarak bu kalbin aynasında kendi güzelliğini görecektir. İşte o zamandır ki seven de sevilen de sen olacaksın! İnsan olmanın ve insanda Allah'a yükselmenin fazîletini, o zaman anlayacaksın.[155]

152 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.45.
153 İbnü'l-Arabî, *Şeceretü'l Kevn*, Mayıs 2000, s.149.
154 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.285.
155 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul,-2000, s.12.

- Sen canı; o canların canı için feda et ki bu sefer hakîkî canı bulasın. Çünkü gayb âleminden gelen can ırmağı bu âleme ve bu âlemdeki insanlara akıl ve can akıtır. Allah, her zaman senin ona verdiğinden daha büyüğünü, daha güzelini ve daha ebedîsini vermeğe kudretlidir. Gayb âleminden gelen sesi dinle... Duyabilirsen onun sana söylediği tek söz, şu ten âleminden çık, kurtul! nidâsıdır.[156]

- Biri: "Namazdan daha üstün ne olabilir?" diye sordu.
  1. Söylediğimiz gibi, namazın canı (ruhu), kılınan namazdan daha iyidir.
  2. Îmân namazdan daha iyidir. Çünkü namaz beş vakitte, îmân ise her zaman farzdır. Namaz bir mazeretle bozulur ve farz olmaktan düşer, sonra kılmak da mümkündür. Îmânın namazdan bir üstünlüğü de, onun hiçbir mazeretle düşmeyişi ve sonradan kılınmaya müsaade edilmeyişidir. Namazsız îmânın faydası olur. Fakat îmânsız namazın faydası yoktur. Tıpkı münâfık olan kimselerin namazları gibi.

  Namaz her dinde başka türlüdür. Îmân hiçbir dinde değişmez. Ahvâli, kıblesi ve daha bunun gibi şeyleri değişmiş olmaz. Yalnız bu farklar hakkında söylenen söz, ancak dinleyenin bundan çıkaracağı mânâyı talep etmesi nisbetinde zâhir olur. Dinleyen, hamur yoğuranın önündeki un gibidir. Söz de suya benzer. Una, kendisine elverişli olacak ölçüde su katarlar.[157]

"Namaz kılarlar"

Abdest:

- Abdest alırken her uzuv için ayrı bir duâ okunacağı hadîste buyurulmuştur.

156 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.321.
157 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.49.

Buruna su verirken, Ganî olan, yani çok zengin, her şeyi mevcûd olan Allah'tan cennet kokusu istenir.
Ey mü'min; sen, gönülden Allah'a yalvar da, o koku seni alsın, cennete götürsün! Gül kokusu, gül bahçesinin kılavuzudur!
Pislikten temizlenirken de sözün; "Yâ Rabbî; Sen, beni şu pislikten arıt!" sözü olsun! Arkanı yıkarken:
"Yâ Rabbî! Benim elim; ancak buraya kadar uzandı, burasını yıkadı, temizledi. Fakat elim, ruhumu, gönlümü temizlemekten, yıkayıp arıtmaktan âcizdir.
Allahım! Adam olmayanların canları bile lûtfunla adam oldu; canlara ulaşan ve onları can yapan ancak Sen'in lütuf ve kerem elindir!
Ben aşağılık, günahkâr bir kulunum; benim başarabileceğim temizlik, ancak bu kadardır! Ey kerem sahibi Allah; elimin ulaşamadığı yerlerin, içimin, gönlümün temizliğini de sen lutf et!
Allah'ım! Ben dış yüzümü pislikten anttım, temizledim; iç pisliklerden de bu nâçiz dostunu Sen yıka, Sen arıt! [158]

- Bir kimse zâhiren abdest almakla bedenini temizlemiş olur. Hâlbuki günahlardan korunmak ve temizlenmek için lâzım olan su, ibâdet ve hayır işlemektir.

  Kalbin ve nefsin pisliklerini ve fenâ ahlâklarını gidermek için lâzım olan su ise, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır.

  Bir de sırrın abdesti vardır ki, bunun suyu da mâsivâyı yani sana dünya olan bağları terketmektir. İşte insanın abdesti böyle olmayınca yani aşk ve muhabbet çeşmesinde yıkanıp dört tekbîri bir etmeyince, hakîkî olarak namaz kılınmış olmaz.

  Dört tekbîri bir etmek; dünyayı terk, âhireti terk, varlığı terk ve terki de terktir. Bu abdesti alıp fenâ mertebesini bulduktan sonra amelinde cehil ve fiilinde de günah olmaz.

158 Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevi Tercümesi*, çev. Şefik Can, İstanbul, 1997, c.3-4, s .545-546.

İşte bu mertebe Allah'la seyir mertebesidir ki, her şeyde ikiliksiz Allah'la olmaktır. Yani: Kurb-i kâbe kavseyni ev ednâ mertebesi budur.[159]

- Temizlik; maddî ve mânevî temizlik, başka bir ifadeyle kalp temizliği ve belirli organların temizlenmesi olmak üzere ikiye ayrılır. Mânevî temizlik, nefsi kötü ve yerilmiş huylardan, aklı ise kötü düşünce ve kuşku kirlerinden temizlemektir. Sırrın temizliği ise, başkalarına bakmaktan temizlenmektir. Her organın mânevî bir temizliği vardır. Maddî temizlik ise, nefsin doğal ve alışkanlık olarak tiksindiği pis şeylerden temizlenmektir. Bu iki temizlik farz kılınmıştır.

  Suyun pisliği giderdiği kesindir. Dinî temizlik ise 'şeytanın pisliği'ni giderir. Allah'ın isimlerinden biri 'el-Mü'min'dir. Bu isimle ahlâklanan kimse, hiç kuşkusuz ki kalbini temizlemiş demektir.

  Özel anlamda temizlik, bazı organları yıkamak ve meshetmekle sınırlı olan abdest demektir. Bu temizlik bilinen makamlara ve değerli tecellîlere dikkat çekmektir. Bunların arasında kuvvet, söz, nefesler, doğruluk, tevâzu, hayâ, semâ ve sebat bulunûr. Bunlar abdest organlarıdır ve Allah'a yaklaşmada sonuçları olan değerli duraklardır.

  Bu ruhsal temizlik iki şeyle yapılır: Ya, hayat sırrının temizlenmesi veya unsurdan oluşmuş kozalağımsı yapının temizlenmesidir. Hayat sırrıyla abdest, el-Hay ve el-Kayyûm'u müşâhede etmek demektir.

  Su, hayatın sırrıdır. Kendiliğinde ruhtur. Çünkü o, kendi zâtından hayat verir.
  Su iki kısma ayrılır. Biri, son derece duru ve arılıkla seyrelmiş, damıtılmış sudur. Bu yağmur suyudur. Bu su, (simgesel olarak) şer'î-ledünnî ilim demektir. Çünkü bu ilim riyâzet, mücâhede ve arınmadan meydana gelmiştir. Sen de onunla (su ve ilim) Rabbine

159 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.381.

münâcât etmek için zâtını temizle! Diğer su ise latiflikte bu dereceye ulaşmamış sudur. Bu kısım, nehir ve pınarların suyudur. Bu su, doğduğu ve üzerinden aktığı yere göre, (başka şeylerle) karışmış olarak ortaya çıkar ve bu nedenle tadı değişir: Bir kısmı tatlı, bir kısmı acıdır. Bu kısım tatsız, tuzsuz, acı ve zehirdir.

Yağmur suyu tek bir hâldedir: temiz, duru, serin, içimi hoş bir su. Bu, (simgesel olarak) doğru akıl ve fikirlerin bilgileridir. Çünkü düşünceden (fikir) kazanılmış akıl ilimleri başkalaşarak kirlenir. Çünkü onlar, düşünen akıl sahiplerinin mizacına bağlıdır. Akılcı, ancak duyulur maddeleri, (bunlardan soyutlayarak da) hayalde bulunan şeyleri inceler. Kanıtları da benzer şeylere dayanır. Böylelikle akıl sahiplerinin tek bir şey hakkındaki yargıları farklılaştığı gibi, bir kişinin farklı zamanlarda tek bir şeydeki hükmü de değişir. Bu hüküm değişiminin nedeni ise, mizaçların ve yaradılışta bulunan karışım ve unsurların (zaman içinde) değişmesidir. Böylelikle akılcıların tek bir şey hakkındaki yargıları birbirinden farklı olduğu gibi ayrıntıları dayandırdıkları esaslar hakkındaki yargıları da farklılaşmıştır.

İlahi-ledünni ilmin tek bir tadı vardır. Alınan tatlar değişse bile temizliği değişmez: temizdir, bir kısmı ise daha temizdir. Bu ilim, durudur ve ona kir karışmamıştır. Çünkü o, doğal mizaç hükmünden olduğu gibi (doğduğu) kaynakların etkisinden arınmıştır. Bu nedenle peygamberler, velîler ve Allah'tan haber verenler, Allah hakkındaki bilgilerinde hemfikir olmuştur. Artmaz, eksilmez ve değişmez. Onlar birbirini doğrular. Nitekim yağarken göğün suyu da farklılaşmaz.

İtimâdın ve kalbindeki temizliğin bu bilgi gibi olsun! Bu bilgi, yağmur suyuna benzeyen şerîat bilgisidir. Böyle davranmazsan kendine karşı samîmi davranmamış olursun. Ayrıca, zâtında ve temizliğinde bu suyun kendisinden çıktığı yer gibi olursun.

Ey dost! Şerîat ilimlerini olduğu gibi riyâzetler, hâlvetler, mücâhedeler, lüzumsuz ihtiyaç ve gereksiz düşüncelerden uzaklaşmakla Allah'tan bilgi alan velîlerin ve akıllıların ilimlerini

elde etmeye çalış! Bu suları ayırt edemezsen, kötü mizaç sahibi olduğunu bilmelisin. Karışımlardan biri sana hâkim olmuştur. Senin sorununu giderecek bir çözümümüz yok. Fakat Allah sana merhamet ederse (o başka!).

El, güç ve yönetme organıdır. İki el, (aynı zamanda) cimrilik ve eli sıkılığın bir gereği olarak tutma ve engelleme yeridir. Bu nedenle, cömertlik, ihsân ve bağış yaparak açma ve infâk eylemiyle onları temizlemelisin. Gece uykusu, kendi gayb âlemini bilmekten gaflet hâlidir. Gündüz uykusu ise, şahâdet âlemini bilmekten gaflet hâlindir. İşte bu, (Hakk'a) izâfe edilmiş en güzel isimlerden gayb ve şahâdet âlemiyle özdeşlemenin ve ahlâklanmanın ta kendisidir.

Bakınız! Az bir suya pislik bulaştığında onu etkiler ve artık o su kullanılmaz. Su da, pisliğin üzerine döküldüğünde onun hükmünü ortadan kaldırır. Tıpkı bunun gibi, kuşkular, zayıf îmânlı ve düşünceli kalplere geldiğinde, onlara etki eder. Pislik, bir deryaya düştüğünde onda silinip gittiği gibi bilgiyle ve Ruhu'l-kuds ile desteklenmiş güçlü kalplere kuşkular düştüğünde de böyledir. İnsan ve cin şeytanları, ilâhî ilimden nasiplenmiş birine bu kuşkuları getirdiklerinde söz konusu kişi, kuşkuların dış varlığını değiştirir. Bu insan, Allah'ın kendisine ihsân ettiği ilâhî rahmetin inâyetinden elde ettiği ledünni bilgi iksiriyle, kuşku kurşunlarını altına, değersiz şeyleri gümüşe nasıl çevirebileceğini bilir. Bunun yanı sıra, söz konusu şeylerin hangi yönden doğru olduğunu ve (onlardan etkilenmek bir yana) onlara tesir eder. İşte, ruhsal istincanın (necâsetten, pislikten temizlenme) sırrı budur.

Çirkin zikrin ortadan kaybolması için, güzel zikirle ağzına su ver! Çirkin zikir, kovuculuk, dedikodu, kötü sözü açığa vurmak demektir. Ağzına su vermen tilavet, Allah'ı zikretmek, araları düzeltmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak olmalıdır. Allah şöyle buyurur: *"Allah kötü sözün açıktan olmasını sevmez"* (Nisâ, 148). Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *"Kovuculuk yapan"* (Kalem, 11). Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *"Onların sözlerinin*

büyük bir kısmında hayır yoktur. Bir sadaka veya iyilik emreden veya insanların arasını düzelten kimse müstesna" (Nisâ, 114).

İşte ağzın temizliği budur. Sana kapıyı açtım. Sen de abdestinde, guslünde ve teyemmümünde böyle devâm et. Bunu senden Hakk istemektedir.

Bu temizliği sorumlu bütün organlarında eksiksiz olarak uygula! Çünkü sorumlu her uzuv, bütün ibâdetlerle sorumludur. Bu ibâdetler temizlik, namaz, zekât, oruç, hac ve cihat vb. dince belirlenmiş amellerdir. Sen de sorumlu her uzvu kendi hakîkatinin gerektirdiği tarzda bu ibâdetlere yönlendirirsin. *"Allah verdiğinden başkasıyla kimseyi sorumlu tutmaz"* (Talak, 7). Allah her şeye yaradılışını vermiş, sonra yolu göstermiştir. Başka bir ifadeyle verdiği şeyi nasıl kullanacağını açıklamıştır.

İnsanın sorumlu organları, sekiz tanedir. Bunların sayısı artmasa da bazı şahıslarda azalabilir. Bunlar göz, kulak, dil, el, mide, cinsel organ, ayak ve kalptir.

Organlar, bedeni yönetmekle sorumlu ve (şerîatın hitabıyla) muhatap olan nefsin araçları gibidir. Sen de, kendilerinde adâleti uygulamakla sorumlusun.

Bilmelisin ki, Allah insanın bütününe hitap etmiş, onun zâhirini bâtınından ayırmadığı gibi bâtınını da zâhirinden ayırmamıştır. Belli bir azınlığın dışında, insanların büyük kısmının amacı, şerîatın zâhirleriyle ilgili hükümlerini bilmeye yönelmiş, dînin bâtınlarıyla ilgili belirlediği hükümleri bilmekten habersiz kalmışlardır. Bu azınlık, 'Allah yolunun ehlidir.' Çünkü onlar, zâhir ve bâtın düzeyinde bu meseleyi araştırmıştır. Zâhirlerinde kabul ettikleri her dînî hükmün bâtınlarına da bir uzantısının olduğunu görmüş, şerîatın bütün hükümlerini böyle ele almış, zâhir ve bâtında Allah'ın sorumlu tuttuğu şeylerle ibâdet etmiş, çoğunluğun hüsrâna uğradığı yerde onlar kurtuluşa ermiştir. Tam anlamıyla mutluluk, zâhir ve bâtını birleştiren gruba aittir. Onlar Allah'ı ve Allah'ın hükümlerini bilen kimselerdir.

Namazın bâtını ve ruhu, Hakk ile karşılıklı konuşmadır. Kul bir davranışında Rabbiyle karşılıklı konuşmak isterse, kendisini Rabbiyle konuşmaktan alıkoyan her türlü şeyden kalbini temizlemesi gerekir. Hakk ile konuşma esnasında böyle bir temizliğe sahip olmadığında ise, Hakk'a münâcât etmemiş ve saygısız davranmış olur. Böyle bir insan, (konuşmak yerine) kovulmayı hak eder.

Temizlik akıllıya farzdır. Akıllı, Allah'ın emir ve yasaklarını bizzat Allah'tan öğrendiği gibi allah'ın sırrına aktardığı şeyleri öğrenen (akleden) kişidir. Bunun yanı sıra akıllı insan, kalbine gelen düşüncelerin hangisinin Allah'tan, hangisinin nefsinden veya melek veya şeytan güruhundan geldiğini ayırt edebilen kişidir. İşte (kâmil) insan budur.

Gözün bâtını temizliği, söz gelişi, eşyaya ibret gözüyle ve değerlendirmesiyle bakmaktır. Böyle bir insan gözünü anlamsız yere kullanmaz. Böyle bir davranışı ise, dince belirlenmiş temizliği ilgili yerlerde tam olarak kullanabilen kimse yapabilir. Allah şöyle buyurur: *"Bunda göz sahipleri için ibret vardır"* (Âl-u İmran, 13) burada ibreti gözlerin fiili yapmıştır. İtibar ise, kalp gözlerinin eylemidir. Allah âyette baş gözünü zikretti. Çünkü onlar, kalp gözünün fiili olan itibarı yapabileceği veriyi bâtına ulaştıran araçlardır. Bütün organlar böyle ele alınmalıdır.

Bizim görüşümüz şudur: Mü'min, kâfir, münâfık, kısaca bütün insanlar, dînin fer'î meseleleriyle ve asıllarıyla muhatap ve sorumludur. Onlar, kıyâmet günü şerîatın asıl konularıyla olduğu gibi fer'î meselelerinden dolayı da hesaba çekilecektir. Bu nedenle münâfık 'Cehennemin en derin yerinde olacaktır'. Burası ateşin içidir ve münâfık 'kalplere erişen' ateş ile azap görecektir. Çünkü münâfık, dünyada dinî hükmün biçimsel yapısını yerine getirmişti. Bunlara örnek olarak kelime-i şahâdeti telaffuz etmek, peygamberi açıktan doğrulamak ve zâhirî amelleri yapmayı verebiliriz. Ancak onların kalplerinde îmânın zerresi bulun-

maz. Bu kadarıyla onlar, kâfirlerden ayrılır ve kendilerine 'onlar iki yüzlülerdir' denilir.

Mü'min, itaatle karışmayan saf bir günahı kesinlikle işlemez. Günahtaki itaat, onun günah olduğuna inanmasıdır. Mü'min, 'sâlih ameli ve kötü ameli karıştıran' kimselerdir. Allah şöyle buyurur: *"Belki Allah onların tevbelerini kabul eder."* (Tevbe, 102) Tevbe, dönmek demektir. Kastedilen şey, Allah'ın rahmet etmek üzere kullarına dönmesidir. Çünkü Allah âyeti *"Allah bağışlayan ve rahmet edendir"* (Tevbe, 102) ifadesiyle genelleştirdi. İmân gönlün ve için temizliğidir.

Münâfık ise, kalbiyle bunların farz olduğuna inanmaz ve inanmadığı hâlde namaz kılar, temizlenir veya bu gibi ibâdetleri kendisine farz kılan peygamberin sözü nedeniyle yapmaz.

Temizliğin şartlarından biri niyettir. Niyet, işin başında Allah'a yaklaşmak amacıyla temizliği yapmaya yönelmektir.

Eli yıkamak, Şârî'nin terk edilmesini emrettiği davranışlarla eli temizlemektir. Bize göre, 'Allah farz kıldı' demek ile 'vâcib kıldı' demek arasında fark yoktur. Terki vâcib olan fiil, işlendiğinde şerîatın gasp, hırsızlık veya hainlik yapılmış olacağına hükmettiği bir şeyden elin çekilmesidir. Kısaca, şerîatın elin kullanımını uygun görmediği her şey bu kapsama girer.

Teşvik edilmiş temizlik ise, elde bulunup tutulması serbest bırakılmış dünyalığın terkidir. Şerîat, Allah katındakini arzulayarak böyle bir malın elden çıkarılmasını teşvik etmiştir. İşte zühd budur ve o bir ticarettir. Çünkü sahip olunan malı elden çıkarmanın karşılığında Allah katında bir bedeli vardır. Terk etmek, elde tutmaktan daha üstündür.

El temizliğinde müstehab görüşe gelince, bu görüş, elinin temiz olup olmadığından kuşku duyan insanın, sahip olduğu malı elinden çıkarmasıdır. Bunun nedeni, malın helâlliğini zedeleyen bir kuşkunun malda bulunmasıdır. Bu durumda malı elinde tutması uygun değildir. Bu ise zühd değil, verâdır *(kuşkulu şeylerden uzak durmak)*. Malda haram kuşkusu bulunsa bile, onun helâle

dönük bir yönü de vardır. Müstehab olan, böyle bir malın mutlaka terk edilmesidir. Çünkü haramı dikkate almak, *(helâli dikkate almaktan)* daha üstündür. Çünkü insan, şüpheli bir şeyi elinde tuttuğunda sorumluyken, kendisine göre maldaki kuşku nedeniyle onu elinden çıkardığında ise sorumlu değildir. Hatta bu davranışı karşısında insan, ödüllendirilmeye daha yakındır.

Ağza su çekmede farz olan, 'Allah'tan başka ilâh yoktur'u söylemektir. Bu kelimeyi söylemekle dil ve gönül şirkten temizlenir. Çünkü bu cümlenin harfleri göğüs *(sadr, gönül)* ve dil harfleridir. İnsan bâtınında ağzına su verirse (temizlerse), hiç kuşkusuz, bir iyilik elde etmiş ve hayır söylemiş olur. Hayır söylemek ve dilin doğruluğu, yalandan temizlenmektir. İyi sözü söylemek, kötü sözü söylemekten arınmak demektir. *'Zulüm eden ise...'* (Nisâ, 148) âyetinegöre bir karşılık olsa bile, bu konuda susmak daha üstündür. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, o ikisinin zıddı olan şeylerden temizlenmektir. Böyle bir şey, ağza su almanın farz ve sünnetidir. Aynı şey, burna su çekmek için de geçerlidir.

Bâtında burna su çekmeyi anlamak için şunu bilmek gerekir. Arap örfünde burun, izzet ve büyüklük organıdır. Arap bedduâlarında 'Allah burnunu sürtsün' 'burnu toprağa sürtünse bile' derler. Burada 'toprak' denmiştir. Bunun anlamı, Allah'ın (bedduâ edilen insanı) büyüklük ve izzetinden horluk ve küçüklüğe düşürsün demektir. Bu küçültme 'toprak' kelimesiyle anlatıldı. Çünkü Allah yeri mübalağa kalıbında 'çok zelil' *(hor, hakir)* diye isimlendirdi. Çünkü en zelil şey, bir zelilin ayağı ile çiğneyebildiği şeydir. Kullar zelil yaratıklar olduğu hâlde üzerinde yürüyerek yeryüzünü çiğner. Bu nedenle Kur'ân, yeryüzünü mübalağa kalıbıyla isimlendirmiştir.

İnsanın içindeki büyüklük, kulluk, horluk, zillet ve muhtaçlık hükümlerini uygulamadan ortadan kalkmaz ve silinmez. Bu nedenle burna su verirken sümkürmek gerekti. Kişiye şöyle denilir: Burnuna su çek, sonra sümkür! Burada su, kul olduğunu bilmendir. Büyüklüğünün temsil eden organında (burun) onu kullandığında ise, büyüklük o yerden çıkar. 'sümkürme' budur. Bunun

bir kısmı farzdır. Bu kısmın bâtında kullanılması ise, hiç kuşkusuz ki farzdır. Sümkürmenin sünnet olmasının anlamı, onu yapmadığında abdestinin geçerli olabilmesidir. Bu noktadaki karşılığı ise şudur: Kölene veya emrinin altında bulunan kimselere (âmir olarak) veya elinin altında bulunan kimseye tevâzuyla davranmayı terk edip Şârî Teâlâ'nın sana mübah kıldığı bir gerekçe nedeniyle üstünlüğünü, başkanlığını göstererek davranırsın –ki burada (kölenin efendiye söylediği) 'Efendi! Bana falan şeyi ver' ifadesinin içerdiği bir sır vardır-. Bu durumda (mübah bir gerekçe nedeniyle) tevâzuyu terk etmeye rağmen, tevâzu yapmadan temizlenme gerçekleşmiş olur. Bununla birlikte, tevâzunun gösterilmesi daha üstün bir davranıştır. İşte bu da, burna su çekmenin (bâtında) farz olmaktan çıktığı bağlamdır.

Bu nedenle 'burna su çekmek bazen sünnet, bazen farzdır' dedik. Çünkü biliyoruz ki, bir şehir halkı tek bir sünneti terk etmede görüş birliğine varırsa, onlarla savaşmak farz olur; fakat bir kişi sünneti terk ederse öldürülmez. Hz. Peygamber 'gece vakti ulaştığı bir şehre sabah oluncaya kadar savaş açmazdı. Sabah olduğunda ise ezan sesi duyarsa durur, yoksa saldırıya geçerdi.' Ezan sesi duymadığında ise *"Öyle bir topluluğun bölgesine girdik ki! Korkutulanların sabahı ne kötüdür"* âyetini okurdu.

Şerîatın farz, sünnet ve müstehablarından her hükmün bâtında bir karşılığı veya kula o konuda açılan şeylere göre birden çok hükmü vardır. Çünkü zâhir bâtına nüfûz eder. Bâtında zâhire sirâyet eden meşru bir emir yoktur. Bâtında olan kendisinde sınırlıdır. Çünkü bâtın, bütünüyle anlamlardır. Zâhir ise, duyulur fiillerdir. İş duyulur olandan mânâya geçerken anlamdan duyuya geçmez.

Yüz yıkamanın bâtındaki hükmü, murâkabe *(kontrol, gözetleme)* ve Allah'tan her durumda utanmaktır. Bu ise Allah'ın sınırlarını aşmamakla gerçekleşir.

Genel anlamda yüzün yıkanmasının bir kısmı farz iken bir kısmı farz değildir. Farz olan kısım, yasakladığı yerde seni görüp

emrettiği yerde seni bulmayışında Allah'tan utanmaktır. Bu konuda sünnet olan utanma, yalnız başınayken ayıp yerlerini açmaktan utanmaktır. Her parçanı gördüğünü bildiğin hâlde Allah'tan utanmak daha yerindedir.

İnsan zâhir ve bâtın olarak fiillerini ve fiillerini terki gözettiği gibi Rabbinin, kalbindeki eserlerini de gözetir. Çünkü kalbinin 'yüzü' muteberdir. İnsanın ve her bir şeyin yüzü, onun hakîkati, zâtı ve kendisidir. 'Bir şeyin vechi', 'meselenin vechi', 'hükmün vechi' denilir ve onunla sözü edilen şeyin hakîkati, kendi ve zâtı kastedilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"O gün yüzler vardır parıldar, Rablerine bakarlar. O gün yüzler vardır, kararmıştır. Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felâkete uğratılacağını sezeceklerdir."* (Kıyâmet, 22-25) Öyleyse insanların önündeki yüzler, zanlarla nitelenmez. Zan insanın hakîkatine aittir. Binaenaleyh 'hayâ bütünüyle hayırdır', 'hayâ îmândandır' ve 'hayâ ancak iyilik getirir.'

Allah'ın yasaklarına bakmamak, hayânın bir parçasıdır. Allah peygamberine şöyle hitap eder: *"Mü'minlere söyle, gözlerini haramdan uzak tutsunlar."* (Nur, 30) *"Mü'min kadınlara da gözlerini sakınmalarını söyle."* (Nur, 31) bu iki âyetin bâtını anlamında kast edilenler, nefis ve akıldır. İnsanın işitilmesi helâl olmayan şeyi duymaktan da utanması gerekir. Örnek olarak dedikoduyu ve bir insanın söylemesi veya duyması uygun olmayan kötü sözü dinlemeyi verebiliriz.

İki eli ve iki kolu -ki o ikisi bilektir- kerem, cömertlik, ihsân, başkasını tercih, bağışlar, emanetleri sahiplerine vermek fiiliyle yıkamak gerekir. Aynı zamanda, dirseklere dayanmakla onları dirseklerle beraber tevekkül ve sığınma duygusuyla yıkamak gerekir. Çünkü mü'min 'kardeşiyle çoktur'. Hz. Peygamber abdestte dirseklerini yıkadığında, pazularına kadar yıkardı. Bu ve benzeri şeyler ellere ait özelliklerdendir.

Bâtında dirsekler, kulun yararlandığı ve nefsini alıştırdığı sebepler demektir. Çünkü insan, özünde 'aceleci yaratılmıştır'. Müm-

kün bir varlık olması bakımından, hakîkatinin verdiği yoksunluktan korkar. Bu nedenle, dayanacağı ve meyledeceği şeye yönelir. Abdestte dirsekleri yıkamaya katmanın farz olduğunu düşünen kimse, kendisinden bir hikmet olarak Allah'ın yarattığı şeylere sebepleri yerleştirdiğini gören kişidir. Çünkü Allah, yaratıklarının inançlarındaki zayıflığı bilir. (Dirsekleri yıkamanın bir parçası yapmakla) Böylelikle, sebeplere güvenerek Allah'ın hikmetinin işlevsiz kalmamasını ister. Çünkü böyle bir şey, insanın Allah'a îtimâdına zarar verir.

Dirsekleri yıkamanın farz olmadığını düşünüp nefsin sebeplere yöneldiğini gören kimse, nefsin sebeplere itimat edip sebepleri görmekle hâl olarak Allah'a güvenmenin tam anlamıyla gerçekleşmediğini görmüş demektir.

Baş, başkanlıktan gelir. Başkanlık yükseklik ve üstünlük demektir. Gözle bakıldığında baş, bedendeki en üst taraf olduğu ve bütün beden onun altında bulunduğu için 'baş' diye isimlendirildi. Başkan yönetilenden mertebe bakımından üstündür ve üst yön ona aittir. Allah, şeref sahibi olması nedeniyle, kendisini üstte olmakla nitelemiştir: *"Üstlerindeki Rablerinden korkarlar."* (Nahl, 50) Başka bir âyette ise şöyle buyurur: *"O kullarının üzerinde hâkimdir."* (En'âm, 18) Böylelikle baş, üst yön ilişkisi nedeniyle bedende Hakka en yakın organdır.

Başın bedenin bütün parçalarını yönetmesini sağlayan başka bir üstünlüğü daha vardır. O da başın duyulur –akledilir ve mânevî bütün güçleri taşıyan ve toplayan bir yer olmasıdır. Baş bu yönden de, bu üstünlüğe sahip olduğu için baş diye isimlendirildi. Allah insandaki en şerefli şey yaptığı aklın bulunduğu yeri de başın en üst tarafı yapmıştır. Burası başın üst tarafıdır. Allah onu üst yöne bakan yer yapmıştır. Baş, zâhirî ve bâtınî tüm güçler için bir yerdir. Her gücün bir otoritesi, hükmü ve övüncü vardır ki bunlar bir güç için diğer güçlere karşı üstünlük sağlar. Bu durum, hükümdarın sarayının çarşıdaki diğer evlerden yüksek olmasına benzer. Allah, o güçlerin baş-

taki yerlerini farklı farklı yapmış, böylelikle üstü, önü, ortası ve sonuyla başın tümünü kaplamışlardır. Her gücün kendiliğinde bir izzeti, otoritesi, büyüklüğü ve başkanlığı vardır. Bu nedenle başın tümünün tevâzu ve Allah'a boyun eğme duygusuyla mesh edilmesi gerekir. Bu yorum, farklı mekânlara yerleşmiş bu güçleri taşıması bakımından bütününe yayılan bu başkanlık nedeniyle başın bütününün meshinin farz olduğunu düşünen insanın görüşüdür. Mesh bütüne yayıldığında, her gücün kendi iddiasıyla ilişkili özel bir mesh gerçekleşir. Böylece insan, başın her parçasına özgü mesh ile o parçayı kendisine ait taşkınlıktan alıkoyar. Böylelikle insan, meshi bütün başa yayar (bütün parçaları taşkınlıktan alıkoyar).

Valilerin işleri hükümdara döndüğü gibi, başında üstünde bir baş olduğu düşünülebilir. Hükümdar valileri yöneten kişidir. Böylece her vali, üzerinde kendisinden daha üstün ve kendi otoritesi üzerinde otoritesi olan bir yönetici bulunduğunu görür. Söz gelimi musavvire *(nefsin iç duyularından biri, tasvirgücü)* gücünün hayal gücü üzerinde bir otoritesi vardır. Dolayısıyla o, hayal gücünün başkanıdır. Bununla birlikte hayal gücünün de bir başkanı vardır. Bilginlerden böyle düşünen kimseler, başın bir kısmının mesh edilmesi gerektiği görüşüne varmıştır. Bu da başın en üst tarafını mesh etmektir.

Arkadaşlarımız, (başın bir kısmını meshi kabul ederken) bu kısmın sınırı üzerinde görüş ayrılığına düşmüştür. Her ârif, Allah'ın bu güçlerin mertebesi hakkında kendisine verdiği algıya göre konuşur. Dolayısıyla, gördüğü ve dikkate aldığı şeye göre hareket ederek bu ibâdette meshi kabul etmiştir. Mesh zelil olmak, büyüklüğü ve haşmeti, kulluk ve tevâzuyla gidermek demektir. Ârif, ibâdet temizliğinde, Rabbine kavuşmak ister. Çünkü namaz kılan kişi, Rabbiyle karşılıklı konuşma makamında bulunûr. Bu konuşma ise, temizlenmeyle amaçlanan kavuşmadır (vuslat).

İzzetli başkan, bu izzeti ve başkanlığı kendisine veren (büyük) başkanın huzuruna girdiğinde, başkanlık konumundan aşağı iner, huzuruna girdiği kimsenin- ki o kendisini yaratan efendisidir- izzeti karşısında hor ve zelil olur. Onun önünde, (ibâdetleri karşısında) ücret talebiyle kendilerini yabancı konumuna yerleştiren diğer kullar gibi durur. Bu kul, orada gevşek (şımarma, naz) bir şekilde değil, horluk makamında durur. Güçlerinden birinin diğerine üstün olduğu fikri kendisine hâkim olan insan, bu ibâdetle talep ettiği vuslat nedeniyle o tarafı mesh etmesi gerekir.

Bu nedenle teyemmümde başın mesh edilmesi farz olmadı. Çünkü başa toprak sürmek, ayrılık belirtisidir ve büyük musibet (ölüm) demektir. Çünkü ölümle sevdiğini kaybedeb insan başına toprak saçar. Bu ibâdetle ayrılık değil kavuşmak istenildiği için, teyemmümde başa mesh farz olmamıştır. Artık zikrettiğimiz ve dikkatini çektiğimiz tarzda başını mesh et!

Kulakları meshin bâtınî hükmü şudur: Kulak, temizlenirken suyun yenilenmesi gereken müstakil bir organdır. Bu nedenle abdest alan kişi, en güzel sözü duyurmak sûretiyle kulağını mesh eder ki, bu gereklidir. En güzel sözde derecelenme meydana gelir. Güzel var, daha güzel var, en güzel olanı ise Allah Kur'ân ile zikretmektir. Böylece insan iki güzeli birleştirir. Her sadece Allah'ı gösterdiği gibi Allah'ın zikrini Kur'ândan dinlemekten daha üstün bir zikir de yoktur.

Ayakları yıkamanın bâtınî hükmüne gelince bilmelisin ki, cemaatlere koşmak, mescitlere çokça gitmek, zor günde direnç göstermek, ayakları temizleyen şeylerdendir. Öyleyse sen de ayaklarını zikrettiğimiz şeylerle ve benzerleriyle temizle! İnsanların arasında dedikoduyu yaymak için dolaşma. 'Yeryüzünde büyüklenerek yürüme! Yürüyüşünde vakar sahibi ol.' [160]

160 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.III, s.53-91 arası özetlenerek alınmıştır.

Namaz/Salât

- Namaz kelimesinin Arapçası olan salât, *"Ve onlar için duâ et"* (Tevbe, 103) âyetinde geçtiği üzere bazan "duâ", *"Allah ve melekleri, (peygambere salât ederler) peygamberi yüceltirler"* âyetinde geçtiği gibi bazan "övgü" anlamına gelir. Bundan başka kelime, *"Namazda sesini fazla yükseltme"* (İsrâ, 110) âyetinde olduğu gibi "kıraat" *(okuma)*, *"İşte Rablerinin rahmeti onların üzerinedir"* (Bakara, 157) âyetinde olduğu gibi "rahmet" anlamındadır.

  Şerîat dilinde ise salât: Belirli fiil, hareket ve duâlarıyla kılınması farz olan namazdır. Çünkü bu ibâdetin kıyâmında *(ayakta durmak)* kıraat *(Kur'ân okumak)*, kuûdunda *(namazda oturmak)* senâ *(methetmek)* ve duâ, namazı kılan kimseye rahmet vardır.[161]

- Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Namaz nûrdur."* Nûr sayesinde yol bulunûr. Salât *(namaz)*, musallî kelimesinden türemiştir. Musallî, yarışmada birincinin ardından gelen (ikinci) demektir. Bu nedenle vuslat olmuş ve onu nûr âleminden saymıştır.[162]

- *Akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı tesbîh edin.*
  Yerde ve semâlarda, hamd Allah'a mahsustur.
  Gündüzün sonunda, öğlen vaktine erdiğinizde Allah'a hamd edin (tesbîh edin). (Rûm, 17-18)
  Bu âyet-i Kerîmenin ifade ettiği mânâ, daha açık bir şekilde şöyle anlatılabilir:
  "Akşamı ettiğiniz zaman, akşam ve yatsı namazını kılınız."
  "Sabaha çıktığınız zaman, sabah namazını kılınız."
  "Akşama doğru ikindi namazını kılınız."
  "Öğlen zamanı da, öğlen namazını kılınız."

  Âyet-i Kerîmelere devâm edelim:

161 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.62-63.
162 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.II, s.103.

"Namaz, mü'minlere, vakitleri belli bir şekilde farz kılındı." (Nisâ, 103)
"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl." (Hûd, 114)
"Güneşin kaymaya başlamasından; kararmasına kadar güzelce namaz kıl." (İsrâ, 78)
Yani: Hem zevâl vakti hem de güneş batarken.

Âyet-i Kerîmelere devâm edelim.
"Güneşin doğmasından evvel, batmasından önce Rabbını hamdle tesbîh et."
"Gecenin bir kısmında, gündüz etrafında dahi tesbîh et. Bu yoldan rızâya kavuşacağın umulur" (Tâ-hâ, 130)

Güneş doğmadan evvel kılınacak namaz, sabah namazıdır.
Güneş batmadan evvel kılınacak namaz, ikindi namazıdır.
Gecenin bir kısmında kılınacak namaz, akşam ve yatsı namazıdır.
Etrafında kılınacak namaz, öğlen namazıdır.

Gelelim namaz üzerine hadîs-i şerîflere ...
İbnü'l Abbas (r.a.) Resûlullah (s.a.s.) efendimizin şöyle buyurduğunu anlatmıştır:
Cibrîl (a.s.) Kâbe'de imam oldu. Güneş zevâle yüz tuttuğu zaman, bana öğlen namazını kıldırdı. Güneşin ortadan batıya kayma miktarı, bir malın kayışı kadardı. Sonra bana ikindi namazını kıldırdı. Bu vakitte, her şeyin gölgesi bir misli artmıştı. Sonra, bana akşam namazını kıldırdı. Bu vakit de, oruçlunun iftar vakti idi. Sonra, bana yatsı namazını kıldırdı. Bu vakitte de, günden kalan beyazlık kaybolmuştu. Sonra bana sabah namazını kıldırdı. Bu vakit oruç tutan kimse için bir şey yemenin haram olduğu vakit idi.
Bundan sonra bana şöyle bir namaz kıldırdı:
Her şeyin gölgesi bir misli arttığı zaman öğlen namazını kıldırdı.
Her şeyin gölgesi iki misli arttığı zaman ikindi namazını kıldırdı.
Oruçlunun iftar ettiği zaman, bana akşam namazını kıldırdı.

Gecenin ilk üçte biri geçtiği zaman, bana yatsı namazını kıldırdı. Bir yolcunun, sabaha doğru yola çıkacağı zaman dahi, sabah namazını kıldırdı.

Sonra Cibrîl bana dönüp şöyle dedi:

- Yâ Muhammed, bu ikinci olarak kılınan namaz vakitleri, senden önceki peygamberlerin namaz kıldıkları vakitlerdir. Esas namaz vakitleri, bu iki vaktin ortasıdır.

Bu hadîs-i şerîf, namaz vakitlerinde esas tutulan bir hadîs-i şerîftir.

Bu mânâda, anlatılacak çokça hadîs-i şerîfler vardır ki; bunların hemen hepsi de, bu mânâya çıkar.

Namazları ilk kılanlar :

Burada Resûlullah (s.a.s.) efendimizden evvel bu namazları ilk kılanlar anlatılacaktır.

Bazı haberlerde şöyle anlatıldı:

Ansardan biri, Resûlullah (s.a.s.) efendimize sordu:

- Sabah namazını ilk kim kıldı?

Resullulah (s.a.s.) efendimiz şöyle buyurmuştur:

- Sabah namazını ilk kılan Âdem (a.s.)'dır.

Öğlen namazını ilk kılan İbrâhim (a.s.)'dır. Bunu, Allah Teâlâ Nemrud'un ateşinden kurtardıktan sonra kıldı.

İkindi namazını ilk kılan Ya'kub (a.s.) idi. Cebrâil, kendisine oğlu Yusuf'u haber verdiği zaman kıldı.

Akşam namazını ilk olarak, Dâvud (a.s.) kılmıştı . Allah Teâlâ, onun tevbesini kabul buyurunca bu namazı kıldı.

Yatsı namazını ilk olarak, Yûnus b. Mettâ (a.s.) kıldı. Balığın karnından kanatsız bir kuş yavrusu çıkmıştı; bu namazı kıldı.

Sonra Cibrîl (a.s.) geldi ve Yûnus peygamber şöyle dedi:

- Allah Teâlâ sana selâm eder ve şöyle buyurur:

- Ben, senden utanıyorum. Dünya hayatında, sana nasıl azab ettim! Acaba, bu durumda, sen benden râzı mısın?

Bunun üzerine, Yûnus (a.s.) kalktı; iki rekât namaz kıldı. Sonra şöyle dedi :

- Ben, Rabbimden râzıyım; ben Rabbimden râzıyım..[163]

- Suhb namazı
  - Fecr namazı
  - Salât-ı gadât (Gadât namazı...)

  "Sabah (fecir, subh) namazını kıl; zîrâ sabah namazı şâhitlidir" (İsrâ, 78)

  Sabah namazında, gece ve gündüz melekleri hazır bulunûrlar. O saatte, gece melekleri sayfalarını toplarlar; gündüz melekleri de yeni sayfalarını açarlar. Onlara selâm olsun...

  En fazîletlisi, sabah namazını karanlık açılmadan kılmaktır. Ancak İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe, bu görüşte değildir.
  Bizim :
  - En fazîletlisi, sabah namazın karanlık açılmadan kılmaktır.
  Dememiz Hz. Âişe'den (r.a.) gelen şu rivâyete dayanmaktadır.
  - Resûlullah (s.a.s.) efendimizin zamanında kadınlar da sabah namaz kılmaya çıkarlardı.
  Resûlullah (s.a.s.) efendimizle birlikte namazlarını kıldıktan sonra evlerine örtülerine bürünmüş olarak dönerlerdi.
  Ortalık karanlık olduğundan, onların kim olduğunu tanıyan olmazdı.[164]

  > *Karanlık, tevhid demektir. Tevhid anında cinsiyet farkı kalkar. Dolayısıyla cinsiyet farkı kalktığı zamandaki namaz; yani tevhid anındaki namaz en şâhitli en doğru namazdır.*[165]

- *Öğlen Namazı :*
  "Öğlen namazını serine getiriniz. Zîrâ aşırı sıcak, cehennem yelindendir *(rüzgar).*"[166]

163 Abdülkādir Geylânî, *Gunyet'üt Talibin*, İstanbul, 1991, s .886-888.
164 Abdülkādir Geylânî, *Gunyet'üt Talibin*, İstanbul, 1991, s.890.
165 Derleyenin Notu.
166 Abdülkādir Geylânî, *Gunyet'üt Talibin*, İstanbul, 1991, s .892.

- Âdem'in çocukluk hâli sabah namazına ve buluğ çağı öğle namazına benzer. Yiğitlik hâli ikindi namazına benzer, kırağlık hâli akşam namazına benzer ve kocalık hâli yatsı namazına benzer.[167]

- *"Muhakkak ki namaz kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir."* (Ankebût, 45)
  Namazını kılan kimsenin hayatta en az dört kazancı vardır:
  Birincisi temizlik;
  ikincisi kalp kuvveti;
  üçüncüsü vakitlerin intizamı;
  dördüncüsü toplumsal düzelme.[168]

- Şunu bil ki öğle namazı nûrlu, ikindi namazı ateşli, akşam namazı sulu, yatsı namazı topraklı, sabah namazı da havâidir.

  Namaz kapısı bir kimseye kapandığı takdirde, bütün ibâdet kapıları da o kimseye kapanmış olur. Bu Hakk Teâlâ tarafından insana yöneltilen en ağır ve kudsî bir teklifdir.

  Hakk Teâlâ'nın insanlara yükümlü kıldığı namaz ve vakitleri beştir. Çünkü insan yapısının kök birleşimi beştir.

  Hakk Teâlâ insanı iki âlemde iki ilmi elde etmesi ve iki hâkime başvurması için ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisini akla tahsîs etmiştir. Bu da niyetten sonra duyulan huzur, hazırlık, okuyacağı şeyi düşünmektir. Diğer ikinci kısmını da insanın hissine, duygusuna tahsîs etmiştir ki ancak niyetin içinden başka bir şeyde bulunmayan okuma, namazlardaki hareket ve davranışlardır.

  İki hükme gelince: Bu iki hükümden biri olan aklın hükmü köye yönelir. (His) yani duygu hükmü de Kâbe'ye yönelir. Bir

167 Musa b. Şeyh Tahir Tokadî, İsmail Hakkı Bursevî, Hacı Bektaş Velî, Muhammed Nuru'l Arabî, *Gayb Bahçelerinden Seslenişler*, haz.Tahir Hafızalioğlu, İstanbul, 2003, s.199.
168 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.176.

karışıklığa ve şaşkınlığa yol açmaması ve topluluğun dağınıklıktan daha fazîletli olması için her iki hükmün yönelme istikâmeti birleştirilerek bir yöne yapılması zorunluluğu çıkmıştır. Yukarıda açıkladığımız iki ilme gelince: Bu ilimlerden biri akla tahsîs edilmiştir ki bu ilim de yukarı âlemden indirilen ilimlerdir. Diğer ilim ise duyguya tahsîs edilmiştir ki, bu da tecellîler ilmidir yani aşikârlık ve görme ilmidir. İki âleme gelince: Bunlardan biri gayb âlemi diğeri de şek ve şüpheden uzak her yönüyle kudsî görülen âlemdir ki buna da şahâdet âlemi demekteyiz. İki hâkime gelince: bunlardan biri zâhiri ad, diğeri de bâtını addır.

Öğle namazı ilim'den çıktığı için Aklîdir. Akla hitap eder. Isının en çok ve güçlü olduğu bir vakte rastladığı ve bunu gerçek olarak duyurduğundan hissidir. Yani hisse hitap eder.

İkindi namazına gelince, kişi bu namazı aklî hüner ve mârifetiyle akılla birleştirerek taşıdığından aklîdir. Namazı kılanla birlikte akıldan hüküm dallarına taşıyıp eklediğinden hissidir. Güneşin varlığında, batıp kaybolmasında bir fark üstünlüğü varsa; diğer yönden ikindi namazının hisdeki üstünlüğü de akıldan aldığı hüküm dallarını namaza eklemiş olmasıdır.

Akşam namazına gelince, fikri iz ve işaretlerle örtülmüş olmasından aklidir. Keyfi hareketlerden örtülmüş olmasından hissidir.

Yatsı namazına gelince, topluluğun şimşeklerinden bir şimşeğin aydınlığı kendisine belirmesiyle tabiatın çok karanlık olması basîret gözünü kapamış olduğundan, kendini işitme sultanına teslim ettiğinden aklidir. Gözle görülenlerin ve görüleceklerin koyu karanlıklarla örtülmüş olmasından da hissidir.

Sabah namazına gelince, gizlilik denizlerinin parlayıp patlaması akli olup, görecek gözler denizinin parlayıp patlaması da hissidir. Duyguya hitap eder.
Şunu bil ki, farz olan namazlar genellikle güneş ve güneşin bıraktığı izlerle tümü gündüz içindir. Bunlardan yalnız yatsı na-

mazının gündüz ve gece nûrlarıyla ortaklığı vardır. İşte burada hayret edilecek bir gizlilik bulunduğu gibi anlaşılması zor bir anlam taşımaktadır.

Şu yön iyice bilinmeli ki namaz insana yöneltilen ve taşınması buyurulan ağır bir yüktür. İçi yorgunluklar, meşakkatlerle doludur. Bunlar akıl ve his yönünden gece hariç, gündüz iki sıfat taşır.

Hakk Teâlâ gündüzü insanın geçimini sağlaması için, uykuyu da insan vücûdunun dinlenmesi ve rahatı için verdiği gibi, geceyi de kendilerini örtüp gizlemeleri için insana bir elbise olarak giydirmiştir. İlâhî teklifteki hikmetin bu tartı ve ölçüsüne bak!

Şu var ki Berzahî namaz akşam namazıdır. Hakk Teâlâ bu namazı insanlara çift ve tek olarak farz kılmıştır. Çiftinde yüksek sesle okuma vardır; tekinde gizlilik ve sessizlik vardır ki okunacak şey sessiz okunûr. Onun için aklîdir. Berzaha gelince, kul ile Rabbi arasında kulun gücü ölçüsünde olan makul ve doğru bir iştir. Zîrâ kul geceleri bağlı olarak askıdadır. Rabbi ise Allah'ın güneşi ışığına bağlı olup, duygu yönünden de açıklık ve gizlilik arasında bulunmaktadır. Acı ve tuzlu suyunu azar azar çıkarmakta, tatlı ve saf sularla ortalığı taşırmaktadır. Çünkü ayın göğü, denizi kaplayan gökten daha geniş ve büyüktür. Çift yani Şefi ile gizlilik arasında sonuçlanan bir farzdır. Çift olan (mahlûkāta) yaratılanlara, gizlilik ise (tek) olana verilmiştir. Zîrâ yaratılan oluşup çıktı mı, gerçek gizlenip kaybolmuş olur. Bunun içindir ki öğle ve ikindi vakitlerinin farz olan namazlarında okunacak sûre ve âyetler sessizce gizli olarak okunûr. Sabah namazında güneşin aydınlığı belirdiğinden tilavet sesli olarak yani cehren okunûr, zîrâ sabah, öğle vaktinin destekleyici gücüdür. Fecir vakti yaratıldığı günden bu yana Fâtiha ile anlaşıp birleşememiştir. Sabahları insanlar gece karanlığının gizlemiş olduğu güzellikleri gördüklerinden Rabbine hamide bulunûrlar. Akşam namazında ise şahid bir nesneyi görmek için çıkınca, görenin görgü sıfâtını yok etmek için Akşam Fâtiha ile birleşmiş olur. Hiçbir zaman Fâtiha namazdan ayrılıp tek başına kalmaz, yeter

ki gizlenmemiş olsun. Çünkü Ahadiyyet yani tek olma keyfiyeti bu yapı üzerine kurulmuştur.

Fecir vakti, gövdeli ve yoğun olan cisimler için, Öğle ve İkindi ise girilmesi zor bir yere girmek veya nüfûz etmek için, Akşam ve Yatsı vakitleri de, incelik ve kudsîyyetle kurtuluşa erişenler içindir.[169]

- Namazın esrarına *(sır)* nihâyet yoktur. Namaz, mü'minin mîrâcıdır. Namazın esrarı, bütün tarîkatın, şerîatin, hakîkatin ve mârifetin esrarıdır. Şaşarım o kimselere ki namazın kadrini bilemez, namaz kılmazlar. Resûlullah efendimiz: Gözümün nûru namazdadır, buyurmuştur.
  Yani mü'minin namazı, ilâhî vuslata yaklaşmasıdır. Namaz öyle büyük bir şeydir ki, tefsir etmeye kalkışılsa kitaplar dolar. İçine nüfûz edildikçe hayretlere gark olunûr. Ufuk gibi sonsuz ve nihâyetsizdir. Namaz, Allah'ın meleklere, "Âdem'e secde ediniz" dediği sırdır.
  Namazın fazîletine son yoktur. Bizim söylediklerimiz, ancak o deryadan bir katredir.[170]

- Namazdaki fazîletler o kadar büyüktür ki, söylemekle tükenmez. Namazı, sadece yatıp kalkmadan ibaret saymak çok abestir. Zîrâ nice hakîkatler namazın içindedir. Âlemin ve Âdem'in yaratılış sebebi ile ilmullah hep orada gösterilmiştir. Namaz hilkatin başından zamanımıza kadar olan bütün devirleri (İnsanı en şerefli olarak yarattık sonra onu esfel-i sâfiline, aşağıların en aşağısına indirdik) gösterir. O, bir Kitâb-ı mübîndir ki okumak lâzımdır.[171]

- Namazdan başka hiç bir ibâdet, kulu Hakk'a yakın varlıkların makamına eklemlemez. Söz konusu makam, melek, peygamber, nebî, velî ve mü'minler gibi Allah'ın velîlerinin en üstün maka-

169 İbnü'l-Arabî, *Meleklerin Ruh Âleminden Madde Âlemine İnişi*, İstanbul, s. 80-83.
170 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.554.
171 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.485.

mıdır. Allah şöyle buyurdu: *"Secde et, yaklaş"* (Alak, 19) Çünkü Allah bu hâldeyken kuluyla kendisine yakın meleklere karşı övünür. Bu övünme, onlara şöyle demesidir:

"Ben sizi ameliniz olmaksızın yaklaştırdım ve meleklerimin seçkinlerinden yaptım. Şu ise kulumdur. Kendisiyle yakınlık makamı arasında pek çok perde ve nefsin arzuları, maddî istekler, aile geçindirmek, mal, çocuk, hizmetçi, arkadaş gibi büyük engeller ve çetin sıkıntılar koydum. O ise bunların hepsini aştı ve secde edip yaklaşıncaya kadar geyret gösterdi ve yakın kimselerden oldu. Ey meleklerim! Sizi bu engeller ile denemediğim ve onların güçsüzlüklerine sizi maruz bırakmadığım hâlde, size tahsîs ettiğim yüce makama bakıp bu kulun kıymetini biliniz ve benim uğrumda katlandığı sıkıntı nedeniyle hakkını gözetiniz."

Bunun üzerine melekler şöyle der: "Ey Rabbimiz! Biz cennetler ile nîmetlenenlerden olsaydık ve cennetler bizim yerleşeceğimiz mekânlar olsaydı, bizim için orada amellerimizin gerektireceği menziller belirlemez miydin? Rabbimiz! Senden o menzilleri bu kula ihsân etmeni istiyoruz."
Bunun üzerine Allah, meleklerin kendisi için istedikleri şeyi kuluna verir.

Namazın ne kadar kıymetli bir ibâdet olduğuna bakınız! Namazdaki en kıymetli şey ise, sözler arasında Allah'ı zikretmek, fiiller arasında en kıymetli şey ise, secde etmektir. Namazın sözlerinden en üstünü, *"Allah kendisini öveni işitti"* ifadesidir. Burada kul Hakk adına bunları söylediği için, bu vekillik kulun namazdaki en değerli hâlidir. Çünkü Allah kulunun diliyle, *"Allah kendisini öveni işitti"* demiştir. Allah şöyle der: *"Namaz kötülükleri ve taşkınlıkları engeller"* (Ankebût, 45) Bunun nedeni, namazın kendisinin dışındaki görünen davranışları yasaklamasıdır. *"Allah'ı zikretmek ise en büyüktür"* (Tevbe, 122) Yani namazın içindeki fiilerin en büyüğü Allah'ı zikretmektir.[172]

172 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.II, s.287-288.

- Namaz Hakk'ın vahdâniyetinden ibarettir.
  Namazı ikâme etmek; sâir esmâ ve sıfatlara bürünerek, vahdâniyet kanununun hükmünü yerine getirmektir.[173]

- Fâtiha'nın ilk âyeti, *BismillahirRahmânirrâhim*'dir. Besmele'deki B harfi, Allah'ın isim ve sıfatlarının Peygamberin vücûdunda tecellî etmesidir. B vücuttur ve zulmânî harftir. Eğer B'den geçersek, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) âyette dendiği gibi *"Attığın zaman sen atmadın ama Allah attı"* (Enfâl, 17) hitabı söylenecek kadar maddî varlığımızdan temizlenirsek, B'nin altındaki nokta oluruz. Bu Hz. Nokta Bismillahın mânâsını bize idrâk ettiren Ali makâmıdır. İşte Fâtiha sûresinde bu makâma hamd ediyoruz. Bu makâm öğreticidir, bizi tefekküre götürür. Allah peygamberi ile Rahmet yağmuru ve Râhîm tecellîsi ile Bir olur. Râhim tecellîsi Peygamber'in ahlâkı ile ahlâklanıp o mânânın içinde korunmaktır. Bu korunma, sanki dünya içinde âhirette yaşamak gibidir.

  Elhamdülillahi Rabbi'lâlemîn: Fâtiha'nın sırlarından bir tanesi bu üç kelimenin içindedir. Öncelikle *Âlemlerin Rabbine hamd*, ile başlıyor iş. Yani aslında burada *bana hamdi öğret* diye bir niyâz var.

  Hamdda çok önemli iki nokta var; hamd şükrün daha üstünde bir makâmdır. Hamd acı, sıkıntı, belâ, ne olursa Allah'tan her gelenden memnun olma hâlidir. Ben her gelenden memnun oldum, ey Sevgilim diyoruz Allah'a. Allah'ın Rab sıfatına hitap var. Hamd kelimesi Allah'tan Allah'a olduğu için, Allah'ın mânâsı ile Rab sıfâtı arasındadır. Çünkü hamd bizim nefsimizle becerebileceğimiz bir hâl değildir. İnsanın acı ve sıkıntıyı gönlü ile hoş görmesi, hatta bunu sıkıntı ve acı olarak hissetmemesi, ancak Allah'ın o insanda tecellî etmesiyle mümkün olabilir. Meselâ hastalığına iyi gelecek acı bir ilacı içmek Rahmân tecellîsi, fakat bundaki acıyı hissetmemek veya "şifam için lâzımdır" de-

173 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.422.

mek Rahîm tecellîsidir. İkisinin birleşimi ise hamddır. O yüzden burada hamdın kendinden kendine olduğunu, bu hâle erişmenin ise Âdem'e yani insân-ı kâmil'e secdeden geçtiğini bize öğretir. Bu secde, kâmilin, yani nefsinden yok olanın rengine boyanmak, onun hâliyle hâllenmek demektir.

İbnü'l Arabî diyor ki; 'Ayakta kılınan namazda bütün duvarların, ağaçların sevabını alırsın çünkü onlar da hâlleriyle namaz kılarlar. Rukûya vardığında dört ayaklı hayvanların ibâdetinin mânâsı, yere kapandığında ise sürüngenlerin ve nebâtların, bitkilerin ibâdetinin mânâsı sende zuhûr eder ve bütün onların sevabını bütün hâlin ibâdetini yüklenirsin.' O hâlde Rahmân işte bu sıfâttır. Herşeyin ibâdet ettiği, herşeyin ona çekildiği, Allah'ın mânâsını idrâktir ki buna şâhitlik denir.

Makro ve mikro bütün âlemde *Rahmân* tecellîsi, aşk ve cezbe vardır. Biz ilimde buna afinité, çekim gücü diyoruz. Demirle oksijenin birbirine çekilmesi de Rahmân tecellîsidir. Bu çekilişten, aslında sadece hareketten ibaret olan bu âlem zuhûr ediyor. Ve *Rahîm* ortaya çıkıyor. Rahmân'la aşk zuhûr eder. Allah, aşkla yarattığını, dünya ve âlemi Rahîm sıfâtıyla koruma altına alır. Ama bu sıfattaki koruma hissini yalnız hamd edenler, 'ben korunuyorum' diye hissederler. Onun için râhim hamdedenler için özel bir ayrıcalıktır, çok yüce bir sıfâttır. Rahîm, Allah'ın bize açtığı ana kucağıdır, aşkın kucağıdır. Onun için, 'O Rahmân ve Rahîm'dir' diye Allah kendine ait ve Peygamberinde tecellî eden bu iki hakîkati bize hatırlatıyor. Fâtiha öyle bir sûredir ki yarısı Allah'ın ağzından, yarısı kulun ağzından söylenir. Allah'la kulun paylaştıkları bir sûredir.

Din gününün sahibi olan Allah, hangi günün sahibidir? Kıyâmetin sahibidir. Kıyâm, ayağa kalktığımız andır, huzura durduğumuz andır. Kıyâm, Allah'ın mânâsının bizde zuhûr ettiği andır. "Kendinden zannetme, onun sahibi benim" diyor Allah, bizi uyarıyor. Çok önemli bir noktadır. Bize soracak; "sana el ve ayak verdim, vücûdunda ziraat yaptın mı, mânâ zuhûr et-

tirdin mi, mânâ cevherini ortaya çıkardın mı? O günün sahibiyim ben" diyor. Ama o gün hangi gündür. O gün insanın "Ben hiçmişim herşey O'ymuş" dediği gündür. "İşte o ancak benim lûtfumla olur" diyor Allah. Burada şiddetle bize kendi mânâsını hatırlatması var.

Fâtiha'nın içinde şerîat, tarîkat ve hakîkat bu cümlelerde gizli. *Yalnız sana kulluk ederim,* âyeti şerîattir, yani bir ben varım bir de sen varsın, Allah'ım ben nefsimle sana ibâdet ediyorum, "benden" zannederek, "ben" olarak ibâdet ediyorum ama 'Senden yardım isterim.' Burası ise tarîkat ya da tasavvuf yoludur. "Ben tek başına hiçbir şey değilmişim, Senden yardım gelirse ancak ben o kulluğu yapabilirim" diyoruz. Namazın bu noktası bize kendimizi hatırlatma noktasıdır Burada kâmil insanlar tir tir titrermiş. Allah o kula "Ey dil benim huzurumda olduğunu söylüyorsun, benden imdat istiyorsun, bana ibâdet ettiğini söylüyorsun. Hâlbuki seni vekil eden âzâlar iftira ediyorlar, onlar benden gāfildirler; sen, ancak sana ibâdet ederiz, ancak senden yardım isteriz diye bana yalan söylüyorsun" diye namazımız yüzümüze vurulursa diye ârifibillâh bu noktaya geldiğinde tir tir titrermiş kendilerini toplayıp *ihdinassırâtelmüstakîm*'e geçebilirlerse kendilerini çok bahtiyar addederlermiş.

Hz. Muhiddin-i Arabî bununla, dilin namazda göze, kulağa, el, ayağa, karına, kalbe ve bütün vücûda tercüman olduğunu belirtiyor. Ârifler bu sebeple namazın bu devresini son derece tehlikeli olarak addediyorlar ve insan namazın bu devresinde huzurlu ise bütün mevcûdiyeti ile Rabbine döner, dilin dediği gibi bütün varlığıyla ona yönelirse o zaman namaz mü'min için mîrâc olur diyorlar. Aksi hâlde bütün azanın tercümanı olan dil hakîkatten uzak kalır, iftirada bulunmuş olur. *Sırât-ı müstakîm*'e gelince o zaman zâten müstakîm sırâtta olan bizi devralıyor ve iş kolaya doğru yönleniyor, mîrâc da o demek.

Beni sırâtında müstakîm eyle, âyeti hakîkattir. Sırât-ı müstakîm herhangi bir sırât değildir, müstakîm, devâm eden sırâttır. Dün-

ya hayatına bakarsak insanın sırât-ı müstakîm üzre olması ancak *mürşidinin, peygamberinin ahlâkıyla ahlâklanmasıyla* mümkündür. İkincisi, sâbit kadem olmaktır. Yani; vazgeçmemek, adam olamadım ben vazgeçeyim, yapamıyorum dememek, gayret kılıcını elden bırakmamak... İstikrâr mucizedir diyor ârifler... Bu sırât-ı müstakîmdir ve sonu tevhiddir. O yüzden Peygamber'in sırât-ı müstakîmi tevhiddir. Allah bunu nasip etsin!

Ve sonra Fâtiha sûresi; *'kendilerine nîmet verilenlerin yoluna ilet, yanılmışların yoluna değil'* diye Allah'a rica ediyor. Burada *dallin* Hıristiyanlık makâmıdır. Yani insan tevhide ulaşamadan yalnız aşkta kalırsa, ilmi bir kenara bırakırsa şekli putlaştırır. Ya da Musevî makâmı gibi sadece ilme dönüp aşksız ilimde takılır kalır ki bu da *mağdûbin*'dir *(gazaba uğramış olanlar.)* [174]

> *Et-tehiyyâtü: "Allah için ve cemâl-i Resûlullah için hürmetler olsun" demektir. Peygamberimizin sidreyi aşması ve yanmaya râzı oluşudur.*
> *Cenâb-ı Hakk: "Yâ Habîbim! Selâm senin üzerine olsun" diye hitaba geçiyor.*
> *Hz. Peygamber: "İlâhî, selâmın ümmetimle beraber olsun" diye buyuruyor.*
> *Eğer kul bu mânânın ışığında her yerden gelen sesi Hakk'ın sesi olarak bilirse râziye ve merdiyye makamına eriyor.*
> *Cenâb-ı Hakk'dan bu sefer: "Ey kulum! Râziye ve merdiye olduğun hâlde bana râci ol (bana gel) hitabı gelir.*
> *Kul yine çalışmaya devâm eder. Ef'âl mertebesine erişir. Yani kendinden zuhûr eden bütün iş ve sözler Allah'ın olur. Ve bütün mevcûdâtı Hakk'ın sıfatına ayna bilir. Fakat bu aynada kâbiliyet ve istidâtlara göre Allah'ı müşâhede eder. (Sıfat tecellîsi)*
> *Yine çalışır zât tecellîsine erer. Cenâb-ı Hakk'tan kendisine: "Ettehiyyatü vessalavatü ve't-tayıbât" (Ey kulum! Ben*

174 Cemalnûr Sargut, "*Namaz Hakkında Mülâkat*"dan alıntı, www. cemalnûr. org .

senden râzıyım, sen de benden râzı mısın? Sana artık korku ve hüzün yoktur) buyurulur. Kul ise "Bana lâzım olan kulluktur" diyerek eskisinden daha çok çalışır. [175]

- (Namazda)
  Tekbîr getirince kurbanlık koç gibi âlemden çıktılar.
  Ey ulu, tekbîrin mânâsı şudur: Yâ Rabbî, huzurunda kurbanız.
  Koyun keserken "Allâhu ekber" dersin ya, o geberesi nefsi de keserken bu söz söylenir.
  Allâhu ekber de de o şom nefsin başını kes. Kes de can, mahvolmaktan kurtulsun.
  Ten İsmail'e benzer, can Halîl'e... Can bu semiz bedeni yatırdı da tekbîr getirdi mi?
  Ten kesilir, şehvetlerden hırslardan kurtulur. Besmeleyle kesilmiş temiz bir kurban hâline gelir.
  Kıyâmette olduğu gibi Hakk huzurunda saf durulur, hesaba, Tanrı ile konuşup görüşmeye girişilir.
  Tanrı huzurunda, gözyaşları dökerek ayakta durmak, kıyâmet gününde kabirden kalkıp mahşer yerinde dikilmeye benzer.
  Hakk, "Sana bunca zamandır mühlet verdim, bana ne getirdin? Ömrünü neyle bitirdin, verdiğim gıdayı, ihsân *(lütuf, bağışlamak)* ettiğim kuvveti ne uğruna mahvettin.
  Gözünün nûrunu nerelerde tükettin, beş duygunu nerelerde yıprattın?
  Gözünü, kulağını, aklını, arşa ait bütün cevherlerini harcadın... ferş *(yeryüzü)* âleminden bunlara karşılık ne satın aldın?
  Sana kazma gibi el, ayak verdim. Onları sana bizzat ben bağışlamıştım, ne yaptın onları?" der.
  Hakk'tan buna benzer, seni dertlere uğratan yüzbinlerce haberler gelir.
  Kıyâmdayken *(namazda ayakta durmak)* kula gelen bu haberlerden kul utanır, iki büklüm olur, rükûa *(huzur'u ilâhîde eğilmek)* varır.

175 Derleyenin Notu.

Utanmadan ayakta durmaya kudreti kalmaz, rükûda Tanrı'yı tesbîh eder.
Tanrı'dan "Başını kaldır, rükûdan kıyâma dön de Tanrı'nın sorgularına birer birer cevap ver" fermanı gelir.
O utanan kul, rükûdan *(huzur-u ilâhîde eğilmek)* başını kaldırır. Fakat olgun bir iş yapamamış olduğundan bu sefer yüz üstü düşer.
Yine emir gelir: "Başını kaldır, secdeden kalk da yaptıklarından haber ver!"
Tekrar utana utana başını kaldırır ama yine yılan gibi yüzüstü düşüverir!
Tanrı, tekrar "Başını kaldır da söyle. Kıldan kıla bütün yaptıklarını araştırmak istiyorum" der.
Artık ayakta durmaya kuvveti kalmadığından, Tanrı'nın heybetli hitabı, canına tesir etmiş olduğundan,
O ağır yükün altında, yere oturur. Tanrı, "Söyle bana...
Sana nîmet verdim, nasıl şükretttin? Sermaye verdim, hadi, göster kazandığını!" der.
Kul sağına dönüp peygamberlere, o ululara selâm verir;
"Padişahlar, bu kötü kişiye şefaat edin... ayağım da balçıkta kaldı, kilimîm de" der.
Peygamberler,"Çareye başvuracak gün geçti. O, orda yapılacak bir şeydi, elde âlet oradaydı, orada kaldı!
A bahtsız kişi, git oradan sen vakitsiz öten bir horozsun. Bırak bizi, kanımıza bulaşma!" der.
Bunun üzerine sol tarafa baş çevrilir, hısımından, akrabasından yardım ister. Onlar da "Sus ! Tanrı'ya kendin cevap ver. Biz kim oluyoruz ki? Bizden el çek!" derler.
Ne bu yandan bir çare olur, ne oyandan. O biçarenin canı da yüz parça olur!
Herkesten umudunu keser de ellerini açar, duâya başlar: Yâ Rabbî, herkesten ümidim kesildi. Evvel de Sen'sin, âhir de Sen; Sen'den başka önü, sonu olmayan yok, diye niyâza koyulur.

Namazdaki bu hoş işaretleri gör de bunun eninde sonunda böyle olacağını bil!
Namaz yumurtasından civcivi çıkaragör, yerden tane toplayan yolsuz yordamsız kuş gibi yere başvurup durma! [176]

- Biri: "Tanrıya namazdan daha yakın olan bir şey var mıdır?" diye sordu. O : "*Hem namaz* vardır; ama namaz yalnız bu sûretten ibaret değildir. Bu, namazın kalıbıdır. Çünkü bu namazın başı, sonu bellidir ve vardır. Başı ve sonu olan her şey ise kalıptır. *Tekbîr* namazın başı, *selâm* ise onun sonudur. Bunun gibi *şahadet* de yalnız dilleriyle söyledikleri şey değildir. Onun da başı ve sonu vardır. Sesle, sözle söylenebilir. Sonu ve başı olan her şey sûret ve kalıptan ibaret olur. Onun ruhu benzersiz ve sonsuzdur, başı sonu yoktur. Bu namazı nebîler bulmuşlardır ve bunu ortaya çıkaran nebî : "*Benim Tanrı ile bazı vakitlerim olur ki o zaman, oraya ne bir Tanrı tarafından gönderilmiş Peygamber ve ne de Tanrı'ya en yakın bulunan bir melek sığar.*" buyuruyor. O hâlde namazın ruhunun yalnız bu sûretinden ibaret olmayıp, belki *istiğrâk,* kendinden geçiş olduğunu bilmiş olduk. Çünkü bütün sûretler dışarda kalıp oraya sığmazlar. Katıksız, sırf mânâ olan *Cebrâil* bile oraya sığmaz.[177]

- Kalb huzuru olmadan kılınan namaz, namaz olmaz buyurulduğu gibi namaz da içtedir. Fakat sen onu mutlaka şekillere sokarsın. Görünüşte rükû *(eğilmek)*, secde etmek *(kapanmak)* ile ona bir sûret vermek lâzımdır. Bunları yaptığın zaman ondan nasibini alır, muradına erersin.

  Onlar namazlarına devâm ederler (Meâric, 23) âyetindeki namaz, ruhun namazıdır. Sûreten, şeklen kılınan namaz geçicidir, devâmlı olmaz. Çünkü ruh deniz âlemidir. Sonsuzdur ci-

176 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.174-177, beyit. 2141-2175.
177 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.19-20.

sim ise deniz kıyısı ve karadır; sınırlı ve ölçülüdür. İşte bu yüzden devâmlı namaz ruhun olabilir. Ruhun da eğilmesi, kapanması (secde etmesi) vardı; fakat bunları açıkça şekillerle göstermek lâzımdır. İkisi bir olmadıkça fayda vermezler.[178]

- Namazın hakîkatini bilen için zâhirde de namaz kılmak lâzımdır. Zâhirde namaz kılmayan hakîkatte de kılamaz.

  Namaz; huzur, huşû (*kendi hiçliğini hissetme*), murâkabe (*kendi kendini hesaba çekme*) ve müşâhede (*şâhit olma*)) ile kılınmalıdır.Yoksa dünyayı arkaya atmadan kılınan namaz, namaz olmaz.[179]

- Bir zümre sandılar ki, sûrette gönül hoşluğuna erenlerin artık namaza ihtiyaçları yoktur. Onlar dediler ki: "Maksat hâsıl olduktan sonra artık ona ermek için sebep aramak yersizdir." Onların sandıkları gibi bunu bir an için doğru farzedelim; onlara hakîkat tamamiyle yüz göstermiş ve onlarda velîlik, gönül hoşluğu, kalp huzuru baş göstermiş diyelim. Bütün bununla beraber, namazın zâhirde terk edilmiş olması onun için bir eksikliktir. Sana gelen bu kemâl ve olgunluk hâli önce Tanrı resûlü Hz. Muhammed (s.a.s.)'e de gelmişti. Her kim, "Böyle değildir" derse, onun boynunu vurur, öldürürler. "Evet bu gönül hoşluğu Hz. Peygamber'de de hâsıl oldu" diyene sorarım: "O hâlde niçin ulu Peygamber'e uymuyorsun? O büyük kerem sahibi, müjdeleyici ve korku verici eşsiz Peygamber'in, o parlak hakîkat ışığının izinden niçin yürümüyorsun?" [180]

- Birbirlerini sevenlerin yekdiğerlerine *(bir başkası)* verdikleri hediyeler, sadece sevgi ve saygıları değildir. Bu saygı ve alaka, insanları birbirlerine maddî hediyeler vermeye de sevkeder.

178 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.222.
179 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.621.
180 Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, çev.Mehmet Nuri Gençosman, İstanbul, 2006, s.86.

İki gönül arasında aşk bu yoldan olunca, en büyük sevgiliye gönülden vurgun kulun, Allah'ına bir takım şekle ait hediyeler vermesinden daha tabii ne vardır? İnsanın vücûdunu namaza, oruca, hacca, zekâta sevkederek ibâdete şekil çizgileri işlemek birer gönül hediyesidir.[181]

- Mâlum olsun ki, namaz öyle bir ibâdettir ki, mürîdler ve tâlipler, baştan sona kadar Hakk'ın yolunu onda bulurlar, makamları orada keşfolunûr. Şöyle ki: Abdest, mürîdler için tevbe yerindedir. Bir pîre taalluk ve onun eteğine sarılmak, isabetle kıbleye yönelmek yerindedir. Nefs mücâhedesi ile uğraşmak, namazdaki kıyâm yerindedir. Dâimî zikir, namazdaki kıraat yerindedir. Tevâzu rükû yerindedir. Nefsi tanıma ve onun hakkında mârifet sahibi olmak sücûd yerindedir. Teşehhüd *(Namazdaki şahâdet miktarı oturmak ve "Et-tahiyyât" okumak)*, üns yerindedir. Selâm, dünyadan tefrid ve ayrılma, makamların kaydından çıkma yerindedir. Bundan dolayıdır ki Resûlullah (s.a.s.), bütün meşreplerden kesildiği vakit, hayretin kemâli mahallinde şevke tâlip olur, meşrebe taalluk *(alâkalı oluş, bağlılık)* eder ve o zaman "*Yâ Bilâl, ezan ve namazla bizi rahâtlandır!*" derdi.[182]

- İbnü'l-Arabî Kur'ân-ı Kerîm'in ortaya koyduğu salâtın iki yönünü dikkate alır ki, bu iki yön Tanrı'nın ve yaratıkların salâtıdır. Bazen bu iki yönü önceki İslâmî düşüncenin kolaylıkla kabul edebileceği şekilde yorumladığını görürken, bazen de onları kendi teorilerine bağlı anlamla sınırladığını görmekteyiz. Bu nedenle salâtın anlamını İbnü'l- Arabi'de iki kısma ayıracağız. Hakk'ın salâtı, Hakk'ın kuluna merhameti; kulun salâtı ise Hakk'ı müşâhede etmesidir.
  - Allah'ın salâtı rahmet demektir.
  - Hz. Peygamber şöyle buyurur: "*Gözümün nûru namaz (salât) kılınmıştır. Bu, sevenin gözlerini aydınlatan sevilenin*

181 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.382.
182 Hucviri, *Keşfu'l-mahcubl Hakîkat Bilgisi*, İstanbul, 1996, s. 437.

müşâhedesidir." Bu nedenle Hz. Peygamber namazda bir yöne yönelmeyi yasaklamıştır; çünkü yönelmek, Şeytan'ın namazdan çaldığıdır. Böylece kulu sevdiğini müşâhededen mahrum bırakır.

- Âdemoğlu! Yalan söylememen, oruçtur; kötülüklerden uzak durman, sadakadır; yaratıklardan ümit kesmen salâttır.

Metinden şunu çıkartabiliriz: Kulun salâtı, Hakk'a tam anlamıyla erebilmek için, yaratıklardan yüz çevirmesidir. Buna göre salât, "başka'ya" her çeşit yönelişten uzak, kul ile Rabbi arasındaki bir ilişki veya kavuşmadan ibarettir. İbnü'l-Arabî kendi düşünce bağlamında, Hakk'ın ve kulun salâtını her ikisini de yusalli (*namaz kılar*) fiiliyle ilişkilendirerek açıklamıştır. Fiilin öznesi namaz kılan anlamındaki musallî'dir. Musallî, birinci anlamındaki mücellî'nin karşıtı olarak yarışta birinciden sonra gelen, yani ikinci demektir. Bu bağlamda hak musallîdir, halk da musallîdir; fakat farklı iki yönden. Hakk musallîdir, yani Hakk'ın bilinmesi yaratığın bilinmesinden sonradır. O hâlde söz konusu sonralık, bilinmedeki sonralıktır. Halk musallîdir, yani mertebesi Rabbinin mertebesinden sonra gelir. Buradaki sonralık mertebe sonralığıdır.

- Kuşkusuz Allah kendisi için salât etmemizi emretmiş ve O'nun da bizim adımıza salât ettiğini bildirmiştir. O hâlde salât bizden ve ondandır. Bu durumda Hakk musallî olduğunda, hiç kuşkusuz Âhir ismiyle musallî olur. Bu durumda kulun varlığının ardında kalır. Burada söz konusu olan Hakk, kulun kendi fikri düşüncesiyle veya (*başkasını*) taklit etmesiyle kalbinde yarattığı Hakk'ın kendisidir. O ilâh-ı mûtekaddır. Çünkü musallî, yarışta birincinin ardından gelen demektir. Allah şöyle buyurur: "*Herkes salâtını ve tespihini bilmiştir*". Yani Rabbine ibâdet ediş-te sonradan gelen kendi mertebesini bilmiştir.

- Allah salât eder. Böylece kendisini zikirde kulun zikrinden sonra gelme özelliğiyle nitelemiştir.

- Hakk kulları üzerinde kendi rubûbiyetinden *(terbiye eden)* sonra gelmeyi vâcib kılmıştır. Bu nedenle kulu, kendisini geri-

de kalan anlamındaki musallî diye isimlendirebilmek için, namazı farz kılmıştır. Kul Rabbinin mertebesinden sonra gelendir. Ayrıca Hakk, salâtı kendisine nispet etmiştir. Bunun nedeni hakîkatin şunu gerektirmiş olmasındandır: Hakk'a dair meydana gelmiş bilgi, mahlûka dair yaratılmış bilgiden sonradır.[183]

- Hz. Peygamber, kendisinden aktarılan sahih *(doğru, geçerli)* bir hadîste şöyle buyurmuştur: "Kulun ilk bakılacak ibâdeti namazdır. Allah şöyle der: Kulumun namazına bakınız, onu tam mı yapmış yoksa eksik mi bırakmıştır. Namaz tam ise, onun adına tam olarak yazılır. Namazdan bir şey eksik ise, Allah şöyle buyurur: Bakınız kulumun nâfile namazı var mıdır? Nâfile namazı var ise, şöyle der: Kulumun farz namazından eksiği nâfile namazından tamamlayınız. Sonra ameller bu tarzda ele alınır."

  İbadetlerin nitelikleri hakkındaki bir başka sahih hadîste ise Hz.Peygamber'in şöyle söylediği bildirilmiştir: "Namaz nûrdur, sadaka burhandır, sabır (oruç ve hac) aydınlıktır, Kur'ân lehinde veya aleyhinde delildir. Sabahlayan herkes nefsini satın alır; ya onu azât eder ya da köleleştirir." Böylece nûru namaza, burhanı sadakaya –ki kasdedilen zekâttır-, aydınlığı oruç ve hacca izâfe etmiştir.[184]

- Allah, namazı kılan kişinin kendisine yakardığını bildirmiştir. Namaz nûrdur. Dolayısıyla kul Allah'a başka bir isimden değil, en-Nûr isminden yakarır. Nûr bütün karanlıkları uzaklaştırdığı gibi namaz da, bütün meşguliyetleri keser. Diğer ameller ise böyle değildir. Çünkü onlar namaz gibi kendilerinin dışındaki her şeyi bırakmayı içermez. Bu nedenle namaz nûr olmuştur. Allah, kulu kendisine en-Nûr isminden yakardığında, onunla başbaşa kalıp yakarışında Hakk'ı müşâhede etmesiyle de bütün varlıkların silineceğiyle müjdelemiştir.[185]

183 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s. 544-546.
184 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.II, s.285.
185 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.II, s.286.

- Namazda Rabbime bağlanırım, *"Namaz gözümün nûrudur"* sırrı zuhûr eder, bu, benim huyumdur. Can pencerem zevk ve şevkle açıktır. Tanrı'nın lutfu oraya vâsıtasız gelir. Tanrı'nın lutfu, rahmeti, nûru madenimden, hakîkatimden gelir, penceremden evime girer. Penceresi olmayan ev cehennemdir. Ey kul dînin aslı pencere açmıştır.[186]

- Peygamber, *"rükû ve secde varlık halkasını Tanrı kapısına vurmaktır,"* dedi.
  Kim o kapının halkasını döverse elbette ona devlet baş gösterir.[187]

- Adam, bir rükû *(Huzur-u ilâhîde eğilmek),* yahut sücûd *(secdeye varmak)* etti mi onun rükû ve sücûdu, öbür âlemde bağ, bahçe olur. [188]

- Bir kısım insanlar selâm vererek namazdan çıkarlar. Bir kısım ise selâm vererek 'dâimî salât'a dâhil olurlar. Bu dâimî salât içinde bulunanlara, Mûsâ'ya olduğu gibi münâcâatı *(Allah'a yalvarma)* ağacı bir ateşten fânus olur ki bu ateşe yaklaşınca: Sen benim Rabbimsin, demek mânâsı zuhûr eder ve ağaçtan da: Mukaddes vâdidesin, dünya ve âhiret pabuçlarını çıkar, nidâsını duyar olur.[189]

- Namaz kılıp namazının kendisinden başka her şeyi uzaklaştıramadığı kul (gerçekte) namaz kılmadığı gibi namazı da onun için nûr değildir.[190]

- Asıl o Tanrı mülk ve saltanat sahibindir. Kendisine baş eğene bu topraktan yaratılan dünya şöyle dursun, yüzlerce mülk, yüzlerce saltanat ihsân eder.

---

186 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.195, beyit. 2401-2404 .
187 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.168, beyit. 2048-2049.
188 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.282, beyit. 3457.
189 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.405.
190 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.II, s.286.

Fakat Tanrı tapısında bir secde, sana iki yüz devlet ve saltanattan daha hoş gelir.
Ben ne mal isterim, ne mülk... ne devlet isterim, ne saltanat... bana o secde devletini ihsân et, yeter! diye ağlayıp sızlanmaya başlarsın.[191]

- Namaz seni günahtan, suç işlemekten, kötülükten, noksan ve kusurlardan ve isyandan korur, temizler. İşte senin bunları yapmamış olman ve bunlardan temizlenmiş bulunman ameldir. Eğer kendini bunlardan kurtarmamışsan, namaz kılmamış sayılırsın. Bunun için Peygamber O'na selâm olsun namaz kılmış olan bir kimseye: "Namaz kılmadın, kalk namaz kıl" diye buyurdu. Bunun üzerine o adam kalkıp namaz kıldı. Tekrar: "Kalk namaz kıl, namaz kılmadın" buyurdu. O adam yine kalktı ve namaz kıldı. Peygamber bu defa da: "namaz kılmadın" dedi ve sonunda: "Kalb huzuru olmadan, namaz kılmak doğru değildir" buyurdu.

  O hâlde ortaya koymuş oldukları bu rükû, sücûd ve kıyâmı yerine getirmekle, gerçek amel yapılmış olmaz. Yani dinde ortaya konulan bu dışla ilgili hareketleri yapmakla amel yerine getirilmiş olamaz.

  Hakîkî amel, içi değiştirmektir. Nitekim insan tohumu, ana rahminde şekilden şekile girer. Alaka *(kan pıhtısı)* ve mudga *(bir çiğnem et)* olur. Nihâyet insan şeklini alır, canlanır, dünyaya gelir, büyür ve bir insan olur.

  İşte bu türlü değişmek, aşağı derecelerden yukarı derecelere çıkmak, ameldir. Peygamber Hazretleri (s.a.s.): "*İki günü bir olan kimse aldanmıştır*" buyurmuştur.[192]

- Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, bir defasında Bâyezîd Bestâmî'ye bir adam gelmişti. Bir ara bu kişi, Bestâmî'nin huzu-

191 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.54-55, beyit. 664-666.
192 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s. 4-5.

runda dururken sağa sola bakınmaya başladı. Onun böyle sağa sola bakındığını gören Bâyezîd kendisine sordu:
-Ne var?
Adam dedi;
-Namaz kılacak temiz bir yer arıyorum!
Onun bu sözü üzerine, Bestâmî de kendisine şunları söyledi:
-Kalbini temizle de namazı dilediğin yerde kıl! [193]

- Ben, Rabbime sordum:
-Ey Rabbim! Hangi namaz sana daha çok yakındır?
Rabbim buyurdu:
-Şu namaz ki, içinde Benden başkası bulunmaz ve namaz kılan da, kıldığı o namazdan gâib bulunûr.[194]

- Gavsı Âzam diyor ki:
-Rabbimden Mîrâc hakkında sordum. Rabbim buyurdu ki:
-Mîrâc, Benden başka her şeyden sıyrılıp yükselmektir. Böyle bir mîrâcın kemâli yükselme ve huzurda sağa-sola iltifat etmemekdir.
Ve sonra Rabbim şöyle devâm etti:
-Ey Gavsı Âzam! Benim katımda mîrâcı olmayan kimsenin namazı namaz sayılmaz. Namazdan mahrum olan kimse, Benim yanımda mîrâcdan da mahrumdur.[195]

- Şu namaz, bütün gün kıyâmda, rükûda, secdede durman için konmamıştır. Maksat, namazda sende beliren hâlin, dâimâ sende olmasıdır. Uykuda, uyanıklıkta, bir şey yazarken, bir şey okurken, hâsılı bütün hâllerde Tanrı'yı anıştan ayrılmamalısın ki "Onlar namazlarını dâimî kılarlar" sırrına eresin, buna erenlere katılasın.[196]

193 Ahmed Kayhan, *Abdülkādir-i Geylânî*, Ankara, 1998, s.101.
194 Ahmed Kayhan, *Abdülkādir-i Geylânî*, Ankara, 1998, s.18.
195 Ahmed Kayhan, *Abdülkādir-i Geylânî*, Ankara, 1998, s.20.
196 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.267-268.

- "Bende bir şey yok lütuf ve inâyet sendendir Allah'ım" diyeni Cenâb-ı Hakk mahrum bırakmaz ve o kimse beş vakit namazdan başka dâimî salâtta demektir.[197]

- İnsân-ı kâmilin aşkı ile dolu olan âşıklar, sade beş vakitte değil, dâimî salât içindedirler. [198]

- Salâtın birkaç mânâsı vardır:
  Birincisi: Duâ demektir. Tevbe sûresi 103. âyette bu mânâyadır. "*Sen onlar için duâ et*" demektir.
  İkincisi: Senâdır. Ahzâb sûresi 56. âyet bu mânâyadır. "*Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamber (s.a.s)a salât, yani senâ etmektedir*" demektir.
  Üçüncüsü: Kıraatdir. İsrâ sûresi 110. âyetde bu mânâyadır. "*Namazda Kıraatini fazla açıktan yapma!*" demektir.
  Dördüncüsü: Rahmettir. Bakara sûresi 157. âyetde bu mânâyadır. "*Onlara Rablerinden rahmetler vardır.*" demektir.

  İbadet olarak, kendine mahsus hareket ve zikirlerle yapılan ameldir. Kıyâmında kıraat, kuûdunda senâ ve duâ ve fâiline rahmet vardır. Bu âyet-i celîlede salât, beş vakit namazı içine alan ism-i cinstir. Namazı ikâme demek, âdâb ve erkânına riâyet ederek dosdoğru kılmak ve ömrünün sonuna kadar kılmaya devâm etmektir.

  Rivâyet olunûr ki, büyük zâhidlerden Hâtem-i Esamm rahimetullah Âsım bin Yûsuf'u ziyarete gitti. Âsım ona:
  -Ey Hâtem! Namazı güzel kılar mısın? diye suâl etti. Hâtem "evet" dedikde Âsım nasıl kıldığını sordu. Hâtem dedi ki:
  -Namaz vakti yaklaştığı zaman, abdest âzâlarımı tamamınca yıkayarak güzel bir abdest alırım. Sonra gelir namaz kılacağım yerde dururum. Her bir uzvum karar ve sûkûnet bulur. Kâbe'yi iki kaşım arasında, makamı sadrımda, Allah'ı üzerimde kabul

197 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.218.
198 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.188.

ederim. O kalbimde ne varsa bilmektedir. Sonra ayaklarım sırât üzerinde, cennet sağımda, cehennem solumda, ölüm meleği de arkamda farz ederim ve bu namazıma sanki son namazımmış gibi niyet ederim. Sonra ihsân üzere, yani Allah'ı görürcesine bir tekbîr alırım. Kıraatimi *(okuma)* tefekkürle yaparım, rükûyu tevâzuyla, sücûdu *(secde etmek)* tazarrû *(yalvarma, yakarış)* ile yaparım. Bunları tam yapmış olarak otururum. Recâ *(ümit)* üzerine teşehhüd *(namazda oturma)* ederim, sünnet üzere selâm veririm, sonra da namazımı ihlâsla teslim ederim. Sonra havf *(korku)* ve recâ *(ümit)* arasında yaşarım, namazı böyle kılmağa sabırla devâm ederim.

Bunları dikkatle dinleyen Âsım dedi ki:
-Ey Hâtem! Sen her namazı böyle mi kılarsın? Hâtem:
-Evet, otuz seneden beri böyle kılarım.
Bu cevab üzere Âsım ağladı ve dedi ki:
-Ben şimdiye kadar hiçbir namazımı böyle kılmadım.
Mukātil de şöyle demiştir: Nebî (a.s.), Mekke'de iken sabah akşam iki rekât namaz kılardı. Mîrâc hâdisesi vukû bulunca beş vakit namazla emrolundu. Mîrâc, vakitlerin en şereflisi, hâllerin en fazîletlisi ve münâcâtın en azîzi bulunduğundan, namaz bu gecede farz kılınmıştır. Namaz, îmândan sonra taatlerin en fazîletlisi, kulluk vazîfelerinin de en güzelidir.
Binaenâleyh ibâdetlerin en fazîletlisi, vakitlerin en değerlisinde farz kılındı. Mîrâc, kulun Rabbine kavuşması ve ona yaklaşmasıdır.

Âyet-i celîledeki lafz (söz) cemi' *(bütün, hepsi)* sigasıyla *(kip, fiil çekim şekli)* olmakla namazın cemaatle edâsına işaret vardır. Hadîs-i şerîfte beyân olunduğu vechile cemaatle kılınan namaz, yalnız başına kılınan namazdan yirmibeş yahud yirmiyedi derece daha efdaldir.
Nebiy-yi Ekrem (s.a.s.) Mîrâc gecesinde semâvâtın melekûtunu ve sâkinlerinin ibâdetlerini müşâhede ettiği esnada, onların hâllerine gıbta edip Allah'tan bunları ümmeti için talebetti. Al-

lah da bütün meleklerin ibâdetlerini beş vakit namazda cem edip O'nun ümmetine verdi. Çünkü onlardan kimisi kıyâmda, kimisi rükû'da, kimisi secdede, kimisi hamd etmekte, kimisi tesbîh etmekte idiler. Allah Teâlâ, bu ümmete de beş vakit namazlarını dosdoğru kıldıkları takdirde bu melaikenin ecirlerini *(karşılık)* vereceğini vaad etmiştir.

Beş vakit namaz, bizden evvelki ümmetlerde parça parça mevcûd idi. Allah Teâlâ bunları son nebîsine ve ümmetine cem etti, zîrâ dünyevî ve uhrevî fezâilin *(fazîletler)* cümlesini peygamberimizde toplamıştır. Ümmeti de diğer ümmetler arasında aynı durumdadır.

Sabah namazını ilk kılan Âdem, öğle namazını ilk kılan İbrâhim, ikindi namazını ilk kılan Yûnus, akşam namazını ilk kılan Îsâ, yatsı namazını ilk kılan Mûsâ peygamberdir.
Bu meyanda denilmiştir ki: Beş vakit namazı ilk kılan Âdem (a.s.)'dır. Sonra bunlar peygamberler arasında dağılmıştır. Vitr namazını ilk kılan Resûl-i Ekrem (s.a.s.) efendimizdir. Bu hususda: "Rabbim bana bir namazı da ziyâde ile vermiştir" buyurmuşlardır.

Namazın bidâyeti *(başlangıç)* ikâmedir, nihâyeti idâmedir.
Namazın ikâmesi, her bir namazı kendi vaktinde rukû, sücûd ve hudûdunu zâhiren ve bâtınen muhafaza ederek kılmaktır.
İdâmesi ise, devâm-ı murâkabe *(iç âlemine dalma)* ile namazda gizlenen eltâf-ı rubûbiyete *(rablığın lütufları)* nâil olmak için tahsîs-i nazar eylemektir.
Hadîs-i şerîfde: "yaşadığınız günlerde Allah'ın nice nefehâtı *(esintiler, kokular)* vardır. Gözünüzü açın ve onu yakalamağa çalışın!" buyurulmuştur.

Namazın bir şekli, bir de ruhu vardır ki, her bir şartını ve rüknünü yerine getirmekle ruhuna erilir.
Meselâ namazın şartlarından birisi abdesttir. Abdestin her bir farzında, sünnetinde, edebinde namazın dosdoğru kılınmasına insanı hazırlayan bir sır ve işaret vardır.

Meselâ elleri yıkamak, onları dünyanın levsiyyâtından *(kirli ve pis şeyler)* ve nefsi mâsiyetlerden *(isyan, günah)* temizlemeğe, kalbi hayvânî ve şeytânî sıfatlardan tasfiye etmeğe işarettir. İlk vahiyden sonra evine gelerek bürünüp sarınan peygambere: *"Elbiseni temizle!"* (Müddessir, 4) buyurulmuştur. Ki bu "Kalbini temiz tut" diye de tabir edilmiştir. Yüzü yıkamak, himmet yüzünü, dünya muhabbetinin necâsetinden *(pislik)* yıkayıp temizlemeğe işarettir. Çünkü dünya muhabbeti her bir günahın başıdır.

Namazın şartlarından biri Kıble'ye yönelmektir. Bundaki sır Hakk Teâlâ'yı arzu etmekten başka her şeyden yüz çevirmek ve kurbiyyet *(yakınlık)* ve münâcât *(duâ, yalvarma)* arzusuyla Hazret-i rubûbiyyete teveccüh etmektir.

Elleri kaldırman, himmet ellerini dünya ve ahretten çekmektir.

Namazdaki tekbîr: Kulun kalbine isteme, sevgi, azamet ve izzet bakımından Hakk, her şeyden daha büyük diyerek onu yüceltmektir.

Namazda iftitah tekbîrinin *(namaza başlarken alınan tekbîr)* hemen niyeti izlemesi, Allah'tan bir şey isterken niyetin samîmi oluşunun, hakkı tekbîr "Allahu ekber" demek ve tâzim *(ululama, saygı gösterme)* ile gösterilmesi gerektiğine işarettir. Zîrâ Allah'ı değil de başkasını taleb eden, O matlûbu tekbîr ve tâzim etmiş olur. Allahu ekber diyerek, Allah'ı büyüklemeden namaz sûreta câiz olmadığı gibi hakîkatte de câiz değildir.

Sağ elini sol elinin üzerine koyarak ikisini beraber göğsüne koymakta da yaratıcı huzurunda, kulluğun şeklini ifadeye ve kalbi mâsivânın muhabbetinden korumaya işaret vardır.

Namazda kıraâta "yöneldim" diye başlanmasında, Hakk'tan başkasını taleb etme şirkinden uzak olarak, hakka yönelişe işaret vardır. Fâtiha'nın kıraati vacib oluşu ve Fâtihasız namazın câiz olmayışında öyle bir hakîkate işaret vardır ki, bu hakîkat kulu, hamd ü senâ, Rabb'ül-âlemine şükür ve hidâyet

talebiyle, rabbânî lutufların güzel kokularına hedef kılar. Sözü edilen hidâyet öyle ilâhî cezbelerdir ki, her biri ins ü ameline *(İnsan ve ameline)* denktir ve Allah ile kul arasında ikiye ayrılmış olan namaz ile kulu Allah'a yaklaştırır. Kıyâm, rükû ve sucûd *(secde)*, kulun âlem-i ervâh'a ve gayb yurduna dönüşüne işarettir.

Secdeden sonra teşehhüde *(namazda oturma)* enâniyet *(benlik)* perdelerinden kurtulmaya işaret olduğu gibi rabbânî cezbelerle hakkın cemâlini görmeye vâsıl olma işareti de vardır. Sonra tehiyyatta *("Et-tehiyâtü" duâsı)* kulların, meliklerin huzuruna varışındaki şekillerini gözetler. Sağa, sola selâm verişte iki dâre selâm vermeye işaret bulunduğu gibi, sağdan cennet nîmetlerine, soldan da lezzet ve şehvetlere davet eden her cahil davetçiye selâma işaret vardır.

Böyle bir kul, icâbet ve münâcât makamları içerisinde bulunduğu hâlde kerâmet denizlerine dalmış, ilâhî cezbelerin bağıyla bağlıdır. Nitekim Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: *"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın kulları yeryüzünde tevâzu ve vakar ile yürürler. Cahiller, kendilerine laf atıp sataştıkları zaman aldırmadan: "selâmetle" deyip geçerler."* (Furkān, 63)

Şekilciler namazı edâdan selâmla çıkarlar. Hakîkat ehli ise selâmla namazı devâm ettirmeye girerler. Nitekim Allah Teâlâ *"Onlar namazlarına devâm ederler"* (Meâric, 23) buyurmaktadır. Namaz kılan bir kavmi namazları korur. Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: *"Ey Muhammed, sana vahyolunan kitabı oku. Namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz namaz insanı fuhuş ve kötü şeylerden alıkoyar"* (Ankebût, 45)

Namaz kılan o mü'minler, gayba îmân ederler ve kendilerine verdiklerimizden infāk ederler. Hadîs-i kudsî'de:
"Sālih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin aklına gelmeyen nîmetler hazırladım" buyurmaktadır.[199]

199 Ramazanoğlu Mahmud Sâmi, *Bakara sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1985, s.21-29.

- Sabah namazı iki rekâttır; cisimle cana işarettir. Öğle namazı döret rekâttır; dört tabiat kuvvetine işarettir. İkindi namazı dört rekâttır dört unsura işarettir. Yatsı namazı dört rekâttır; cemâd, nebât, hayvan ve insana işarettir. Yahut, nutfe, aleka, mudga ve insana işarettir.

  Namazın vasıfları hesaba gelmez derecede büyüktür. Fakat aşk çeşmesinden abdest alıp dört tekbîri bir etmeyince cânânın cemâline yüz döndürülemez.[200]

- Hasat zamanı güzel ahlâk zâhiresini toplayabilmek için, insan vücud toprağına rızâ tohumunu ekecek olursa, evvela nefsinin fenâ ve çürük mallarını gözden çıkaracaktır. Çünkü o, nefsani duygu ve arzuları vermekte cömert davranmayı ve kendi isteklerini Sahib'in arzusu ve emri uğruna harcetmeyi secdenin hakîkatinden öğrenmiş oluyor.[201]

  Sıradan insanların hidâyeti teslim ile İslâm'da,
  Seçkin insanların hidâyeti îmân ve ihsanla olur.
  Daha seçkin insanların hidâyeti ise her şeyin olduğu gibi görülebilmesi, engellerin aşılması ile gerçekleşir.
  Îmân, şerîat dilinde kalp ile inanmak, dil ile söylemek ve âzâları ile gereğini yapmaktır.
  Her îmân İslâm'dır. Ama her İslâm îmân değildir.
  Salât; 1-duâ; 2- övgü; 3-okuma; 4- rahmet mânâlarını içerir.
  Şerîat dilinde salât namazdır. Çünkü bu dört mânâ da namazda vardır.
  Namazı kabul etmeyenler; Ebû Cehil gibidir.
  Namazı kabul edip kılmayanlar; kitap ehli olup mânâyı anlamamışlardır.
  Namazı kılmayı isteyip tembellikten, üşenmekten kılmayanlar; gaflette olanlardır.

200 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.441.
201 Meşkûre Sargut, *Gönülden Gönüle*, İstanbul, 1994, s.125-126.

Namazı kabul edip kılanlar hakîkî Müslümanlardır.
Îmân kalple; namaz bedenle; infāk malla olur. Bunların toplamı ibâdeti oluşturur.
Bedenin zekâtı, namaz, malın zekâtı, infāktır.
Hz. Ayşe'nin infākı Allah indinde en makbûl olan infāklardan biridir ki, kendi mezar yerini bile Hz. Ömer'e vermiştir.
Gaflette olan kişinin işaretleri: Allah'a îmân eder ama ibâdet etmez. Rızık verenin Allah olduğunu bilir ama yarınki rızkı için endişelenir. Dünyanın geçiciliğini bildiği hâlde hiç geçmeyecekmiş gibi dünyaya saplanır. Vârislerinin ona düşman olacağını bildiği hâlde mal toplar.
Nefse, dünyaya, şeytana karşı zafer elde edersen kurtulursun.
'Rızıktan paylaşırlar' âyeti kendi mânâmızı koruyup kalan her şeyimizi paylaşabilmektir.
Namaz ile gayb'a îmân edilir.
İttikā; bilinçteki ışık; nefse verilen görevdir.
Namazı ve infākı zevk hâline getirmek gerekir.

Namazdaki şekillerin esrarı:

Kıyâm
Furkān olarak, yani fark hâlinde Kur'ân'ın idrâki için ve Allah önünde kulluğumuzu isbat için ayakta dururuz. Bu hâlde "ben" ve "kul" olarak Allah'ın önüne çıkarız.

Rükû
İçimiz ve dışımız arasındaki berzah âleminin tecellîsini idrâk ederiz. Ve ancak bu makamda hamd edebiliriz.
Rükûdan sonra doğrulma
Rükû'da duyduğumuz huzur ile sarsılarak başımızı kaldırırız. Ve "Hamd Allah'a aittir." (Rabbenâ ve leke'l-hamd) nidasıyla secdeye kapanırız.

Secde

Vehimlerin tahakkümünden (hükmü altında olmak) kurtulunan makamdır. Rabbin tecellîsinin en iyi hissedildiği makamdır.

1.secde; gayba îmândır.

2.secde; Allah'ın nûrunu görüp secde etmektir.

Secdede şeytan kahrolduğundan şeytandan o an kurtulmuş olursun. Secdeye varana şeytan şahâdet edecek demektir. Secdeden kalkıştaki gizli mânâ budur. Gaffâr, Rahîm, Hâdî, Rezzâk, Cebbâr, Afüv isimleri gerçekleşir.

Secdeden sonra oturma

Secdenin zevkini idrâk için otururuz ve 'Et-tehiyâtü' okuruz. Bu makam, Allah'ı, Peygamberini, onlar arasındaki birliği idrâk ve îmân makamıdır.

Sağa sola selâm

Sağa ve sola yani eşyaya ve hakîkatine selâm veririz.

Nefis bizim kimlik kartımızdır.

Nefsin his, cehâlet ve gururundan çağımızın en büyük sorunlarından stres oluşur. Çünkü bu üç durum, korku, güvensizlik ve ihtirası oluşturur.

'Allah beni koruyor' dersek korkular gider, ihtiras kaybolur.

Bunlar namazda gerçekleşir. Çünkü namazda Muhammed sırrı olan huzur, zevk almanın gerçek şekli vardır. Bundan sonra arınma sırrı başlar ki bu da Mustafa sırrıdır.

Akıl, kıyaslar sistemidir. Zıddı ile aynısı ile mukayese ile anlar. Allah bu sistemle anlaşılmaz. Çünkü eşi, benzeri olmadığından mukayese ile idrâk edilemez.

Akl-ı küll; kazâdır (fikir.)

Nefs-i küll; kaderdir (fikrin hâle dönüşmesi).[202]

202 Derleyenin Notu.

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN ECVİBE-İ HAKKIYYE'Sİ[203]

Bu risâle, Hz. Şeyh Abdurrahmân efendinin (Allah sırrını takdîs etsin) sorularına, şeyh Abdulhak İsmail Hakkı'nın (günahları mağfur olsun) cevaplarıdır.

(Heft suâlim var sana ey ârif-i esrâr-ı Hak)

Ey hakkın sırlarını bilen, sana yedi suâlim var.

- ***Yedi sayısı***

Aslında nihâyetsiz olmakla beraber, sorular yedi olarak kısaltıldı. Bu da arzın değil, yedi göğün melekûtuna işârettir. Gerçi keşif sahibi ârif, her ikisinin melekûtuna muttalî sayılır. Çünkü böyle bir ıttılâ *(bilgi, haberli olma)* olmaksızın vel söz konusu olmaz. Şu âyet-i kerîme buna işarettir: *"İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu (hükümranlığını) şöylece gösteririz."* (En'âm, 75). Buradaki "gösteririz"den maksat, her iki melekûtun sırlarına ve hakîkatlerine muttalî' *(haberli)* kılarız, demektir. Ayrıca Allah, şu âyetinde, insanî ruhu ve başka şeyleri "melekût" olarak ifâde etmiştir: *"Herşeyin melekûtu elinde olan Allah münezzehtir."* (Yâ-Sîn, 83). Burada melekût, ruh demektir. Çünkü cesede göre ruh, mülke göre melekût mertebesindedir. Bunlardan biri, duyularla hissedilir, gösterilebilir; ikincisi ise, ancak tebaiyyet *(tâbî olma)* ile gösterilebilir. Çünkü birincisine lâzımın melzûma *(lüzumlu)* taalluku *(münasebet, ilgili olma)* gibi bağlıdır. Bütün kevnî *(yaratılanlarla ilgili)* hakîkatler, sûretleri ile birlikte bu hâl üzeredir.

Adı geçen kısaltmayı esmâ-yı seb'anın *(yedi isim)* sırrını açıklayıcı olarak ele almak da mümkündür. Hakk tarîkat erbâbı arasında bunlar, esmânın anası ve asılları olarak kabul edilir. Burada onları saymaya gerek yok.[204]

---

203 İsmail Hakkı Bursevî, *Ecvibe-i Hakkıyye*, çev.Mehmet Demirci, Tasavvuf İlmî Araştırma Ve Tasavvuf Dergisi, Ankara, 2003, Sayı 10, s.9-43. (204-279 nolu dipnotlar arasında araya farklı alıntılar da girmekle beraber bu yazı yer almaktadır.)

204 Esmâ-i seb'a: a) Lâilâhe illallah, b) Allah, c)Hû, d) Hak, e) Hay, f) Kayyum, g) Kahhâr.

Yedi sayısı, aynı zamanda ilâhî hakîkatin sûreti olan yedi sıfâta da işarettir. Nitekim Hz. Muhammed (a.s.) buyurur: "*Şüphesiz Allah Âdem'i kendi sûreti üzere yaratmıştır*".[205]
Yedi rakamı, sayıların analarından olunca mârifet ehli onu açıklarken bu durumu göz önünde bulunduracaktır. Zîrâ mükâşefe makamı hikmetli davranmayı gerektirir. Muvaffak kılacak olan Allah'tır.

"Peygamber, rükû ve secde, varlık halkasını, Tanrı kapısına vurmaktır" der.
Melekût; Ruh demektir. Çünkü cesede göre ruh mülke göre melekût demektir. Yani dünya âleminden (mülk âlemi) önceki âlem, mânâ âlemiydi. Bizim ruhumuz vücûdumuza hâkim olduğu anda bizde melekût âlemi hâsıl oluyor. Onun için kâmil insanlar hep mânâ âleminde yaşarlar. Onların ruhları vücud memleketlerinin sultanı olmuştur.

7 isim 7 sıfatla desteklenmiştir:
1.Lâ ilâhe illallah (Nefs-i Emmâre): Bundan geçebilmek için bizim hiçliğimizi ve ancak tecellî edenin Allah olduğunu ilmen bilmek gerekir.
2.Allah (Nefs-i Levvâme): Bundan geçebilmek için tevhide ermek gerektir. İkilikten, "ben"i görmekten geçmek lâzımdır.
3.Hû (Mülhime): Kendi hiçliğimizi görmek için tenzîh ediyoruz.
4.Hakk (Nefs-i Mutmainne): Kendimizdeki Allah'ın hakîkatini, isim ve sıfatlarını idrâk ederiz. (Güneş)
5.Hayy (Nefs-i Râdiye): İdrâkin zuhûr bulduğu diriliş, ve her olandan râzı olma makamı.
6.Kayyûm (Nefs-i Merdiyye): Artık "Gören gözün, işiten kulağın ben olurum" hadîsi gerçekleşir. Kişi Hakk'la söyler, Hakk'la işitir.
7.Kahhâr (Nefs-i Safiye): Bekâ. (Ay)

Sıfatlar: 1. Hayy 2. Alîm 3. Mürîd 4. Kâdir 5. Semî 6. Basîr 7. Mütekellim [206]

205 Müslim, Birr, 32; Buhârî, Enbiyâ, 1.
206 Derleyenin Notu.

Birinci soru:
Cuma'da ön, ıydda sonra hutbe okunmak nedir?
Hutbenin cuma namazından önce, bayram namazında ise sonra okunmasının hikmeti nedir?

CEVAP:
Bil ki, asıl olan, bayram ve cuma hutbelerinin her ikisinin de namazdan sonra îrâd *(söyleme, dile getirme)* edilmesidir. Bazı anlayışlı kimseler de buna işaret eder. Ancak, Cuma sûresinde zikri geçen dağılma hâdisesi vukû bulduğunda Cuma namazının hutbesi öne alındı[207], bayram hutbesi ise aslı üzere kaldı.
O gün ashâb (r.a.), üzerlerine borç olanı yerine getirdiklerini zannetmişlerdi ki, bu da hutbeden önce kılınan Cuma'nın farzı idi. Olay üzerine, bundan sonra, dağılıp gitmeyerek namazı beklemeleri için, hutbenin namazdan önceye alınması değişikliği yapıldı.

> *Bayram ve Cuma hutbelerinin her ikisinin de namazdan sonra gerçekleşmesi gerekir. Cuma namazının hutbesinin önce okunmasının sebebi, Cuma'dan sonra insanların dağılmasıdır.*[208]

---

207 Vakt-i saadette bir kıtlık esnasında Şam'dan bir kervan gelmiş, durum davul çalınarak ilan edilmişti. O sırada cemaat mescidde Peygamberimiz ise minberde bulunuyordu. Günlerden Cuma idi ve Cuma namazı kılınıyordu. Davul sesini işitenler, dışarı fırladı, içeride sadece 12 kişi kaldı. Bu olay üzerine Cum'a sûresinin 11. âyeti nazil oldu: *"Ey Muhammed, onlar bir kazanç veya eğlence gördüklerinde seni ayakta bırakarak oraya yönelirler. De ki: Allah katında olan, eğlenceden de kazançtan da hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en iyisidir. "*
Bir rivayete göre, o zamana kadar cuma hutbesi bayram hutbelerinde olduğu gibi namazdan sonra okunuyordu. O sırada cuma namazı kılınmış; ashab, namaz eda edildiği için dışarı çıkmakta bir beis olmadığını zannetmişlerdi. -i kerîmenin indirilmesi üzerine Cuma hutbeleri namazdan önceye alındı, bayram hutbeleri ise namazdan sonra okunmaya devam etti. Bu konuda bkz: Tâhiru'l-Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 59, İstanbul, 1963; Müslim, K. Cum'a; Celâlüddîn es-Suyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 169, Kahire, 1382 h.; *Tecrîd-i Sarîh* terc. Cuma bahsi, c.III, (Hadis no:508).

208 Derleyenin Notu.

Bunda birtakım işaretler vardır:

- ***Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki Birinci işaret:***

Hutbe; fark, irşâd, da'vet ve Bekā makamına işarettir; bunlar namazda mevzû-ı bahs olan cem' ve fenâ makamından sonra gelirler. Çünkü namaz, Hazret-i Ahadiyyete vahdanî bir teveccüh, şuhûd *(şâhit olma, görme)* denizine gark olmak; orada zât, sıfatlar ve fiiller için tamamen helâk olmaktır. O hâlde makam, namazı hutbeden öne almayı gerektirir.

> *Namaz; cem ve fenâ makamıdır. Burada iki secde vardır. Birincisi Allah'ın emri diye Âdem'e secde ediş, ikincisi ise ondaki nûru gördükten sonra secde ediştir.*
>
> *İnsanın bir mürşid bulup irşâdına girmesi birinci secde, onun rengine boyanması, huyuyla huylanması ikinci secdedir. Bu secde insanı Hakk'da fânî kılar. Hutbe; fark, irşâd, davet ve bekā demektir. Fenâ'dan sonra kesret'e hürmet etmektir. İnsanın vücûdu memleketinde tevhide ve birliğe ulaştıktan sonra kesrete dönerek herkeste ve her şeyde Hakk'ı müşâhede etmesi ve hürmet etmesidir. Bu İslâmîyettir. Farkı görüp hürmet edersek, irşâda açık oluruz. İrşadı kabul edersek, davet edilirken davet eden, âşıkken mâşuk oluruz. Bu da namazda, fenâ makamından sonra oluşur. Çünkü namaz şahâdettir ve Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri içinde yok olmaktır. Namaz, Hz. Ahadiyyete bir teveccühtür. Yani, tek giriş, tek yöneliştir. Herşeyi bırakıp, namazda Allah'ın mânâsına girince, şahâdet açılır. Allah'ın sonsuzluğunda yok oluruz.O hâlde namaz hutbeden önce olmalıdır.* [209]

209 Derleyenin Notu.

TECELLÎ

Bu sebebledir ki, irşâd için kim vüsûlden *(kavuşma)* önce aynü'l-cem'a heves ederse muhakkak helâk olur. Çünkü işin başı ilim, sonra ayn *(göz)*, sonra haktır. İlmî tecellî her ne kadar bazı keşifler verirse de bu uzak bir şeydir. Bu durum bazı dağların tepesinden Kâbe'yi gören kimsenin hâli gibidir. Allah öyle bir şeyle müşerref kılmıştır fakat ikisinin arasında bir günlük mesafe vardır. Her ne kadar bu umûmî bir keşif ise de, uzaktan bir görüştür. Burada bir çok sâliklerin ayağı kaydı da, bunu vüsûl zannettiler ve tarîkte uzak düştüler. Onların hâli, meyhanenin kapısına varıp da daha içmeden şarabın kokusu ile sarhoş olan kimseye benzer. Şarabın kendisini içmek nerede, kokusundan sarhoş olmak nerede! Bilhassa, mukarrebûnun *(yakın olanlar)* durumunda olduğu üzere, tecellîyât-ı zâtiyye *(zâtî tecellî)* kadehlerinin içilişindeki gibi katışıksız saf şarap olursa!

> *Namazı kılmadan, Allah'ın emir ve yasaklarına uymadan önce her şeyin hakîkatini görmeye çalışmak helâk olmaktır. Biliyoruz ki yolun başı ilim, ortası görmek, sonu da Hakktır. İlmî tecellîde keşif eksik olduğu gibi insanı benliğe düşürür. Onların hâli meyhanenin kapısına gelip de içmeden, şarabın kokusu ile sarhoş olmaya benzer. Hâlbuki Zât tecellîsi şarap gibidir. Ayne'l-yakîn mertebesindekiler de irşâd etmeye başlar ancak gavs olan zât şirki işlemeyendir. Yani kesrette vahdeti vahdette kesreti müşâhede eden, her şeyi yerli yerine koyan ve hürmet eden kişidir.* [210]

Tecellî-i aynîye gelince, bunun ehli irşâd kutbudur. Zîrâ bu, Kâbe'yi yakîn harîminden *(herkesin girmesi yasak yer, harem)*, hatta harîmine girdikten sonra görmek gibidir.

Tecellî-i Hakkî'nin ehli, vücûd kutbudur. Fakat her mürşidin Gavs olması îcab etmez; olabilir de olmayabilir de. Bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

210 Derleyenin Notu.

Bu tecellînin üstünde Peygamber (a.s.)'e ait başka bir tecellî vardır. O da, hakîkatü hakka'l-yakîndir. Peygamberimizin şu sözü buna işarettir: "*Benim Allah'la öyle bir vaktim var ki, benimle birlikte oraya ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebî sığmaz.*"[211]

> *Görerek yakîn olmak seviyesi Kâbe'yi yakîn hariminden hatta harimine girdikten sonra görmek gibidir. Bu seviye mürşid seviyesidir.*
>
> *Tecellî-i Hakk'ta (Hakkal-Yakîn) Kutbûl Aktâb tecellîsi vardır. Bunun üstünde Peygambere ait tecellîler vardır. Bu Hakka'l yakînin hakîkati gibidir ki Peygamberle Allah'ın arasına hiçbir aracının hatta meleğin bile girmediği andır, makām-ı mahmûddur.*[212]

Eğer kulun hakla irtibâtı sarih *(açık)* ise, mümkinât *(mümkün varlıklar)* silsilesinin vâsıtalığı söz konusu olmayacaktır. Lâkin o hâlin, bu vakt-i celîlde bir kimseye mutlak olarak müyesser *(kolaylıkla olan)* olmadığına işaret etmelidir. Bu durum, âhirette sûreten olmasına vesîle olarak, dünyada mânen gerçekleşmiştir. Bu hususu anladınsa, bayram gününde namazın hutbeden önce olmasının sırrını elde ettin demektir. Böylece cemaat cem'de icmâlen *(toplu olarak)* sevinir, çünkü onlar imama uymuş durumdadırlar. İmam da tafsîlen *(ayrıntılı olarak)* sevinir. Tafsîl mertebesi cemaat için, hutbeden sonra ve fark-ı evvel makamından cem-i evvel makamına irşâddan itibaren gerçekleşir.

> *Mürşidin vücûdundan tecellî edenin Hakk olduğunu görmeye başladığımız anda, bu idrâk tam yerleştiği zaman herkesteki Hakk'ı görmeye başlarız. Bu hâl peygamberde daim bizlerde ise muvakkattir (geçici). Bütün bu anlatılanlar Bayram namazının Hutbeden önce olmasının sebebidir.*

211 *Keşfü'l-Hafâ*, II, 244; Kuşeyrî, *Risâle*, Telvîn-Temkîn Bahsi.
212 Derleyenin Notu.

İmam'a uyan kişi onun vesîle olması ile bayram'a erişir. İmam ise kendi birliğinde tafsîlin kendisine uymuş olmasından dolayı sevinir. [213]

İCMÂL-TAFSÎL

Cuma günü hutbenin namazdan önce olması da ona işarettir ki, yukarıda zikredildiği üzere, cemaat fark'ta icmâlen *(toplu olarak)* sevinirken, imam tafsîlen *(ayrıntılı olarak)* sevinir. Çünkü mürşid, mürîdlerinden herbirinin mertebesine inmedikçe, kendisinden irşâd hâsıl olmaz. Onun 'fark'taki tenezzülü *(muhatabın düzeyine inme)* müridlerinden hepsinin kendisine tenezzülü gibidir. Tafsîl, icmâl gibi değildir. Ehl-i fark'tan gözü kapalı olanlar icmâlî ve taklidî olarak, ehl-i cem'den birine uymanın kâfî olduğunu zannettiler. Allah, onları sülûkte doğru yola getirmek sûretiyle bu kötü zanlarından döndürsün. Kendilerinin şerîat mertebeleri ile ilgiyi kesmemeleri ve evlere kapısından girenlerden olmaları için, önce fark, ikinci olarak da tafsîlî ve tahkikî biçimde cem' lâzımdır. Yani böylece hakîkatin başlangıcına şerîat kapısından girmiş olurlar; tâbî olma şerefine ermek, vesîle sevgisinin feyzini elde etmek için irşâd sahiplerine hizmet ederler.

Cuma günü cemaat fark'ta toplam olarak sevinirken, imam (mürşid) tek tek onların seviyesine inerek sevinir. Mürşidin her bir mürîdine tenezzülü mürîdlerden hepsinin kendi hakîkatlerine tenezzülü gibidir. Mürşidin tenazzülü bizim kendimizi anlamamıza sebep olur. Mürşid bize ayna olur ve içimizdeki bize gayb olan gizlilikleri âşikâr eder. Bir imama şeklen uymanın doğru olduğunu zanneden zan ehlidir. Mürşid bize tenezzül edip bizde tecellî ettiği zaman birlik zuhûr eder. Hakîkate şerîat kapısından girilir. Bütün ilimlerden garaz bir insân-ı kâmil bulup önünde secde etmektir. Tıpkı Niyâzî Mısrî'nin bü-

213 Derleyenin Notu.

tün ilimleri öğrendikten sonra Ümmû Sinân'a mürîd oluşu veya Hz. Mevlânâ'nın irşâd makamında olduğu hâlde Şems gelince irşâd edilen, secde eden olması gibi.

Mürşid fenâ'dan sonra bekā'ya geçer. İrşâd etmek için kesrete teveccüh ve tenezzül eder. İlimden sonra aşkı elde etmek için asıl yaratılışın feyziyle feyizlenmek için irşâd sahiplerine hizmet etmek gerekir. [214]

Mürşid, önce yükselici sonra aşağı inici durumdadır. Bayram namazında ve hutbesinde buna işaret vardır. Mürşide nisbetle bu namaz, hakîkatte bilfiil, mürîde nisbetle ise bilkuvve *(henüz düşünce hâlinde, fiiliyata çıkmamış)* bir mertebedir.

Mürîd, önce aşağı inme sonra yükselme durumundadır. Cuma hutbesi ve namazı buna işaret eder. Bu, mürîde nisbetle, hakîkatte bilfiil *(fiilen)* bir mertebe, mürşide nisbetle ise bilkuvve *(henüz düşünce hâlinde)* bir mertebedir. Çünkü onun aynü'l-cem'deki sırrı fark'taki oluş hâlidir. *"Ey Muhammed! Senin gönlünü açmadık mı?"* (İnşirah, 1), âyet-i kerîmesi buna işaret eder. Ancak bu, mutlak cem' ve cem-i salât *(namazdaki cem)* arasında bir farktır. Namaz, husûsî bir tecellî için emrolundu. Onun için Peygamberimiz arkasını görür o vakit ilâhî huzurun karşısında namaz kılardı. Bu huzur, vech-i mahz'dan *(herşeyin aslı)* başka bir şey değildir, bunun için dâr-ı Hakk'tandır. Onu bütün varlığıyla görürdü bir cüz'ünü değil. Aksi hâlde takyid *(sınırlama)* gerekirdi ki, Allah bundan münezzehtir *(tenzîh edilmiş, uzak.)* Bu mutlak oluşa tavafta işaret vardır. Tavaf, Kâbe'nin etrafında herhangi bir cihet kaydı olmaksızın dönmektir. Tavafın sûretiyle, namazın mânâsı tek bir sırrın sembolüdür. Bunun için Cenâb-ı Hakk buyurur: *"Nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır."* (Bakara, 115). Yüzün sûretinin meselâ altın oluğa yönelmesi, namazın görünüşünü bu cihetle kayıtlamış olur. Yüzün hakîkat ve bâtınına gelince, o mutlak kalp yüzüdür, onun özel bir lâkabı *(hareketi)* yoktur.

214 Derleyenin Notu.

Bayram namazında önce namaz kılınıp, sonra hutbe okunmasının sebebi, mürşidin namazda önce cem'e yükselmesi sonra hutbede halka inmesidir. Mürşid bunu yaşar, Mürîd ise ona uyar. Mürîd uyarak önce iner sonra mürşidin mânâsı ile yükselir. Allah'ın vechini görmek için namaz bize Hakk kapısıdır.

Namazın madde yönü Kâbe'ye dönükken, mânâ yönü tavafta olduğu gibi hiçbir şeyle kayıtlanmaz Kâbe'nin içinde ne yöne teveccüh etsen kıbledir. Cuma hutbe ve namazının mânâsı budur... [215]

O hâlde namazın mânâ yönü, tavafın sûretinde olduğu gibi asla herhangi bir şeyle kayıtlanmaz. Bunun içindir ki, namaza başlarken ve intikāller sırasında, Allah'ın büyüklüğünü yükseltmek için husûsî şekilde tekbîr konmuştur. Şüphesiz yüce Allah vâsi' ve alîmdir. O'nun için asla hasr *(mahsus kılma, kayıt)* yoktur. Hasr ancak sûretler, mazharlar *(zuhûr yeri, ortaya çıkıp görünme yeri)* ve meclâlar *(görünme yeri, çıkma yeri)* için söz konusudur.

Tavaf: "Kâbe'nin etrafında her hangi bir cihet kaydı koymaksızın dönmektir."

Namaz tavafı anlayabilmek için bir adımdır. Tavafın mânâsını idrâk etmek için Kâbe'ye mürşidle gidilir.

Namazın mânâ yönü: Hakîkî namazda kayıt yoktur. "Büyük bayram Allah'a mülâkî olmaktır". Bu dünya kalp makamındadır. Avâm havas'sa tâbî olarak, yön seçer yani namazda Kâbe'yi kıble edinmek, Allah'a benim mürşidim var, mürşidimin yönünden sana duruyorum demektir.

Cuma günü bize lutfolan bir gündür. Önce mürşid-i kâmilin mânâsını buldurmuş sonra namazı kıldırmıştır. [216]

215 Derleyenin Notu.
216 Derleyenin Notu.

Bayram günü, bayram olarak tahsîs edildi, bunun aksi vârid değildir. Büyük bayram Allah'a mülâkî olmaktır *(kavuşma)*. Sahih haberlerde geldiği üzere bu, dünyada kalp makamındadır, âhirette ise çok yakınlık makamındadır. Avâm olanlar, örtülüdürler, bu hususta havassa *(seçkinler)* tâbîdirler, sonra beşerî fark makamına döndürülürler.

Cuma günü de aynı şekilde, başka değil, ancak kendi mânâsına tahsîs edildi. Çünkü o çoğalma, artma günüdür. Artma ancak, terakkî için üzerine ilave yapılacak bir şeyden sonra olabilir. Hicâb ehli *(perdeli, örtülü olanlar)*, sülûk ve teveccühte, ilk hâllerine ilave bir şey hâsıl etmek sûretiyle artış sağlar. Bu da hicâbtan sonra keşf, fark'tan sonra cem', ayrılıktan sonra vuslattır.

FARK-CEM'

Hutbenin fark'a, namazın cem'a işaret olduğunu söyledik. Çünkü hatibin yüzü halka karşıdır; halkın yönü kesret ve fark yönüdür. Namaz kılan Kâbe'ye karşı durur. Kâbe ise Zât-ı Ahadiyyet sırrına işarettir. O hâlde onun yüzü, Hakk'a tâbî olan yönedir. Hakk'ın yönü ise vahdet ve cem' yönüdür.

Fark ve cem'in bir takım mertebeleri vardır. Berzah, hicap ve gaflet ehli olanlar fark-ı evveldedirler *(cemden önceki fark)*. Bu, halkı Hak'sız görmektir. Bunun neticesi iki vücud kabul etmektir: Mümkinü'l-vücûd, vâcibü'l-vücûd *(mümkün varlık, zorunlu varlık)*. Bunu böyle kabul edenin hâli ikiciliktir, bu şirktir, hakîkî tevhîde münâfîdir *(aykırı)*. Bu şirki izâle *(giderme)* için Lâ ilâhe illallah konmuştur. Lâ ilâhe illallah, nefy *(olumsuzlama)* edatı ile mevhum *(vehmolunan, kuruntuya dayanan)* vücûdu nefy *(yok)* eder, isbat edatı ile de vücûd-ı hakîkîyi isbat eder. Fakat hakîkat ehline göre vücûd birdir, başka değil. Onlara göre nefy, varlığı olmayan mevhûm bir şeydir. O hâlde, asli yokluğu üzere devâm eden bir şeyi nefyetmenin manâsı yoktur.

Hakkın yönü vahdet ve cem yönüdür.

Hutbe cemden sonraki farkı anlatır. Mürşid halka iner. Biz ise namazda mürşide çıkıyoruz. Çünkü "Hatibin yüzü halka karşıdır" Konuşan halka karşı konuşur.

Fark ve cem'in mertebeleri vardır. Berzahta kalanlar (hicap ve gaflet ehli) Allah'ın mânâsından örtülü olanlar fark-ı evveldir. Yani bunlar Allah'ı ve eşyayı ayrı görürler. Bu halkı, haksız görmektir.

Eğer bir görüyorsak, yok edecek vücûdu kalmamış demektir. [217]

Fark-ı evvelden sonra, cem'-i evvel ve fenâ-i evvel gelir. Bu, Hakk'ı halksız görmek ve vahdet âleminde kesretsiz durmaktır. Bu cem' ve şühud erbâbı, tevhîd-i aynî ehlidir. *"Âhirete de yalnız onlar kesinlikle inanırlar."* (Bakara, 4) âyet-i kerîmesi ona işaret eder.

Tevhîd, ancak nisbet ve izâfetleri kaldırmakla hâsıl olur, hatta tevhidi kendine nisbet etmeyi de kaldırmak gerekir. Bunu için Cenâb-ı Hakk, *"Bil ki Allah'tan başka ilâh yoktur"* buyurduktan sonra *"Günahının bağışlanmasını dile"* (Muhammed, 19), buyurur. Buradaki günahın mânâsına dikkat et, oldukça incedir; Allah'ın *"... fakat Allah attı"* (Enfâl, 17) sözüyle mukâbildir.

Bu cem'den sonra cemu'l-cem', fenâ-i sânînin *(ikinci fenâ)* başlangıcı ve bekā-i evvel gelir. Bu cem' ve farkın mecmûunun *(toplam)* cem'i; abdiyyet *(kulluk)* mertebesinde, Allah'ın zâtı; sıfatları ve fiilleri ile perdelenme olmaksızın, zâtı, sıfatları ve fiilleri tahsil etmektir.

Daha sonra bekā-i sânî *(ikinci bekā)* gelir. Bu, temkînin *(huzur ve sükûn makamı)* nihâyeti, belki de makbûl telvîndeki temkînin son noktasıdır. Onunla, vâsıl, mâlûm-mechûl hâle girer ve mutlak garîb olur. Gariblere ne mutlu! Şu kudsî hadîs buna işarettir:

217 Derleyenin Notu.

"*Kubbelerimin altında benden başka kimsenin bilmediği velîlerim vardır.*"[218] Yani gayriyyet mertebesinde kalanlar onları tanımazlar. "Kubbeler" ifadesi de onların gizliliğini temsil içindir.

Buradan hareketle demişlerdir ki, insân-ı kâmili tanımak, Hakk Teâlâ'yı tanımaktan daha zordur. Zîrâ Hakk, devâmlı tenzîhle birliktedir, insân-ı kâmil ise teşbihte kāimdir. Müteşâbihleri ancak Allah bilir. İlimde râsih *(bilgide derinlik sahibi)* olanlar, onlara îmân ettik, derler, yani apaçık, hakîkî, sapmasız ve meyilsiz bir îmânla inandıklarını belirtirler. Çünkü onlar merâtib *(mertebeler, rütbeler)* sâhibidirler. Kim merâtib üzere yürürse tehlikeden emin olur. *"Ey basîret sahipleri ibret alınız"* (Haşr, 2).

> *Fark-ı evvelden sonra cem-i evvel ya da fenâyı evvel gelir. Bu da Hakk'ı halksız görmektir. Her şeyde Allah tecellî eder. Halkın hatasını hiç görmemek, her şey çok mübarek demek hatadır, farkın gerekliliğine hürmet etmemektir. Adam olabilmek için fark gereklidir. Celâl ve cemâl cem olmadan kemâl zuhûr etmez. Bu şekilde olmazsa Rab'lık tecellî etmez.*
>
> *"Yâ Dâvûd, benim affediciliğimi, kendi günahından küçük görene kırılırım ve affetmem" diyor Allah.*
>
> *Cem'den evvel fenâ-i evvel sonra tevhidle cem geldi, daha sonra cemü'l-cem fenâ-i sânî'nin başlangıcı ve bekā-i evvel gelir. Cemü'l-cem tefrike hürmet etmek yani her şeyde Allah'ı gördüğü hâlde tefrike hürmet (her yaratılmışın sebebini idrâk) edip, onun ayırımında bulunabiliyorsak, yani bu da Allah'ın bir mânâsı ama bağırsak veya göz mesabesinde gibi ayırım yapabiliyorsak ve göz veya gönül mesabesinde olana yanaşayım diyorsak bu cemü'l-cem makamıdır. Yahut fenâ-i sânî denir. Sonra bekā-i sânî gelir.*

218 Benzeri bir hadis için bk. Ali Yardım, *Şihâb'ül-Ahbâr Tercümesi*, s. 202, Damla yayınevi, İstanbul, 1999. Yukarıdaki hadisin değerlendirilmesi için bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s / 148, T. Diyanet V. yayınları, Ankara, 2000.

İnsan cem'ül cem'e geldikten sonra bekāya döner, burada hem cem hem de fark birlikte idrâk edilir,bu kulluk mertebesidir, Allah'ın zâtı; sıfatları ve fiilleri ile perdelenme olmaksızın, zâtı, sıfatları ve fiilleri tahsil etmektir. Daha sonra bekānın sonuna gelinir, mâlum meçhul hâle girer, ve mutlak garib olur

Önce birliğe eriştik, sonra çokluğa hürmet ettik. Bu makam "Kubbelerimin altında sadece benim bildiğim velî kullarım vardır" makamıdır.

"Kubbelerimin altında benden başka kimsenin bilmediği velîlerim vardır." Bu yüzden insân-ı kâmili tanımak Hakk Teâlâ'yı tanımaktan daha zordur. Zîrâ Hakk devâmlı tenzîhle birliktedir. İnsân-ı kâmil ise teşbihtedir. [219]

- Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki ikinci işaret:

Bayram günü hutbe sona bırakılır. Çünkü bayram, geçmiş ümmetlerle şimdiki merhamete lâyık ümmet arasında müşterektir. Nitekim Yüce Allah, hikaye yoluyla şöyle buyurur: *"Bize ve bizden sonra geleceklere bayram olsun."* (Mâide, 114). Yine buyurur: *"Sizinle karşılaşmamız zînet (bayram) günüdür"* (Ta-hâ, 59). Burada kastedilen, Mısırlıların bayramıdır. Ayrıca İbrâhim (a.s.)'in kıssası, kavminin putlarını kırması da buna delâlet eder ki, hâdise bayramları için çıktıkları sırada cereyan etmiştir.
Şüphesiz geçmiş ümmetler, daha sonra gelen Peygamberimiz (a.s.)'den feyz aldılar. Onlar, peygamberleri de bizim Peygamber'imiz (a.s.)'ın kandilinden feyz almışlardır. Geçmiş bir nebî veya velî yoktur ki, Nebî (a.s.)'nin sûretlerinden bir sûret olmasın. Bu hususu tafsîlatlı bir şekilde *Mecîü'l-Beşîr* isimli kitabımda açıkladım.

219 Derleyenin Notu.

Şüphesiz hariçteki vâkıa uygun olarak, hutbe namazdan sonra okunûr. Cumada önce okunması, bu fazîletli ümmete mahsustur ve bu ümmetin adetidir, önce bu ümmet icrâ etmiştir. Nebî (a.s.) ilimde ve ayn-i hâricîde onların başıdır.

> *Peygamber efendimizin mânâsı önce, şekli sonra gelir. Bu nedenle Bayramda önce namaz sonra hutbe okunûr.*
>
> *İslâm ümmetinin Cumasında hutbenin önce okunmasının sebebi ise bu ümmetin madde ile mânâyı birlikte görüp sonra tekrar mânâya dönmesidir.* [220]

AHMED-MUHAMMED

Eskilere nisbetle Peygamber'imiz Ahmed'dir çünkü onlar onu övmüştür ve peygamberleri vâsıtası ile ondan kendilerine ihsân ulaşmıştır. Sonrakilere nisbetle ise Muhammed'dir. Çünkü onlar, kendisinden vâsıtasız olarak feyze nâil olmaları ve ahlâk-ı celîlesinin *(sonsuz büyüklük sahibi Allah'ın ahlâkı)* maddî şekilde zuhûru sebebiyle onu övmüşlerdir.

Ahmed, mahmûd mânâsınadır ve evvelki ümmetlere bildirilmiştir. Îsâ (a.s.) kendisinden sonra gelecek, ismi Ahmed olan bir peygamberi müjdelemiştir.[221] Kezâ Tevrat'ta bu isim anılır. Peygamberîmiz (a.s.), ruhlar âleminde iken, mücerred *(soyut)* ruh için uygun olan az lafızdır ve onlar nezdinde böyle isimlendirilmiştir. Ruh diliyle hâmid olması itibariyle, hâmid *(hamdeden)* mânâsı da câizdir. O, ezelen ve ebeden hâmid ve mahmûddur. Maddî olarak zuhûrundan itibaren de ebedîyyen Muhammed'dir. Maddî vücûdun zuhûru, güzel vasıf ve ahlâkın görünmesi üzerine; insan, cin ve melek onu tekrar tekrar övüyor. Çünkü dînî ve uhrevî bakımdan ondan herkes faydalanmaktadır. Onun için Cenâb-ı Hakk buyurur:

220 Derleyenin Notu.

221 Bkz. Saf sûresi, 6. Ayrıca bk. Mehmet Aydın, "Beşâiru'n-nübüvve", *DİA*, V, 549.

"Seni ancak, âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiyâ, 107). Yani âlemlerin hepsine. Hatta bir cihetten ona şeytan bile hamdeder, çünkü onun için de rahmettir. Rahmet oluş, şeytanın kayıtlardan ve silsilelerden kurtulması yoluyladır; nitekim Süleyman (a.s.) zamanında vukû bulmuştur.[222] Şeytanın dalâlete sürükleyici, Nebî (a.s)'ın hidâyete eriştirici olması dolayısıyla o, Peygamber (a.s.) ile karşı karşıyadır. Bu durum onun için gazaptır, Peygamber onunla ve tâbîleriyle şiddetle mücâdele etmiştir. Onlar, geçmiş ümmetlerin hilâfına, basîretlerinin açılması ve istîdatlarının kuvvetlenmesi için, bu ümmeti dalâlet ve vesveseye düşürmeye çalışmaktan geri kalmamışlardır. Eski milletlerden biri, yakînlerinin zayıflığı dolayısıyla, saptırıcı şeytana kolaylıkla uyar ve yoluna girerdi, o saptırıcı da çoğunluğundan vaz geçerdi. Allah muhafaza buyursun.

> *Peygamberimiz Ahmed'dir (övülmüş); çünkü Hz. İbrâhim ve Hz. Îsâ O'nun geleceğini haber vermiş, Hz. Mûsâ müjdelemiştir. Vesîlesi ile Allah'a varmakta Peygamberi Ahmed kabul ediyorlar ama vardıktan sonra yakınlık kurmakta mânâsına varmakta Muhammed oluyor. Muhammed, hutbe, Ahmed namaz gibi oluyor.*
> *Onu idrâk etmeden önceki her makamda Mahmûd'dur yani övülmesi gereken kişidir.*
>
> *Eğer Peygamber'in mânâsını, Hakîkat-i Muhammediyye'yi görmeye başlarsak, o zaman bizim vücûdumuzdaki melek olan bütün melekeler, bizdeki cin makamındaki görünmeyen kudret ve kuvvetler ve bütün maddî ve mânevî kuvvetlerimiz hamd edici oluyorlar. Vâsıl oldukları için üzüntü ve sıkıntı kalkıyor, îmân ediyorlar. "Bir cihetten şeytan bile hamdeder çünkü onun için de rahmettir". (Enbiyâ, 120)*

222 Bk. Sâd sûresi, 36-38.

Şeytan ve peygamber tek kişide tecellî ettiği zaman, yani şeytan kendinden bir mânâyı insân-ı kâmilde bulduğu zaman, kendini rahat hisseder. Peygamber şeytana ayna olur ve onun dalâlet ehli olduğunu âşikâr eder. Şeytan peygamber'in varlığı ile âşikâr olur, bu cihetten şeytanın da biat ettiği nokta peygamberdir. [223]

- Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki Üçüncü İşaret:

Münasebetleri itibâriyle lafızlardan, bazı mânâlar çıkarılabilir: Cuma "cem'" kökündendir. Bu, fark'tan sonraki cem'e işaret eder. O, ancak vücûd-i halkî *(halkın varlığı)* ile mevcûddur ve Hakk'ın vechine *(yüz)* perdedir. Ne var ki o, Rab Teâlâ'nın kendilerine her vecihten gizlenmediği bir sınıftandır. O hâlde urûc *(yükselme)* yönünden, seyrde fark daha önde gelir. *"O, evveldir ve âhirdir"* (Hadîd, 3), âyetindeki el-Âhir ismi buna işarettir.

Iyd *(bayram)* kelimesi 'ûd'dandır. Ûd ise ilk hâle dönüştür. Bu da el-Evvel isminin mânâsı olan cem'den sonraki fark'a işaret eder. Çünkü Allah, seyr-i urûcînin *(yükseliş seyri)* sonu ve müntehâsı *(en son)* olduğu gibi, seyr-i nüzûlînin *(iniş seyri)* mebdeidir *(başlangıç)*. Bayramda hutbe, lafzından geldiği 'ûd'a *(dönüşe)* delâlet etmesi için sonraya bırakılmıştır. Allah sırlar hazinesidir, dilediğine cimrilik etmeksizin, kâfî ölçüde verir.

Bu sebeple Cumada hutbe ile iyiyi kötüden ayırmak, yani fark söz konusudur. Bayram namazında ise ilk hâle dönüş olması hasebiyle cemden sonra farka dönüş vardır. Cuma namazı mîrâc'dır, Bayram ise mîrâc'dan dönüştür. [224]

223 Derleyenin Notu.
224 Derleyenin Notu.

- Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki Dördüncü İşaret:

NEFS-RUH

Hutbe; ruhun, sır âleminden, hatta gaybü'l-gayb *(gaybın gaybı)* ve gayb-ı ahfâ *(çok gizli gayb)* olan sırru's-sır âleminden döndükten sonraki hâline işarettir. Âlem-i nâsuttan dönmesi ve ruhla birlikte âlem-i lâhûta girmesi için nefse hitab eder. Nefs; karanlık, siyah, emmâre olan ilk makamında durmaktadır. Oradan ayrılıp, kalb makamına hareket ettiği vakit, mükâşefe denizine girecektir, fakat ilk fark makamına yakınlığından dolayı telvinden hâlî kalmaz. Ruh tarafına yürüdüğü vakit müşâhede denizine düşecek, ayın güneşden ışık alışı gibi, ruhun nûru ile aydınlanacaktır. Çünkü, o vakit nefs, kandine ay diye işaret edilen kalble beraber deveran eder. Fakat nûrunun kaybolmasından ve ışığının batmasından emin değildir. Çünkü, vücûd-ı zâhirî dağları arasında uzak düşmüştür. Sır ve sırru's-sır makamına yükseldiği vakit, doğma batma nisbetinden, telvin-temkîn ilgisinden kurtulacak ve göklerin ve yerin nûru olan Allah'ın nûru ile mağfûr *(affedilen)* ve mestûr *(setrolunmuş, örtülü)* olacaktır. Bu hâlde onun zulmânî *(karanlık)* yaratıklar asla görmez; ancak dünya ehli, hakîkatini bilmedikleri hâlde, güneş ve ayın tesirlerini gördüğü gibi, onun da bazı eserleri görülür. Güneş ve ay, dünya insanlarına göre bazen doğar, bazen batar. Ama kendi yönlerinden, onları herhangi bir şey perdelemez. Bunun için insân-ı kâmilin nûru asla kaybolmaz.

Nefs, bu yüksek tabakaya ulaştığı vakit hâli bayrama döner, bunu bil. Aynı şekilde bâtınî kuvveler itibariyle nefisler mertebesinde cevap çıkmış oldu. Nefsâni tâbîî kuvveler gibi, ehl-i fark bu kuvvelerdendir. Rûhânî kuvveler gibi ehl-i cem'de olanlardır. Bunlardan hangisi ötekine uyarsa, onun boyasına boyanır, onun hükmü ve îcabı üzere hareket eder.

Nefs Emmâre hâlindeyken, kalb makamına doğru hareket ettiğinde keşif denizine girecektir fakat hâlâ farka yakınlığından dolayı yaradılışının tesirinden kurtulamamıştır. Ruh tarafına yürüdüğünde ise şâhit olacaktır. Şahâdet denizine girecektir. Şahâdet anında artık tereddüt ve vesvese kalmaz ve insan mutmain olur.

Ayın güneşten ışık alışı gibi ruhun nûru ile aydınlanır, kalb ile beraber deveran eder. (Hz. Yûsuf'un makamı gibi) ama nûrun kaybolmasından korkar (sevgilimi üzmeyeyim korkusu). Sır ve sırrü'l sır makamına yükseldiği zaman korku kalmaz. Göklerin ve yerin nûru olan Allah'ın nûru ile mesut olacaktır. Bu hâle gelen insanı zulmânî yaratıklar görmez. Dünya ehli ise onları bazı hâllerinde değerlendirirler, hakîkatini göremezler. Tıpkı güneş ve ay gibi. Güneş ve ay insanlara göre doğar ve batar, hakîkatte ise doğmak ve batmak yoktur. Bu hâl bayram gibidir.

Nefsani kuvvetler ehl-i farktaki kuvvetlerdir. Rûhânî kuvvetler ehl-i cemdedir. Hangisi diğerinin rengine boyanırsa onun hükmü ile hareket eder. [225]

- Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki Beşinci İşaret:

MEKKE-MEDÎNE

Cumanın farzıyyeti Mekke'de gerçekleşti. Çünkü, Kâbe'nin, Zât-ı Ahadiyyete sembol olması dolayısıyla Mekke, bir cihetten makām-ı cem'dir. Fakat, cuma namazının kılınması Medine'de yerine geldi. Mekke'de başlaması dolayısıyla, dâvet daha önce olduğundan, cumada hutbenin tekaddüm etmesi *(öne geçme)* uygun düşer.

Peygamber (a.s.)'in hicret zamanındaki hâli cem'-i sânîdir; (ikinci cem) bayram namazının vücûbu *(vâcib olma, zorunlu olma)* da

225 Derleyenin Notu.

o sırada gerçekleştiğinden, bayramda namazın önce kılınması münâsip olur. Bu hususa şu âyet-i Kerîme de delâlet eder: *"Seni, yardımı ve mü'minlerle destekleyen O'dur"* (Enfâl, 62).[226] Âyette söz konusu olan yardımlardan birisi, vâsıtasız mutlak yardımdır. İkincisi ise, mü'minlerinki ile kayıtlı yardımdır. Bu yardım ve teyîde, irşâd makamına döndükten sonra ihtiyaç duyulur.

> *Mekke makām-ı cem, makām-ı fenâ dır, Zât-ı Ahadiyyete semboldür. Medine bekādır. Cumanın farz oluşu Mekke'de gerçekleşti. Fakat Cuma namazının kılınması Medine'de yerine geldi. Mekke'de başlaması dolayısıyla, davet daha önce olduğundan, cumada hutbenin önce okunması uygun düşer.*
>
> *Bayaram namazı hicrette meydana geldi, hicret ise cemdir. O yüzden önce namaz kılınır. "Seni yardımı ve mü'minlerle destekleyen O'dur" (Enfâl, 62) buradaki yardım vâsıtasız yardımdır, mü'minlerle desteklemek ise kayıtlı yardımdır.* [227]

"Muhâcirler" *(hicret edenler)* rûhânî kuvvelere işarettir, onlar zât makamından sıfatlar makamına göç ettiler. "Ensâr" *(Medine'li sahâbeler)* ise, nefsten mü'min ve mutmain kuvvelere işarettir. Onlar ruha, yani insani nefislerin irşâdında yardım ve muâvenette *(yardımlar)* bulundular. Bunun içindir ki Peygamber (a.s.)'in şeytanı Müslüman oldu, yani teslim oldu ve zevceleri itaatte ona yardım ettiler. Görülüyor ki irşâdın hakîkatı, Medine'de ortaya çıktı. Çünkü dile kılıç isnâd edilmesi ancak Medine'de vukû buldu. Peygamber (a.s.), Mekke'ye fetih senesinde dönmüştür ki bu, cem'a işarettir. Nitekim Cenâb-ı Hakk şöyle buyurur: *"Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, seni döneceğin yere döndürecektir"* (Kasas, 85). Yani, sana cem'i farz kıldı ki, seni bu

226 Bu âyet şöyle de anlaşılabilmektedir: "Seni ve mü'minleri yardımı ile destekleyen O'dur". Bursevî, metin içinde verdiğimiz mealdeki anlayışı benimsemiş görünüyor.

227 Derleyenin Notu.

cem'den sonra ilk meâde döndürsün. Oradaki hâlin ise cemu'l-cem' olur da; kesretten vahdet, ve vahdetten kesret perdesinin kalkması sûretiyle göğsün inşirâh *(açılma, genişleme)* bulur, senin için telvinde temkîn gerçekleşir.
Peygamber (a.s.) Medine'de defnedilmiştir, çünkü onun sırrı bekā idi, Medine'de defnedilmesi uygundu. Mekke ile Medine arasındaki mesafe on konaktır. Felekler dokuzdur, onun üstünde Levh-i Mahfûz mertebesi vardır, onunla "on" tamam olur. Onun üstünde, cem' itibariyle peygamberimiz (a.s.)'in vücûdu olan Kalem-i Â'lâ'dan başka bir şey yoktur. O hâlde onun nefsinin farkı ile ruhunun cem'i arasında on mertebe vardır. Her ne kadar ikisi arasında asla bir fark bulunmaması dolayısıyla cem'i farkında, farkı da cem'i içinde yer almakta ise de durum böyledir. Kezâ onun gözü öylesine keskindir ki, gökleri melekûtunun mükâşefesinde *(sırların açılması)* bulunûr ve yer yüzünde bulunduğu hâlde, bir anda arşın ötesine nazar ederdi.

- Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki Altıncı işaret:

Devr-i âdemî müddeti olan Sünbüle[228] devri, yedi bin senedir. Bu sebeple günlerden hafta teşkil olunmuştur. Çünkü Allah'ın buyurduğu gibi, ilâhî gün bin senedir: *"Rabbin katında bir gün bin yıl gibidir"* (Hacc, 47). Hafâ devrinin müddeti altı bin seneye yakındır, bu da geçmiş milletlerin müddetidir. O devirlerde ancak "Lâ İlâhe illallah" sırrı görünüp, Hakîkat-i Muhammediyye zâhir olmamıştır. Onun için eski ümmetlerin ekserî hâli, İbrâhim (a.s.) zamanı hariç, tafsîlsiz icmâlle birlikte sübûtî sıfatları, Zât-ı İlâhi'ye iltibastan tenzîh şeklinde olmuştur. Aksi hâlde o son olurdu. Vakta ki yedinci bine yakın bir zamanda Peygamber'imiz (a.s.) cismâni olarak zuhûr etti, hafâ devri zâil

228 On iki burçtan dokuzuncusu, Başak burcu, 22 Ağustos-21 Eylül arası. Bazı eski halk inançlarına göre bu burçta doğanlar akıllı, düzenli ve soğuk kanlı olurlar. Bkz. *Meydan Larouse*.

oldu *(son bulmak)* ve ism-i a'zamın tafsîlden îcab ettirdiği üzere, zuhûr devri bütün kemâlatıyla gelmiş oldu. Böylece bu ümmetin hâli, topluca tenzîh ve isbat oldu. Bundan dolayı cuma namazı başkalarına değil, onlara farz kılındı. Zîrâ isimler topluluğu, onların hakîkatlerinin gerçekleşmesi, hükümleri ve eserleri ile zuhûru, ancak onlar için vukû buldu. Yine bu sebepledir ki, cuma günü namaz istivâ *(güneşin tepeye gelmesi)* vaktinde kılınır. Çünkü bu vakit, cuma gününün en açık ve parlak vaktidir.

Bu ümmete mahsus olması dolayısıyla, toplanma *(cem'iyyet)* hafâ-i farkî devrinden gecikmiş olunca, cumanın namazı hutbeden sonraya bırakıldı; bunlar da geçmiş ümmetlerden sonradır. Evvelce işaret edildiği üzere, erbâbının tekaddümü *(öne geçme)* dolayısıyla bayram namazı öne alındı.

"Allah'ı anmaya koşun" (Cuma, 9), âyet-i Kerîmesi mûcibince akıllı kimseye cuma günü, hicâbın terâkümüne yol açacak meşguliyetlerden uzak durmak düşer. Allah'ın zikrine koştuğu vakit, zikredilene koşmuş olur. Çünkü zikrin hakîkati, zikredilende fâni olmak ve sürûrla *(sevinç, neşe)* onun huzurunda bulunmaktır. Namazdan murâd budur. Nitekim Peygamber (a.s.) *"Bilâl, bizi rahatlat"*[229] buyurur. Bütün sırları en iyi bilen Allah'tır.

> *Peygamber devri, devr-i Âdemi olup, sümbüle devri adını alır ve 7000 senedir, 7 günü sembolize eder. Çünkü Allah'ın buyurduğu gibi "Rabbin katında bir gün bin yıl gibidir" (Hacc, 47)*
> *Peygamber öncesi devir 6000 seneye yakındır. Bu 6000 sene hafî devrinin müddetidir, "lâ ilâhe illallah" devridir. Bu sır cem makamının hakîkatidir ve zât-ı ilâhîyi idrâkten dolayı tenzîh şeklinde zuhûr eder. Peygamberimizin gelişi ile ümmetin hâli topluca tenzîh ve teşbih oldu. Bundan dolayı Cuma namazı sadece İslâm'a farz oldu. Bu*

229 Ebû Dâvûd, Edeb, 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 371.

yüzden de önce hutbe okundu, sonra namaz kılındı. Bayram namazı ise bütün ümmetlere farz olunduğundan, önce namaz kılındı sonra hutbe okundu.
Zikrin hakîkati zikredilende fânî olmak ve onun huzurunda bulunmaktır. Namazın hakîkati budur. [230]

- ***Bayram namazında hutbenin sonra okunmasındaki Yedinci İşaret:***

HİTAP-İŞİTME-GÖRME

Bayram sevinç vesîlelerindendir. Kalbin huzur üzere olmasıyla sevinç hâsıl olur. Hazır olduğu vakit hitap *(hutbe)* gelir, o da Allah'ın, kulun kalbine hitapları demek olan ilâhî vâridâttır *(hatıra gelen, içe doğan şeyler).* Kul tefrika *(fark, ayrılık)* üzerinde olduğu vakit, cem'iyyeti elde etmesi için namaza çağrılır. Burada, hitap makamının Mûsâ (a.s.)'ın makamı olduğuna dâir lâtif bir işaret vardır. Onun için o "Kelîm" oldu. Rü'yet makamı Peygamber'imiz (a.s.)'ın makamıdır. Bunun için, *"Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı"* (Necm, 11) buyrulur.

İşitme makamı, sıralamada görme makamından önce olunca, Mûsâ (a.s.), Peygamber'imiz (a.s.)'a tekaddüm etmiş (öne geçme) olur. Biz de tefrikayı külliyen izâle *(giderme, yok etme)* etmiş olmak için, cuma günü hutbe makamından namaz makamına ineriz. Aslında sâdece işitme, susuzluğu gidermez. Bunun için Mûsâ (a.s.) *"Rabbim, bana kendini göster, Sana bakayım"* (A'râf, 143), demiştir.

Tefrika ve cem'iyyetten ne varsa, hepsi sâliklerin hâllerinden olduğu içindir ki, cuma ve bayramdan her birinde, onlardan bir şeye işâret edilmiştir: Zât'ın kenz-i mahfîdeki *(gizli hazine)* sükûnuna işâret olan geceye, zaman yakınlığından dolayı bayramda namaz öne alınmıştır. İnsanların fazl *(lütuf)* ve nâiliyet *(erişme)* peşinde koşup yayılmaları zamanında edâ edildiği için

230 Derleyenin Notu.

de cuma namazında hutbe öne alınmıştır. İşin gerçeğini idrâk etmek için tevfîk Allah'tandır.
Bunlar, yedi suâlden birine verilmiş yedi cevaptır. Ancak (Allah'a) dönen öğüt kabul eder.

> *Huzura çıkanın huzurlu olması lâzımdır ki hitap tesir etsin. O yüzden önce kişinin hiçliğini bilmesi gerekir.*
> *Cuma namazındaki hâl işitmenin görmeden önce olduğunun izahı gibidir çünkü Allah'la konuşma lutfu Hz. Mûsâ'ya, görmenin hakîkati de Hz. Muhammed'e ihsân olmuştur. Bu yüzden Cuma namazında Mûsâ makamından Muhammed makamına yükselişi anlatmak için önce hutbe okunup sonra namaz kılınır.* [231]

MÎRÂC

Sonra içime sekizinci bir işâret doğdu: Bayram, ilk ruhânî tecellîye işarettir. Ondaki namaz öne alınmıştır. Nitekim mîrâc gecesinde Cenâb-ı Hakk *"Dur yâ Muhammed, Rabbin salât ediyor"*, buyurmuştur. Mîrâc meâd-i evveliye *(ilk son)* dönüştür. Mîrâcda hakîkat-i Hakkıyyenin zuhûru vardır. Orada Peygamber (a.s.), hitabede bulunmuş ve diğer peygamberlerin ruhlarının huzurunda nübüvvetini bilfiil haber vermiştir. Nitekim şöyle buyuruyor: *"Âdem, balçıkla su arasında iken Ben nebî idim."*[232] Yani bilfiil *(fiilen)* nebî idim, şu farkla ki onunla başkası arasında fark hâsıl olmamıştı. Bu da hitap ve tebliği icab ettirir. Memur, emrin tebliğini belirsiz bir müddete tehir etmez.

> *Bayram ilk rûhânî tecellîdir onun için namaz öne alınmıştır. Nitekim Mîrâc gecesinde Cenâb-ı Hakk "Dur yâ Muhammed, Rabbin namaz kılıyor" nidâsı gelmiştir.*

231 Derleyenin Notu.
232 Biraz farklı rivayet için bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.IV, s.127-128.

Mîrâc Hakk'ın hakîkatinin zuhûru demektir ve Hz. Muhammed'in bütün Peygamberlerin ruhlarının huzurunda nübüvvetini açıkladığı zamandır. "Âdem, balçıkla su arasında iken Ben nebî idim."[233]

İkinci Soru:
Leyle-i Mîrâc'da pençâh vakt salât farz oluben
Ba'de tenzîlin aceb beş vakte hasr olmak nedir?
-Mîrâc gecesinde elli vakit namaz farz olduğu hâlde, indikten sonra beş vakte inhisâr etmesinin hikmeti nedir?

CEVAP:
Bil ki, bu yüce makam da kısa aklın girmediği bir yerdir, belki orası için kalb-i hâzır gereklidir. Nitekim Yüce Allah, *"Burada kalbi olana ders vardır"* (Kāf, 37), buyurur. Huzûr-u kalbîden maksadım, Hakk Teâlâ ile huzurdur, halk ile değil; fikir planında ve ağyâra *(Allah'tan başkaları)* göre de değildir.

Bu bizim ilmîmiz, "*keşfî ve zevkî*" olup, elde etme gayreti olmaksızın ilâhî hazretten gelmedir. Bu sebeple onun zevki, erbâbı nezdinde tadılır. Bu ilme ancak hisleri zayıflamış olan dil uzatır, onu ancak vesveseci şeytanın eliyle kandırılmış olan itip kakar. Biz, her zaman insanların ve cinnin şeytanından Allah'a sığınırız. Sığınma *(istiâze)*, halktan Hakk'a yükselme sebeplerindendir. Ben, Allah'tan yardım dileyerek, bozguncunun dedikodularından ve sû-i isti'mâlcinin *(kötüye kullanan)* ihtilâsından *(çalma)* ona sığınarak derim ki:

DEHR/ZAMAN
Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruluyor: "*Dehre sövmeyiniz. Zîrâ dehr, Allah'tır..*"[234] Dehr, ân-ı dâimdir ki o da hazreti ilâhiyyenin imtidâdıdır *(süre, uzama)*, o ise zamanın iç yüzüdür. Ezel ve ebed onunla yenilenir. *"O, her an kâinâta tasarruf etmektedir."*

233 Derleyenin Notu.
234 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.V, s.311.

(Rahmân, 29), âyeti buna işaret eder. Aslı, bölünmeyen tek zamandır. Bütün asırlara siri itibarıyla zamanın mertebeleri vardır. An ile dakikalar, dakikalarla dereceler, derecelerle saatler, saatlerle de gün hazırlanır. Böylece ânın yayılmasından, gecesi ile yirmi dört saati içine alan gün ortaya çıkar. Günün yayılmasından dört haftalık ay, ayın yayılmasından 360 günlük sene meydana gelir. Bu sayının tamamlanması ile felek-i atlas devri tamama erer. Senenin yayılması ile, bin yıl olan ilâhî gün çıkar. Buna göre seyrânî âlemlerin sayısı 360 bindir. Onun ötesinde ancak hayret ve kuûd vardır.

İlâhî gün ile mîrâc günü ve kıyâmet günü zuhûr eder. O da elli bin senedir. İyi bir şekilde sabret ki onu kırk senede yürümen mümkün olsun. Kırk sene, seyr u sülûk sahiplerinin makamlarının sonuna ve derecelerinin nihâyetine erişmede âdet-i ilâhîdir. Gece ve gündüzden her biri, itidâl-i rebîî *(dünyanın güneş etrafındaki yörüngesi üzerinde 20 Mart'ta bulunduğu nokta)* hesabınca on iki saat olarak takdir edildiği ve her bir vaktin evveliyet *(öncelik)* ve âhiriyyeti *(sonralık)* göz önünde bulundurulduğu vakit, onlardan her birinin sayısı yirmi dörde ulaşır. Bu yirmi dörtten her birinin tekliği itibarıyla, her birinin toplamı yirmi beş olur. İki toplam birbirine ilave edildiği vakit elli olur. İşte bu Mîrâc gecesinde namazların sayısının elli olmasının sırrıdır.

> *"Dehre sövmeyiniz zîrâ dehr Allah'tır. O her an kâinâta tasarruf etmektedir".. Biz o tasarrufu hissettiğimiz an yaşıyoruz. Allah'ın bizdeki ismini hissettiğimiz her an bizim için "an" oluyor ve o an, ezel ve ebed oluyor. Îmân başladı mı, o anı dâimî olarak yaşıyoruz.*
>
> *12 saat gece ve 12 saat gündüzden her birinin bir evveli (öncesi) ve bir âhiri (sonrası) var. Böylece her birinin sayısı 24 olur. Bir de yaşadığımız an var.*
>
> *25 gece+25 gündüz = 50 eder. Yani her vakte 1 namaz verilmiştir. Her anına bir secde verilmiştir. Bizim Allah'a*

biat ettiğimiz her anı namaz kabul ediyor. Bu dünya âleminde ikilik olduğu için mîrâc yaşanıyor ve birliğe gidiliyor.[235]

MEKKE / KÂBE

Bu namazlar, dünyada kılınacak ve her vaktin bir sınırı bulunacak, başlayış ve bitiş itibarıyla özel namaz olacaktır. Onları kim edâ etmezse, her namaz için bin senelik ceza görür. Bunun için kıyâmet günü kâfire, elli bin sene olacaktır. Bu yüce sır sebebiyledir ki, Mekke-i Mükerreme'nin minareleri ilk zamanlarda elli tane idi, Mekke'nin etrafında her yüksek mevki üzerine bir ezan yeri yapılmıştı. Bilâhere bunlar yıkıldı ve hâlen, fenâ üzerine dönen esmâ-i seb'a *(Allah'ın yedi ismi: Lâilâhe illallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kahhâr)* sayısınca yedi minare kaldı. Çünkü Kâbe, Zât-ı Ahâdiyyet'e işarettir. Ona ancak fenâ-i tam yoluyla ulaşılabilir. Bundan dolayıdır ki, Mîkat'ta sûreti mânâya uydurmak için ihram giymek şart olmuştur. Allah, Mekke'nin etrafındaki bölgelerin çoğunu, sâliklerin mihneti şiddetli olsun diye çöllük arazi hâlinde kılmıştır. Her ne olursa olsun matlûb *(talep edilen, istenen)*, çok değerlidir. Sıfatlar da söz konusu olmadığından sırf zât olması dolayısıyla ona kavuşmak fevkalâde lezzet verici olur.

Bütün eserler, ancak isim ve sıfatların tecellîlerindendir. Bunun için cem-i evveldeki fenâsı sırasında, Allah'ta fânî olan için zevk yoktur. Zîrâ zevk, sıfatlar âleminde bâkî olanın şanındandır. Fânî ise, sıfat ve fiillerinden fazla olarak zâtından fânîdir. Onun için nasıl zevk sahibi olabilir? Bu sebeple diyoruz ki, cennet ehli nîmet ehlidir. Zîrâ onlar, nikâhlanır, giyinir, yer içerler ve benzeri şeylere sahiptirler. Onlar sıfat ehlidirler.

Cehennem mensuplarına gelince, onlar için asla nîmet yoktur. Onların nefisleri dünyadaki fânî nefislerinin şekli üzeredir. Burada söz derindir. Alınan ahit dolayısıyla susmak icap eder.

235 Derleyenin Notu.

Medine-i Münevvere'ye gelince, vakitler sayısınca, onun beş minaresi vardır. Çünkü Medine "Bekā" bölgesidir. Bekā bölgesinde hâkim olan isimler, ehli zevk nezdinde mâlum olduğu üzere, beştir.

Muttalî *(meseleyi bilen, haberli)* olduğum üzere, Mekke'nin zâhiri fenâ'dır. Bunun alâmeti yedidir. Bâtını ise bekā'dır. Bunun işareti beştir. Ben Mekke'nin dört bir yanında mücâvir *(komşu, yurdunu terkedip zamanını Haremeyn-i Şerîfeyn'de ibâdetle geçiren)* bulundum. Beş minaresinin seslendiği üzere, Medine'nin zâhiri bekā, bâtını ise fenâ'dır. Çünkü onun bâtını Mekke'dir. Medine ve Mekke bazen toplanır, bazen ayrılırlar.

Kâbe Zât-ı Ahadiyyete işarettir.
Mekke; Kâbe; Fenâfillah; işareti 7'dir.
Medine; Bekābillah; işareti 5'tir.
Mekke insanın kendinden fenâ bulup Allah'la hayat bulmak, Allah'la kudret sahibi olmak, Allah'la görmek, Allah'la işitmek, konuşmak, Allah'ın ilmiyle donanmak, Allah'la irade etmek yeridir. Mekke'den maksat kâmil insandır. Bir insân-ı kâmil'e el verirsek ulaşacağımız nokta Mekke'dir; yani kâmildir.
Bu makam sıfatlarda yok olma makamıdır. Bu makama ulaştıktan sonra isimleri anlayabileceğiz (7'den 5'e döneceğiz).
Hayatımızda bu elli rekâtı hissedersek yani geçmişi, anı ve geleceği teslimiyetle yaşarsak bize bu tecellî olur. Mekke'deki tecellî bu ellinin sonucudur.
İnsan bu tecellîleri idrâk etmek için nefsinden soyunmalıdır.
Tâif'de taşlanmadan Medine'ye girilmez. Başka bir deyişle sıkıntılara katlanmadan Medine'ye girilmez.
Burada bütün yaradılışın sebebi ortaya çıkıyor. Evvel'de Allah'ta fânî idik. Cem ve kesreti bilmeden fenâ makamında idik. Dünyaya gelmekten kasıt kesreti görüp birli-

ği idrâk etmek, acı ve ızdıraptan etkilenmemeye başlamak, fenâ bulmak ve daha sonra cem'e geçmek ve Allah'la bâkî olmak seviyesine ermektir. İşte bu zevki yaşamak için insan yaratılmış. Allah kendinden kendine bu zevkin yaşanması için cümle mevcûdâtı yaratıyor. Bu dünya gönül gözü açık olanlar için bir zevk diyârı, diğerleri için ise bir mihnet ve sıkıntı mahâllidir.

Cennet Allah'ın sıfatlarıdır, cemâli ve zâtı değildir. Çünkü Zât'ta duyulacak, hissedilecek bir zevk kalmıyor.

Cennet ehli sıfat ehlidir. Cehennem ehli için ise asla nîmet yoktur. Onların nefisleri dünyada fânî nefislerinin şekli üzerinedir.

Mekke'nin zâhiri fenâdır bunun alâmeti 7'dir. Bâtını ise bekādır, alâmeti 5'dir. Medine'nin ise zâhiri bekā, bâtını ise fenâdır, çünkü onun bâtını Mekke'dir.

Mekke'nin dışı fenâdır bu fenânın neticesinde Allah'ın mânâsına erişmek vardır.

Mekke, mürşid-i kâmil; Medine ise Hz. Muhammed'dir. "Bir toplanır bir ayrılır" denmesinin sebebi budur. Hz. Cîlî; "İkisini birliyorum ama zamana hürmetimden mürşidime ismiyle hitap ediyorum" diyor. [236]

SEKR (kendinden geçme, mânevî sarhoşluk hâli)

Âriflerin sultanı Ebû Yezîd el-Bistâmî (k.s.), yeri göğü bilmez hâlde sarhoş gibi kırk gün kaldı. Bu, zât tecellîlerinin üzerindeki galebesinden dolayı idi. Vâhid ü Kahhâr olan Allah'tan vaktin lisânı ile farz namazları edâ edebilecek kadar ayıklık vermesini niyâz etti. Çünkü namazın kılınması sırasında, namaz kılan kimsede sıfatların bâkî olması gerekir. Elliden, esmâ-i hamse *(beş isim)* sayısınca geriye beş kaldı ve ötekiler nesh *(kaldırma)* olundu.

Namaz; vücûdu, bütün kuvveleriyle ıslâh etmekten ibarettir. Vücûdun en önemli kuvveleri beş olup şöyle sıralanır: Tabiat-ı

236 Derleyenin Notu.

sâfile *(düşük tabiat)*'dir ki düzeltilmesi, şerîat hükümlerinin tatbikine bağlıdır. Nefs-i nâzile *(inici nefs)*'dir ki, ıslâhı ahlâkın değiştirilmesine bağlıdır. Hakk'tan câhil olan ruhtur ki, ıslâhı, mârifet tahsiline bağlıdır. Hakk'tan gayrına meyilli olan sırdır ki ıslâhı, hece harflerinden "elif" gibi tam tecerrüd *(soyutlanma, ayrılma)* ve her şeyden kesilme ile olur. Çünkü elif ekseriyetle ayrı yazılır. O hâlde enfüsî *(iç âleme ait)* hikmetler, adı geçen kuvveler sayısınca vakitlerin beş olarak devretmesini îcab ettirdi.

Vücûdun ıslâh edilmesi gereken en önemli kuvveleri:

1. *Tabiat-ı Sâfile: (düşük tabiat) şerîatla düzelir.*
2. *Nefs-i Nâzile: (inici nefis) ıslâhı ahlâkın düzeltilmesiyledir.*
3. *Hakk'tan cahil olan ruh: Islâhı mârifet tahsiline bağlıdır*
4. *Nursuz kalp: Allah'ın tecellîsine bağlıdır.*
5. *Hakk'tan gayrına meyilli olan sır'dır: Islâhı elif gibi her şeyden kesilme ile olur.*

O hâlde enfüsî hikmetler (iç hikmetler) adı geçen kuvveler sayısınca vakitleri 5'e indirmiş olur.

Meşrepler, nefis, kalp, ruh, sır; bunları ıslâh etmek için 5 vakit namazda Allah'tan yardım istenir. [237]

VAKİT NAMAZLARI

Sabah namazı "sırr"ın payıdır. Çünkü o, gecenin karanlığına yakın bulunması dolayısıyla, öteki namazlara göre "gayb"dır. Nitekim sır da sâir kuvvetlere göre gaybdır.

Sabah namazının 1. rekâtı celâl (karanlıkta oluş), 2. rekâtı cemâl (celâlin karanlıktan aydınlığa geçişi)'dir. Böylece iki rekâtın toplamı kemâl-i zâtiyeye işarettir.

237 Derleyenin Notu.

Sabah namazı sırrın payıdır. Allah'ın bizdeki ismi tecellî eder, çünkü gecenin karanlığına yakın bulunması dolayısıyla gaybdır. Kişinin sırrını ancak gaybı bilen mürşid-i kâmil bilir. [238]

Öğle namazı "ruh"un payıdır. Çünkü, onda ruhun zuhûru miktarınca tam zâhir oluş vardır. Ruh âlem-i halktandır. Zîrâ her ne kadar bizzat görülmezse de, uzuvlar ve kuvvetlerdeki tezâhürleri cihetiyle eserleri müşâhede edilir. Peygamber (a.s.)'ın tenezzülü *(muhatabın düzeyine inme, alçalma)*, zuhûru ve itidâli dolayısıyla, ruh mertebesinde olmuş ve zuhûr-i hâriciye *(dışta görünme)* mutâbık *(uygun)* olmuştur. Zîrâ ism-i â'zam hükümlerinin zuhûrunun başlangıcı, yedinci binin başlarından itibaren Mehdi (r.a)'nin zamanın sona ermesine kadardır; yani o vakte doğru zuhûr şiddetlenir, sonra, dolunay gecesinden itibaren ayın yavaş yavaş gizlenmesi gibi bâtına döner.

Öğle namazının 4 rekâtı (zât, esmâ, sıfat ve fiil).
Öğle namazı ruhun payıdır. Bu Allah'ın zâtıyla tecellî anıdır, kişideki Hakk'ın tam zuhûrudur. İnsanın vücûdunun da en kuvvetli olduğu zamandır. 12'nin sebebi: Peygamber'in tenezzülü, ortaya çıkışı ve ortada, dengede olması dolayısıyla ruh mertebesinde olmuş ve zuhûru dışa uygun olmuştur. [239]

İkindi namazı "kalb"in payıdır. Çünkü o orta namazdır. Nitekim kalb de uzuvların ve kuvvetlerin ortasıdır. Bunun içindir ki, *kalb iyi olduğu vakit bütün ceset iyi olur, o bozulduğu vakit bütün ceset bozulur.*[240] Kalb, ruh ve ceset arasından doğmuş olduğundan dolayı, tasfiye *(temizlenme)* zamanında gayb ve şahâdet âlemlerinin kemâlâtını göstererek geldi. Çünkü, ço-

238 Derleyenin Notu.
239 Derleyenin Notu.
240 Buhârî, Îmân, 39 (c. I, s.19) ; Müslim, Müsakat, 20 (c.V, s.50)

cuk anne babanın sırrıdır. Yine bu sebeple kalb haml-i emânet *(emanetin yüklendiği yer)* ve mazhar-ı hilâfettir *(hilâfetin zuhûr yeri).*

> *İkindinin 4 rekâtı kevn-i cemâle (cemâlin hissedilişi değil yaratılmasına) işaret eder.*
> *İkindi namazı kalbin payıdır. Çünkü kalp ortadır. Kalp iyi olduğu zaman bütün vücud iyi olur, bozulduğunda ise bütün vücud bozulur. Kalp ruh ve nefis arasında sırât-ı müstakîmdir. Nefis halk edilmiş, ruh ise emir âlemindendir.* [241]

Akşam namazı kendisinde nûrun batması dolayısıyla 'nefs'in payıdır. Nefs, emmâre mertebesinde karanlık ve siyahtır. Levvâmede karanlığı hafifler. Mülhemeye intikāl ettiği vakit aydınlanmaya başlar. Nihâyet mutmainne olunca hâli, güneşin doğuşu sırasındaki insanın hâline benzer.

> *Akşam namazı sabahın aksinedir. Çünkü onda gizli olan bunda açıktır. 1. rekâtı celâl, 2. rekâtı cemâl, 3.sü ise kemâl-i camiadır (tefrikin bütünü).*
> *Sabah namazında birlik âşikâr olur. Allah sabah namazında Zâtıyla bize tecellî eder. Akşam namazında tekrar karanlığa dönüldüğünde bizi farklılıklardan birliğe iletiyor.*
> *Akşam namazı, kendisinde ruhun batmasından dolayı nefsin payıdır.* [242]

Yatsı namazı "tabiat"ın payıdır. Çünkü yatsı, tabiatın vasıflarından olan uyku vaktidir.
Kim ki bu kuvvelerin ıslâhını arzu ederse, beş vakit namazı kılacaktır. Kim bunları yerine getirmezse, nefislerini hüsrâna uğ-

241 Derleyenin Notu.
242 Derleyenin Notu.

ratmışlardan olur ve mü'min sayılmaz. Zîrâ îmân, ya gaybî ya da şühûdî *(şâhit olarak, görerek)* olur. Şühûdî îmân sahipleri namazlarına dikkat ederler; hatta onlar, dâimî namazdadırlar. Bilhassa kâmil olanlar böyledir; onlar devâmlılıktan dolayı istiğrâk *(içine batma, kendinden geçip dünyayı unutma)* sahibidirler.
Namazın esas mânâsı teveccüh *(yönelme)*, istiğrâk, yakınlık ve huzur demektir. Ancak beş vakitte onun özel şekli de istenir. Zîrâ şühûdî tecellîler vücûdî tecellîlere bağlıdır.

> *Namazda önce yakınlık ve huzur sonra yok olma, fenâ vardır.* [243]

Gaybî îmân sahiplerine gelince onlar, önünde bekledikleri kapıyı cevap almak için çalan kimselerdir. *Cevap gelmeyince vazgeçen, muhtaç değildir.* Bu takdirde ev sahibi onunla ilgilenmez, o da namazı terk eder. Böylesi her ne kadar zâhirde mü'min ise de bâtınen kâfirdir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurur: *"Bilerek namazı terk eden kâfir olur.."*[244] Ölen de ancak namazını terk ettiğinden dolayı ölür. Çünkü namaz, rûhânî bir gıdadır. Rızık bittiği zaman ecel gelir. Bundan dolayı âsîlerin amellerinde bereket yoktur ve onları uğursuzluk perdesi kuşatmıştır.

Burada, adı geçen sırrın beyânında, başka bir vecih daha vardır. Akl-ı küll'den hayvan mertebesine kadar hikmet-i ilâhî îcâbı, 24 mertebe vardır. Onların bir kısmı, ruhanî aklî işler, bazısı cismanî mahsüs işlerdir. Bu 24 , ahadiyyeti itibariyle yirmi beştir. Bu yirmi beş de zâhir va bâtın itibariyle ellidir. Ma'kule *(akla uygun)* ve mahsûsenin *(hissedilebilen)* her birinin, kuvve ve fiil hasebiyle, zâhir ve bâtınları vardır. Zîrâ emr-i icâdî; zât, sıfat ve fiil üzere devreder. Şu âyet-i Kerîme buna işaret etmektedir: *"Bir şeyi dilediği zaman O'nun buyruğu sadece o şeye ol demektir, hemen olur"* (Yâ-Sîn, 82).

243 Derleyenin Notu.
244 Süyûti, el-Câmiü's-Sağîr, 1402, c.II, s.175, Kahire.

Akl-ı küll'den hayvan mertebesine kadar hikmet-i ilâhî îcâbı 24 mertebe vardır. Bir kısmı nûrânî bir kısmı zulmânîdir. 24 ahadiyyet itibariyle 25'dir. Bu 25'de zâhir ve bâtın itibariyle 50'dir.
An, zâttır, zâtî tecellîdir. [245]

Allah'ın ulvî sıfatlarından bir sıfâtı ve esmâ-i hüsnâsından *(Allah'ın güzel isimleri)* bir ismi ile tecellîsi muhâldir *(imkânsız)*; mertebeleri itibariyle onlar için zuhûr yoktur. O hâlde tecellînin mânâsı zuhûrdur.

Allah'ın isimlerinden Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın'ı ele alalım: Şey, üstündekine nisbetle zâhir, altındakine nisbetle bâtın olur. Zîrâ üstündeki gaybdır ve nisbî de olsa şahâdet mertebesinde olacaktır. Şahâdetin hükmü, zuhûrdur. Altındaki ise şahâdettir ve izafi de olsa gayb mertebesinde olacaktır, gaybın hükmü bütün (zuhûrun zıddı)'dür.

Bunun içindir ki yüksek ruhlar için "ruhlar", yani "akıllar" denir. Kezâ altındakine nisbetle "nefisler" denir. Üstündekileri de sen bil. (Veya altındakiler ve üstündekilere nisbetle nefisler denir, bunu böyle bil.)

SEYR

Adı geçen mertebeleri Mîrâc gecesinde aştı, unsurlar ve tabiatlar âleminden ve onların üstünden bir mertebede kalmadı, öyle ki ayağını onların üzerine koydu. Çünkü vâcibin *(zorunlu)* seyri mümkinin seyrinin tamamlanmasına bağlıdır. Buna yükselen azdır. O hâlde sâliklerin çoğu seyr-i ekvânda *(kevn; âlemler, oluşlar)* kalmışlardır. Aşktan zâhidlik etmek gibi, bu lüzumlu bir seyirdir ve ikisi arasında uzak bir mesâfe vardır. Hakk yanında halkın kıymeti olmaz. Bunun içindir ki onlar, Süleyman (a.s.)'ın mülküne değil de daha büyüğüne baktılar. Adı geçen seyre "düğümledikten sonra çözmek" (et-tahlîl ba'de't-ta'kıyd) denir. Bu-

245 Derleyenin Notu.

nunla Kur'ân'da belirtildiği gibi, emâneti ehline verme işi hâsıl olur. Zîrâ insanın en yüksek mahâlden en aşağı yere inişi sırasındaki hâli, düğümlenmedir; mevcûdât mertebelerinden küllî veya cüz'î bir mertebeye geçmiş olmaz. Ancak, oradan bu mertebelerin sırrı olan emaneti alır ve kendisine bağlar, sonra indiği yere iner. İlk dönüş yerine rücû' *(geri dönüş)* hâlinde –ki, bu fenâ-i evveldir- bütün emânetleri sahiplerine verir. Âriyet olarak başkalarından aldığı bütün libaslardan soyunûr, nihâyet ilk mebdee *(başlangıç)* ulaşmış olur. Bu, o hâlettir ki; Allah, bütün esmâ , sıfât ve kemâlâtıyla üzerine tecellî elbisesini giydirmiş olur. Vücûd toprağına inişi sırasında, artık onun elinde hilâfet menşûru *(ferman, Sultan'ın emri)* vardır; her konakta bütün elbiselerini giymiştir, kendisi için bunlar, Allah'ın asla soyulup çıkarılamayacak olan ikram ve ihsânıdır.

Adı geçen bu mertebeler, insan sırrına bir dâiredir. Onlardan her birinde, insan için Hakk Teâlâ'ya, özel bir vecih ve esmâî *(isimlere ait)* bir teveccüh *(yönelme)* vardır. Böylece ilâhî hikmet, teveccüh-i ilâhîden her birinin nasibini alması için, Mîrâc namazlarının mertebeler sayısınca elli olmasını icab ettirdi.

Gökler Allah'ın sağında, yerler solunda dürülü vaziyettedir, aslında her iki eli de mübârektir. Nur-i ma'kûlenin çoğunun hariçte izi olmaz; kürsî, arş, levh-i mahfûz, kalem-i a'la ve onların ahadiyyetinden başka bir şey bâkî kalmaz. İlâhî feyz insana onlar vâsıtasıyla ulaşmış olur.

Elliden kırk beş dürüldü, geriye beş kaldı. O en büyük mertebedir. Bunun için Allah, elli vakit namazı beş vakte soktu. Nitekim şu husus bunu gösterir: Kürsî ki o göğüstür; ruh ki o levh-i mahfûzdur; levh-i mahfûz ki o kalbdir. Kalem-i A'lâ ki, her insanda hissesi Hakîkat-i Muhammediyye'dir. Onun ahadiyyeti de ism-i a'zâm sırrıdır. Tanı ve faydalan!

Secdeden hâsıl olan fenâ üzerine bir tembih: Âriflerin kıyâmeti dâimîdir. Bunun dışındakilerin, fenâ dairesine dâhil olduğunda şüphe yoktur, nitekim buna zımnen *(gizli olarak)* işaret et-

tim. Bâkî olan ancak Allah'dır ve O'nun âfâkî *(hariçte, dışımızda olanlar)* ve enfüsî *(iç âlemimize ait)* olarak mevcûdattan sûret ve hakîkatlerini bâkî kıldıklarıdır.

> *Süleyman'ın mülkü seyr-i mülk oluyor. Düğümlenmek hakîkatimizin ortaya çıkışı, düğümden sonra tekrar çözmek halka dönüş oluyor. Teke gitmeliyiz ve halka dönmeliyiz. Peygamber efendimiz Mîrâc'a teklikten başladı, çokluğa gitti ve sonra tekrar teke döndü. Ondan sonra tekten yine çokluğa yani kesrete döndü. Teklikten sonra kesrete dönüşü ulûhiyettir. Önce kendi mânâsını düğümlemek; sâbit kılmak, sâbit kıldığını sunarken halka açıklamak...*
> *Biz emaneti sahibine gönderiyoruz, aşırılıklarımızdan kurtuluyoruz. Sonra Bekâdan ulûhiyete döndüğümüz zaman elimizde hilâfet oluyor. Bütün elbiseleri (mîrâca çıkarken soyunduğumuz bütün elbiseleri) yeniden giyiniyoruz. Fiil, sıfat ve zât tevhidinden sonra bekâda tekrar soyunduğumuz bu hâlleri geri alıyoruz inşallah...*
> *Sülûk 24 iniş, 24 çıkış, bir de kendisi ile 25 ediyor.Gayb âlemi sağında madde âlemi solundadır. Ama onun sağı da solu da mübarektir. Allah'ın zâtının celâli tecellîsi onun kuvvet ve kudreti ile tecellî etmesidir.*
> *Seyir: Ruh levh-i mahfûzdur. Levh-i mahfûz ki kalptir. Kalem-i a'lâ ki her insandaki sırdır, Hakîkat-i Muhammediyyedir. Onun ahadiyyeti de ism-i âzam sırrıdır. Dördünün birliği de beş oluyor (ahadiyyet).* [246]

HAZARÂT-I HAMS

İsterseniz mezkûr *(evvelce zikredilmiş, bahsi geçmiş)* sayıya indirişin sırrı hakkında konuşayım: Bu, hazarât-ı hams itibariyledir. Hazarât-ı hams; âlem-i zât *(zât âlemi)*, âlem-i sıfât, âlem-i ef'âl *(fiiller âlemi)*, âlem-i âsâr *(eserler âlemi)* ve âlem-i insândır. Bunla-

246 Derleyenin Notu.

ra hazret-i lâhût, hazret-i ceberût, hazret-i melekût, hazret-i mülk ve hazret-i nâsût da denir. Onlar avâlim-i külliye *(külli âlemler)* ve hazarât-ı icmâliyyedir *(tafsîlatsız, toplu olarak)*. Cüz'iyyât için nihâyet yoktur ve külliyeye dâhildir. Bu âlemler vücûd-ı Hakk'ın tamamıdır. Nitekim Allah buyurur: *"Biz gökleri yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hak olarak yarattık"* (Hicr, 85). Yani onların hepsi Hakk'ı, O'nun vücûdunu isim ve sıfatlarını giyinmiştir. Yine Hakk Teâlâ buyurur: *"Onlar için hak olduğu meydana çıkıncaya kadar"* (Fussilet, 53). Fakat insanlar Rableriyle karşılaşma konusunda şüphelidirler, O'nu ancak ma'dûm *(yok olan)* hâldeki halk cânibinde *(taraf, yön)* görürler.

Allah *"O'ndan başka her şey yok olacaktır"* (Kasas, 88), buyurmuştur. Yani "Hakk'ı takip eden cihetten başka" demektir, zîrâ o, ebedîyyen yok olmaz. Gökler ve yer dümdüz olup cisimler ve ruhlardan fenâ bulmadık hiçbir şey kalmaz; Hakk'ın vücûdu ise zâhirde ve bâtında bulunmak gibi farklı durumlar arz ederse de, ebedîyyen fenâ bulmaz.

Adı geçen indiriş *(tenzîl)* Mûsâ (a.s.) sebebiyle olup, peygamberlerden ondan başkası için değildir. O, beş ülü'l-azm *(azim sahipler)* peygamberden biridir. Bu peygamberler Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed (a.s.)'dir. Onunla konuşmanın sırrı "kelîm" *(konuşulan kimse)* olmasıdır. Tevrat kitabı ve kitabımız Kur'ân, öteki kitapların hilâfına, çeşitli ahkâmı *(hükümler)* ihtivâ etmeleri dolayısıyla iki hakîkî kitaptırlar. Namaz zâhiri itibariyle ahkâmdan olunca, başkasının değil Mûsâ'nın, onun peşine düşmesi uygun olur.

İstersen şunu da söyleyeyim: Gaybî, ruhanî, tabiî, unsurî ve hepsinin birleşmesi şeklindeki nikâh itibariyle, namazda nikâhın ve vuslatın sırrı vardır. Şerâi-i İslâmın beş olmasını namazla kıyas et!

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği gibi, bir iş on katı karşılık görür. Beşten her biri on ile muâmele görürse karşılığın topla-

mı elli olur. Demek ki namaz, sayıda eksik olmakla beraber sevapta tamdır. Bu, derecelerin en azıdır ve kalbin derecesidir. İhlâsta *(katıksız samîmiyet)* ilerlediği vakit, bir amel için yüz sevap vardır. Daha yükseğine çıkarsa, bir iyiliğe bin karşılık olur ve hesapsız devâm eder. Kötülüklerin karşılığı ise birer birerdir.

Kalbin iyilikleri onar onar, ruhun iyilikleri yüzer, sırrın iyilikleri biner, sırru's-sırrın iyilikleri şu âyetin ifade ettiği şekildedir: *"Allah, dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır"* (Bakara, 212). Sidretü'l-Müntehâ'da son bulan ameller, meleklerin taşıdığı ve bildiğidir. Bunun da üstünde fazîletli ameller vardır ki, birbirinden farklıdır ve melekler onları bilmezler, o hâlde nasıl tanısınlar? Bunlar ahassü'l-havâssın *(seçkinlerin seçkini)* amelleridir. Onların ihlâsları Allah Teâlâ'nın sırları cümlesindendir. Amelleri Sidretü'l-Müntehâ'yı aşar; arşa, hatta âlem-i ervâha (ruhlar âlemi) ulaşır. Bunlara gizli ameller *(a'mâl-i hafiyye)* denir. Peygamber (a.s.)'in şu sözü buna işarettir: *"Zikrin en hayırlısı gizli olandır. O meleklere bile gizli olur."*[247] Sırra mahsus oluşundaki şiddetinden dolayı böyledir. Melekler sır kuvvetinde ileri gidemezler, aksi hâlde sır ehli olurlardı ve böylece, ya Âdem'den üstün veya ona müsâvî *(eşit)* olmuş olurlardı. Her ikisi de şu âyete aykırı olur: *"Allah isimleri Âdem'e öğretti."* (Bakara, 31). Yani meleklere değil de Âdem'e. Melekler bu isimlerin tamâmını değil, bazı hassalarını *(özellikler)* bilirler. Onları da bizzat değil, Âdem'in öğretmesi ile elde ettiler. Âdem'e gelince, o emâneti yüklendi. Bu emânet, isimlerin toplamı itibariyle, Allah'la kendisi arasındaki irtibâtın kemâli için vâsıtasız feyzdir.

Buradan anlaşılıyor ki melekler, insanın ne olduğunu ve sırrını bilmezler. Allah, insanın hâlini aşk üzerine binâ kılmıştır. Aşk da, celâl'i gösteren belâlara mübtenîdir *(bina edilmiş)*. Melek için tek kanat vardır, o da cemâl'dir. Şüphesiz iki kanatlılar, bir tek kanadı olandan daha fazîletlidir. Yeryüzü sâkini olduğu hâlde,

247 Ahmed b. Hanbel, c.I, s.172.

insanın mîrâcta nâil olduğu şey, gökte bulunmasına rağmen melek için hâsıl olmamıştır.

İnsan, tafsîl üzere hazarât-ı hams (beş hazret, yaradılışın beş mertebesi) ehli olduğu için, Allah Teâlâ ona beş kanat vermiştir, gece gündüz onlarla âlem-i kudse (kutsal âlem) uçar. Melekler bunun dışında olduğundan, Allah onların kanatlarını tavsîf ederken şöyle buyurur: *"...ikişer, üçer, dörder..."* (Nisâ, 3).

Âlem-i Zât: Ahadiyyet (Lâhût)
Âlem-i Sıfât: Vahdâniyet (Ceberût)
Âlem-i Ef'âl: Ruhlar âlemi, fiiller (Melekût)
Âlem-i Âsâr: Eserler, dünya âlemi (Mülk)
Âlem-i İnsân: Kâmil insan (Nâsût)
Nâsut, âlemlerin toplamıdır. Kim ki bu âlemlerin hepsini kendi içinde âşikâr eder o insân-ı kâmildir. Bu âlemler herkesin içinde vardır ama gaybdadır, âşikâr değildir. Herkesin meşrebi onda olduğu hâlde o yine de kendi bütünlüğü içinde kalır. Ondaki bütün aklî melekelerin biat ettiğini görüyoruz. Ondan sonra da dünyevî haz ve istekleri görüyoruz. Mülk âlemi de onda diyoruz. Bunların hepsinden farklı ama hepsini de içinde var eden bir insan var ortada...
Cüz ve küllün toplamı, vücûd-u Hakk'ın tamamıdır. İnsanın kendi içindeki hakîkati ortaya çıkarması için başka bir cihete yönelmemesi gerekiyor, bu sadece vakit kaybı oluyor. Beşin bir mânâsı da ulu'l-i azm peygamberlerdir (Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ, Muhammed).
Mûsâ şerîatı temsil ediyor. Allah'a varmanın yolu önce fenâdan sonra bekādan geçiyor. Mûsâ'da aklî kuvvetler hâkim olduğu için bu kuvvetlerini fenâya erdiriyor. Namazda nikahın ve vuslatın sırrı vardır... Sâmiha Ayverdi, namaz Allah'la nikah gibidir. Nikahsız da sevgi olur ama o zaman kabul görmez. Şerîatla vuslata erilir, der.
Kötülüklerin karşılığı bire birdir. Kalbin iyiliklerine ise on

kat sevap vardır. Ruhun iyiliklerine ise 100 kat sevap verilmiştir. Sırrın iyiliklerine (Hakkı âşikâr etmek) 1000 kat sevap, sırrın sırrında ise karşılık, "Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır" âyetiyle açıklanmıştır.
Kalbin iyiliğinden kasıt şudur: Kalb aydınlanınca bir iyilik yapma ihtiyacı duyulur, ihtiyaçtan dolayı iyilik yaparız, on kat sevap alırız. Bu hareketi Allah için yapmaya başlarsak ruhun iyiliği olur ki 100 kat sevap vardır. Bu hareketlerle kendimizdeki Hakk'ı açığa çıkarırız,; bu sırdır. Artık bizden iş gören Hakk'tır. [248]

Üçüncü soru:
İki, üç, dört rek'aden bîş ü kem olmayub salât
Her birin bir vakte tahsîs eyleyüb kılmak nedir?
-Namazların her birini bir vakte tahsîs ederek iki, üç ve dört rekâttan fazla ve eksik olmaksızın kılmanın hikmeti nedir?

Burada iki cevap vardır, biri ötekinden daha incedir.

REKÂT-KANAT

Birincisi:

Rekâtların sayısı, meleklerin kanatlarının sayısına benzer. Onlar, sâhip oldukları ikişer, üçer, dörder kanatla sûret âleminde uçarlar. Kezâ namaz kılanların da bunun gibi, rekâtlardan kanatları vardır, onlarla mânâ âleminde uçarlar. Bu uygunluk insanla meleği eşit kılmaz. Zîrâ sûretle manâ arasında büyük fark vardır. İnsan, sûret ve manânın hepsini hâmildir *(taşımak).* Sûrî *(sûrete ait)* ve mânevî yürüyüşle seyredip feleklere yükselenler insanlardır, oysa melek, bundan âcizdir. İdrîs, Îsâ ve Peygamberimiz (a.s.), bu yükselişi gerçekleştirmiştir. İlk ikisi, bazı feleklerde mekân tutmuşlarsa da Peygamber (a.s.), ce-

248 Derleyenin Notu.

sedi ile terkîb âleminin zirvesine çıkmış, sonra da ruhu ve sırrıyla, mekânın olmadığı yere gitmiştir. Bununla, melek ve insanların hepsinden üstün kılınmıştır. Üstelik, Mîrâc gecesinde, Mescid-i Aksâ'da peygamberlere; Sidretü'l-Müntehâ'da *(âlemdeki varlıkların bilgilerinin ulaşabileceği son nokta)* meleklere imam olması ile de önde bulunmuştur. Şüphesiz imam, ona uyanlardan daha fazîletlidir.

Cesedi ile göklere yükselmeye gücü yetmeyen için, manevî mîrâcı tahsil etmek üzere namaz konulmuştur. Böylece melekût; zâhiri ile, mükâşefe *(gizliyi açığa çıkarma, keşif)* sahibi için görünür, o da oraya kadar çıkanın gördüğü gibi onu müşâhede *(şâhit olma, görme)* eder.

Manevî kanat, maddî kanattan daha güçlüdür. Rekâtlar, uzuvların hareketine muhtaç bulunmak itibariyle her ne kadar maddî bir iş ise de, sırları ve onlarla hâsıl olan kuvveleri mânevîdir. Meleklerin; kıyâmda, rükûda, secdede ve ka'de *(namazda oturma)* de bulunûr olmaları da onları beşerle müsâvî *(eşit, aynı)* kılmaz. Farz kılınmış namazın şekli, beşerden başkası için değildir, hattâ Müslüman olsalar dahi bu ümmetten başkası için bile değildir.

Meleklerin mânevî mîrâclarından hâsıl olan şey, ekseriyetle tenzîhtir *(her çeşit noksandan uzak saymak)*. Nitekim, tesbîh ve takdîsleri *(mukaddes bilmek)* bunu gösterir; Âdem (a.s.)'a secde etmeleri de buna delâlet eder. Onlar, tenzîh yerini bilince, Âdem'e secde ettiler; bunun için secdede beklemediler. Beşerin bu mi'râcından hâsıl olan şey, asla vasfedilemez. Meleklerin, namazlarında beşere uydukları vâriddir *(duyulan, gelen)*, aksi ise duyulmamıştır. Cebrâil'in Kâbe kapısının yanındaki imâmetine gelince, namazın kılınışını öğretme bâbındadır.[249] Böyle olunca Peygamber (a.s.)'ın namazı nerede, onun namazı nerede?.

249 Cebrâil'in Hz. Peygamber'e namazı tâlimi için bkz. Müslim, Mesâcid, 31.

İkincisi:

Namazda asıl olan, Allah'ın cemâl ve celâline işâret olmak üzere, iki rekât kılınmasıdır. Sonra bu iki üzerine bir veya iki rekât ilâve edilmiştir. Allah Teâlâ, sabah namazını iki rekât olarak emretmiştir. Öyle bir vakitte ki: Bir tarafı gecedir; gece zâtî Celâl mertebesi olan "Lâ-Taayyün" *(âşikâr olma, ortaya çıkma öncesi)* mertebesine işaret eder. Bir tarafı gündüzdür; gündüz vücûdî ve hakîkî cemâl mertebesi olan "Taayyün" mertebesine işaret eder.

> *Hz. İdrîs, Hz. Îsâ, ve Hz. Muhammed, yükselerek mîrâc yapmışlardır. Peygamber cesedi ile (nefsi ve meşrepleriyle) terkip âleminin zirvesine çıktı. Sonra ruhu ve sırrı ile mekânın olmadığı yere gitti. Bu yüzden her varlıktan üstündür.*
>
> *Sidre-i Müntehâ'da meleklere, Mescid-i Aksâ'da ise peygamberlere imam oldu.*
>
> *Kendi içinde bütün terkib olunmuş makamları geçti, daha sonra terkib olunmamış makamlara girdi bütün gayba imam oldu. Biz gaybı görüp îmân edince onun imamlığını kabul ediyoruz. Maddî olarak aldığımızda, şekli olarak imamlık yapıyor, mânâ olarak aldığımızda mânâ olarak imamlık ediyor. İkisini birleştirdiğimiz zaman da bize mîrâcımızı yaptırmış oluyor.*
>
> *Akıl ile kılınan namaz sadece namazın şeklini öğrenmek içindir. Madde ve mânâ ile kılınan namaz nerede? Sırf madde ile kılınan namaz nerede?*[250]

REKÂTLAR-CELÂL / CEMÂL

Sabah namazının birinci rekâtı, celâl mertebesine, ikinci rekâtı cemâl mertebesine işarettir, bu remzin *(kapalı söyleyiş)* aksi vârid değildir. Böylece iki rekâtın toplamının birliği, kendisinde bu iki mertebenin toplandığı kemâl-i zâtiye işarettir.

250 Derleyenin Notu.

Akşam namazı, sabah namazının aksidir. Çünkü ahadiyyet-i câmiadan onda gizli olan bunda açıktır. Birinci rekât celâle, ikincisi cemâle, üçüncüsü ise kemâl-i câmi'a *(âlemin kemâli)* işarettir.

Yatsı namazı dört rekâtıyla, Lâ-Taayyün'e ve gecenin vücûdu için bilkuvve *(tasavvurda, fiil mertebesine varmadan)* celâl mertebesinde; zât, esmâ, sıfât ve ef'âl *(fiil)* olarak dört taayyüne işarettir.

Öğle namazı, dört rekâtı ile, gündüzün vücûdu için bilfiil *(fiili olarak)* cemâl-i ilâhî mertebesinde aynı dört taayyüne işarettir.

İkindi namazı, dört rekâtı ile, bu vakitte başkalaşma *(teğayyür)* olduğu için bilfiil cemâl-i kevnîye *(yaradılışa ait cemâl)* işarettir.

Bu takrirden, vakitlerin belirlenme sırrı da anlaşılmış oldu; geçen beyitte başka ve latif bir şekilde zikrettim, hatırla.

Farzlar hakkânî vücûda, vâcipler en seçkin halk vücûduna, sünnetler seçkin halk vücûduna, müstehaplar *(yapılması sevaplı iş)* umûmî halk vücûduna işârettir. Vücûd da ya vücûd-i vâcip *(zorunlu varlık)*, ya da vücûd-i mümkindir *(mümkün varlık)*. Farzlar kendisine şükür olsun için, birinci vücûda mukabele olarak farz kılındı. Nâfileler, ikinci vücûd karşılığında, ona şükür olarak konuldu. Zîrâ onların her biri nîmet içre nîmettir.

> *Sabah namazının ilk rekâtı lâ-taayyün yani ahadiyyet, birlik, celâl, gece demektir. İkinci rekâtı ise, taayyün, gündüz ve cemâl demektir. Bu iki rekâtın birliği zâttaki kemâle işarettir.*
> *Akşam namazının birinci rekâtı cemâle, ikincisi celâle, üçüncüsü ise toplu kemâle işarettir (kemâl-i câmia).*
> *Yatsı namazı, dört rekâtıyla la-tayyüne, celâle, geceye ve celâl mertebesinde zât, isim, sıfat ve fiil olmak üzere dört tayyüne işaret eder.*
> *Öğle namazı cemâl-i ilâhî içinde dört tayyüne işarettir.*
> *İkindi namazı dört rekâtı ile yaradılışın cemâline işarettir.*

Farzlar Hakkânî vücûda, sünnetler seçkin halk vücûduna, müstehablar (sevilmiş, sevap olduğu bilinen iş) umûmî halk vücûduna işarettir.[251]

NÂFİLE NAMAZLAR

Kim nâfileleri çoğaltmayı bilirse, halkî vücûdlar için nihâyet yoktur, çünkü halk kesret kısmındandır. Hakk ise vahdet kabîlindendir. Bu sebeple nâfilelerin aksine farzlar, sınırlı olarak geldi. Kim ki nâfileleri dar tutarsa, kendine câhillik etmiş olur. Zîrâ o, kendi vücûd-i imkânîsini ve daireyi genişletmesi icab ettiğini bilseydi, işi sınırlı tutmazdı. Nitekim Peygamber (a.s.) sınırlı tutmamıştır. O, bazı nâfileleri tayin etmiş; bazılarının tâyinini de, Allah katındaki mertebelerine işâret olarak ve tâzim *(saygı gösterme, ikram etme)* için, halîfelerine bırakmıştır. Nitekim şöyle buyurur: "*Benim sünnetime ve benden sonra hulafâ-i râşidînin (ilk dört halîfe) sünnetine dikkat ediniz.*"[252] Bunlardan bazısı da mutlaka ashâb *(sahâbeler)* içindir. Nitekim şöyle buyurur: "*Ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyete erişirsiniz.*"[253] Bir kısmı da âhir zamana kadar gelecek mü'minler içindir. Peygamber'imiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.*"[254] İsmini bildiğin ve bilmediğin bütün nâfileler buna dâhildir.

Regâib, Bereât, Kadir gecesi namazı, vb. gibi bilinenleri ele alalım. Bunlar en azından meşâyih-i kibârın *(büyük şeyhler, pîrler)* iyi gördükleri, benimseyip yapageldikleri şeylerdir. Ş bunlar yanlış olsaydı, îkaz edilirlerdi. Onlar zâhirci müctehidden *(İctihâd eden, ihtiyaç hâsıl olduğunda ve hadislerden hüküm çıkaranbüyük İslâm âlimleri)* daha aşağı değildirler. Müctehid ekseriya, yanılan aklın rehberliğinde hareket ettiği hâlde, gâlip ihtimalle hatâya düşmemektedir. Dâima isâbetli bir keşfin rehberliğinde yürü-

251 Derleyenin Notu.
252 Tirmizî, İlm, 16.
253 Keşfü'l-Hafâ, c. I, s.147.
254 Ahmed b. Hanbel, c.I, s.379.

yen bâtın müctehidini ne zannediyorsun! Bizim sözümüz, başkalarının değil, kâmillerin keşfi *(gizli olanı ortaya çıkarma)* hakkındadır. Bunun için biz haber-i mütekaddimde İslâm'ı, kâmil İslâm'a ilhak ediyoruz. Kâmil Müslümanlık; zâhiri şerîat, bâtını hakîkat olan Müslümanlıktır. Bu zümrenin görüşü, keşfe dayanan bir görüştür, Allah'tan vâsıtasız olarak alınmıştır; Allah katında ve bu keşif sahibine mülâkî *(yüz yüze gelen, buluşan, kavuşan)* olanlar nezdinde, sahih keşifte olsun, sahih îtikadda olsun, güzel bulunmuştur.

Hadîs imamlarının durumu tuhaftır. Dediklerine göre, isnâd ricâlinden *(Peygamberimiz (s.a.s.)'in sözlerini sırası ile kimlerden nakledildiğini bildirenler)* hiçbir râvî *(hadîs nakleden)* yoktur ki, bir hatâsı mümkün olmasın. Bu durumda, müsned *(bir hadîsin senedinin hiçbir kopukluk olmadan Hz. Peygamber'e ulaşması)* ve merfû *(bir hadîsin senedinin tâbiînden olan râvisinin Sahâbeden olan râvîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyet etmesi)* da olsa nakledilen şeye nasıl güvenilir? İş keşif konusuna döndüğü vakit; onlar, Allah'dan vâsıtasız olarak alışı kabul ediyorlar, aksi hâlde felsefecilerden olurlardı. Buna rağmen, kâmil kulları üzerine, Allah'ın geniş rahmetini menetmek istiyorlar ve kendi koydukları zâhirî şeylere muhâlif olan bütün hâllerinde onların hatalı olduklarını ileri sürüyorlar. Maamâfîh, hakîkatte muhâlefet de söz konusu değildir. Zîrâ şerîatın reddettiği her hakîkat, ilhâd *(dinsizlik, îmânsızlık)* ve zındıklıktır *(şirk)*. Ümmetin ululârını, bu gibi korkunç hâle nisbet etmeleri onlara nasıl yakışır? Onlar ki, arşı omuzlarında ve sırtlarında taşırlar, seleflerinden *(önceki)* kendilerine bir miras olmak üzere, Levh-i mahfûz'u okurlar ve işi ona göre muayene ederler *(âşikâre görmek)*, şârî' (Allah) üzerine yalan isnâd ve nisbetinden korkarlar.

Biz, onların hayatları boyunca aldıklarını almaktan geri kalmayacağız ve yaptıklarını işlemekte tereddüt etmeyeceğiz. Onlar,

Allah'ın kendilerine merhamet edeceği kimselerdir. Onların kapılarının eşiğine tutunan ve hayırlı takipçilerinden olmaya çalışan da rahmet bulur. Onlar, ricâl *(ileri gelenler)* ve dayanaktırlar. Onlar zuhûrda, felek güneşinin zuhûru gibidirler. Parıltı ve siyahlık âlemine giren her şey, onların ilimleri ile ayaktadır. Allah'ım, bizi dünya ve âhirette onlarla birlikte cem' et! Onların zâhir ve bâtın bereketlerinden bize bol bol ver! Sancakları yükseldiği gün bizi onların ecirlerinden *(karşılık)* mahrum etme. Bizi onlarla karşılaşmaya muvaffak kıl! Onlar rızâ sahibidirler ve kabul edicidirler.

NAMAZ VAKİTLERİ

Vakit, ya sevgi vakti veya buğz *(nefret)* vakti olur. Birincinin sahipleri, ezelî ve ebedî olarak namazlarına devâm edenlerdir. Ezelî olarak, dedim, çünkü vücûdî tecellî sahasının nûru amâ-i ehadî *(ahadiyyet)* karanlığından doğup, esmâ-i ilâhîyye "*Küntü kenzen mahfiyyen*" *(Ben gizli bir hazine idim...)* mertebesinden fetk ve retkı *(yarılıp bitişme)* teneffüs edince onlar, Hakîkat-i Muhammediyye mescidinde âlem-i ervâhda *(ruhlar âlemi)* sabah namazını kıldılar. Hazret-i Ahadiyyete müteveccih olarak *(yönelerek)*, bu nûru âlem-i misâlde parlak bir şekilde doğduruncaya kadar namaz kılmaya devâm ederler de öğle namazını orada edâ ederler. Çünkü onlar bu âlemde, daha önce zuhûr etmedikleri garip bir tecellî sûretiyle zuhûr etmişlerdir. Kezâ teneffüsleri ziyâdeleşmiş, parlaklıkları artmış ve üzerlerinde sıfât-ı ilâhîyye libâsı *(elbise)* görünmüştür. Bu elbise onların süsüdür. Nitekim Hakk Teâlâ *"Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin."* (A'râf, 31), buyurur.

Onların namazdaki elbisesi, âlem-i ervâhda zât libası, âlem-i misâlde sıfatlar libasıdır. Nefsin tuzağı ve şeytanın vesvesesinden emin olarak, cisimler âleminde beşerin ikindi vakti girinceye kadar namazlarına devâm ederler. Orada ikindi namazını kılarlar ve fenâ âlemine girmeye başlarlar. Çünkü ikindi ile

akşam arasında vakit, değişme ve zâhirin bâtına inkılâb etme *(bir hâlden bir hâle geçme)* zamanıdır. Namazlarına akşam vakti girinceye kadar devâm ederler. Akşam, ebed zamanlarının başı ve ebedîn ezelle karşılaşmasıdır. Aksi yönden akşam, onlardan fenâ tecellîsinin batması, bekā ve istitâr *(örtünme)* tecellîsinin zuhûrudur. O vakitte akşam namazını kılarlar, bu ilk bekādır. Bu hâl üzre yatsıya kadar devâm ederler. Yatsı, ikinci bekā ve zahmet perdesine değil de, rahmet perdesine gizlenmenin vukû bulması vaktidir. Zahmet ise vâsıl olmayan içindir. O vakitte yatsı namazını kılarlar; vücûd üzüntüsünü, urûc *(çıkış, yükselme)* ve nüzûl *(iniş)* meşakkatini *(zahmet)* geride bırakıp râhata kavuşurlar. Allah'dan ve onun müşâhedesinden gayriye gözlerini kapayıp, daimî ve ebedî bir uykuya dalarlar. Her ne kadar halkı görürlerse de bekālarında temkin üzeredirler. Halkı da Hakk olarak görürler ki burası tahkîk'in *(hakîkatin delilleriyle bilinmesi)* gerçekleşmesinden önce ayak kaydıracak bir durumdur. Artık Rab onlara ebedîyyen gizli değildir. Onlar, bazen zât güneşinin nûru ile, bazen de sıfatlar ay'ının ışığı ile birliktedirler. İki nûr arasında gidip gelmeye devâm ederler. Onlar, "Ev Ednâ" gerçeğinde "Kābe Kavseyn" ehlidirler.

Buna "Dâimî Tecellî mertebesi de denir. Öyle ki, ondan sonra asla perde yoktur; belki cem' makamına ve ebedlerin ebedîne kadar tavırdan tavra inkişâfın *(gizli sırların blinmesi)* artması söz konusudur. Allah'ım, bizi hakîkî bekā hayatı sahiplerinden kıl! Onların kabirlerde cesedleri kokmaz ve kötü kimselerde olduğu gibi, bedenleri bozulup dağılmaz. Çünkü kudsî ruhlarının bereketi bedenlerine sir eder. Böylece, ruhlar gibi bedenler de bozulma ve kokuşma kabul etmez hâle gelir. Ruhları ve bedenlerinde onların şanlarını yücelten ve bulundukları her yerde derecelerini yüksek kılan Allah'ı tesbîh ederim.

Buğz *(nefret, sevgisizlik)* ehline gelince; kahır celâl ve gazap tortusu ile sarhoşluklarından dolayı vakitleri bilemezler ve

maddî haşr gününde Allah kendilerini uyandırıncaya kadar bu hâl üzre devâm ederler. Böyleleri için, bir gün elli sene gibi olur. Bunun sırrını evvelki bahisleri hatırlayan bilir. Onlar, bu hâl üzere devâm ederler ve cehennemdedirler. Kendilerine kahrî ânın yayılması zâhir olur. Cennet ehline lutfî ânın yayılması da böyledir. Onun için *"Onlar orada ebedîdirler"* (Bakara, 39), buyurur. Allah'dan, gazap ve celâlinden emin kılınmasını dileriz.

Namazın dâimîsi makbûldur. Vücûdî tecellînin nûru, ahadiyyet karanlığından doğup yaradılışta ilâhî sıfatlarla ortaya çıktığında Hz. Muhammed'in hakîkatinde, âlem-i ervâhta (ruhlar âlemi) sabah namazı kılınır. Ve bu namaz, Hakîkat-i Muhammedî'nin tam tecellîsi olan öğlen namazına kadar devâm eder. İşte bu anda insanlar Allah'ın ilâhî sıfatlarının elbiselerine bürünmüş olarak görünürler. "Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin." (A'râf, 31) Bu elbise, âlemi ervâh'ta zât, âlem-i misâlde sıfatlar olarak zuhûr eder ve bizi nefis ve şeytandan uzak tutar. Bu namaz ikindi namazına kadar devâm eder ve fenâ âlemine girmeye başlanır. Bu yokluk, dışın içe tekamülü hâli akşam namazına kadar devâm eder. Akşam namazında, fenâ, yokluk, hiçlik tecellîsinin batıp bekā kulluk, (Allah'la var olmak ve tekrar kulluğa dönüş) tecellîsi başlar. Bu da yatsıya kadar devâm eder

İkinci bekā olan yatsı, rahmet perdesiyle gizlenmeyi anlatır Allah'tan gayrıya karşı uykuya dalınır. Böylece, zât güneşinin nûru ya da sıfatlar ayının ışığı ile aydınlanan insan, "kābe kavseyn" (iki yay kadar; Peygamberimizin mîracda Allah'a yakınlığının ifadesi) ehlidir. Buna dâimî tecellî denir. [255]

255 Derleyenin Notu.

Dördüncü soru:
Her salât kim rek'ati üç ola yâhut dört ola
Ol salât içre iki kerre bu oturmak nedir?
-Üç ve dört rekâtlı namazlarda iki defa oturmanın hikmeti nedir?

CEVAP:
Evvelce belirtildiği gibi, namazda asıl olan, celâl ve cemâle işaret olmak üzere iki defa iki rekât kılmaktır. Peygamber (a.s.) bir rekât olarak kılmayı yasaklamıştır.[256] Çünkü namaz, sıfatlar âleminin hükümlerindendir. Bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.), "*Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi.*"[257] derken, bu üçün içine namazı da koymuştur. Namaz, huzur-u kalb *(kalp huzuru)* ve teveccühe *(yönelme)* olduğu kadar, uzuvların hareketine de muhtaç olan bir ibâdettir. Şu hâlde o, iki taraflıdır. Sıfatların manâsı budur. Çünkü sıfat, zât ile kāimdir. İtibârî olarak onlar ikidir. Görmez misin, çekirdek yerin altına gömülünce, çıkarıldığı vakit ancak iki parçalı olarak çıkarılıyor. Bu parçalardan biri zâta, öteki sıfata işârettir. Sonra, fiillere ve eserlere işâret olmak üzere dallar hâsıl olur, daha sonra neticeler ve maksatlara işâreten meyve meydâna gelir; nihâyet ebedîn ezele, zâhirin bâtına, sonun evvele dönmesine uygun olarak iş, başlangıca döner. İki rekât da, neticede bir oluyorsa da şekil olarak, zikredildiği gibi takdir olunmuştur.

NAMAZIN RÜKÛLARI
İnsan ruhu, unsur ve madde âlemi olan tâbîî âleme inişinde önce nebât, sonra hayvan, sonra da insan sırrı ile deverân etmiştir. Namaz ilk mebde *(başlangıç)* ve aslî meâda *(varılacak yer)* dönüş ve urûctur *(yükselme)*. Taayyün-i insânînin *(insanın meydana çıkması)* izâlesine *(ortadan kaldırmak)* işaret olarak evvelâ

256 Buna "büteyra" denir. Bkz: İbnü'l-Esir, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, Kahire, 1965, c.I, s.93; İbn Mâce, İkāmetü's-Salâh, s.116.
257 Ahmed b. Hanbel, c.III, s.128, 199; Nesâî, *Sünen*, c.VII, s.58-60.

kıyâm farz kılındı. O, daha sonra belirlenmekle beraber yükselişte öncedir. Taayyün-i hayvânînin izâlesine işâret olmak üzere, rükû ikinci sırada farz kılındı. Taayyün-i nebâtînin *(bitkinin meydana çıkması)* izâlesine işaret olmak üzere, secde üçüncü sırada farz oldu. Bu arada namaz kılanın, Allah'la kendisi arasındaki perdelerin en büyüğü olan taayyünât-ı kevniyyeden *(oluşun âlemlerin meydana çıkması)* fenâ bulması gerçekleşmiş olur. Sonra onun rûhu basit unsurlar ve tabiat âlemi olan âlem-i latîfe yükselir. Sonra daha da lâtif olana ki, orası ruhlar âlemidir. Daha sonra sırrı ile ondan da lâtif olarak yükselir. Orası da ilim ve şuûn âlemidir. Bu âlem, taayyünât şeklinde âlem-i nâsutta son buluncaya kadar inişte özel cismâni taayyünü sırasında başlangıç yeridir. Seyir, bu gayeye ulaştığı ve yükseliş bu sona vardığı vakit, Bistâmî (k.s.) gibi bazıları burada kalır. Bazıları da geri döner, böylesi daha mükemmeldir. Çünkü dönüşü, kendi nefsini kemâle erdirmek içinse bunda gerekli bir fayda vardır. Şâyet başkasını kemâle erdirmek içinse, bunda müteaddit *(birçok)* hayır vardır. Bütün peygamberler ve evliyânın kâmilleri (a.s.) bu hâl üzeredirler. Bu dönüşe, fenâ durağında durmakla fayda hâsıl etmediği vakit bekāya dönüş denir. Burası, şeydâ *(tutkun, dîvâne)*, yüce nefislerin idaresi ile ilgisi olmayan meleklerin mertebesidir.

> *Tekâmül edebilmek için önce kıyâmda olmak lâzım. Yani ikilik gerekiyor. Huzurda vücûdumuzla ayaktayız. Hayvânî sıfatlarımızı yok etmek için rükûda duruyoruz. Önce mânâmızla vardık, sonra vücud giydik. Allah'ın huzuruna duruşta önce insan taayyün ediyor, fakat insanın içinde hayvânî vasıflar var. Bu hayvânî vasıfları hissettiğimiz anda onlardan kurtulabilmek için rükûya varıyoruz. Nebâtî sıfatlar her şeyleri ile Allah'a biat etmelerine rağmen içimizde fazlalık oluşturan sıfatlardır. Nebâti sıfatlar vücûda bağlı isteklerdir. Allah bunu haram kılmamış, bir edebsizlik, saygısızlık yok. Meselâ vücud kendili-*

ğinden çalışıyor, yemek yiyor, tuvalete gidiyoruz. Bunların hükmü bile bizi Allah'tan uzaklaştırıyor. Secde bu vasıfları da yok etme hâlidir.

Rükû: Vücûdumuz içinde harama temâyülü olan hayvânî vasıflardır.

Ayaktayken bütün vücûdumuz, isteklerimiz ve hayvânî vasıflarımızla varız. Rükûda hayvânî vasıflarımızı teslim ettik, secdede ise "yaradılışımızla ilgili her türlü kaydımızı sana doğru yönlendiriyoruz" dedik. Fenâ bulduk. Ruhumuz âşikâr oldu, gayba yükseldi.

Kendi içinde yaradılışın tersine yükselme var. Secde ederek mânâ âlemine yükseldik, insân-ı kâmil hep secdededir. Buradan ruhlar âlemine oradan da sırra latifin latifine yükseldik. Vahdâniyete yükseldik ve ikilik kalktı. Burası ilim âlemidir. Çokluğu gördüğümüz hâlde çokluktaki birliği de görüyoruz. Geldiğimiz son nokta bizim başlangıcımız oluyor. "Kâbe kavseyn" gibi yani yayın iki ucunun yaklaşması gibi.

Bâyezîd Bestâmî burada kalır demek; kendi sırrına erişiyor yani, fenâ demektir. Ama sırrın sırrına geçemiyor ki bu bekādır. Bir insanın gelebileceği en yüksek nokta kendi içinde Allah'ı bulmak değil mi? Bazısı kendi içindeki Allah'tan Allah'ın sonsuzluğuna geçiyor. [258]

FENÂ-BEKĀ

Bekānın bir takım mertebeleri vardır. Birinci ka'de *(namazda oturuş)*, ilk bekāya işaret eder. Sabah namazının ki bir tanedir. Çünkü bu namaz, zât makamında celâl âlemine işâret olan geceye bitişiktir. Yani geceye yakınlığı, bu ka'denin bir olmasını gerektirir. Çünkü bekānın ilk anları, fenâ ile karışmaktan hâlî olmaz. İşâret yoluyla ihtiyaç olmaması maksadıyla orada bekānın kuvvet ve temkîni bulunmaz.

258 Derleyenin Notu.

Fenâ âleminden her uzaklaşışta, bekā kuvvet ve şiddet bulur. Bekāda tam bir şekilde yerleşme olduğu ve zâtın "Ev Ednâ" *(..yahut daha yakın..)* sırrı, sıfatların "Kābe Kavseyn"i *(iki yay kadar...)* sûretinde zuhûr ettiği vakit, böylesinin hâli ikinci bekā olur. Bundan dolayıdır ki, gündüzün zuhûru, şiddetli ve sıfatlar âleminin eserleri kuvvetli olduğundan öğle namazı dört rekât ve iki ka'deli olarak farz kılınmıştır. Onlardan birincisi ilk bekāya, ikincisi ikinci bekāya işarettir. Akşam namazında da iki ka'de emredilmiştir. Çünkü akşam sabahın tafsîlidir, ondaki kemâl kuvveti bilfiil *(fiilen)* akşam namazında zâhir olur. Ayrıca üç rekât, kendilerine sabahın iki rekâtında işâret edilen celâl ve cemâl'in toplandığı kemâle işarettir. Bu taaddüt, mertebeler arasındaki imtiyazın *(diğerlerinden ayrılmak)* tafsîli içindir. Aksi hâlde kalb, içine ancak bir teveccüh alabilirdi. Bunun için Yüce Allah şöyle buyurur: *"Allah, insanın içine iki kalb koymamıştır."* (Ahzâb, 4). Eğer insanın iki kalbi olsaydı, bir rekâtlı namazdan men edilmezdi. Çünkü o takdirde, her bir kalb için biri ötekine eklensin veya eklenmesin, birer rekât olurdu.

Kuûd ve bekā tamamlandığı vakit, fânî-bâkî olan imam iki yerin ehline selâm verir. Yani, cennet ehline bekā ve selâmeti bildirir, cehennem ehline de fenâyı ve orada selâmete ereceklerini bildirir. Cennet ehlinin selâmeti ruh ve cisimle birliktedir. Cehennem ehlinin selâmeti, sadece ruh ve sır iledir. Onlar, cismânî, hatta rûhânî olarak ebedîyyen azab görürler. Zîrâ cisim ve ruhun her ikisi de mahlûktur. Cehennem ehlinin cisimleri için ve ruhları için selâmet yoktur. Bu husus ayakların kaydığı yerlerdendir, anlaşılması ve tadılması, ancak doğru, açık ve kuvvetli keşif ile mümkün olur. İşin nihâyeti şu ki, mutlaka ancak Allah'a döneceklerdir. Allah Teâlâ ise selâmete kavuşturucudur. Allah'ın *"Rahmetim gazabımı geçti"*[259] sözü buna işarettir. Gazabın taalluku *(bağlılık, alakalı oluş)* ârızî *(zâtî olmayıp sonradan zuhûr eden, geçici)*, rahmetin taaluku zâtîdir. Zâtî olan, ârızî ile zâil olmaz.

259 Buhârî, Tevhid, 15, c.VIII, s.18; Müslim, Tevbe, 4, c. VIII, s.95.

Her ne kadar Allah'ın sıfatlarının kendisine takdim ve tehiri söz konusu olmazsa da, burada rahmet önce zikredilmiştir. İyi anla ve senin için ezel sırrının ebed aynasında celâl sûretinde değil, fakat cemâl sûretinde zâhir olmasına çalış. Aksi hâlde hâlin yıllarca kahır olup kalır.

Sabah namazının kulluğa dönüşü ilk bekā olarak adlandırılır. Bu bekā, fenâya yakın bir bekā hatta fenâ ile karışmış bir bekā olmasından dolayı ilk bekā adını alır. Bekā eğer fenâdan uzaklaşmışsa ve "kābe kavseyn ev ednâ" sırrıyla tecellî etmişse ikinci bekā olur ki, öğle namazı bu mânâya işarettir.

Ancak akşam namazında da ikinci bekā vardır.Çünkü sabah namazında bilkuvve olan kemâl, akşam namazında bilfiil olarak zâhir olur.

"Allah insanın içine iki kalp koymamıştır".

Kalp birden fazla olsaydı, bu kalp birinci bekāyı anlamak için, bu kalp ikinci bekāyı anlamak için gibi tafsîllendirecektik. Ama kalp tek olunca idrâki de tektir. Biz ancak namazda herşeyi idrâk edebilecek seviyeye çıkarsak, kalp namazı tam mânâsıyla kılarsa, her şeyin idrâki onda gelişebilir. Kalp nedir? Kalp, Allah'ın vücuttaki zuhûr ettiği yerdir. Çünkü Ruh Allah'ın emridir, kalp ise kendi hakîkatimizi bilmek için Allah'ın nûrla tecellîsiyle tenezzül ettiği ve kendi mânâsını âşikâr ettiği yerdir. İdrâk kalptir. Kalbî idrâk vardır. Kim ki aklî idrâke kalkar yanlışa gider. Eğer kalp nûrlanmadan önce idrâke kalkarsa o da yanlışa gider. Kalbi daha nûrlu birine yani mürşide soruyoruz.

Şimdi selâm faslına geldik. Fenâdan bekāya erdik eğer hep fenâda kalsak secdede kalırdık. Ama secde sonrasında oturuyoruz. Bekāya yani ikiliğe döndük. Bu dönüşte bizden okuyan Allah oluyor. Bu ikilik içerisinde imam iki yerin ehline selâm verir demek, zâta da sıfâta da selâm veriyor

demektir. Cehennem ehline dönüp "bir an önce nefsinin kötü huylarını ver, fenâya er, cennete kavuş" diyoruz. Cennet ehline; fenâdaki kişiye ise diyoruz ki "sen burada kalma bekāya geç", ki o da halka hizmettir.[260]

AŞK ATEŞİ

Ben cehennem ateşini şiddetli olarak tavsîf *(vasıflandırma)* ettim. O, dünyadaki aşkın sûretidir. Aşkın kuvvetli olduğu her durumda yanma ziyâdeleşir ve matlûba *(talep edilen)* ulaştıran küllî fenâ hâsıl olur. Dünyada bu aşkın ateşiyle yanan kimse için âhirette cehennem ateşiyle yanmaya ihtiyaç yoktur. Zîrâ aşk ateşi cehennem ateşinden şiddetlidir. Bu sebeple, şâyet cehennem azablandırılacak olsaydı, muhabbet ve aşk ateşiyle azab edilirdi. Fakat aşk insana mahsus olduğu için, böyle bir azablandırma olmaz. Buradan da insanın ve meleğin kemâlinin son noktası anlaşılmış olur. İnsanı topraktan yaratıp da, sevgililerin en değerlisi kılan Allah'ı tesbîh ederim.

Namazın selâmlarında, başka bir işaret vardır: Namaz kılan, vuslat ve cem'in ancak tevhîd ile olacağına işâret olmak üzere, namaza tekbîrle girer; ayrılık ve fark'ın ikilikle olacağına işâreten namazdan iki selâmla çıkar. Tevhide girdiği vakit, vuslat âlemine girmiş olur. Buradan, namazın maddî şekli ile elde edilen manevî mîrâcın değeri anlaşılmış olur. Bunun için Peygamber (a.s.), dâimî mîrâcda olmasına rağmen, "*Bizi rahatlat ey Bilâl*"[261] buyurmuştur.

Lâkin mîrâcdan mîrâca fark vardır. Nitekim mutlak tecellî ile mukayyed *(kayıtlı, sınırlı)* ve husûsî tecellî arasında da fark bulunûr. Allah'ın, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'a özel olarak tecellî ettiği söylenir. O, bu durumdaki mü'minlerin ilkidir. Bununla rü'yetin (*görme*) başlangıcına ulaştıran ilâhî ma'rifet *(Allah'ı tanıma, bilme)* kapısı açılır.

260 Derleyenin Notu.
261 Ebû Dâvud, Edeb, 86.

Peygamber'in dâimî namazda iken yine de "bizi namaza çağır ey Bilâl!" demesi, namazı şekliyle kılabilmek için teklikten ikiliğe dönebilmesidir.
Namazı dosdoğru kılarsak her namaz mîrâc ama mutlak değil, dâimî namaza kavuşana kadar sadece her namaz mîrâcdır.
Allah ve peygamber mîrâcda bir olursa, görmek için ikinci bir kişi gerekir ki o kişinin kıyâmeti kopsun. Mîrâc hâdisesinde bu rol Hz. Ebû Bekir'indir. Yani o kıyâmdadır ve görendir. Bu yüzden Hz. Ebû Bekir birçok mutasavvıfa göre; "kul huvallâhü ahad"ı görendir.[262]

MÎRÂC

Burada başka büyük bir sırr daha vardır: Peygamber (a.s.), mîrâcta iki defa ka'dede bulundu. Birisi, Rabbinin "Ey Muhammed dur, Rabbin salât ediyor" dediği sıradaki urûc *(çıkış)* hâletidir. Yani, yürümeği bırak, hareketten kesilip otur, zîrâ ilâhî hikmet inişi icap ediyor.

Öteki, Mûsâ (a.s.)'ın: Ey Muhammed! Dur, Rabbine dön ve O'ndan hafifletmesini iste, demesiyle Hz. Mûsâ'ya dönüşü sırasındaki nüzul hâletidir.

Birincisi fenâ kuûdü, ikincisi de bekā kuûdüdür. Birinci ikinciye eklendi de teaddüt *(kol kola girme, birbirini arkalama)* hâsıl oldu. Namaz, iki kuûdün sırrını içine alır durumdadır. Makam, birinin ötekine tatbiki sûretiyle ikisinin de sûretinin husûlünü gerektirir. Mânâsız lafız olmadığı gibi; herhangi bir sûret yoktur ki, bir hakîkatı bulunmamış olsun. En azından, bunlar birbirini te'kid *(pekiştirme, kuvvetlendirme)* eder.

Peygamber (a.s.)'i, altıncı semâda Hz. Mûsâ ile karşılaşması, tenezzülât'tan *(mekânını yukarıda aşağıya nakletmek)* geri kalanın beş olduğunu gösterir. Hatırla ve ganîmet bil (faydalan).

262 Derleyenin Notu.

Allah'ın tenezzülü namazdır. Biz namaz kılmazsak Allah bizde tenezzül etmiyor. Allah insana namazda hakîkatini açar. Hz. Peygamber mîrâc'da fenâya erdikten sonraiki bekâya ulaştığı için namazda iki kere oturulur. Birincisinde, Hadîs'te buyrulduğu gibi Mîrâc anında meleklerin "Ey Muhammed bekle Rabbin salât ediyor" buyurduğu hakîkattir. Bu, Hz. Muhammed'in kendi hakîkatinin kendi vücûduna doğru inişini (tenezzülünü) anlatır. Artık Allah'la beraber hareket etmektedir. İkilik kalkmıştır. Ondan sonra bu zevki tam mânâsıyla idrâk için 6. makamdaki Hz. Mûsâ ile karşılaşması ve Mûsâ'ya dönüş anındaki iniş (aklına ve ilmine geri dönüp idrâk etmeye çalışmasındaki iniş) ise ikinci oturmanın temsilidir. Bu makamdan sonrası da inişin 5. makamdaki tecellîsidir yani yaradılıştır. [263]

KA'DE

Bu makamın esrarındandır ki: İnsan, ömrü boyunca iki defa oturur. Birisi, vukûf yaşına ulaştığı vakit sûreten olur. İkinci oturuş, kemâlinin son noktasında vukûfu sırasında mânen olur. Nitekim Yüce Allah buyurur: *"Bildikten sonra bir şey bilmesin, diye"* (Nahl, 70).[264] Yani kemâl bakımından erzel-i ömre *(bunaklık)* ulaştığı vakit, orada durur, ilmi bilgisizlik hâlini alır, çocukluğa benzer bir hâle döner. Her başlangıç ve son, şekilce birbirine benzer. Görmüyor musun, Allah Teâlâ beşerin babası Âdem'i, babasız olarak yarattı? Âdem'in çocukları kemâl cihetiyle Îsâ ile son buldu; aynı şekilde o da babasızdır. Kezâ iş, Muhammed (a.s.) ile başladı, Muhammed el-Mehdî (r.a.) ile son buldu.

Her şeyi bilmek Âdem'in cennetteki ilk hâli, dünyaya inip de hiçbir şey bilmiyorum demek ikinci hâlidir. Her şeyi bil-

263 Derleyenin Notu.

264 Âyetin tamamının meâli şöyledir: *"Allah sizi yaratmıştır, sonra öldürecektir. İçinizden bir kısmı da ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken bilmez olurlar."*

mek birinci oturuş, bildiğin hiçbir şey olmadığını bilmek ikinci oturuştur.
Tekâmülün tamamlandığı nokta Hz. Îsâ'dır. İlk babasız doğan Hz. Âdem'dir. Tekrar zuhûru Hz. Îsâ'dır. (beşerin kemâli tam mîrâc'dır). Kâmil zuhûru Hz. Îsâ'dır. Burada âlem biter.
Peygamber'in Hz. Îsâ'dan farkı, vücûdî tecellîde Hz. Îsâ'da görünen bütün makamların bekāda âşikâr olmasıdır. Bu âşikârlık insân-ı kâmil ile devâm eder.[265]

KIYÂM

Bu makamın sırlarından biri de şudur: Her kıyâm meşakkatli *(zahmetli)* olur. Bunun için Allah gündüzü istek *(ibtiğâ)* zamanı kılmıştır. Her kuûd *(oturuş)*'da rahatlık vardır. Bunun için Allah, geceyi dinlenmeye tahsîs etmiştir. Kâmillerin bâtını için olanı hariç insana, dünyada rahatlık yoktur. Onlar, kalb ve kalıp itibarıyla âhirette rahat ederler. İnsân-ı kâmil, nüzûl *(iniş)* ve bekāsından dolayı, zâhiri itibarıyla avâmın *(halktan ilmi irfânı kıt olan)* belâlarına mâruzdur. Bu, onun ağyardan *(yabancılar)* gizlenme sebeplerinden biridir. Onun hâli, dünyâda mâkullerin *(akledilir)* hâline tâbîdir. Cennette ise, hâlleri kendilerine tâbîdir. Ta ki hastalanmasınlar, ihtiyarlamasınlar, dünya insanlarının belâları gibisine mâruz kalmasınlar. Çünkü insân-ı kâmil orada, zâhiren ve bâtınen mahfûzdur *(hıfzolunmuş, saklanmış)* ve selâmettedir. Gerisini ona göre kıyas et. Bu durum, Allah'ın fazlı ve nîmetidir, yüce şanını tâzim içindir.

Ehl-i dünya, dünyada iken O'nun yüce şânını bilseler, O'na hizmetten fazla olarak kulluk ederlerdi. Fakat Allah, şânını gizlemiş ve müteşâbihlerden *(Mânası açık olmayan ve Kur'ân-ı Kerîm'in ve hadîslerin mecâzî mânalara gelen ifadeleri)* kılmıştır. Bunu da te'villerin hakîkatlerine ve müteşâbihlerin sırlarına ulaşıncaya kadar muhkemlerle çalışmaları için yapmıştır.

265 Derleyenin Notu.

İnsân-ı kâmilin hakîkatine kadar gidersek ki o hakîkat Allah'tır, işte o zaman kulluk başlar ki o kulluk Allah'a edilmiş olur.

"Hem gidilen yol, hem varılacak nokta O'dur". Bunu anlarsak Allah'ın onda tecellî ettiğini anlarız. Ama sadece gidilecek yol olarak görürsek hizmet ederiz. Varılacak nokta olduğunu görürsek kulluk ederiz. [266]

Beşinci soru:
Gündüz ihfâ ile olmuşken kırâat fi's-salât
Cum'a ve ıydin salâtı içre olmamak nedir?
-Namazlarda kıraat gündüz gizli olduğu hâlde, Cuma ve bayramlarda cehri olmasının hikmeti nedir?

CEVAP:
Şüphesizdir ki, âriflere göre Kur'ân Allah Teâlâ'nın kelâmıdır, kelâmı da sıfatlarındandır. Sıfatların şânı gizlilik değil zuhûrdur. Zîrâ gizlilik, sıfatların değil zâtın özelliğidir. Aksi hâlde, isim ve sıfatların tecellîleri, yüce eserleri ile zuhûr etmezdi. Bu yüzden, İslâm'ın ilk zamanlarında, gece ve gündüz Kur'ân'ı cehri *(yüksek sesli)* olarak okurlardı. Fakat, Kureyş kâfirleri, işittikleri zaman Kur'ân hakkında ileri geri konuşur olunca, mü'minler gündüz okumaktan men edildi. Geceleyin aslı üzere cehrî okuma devâm etti. Zîrâ, düşmanlar gece uyuyorlardı, onlardan mü'minlere bir zarar gelmiyordu. Bu, o konuda şer'î bir sebeptir.

GÜNDÜZ VE GECE
Zevkî hikmete gelince: Gece, Zât sırrının mazharı olması dolayısıyla; sevenin, münâcât ve Allah'la birlikte konuşmak için ortaya çıkma zamânıdır. Gece, her ne kadar hakîkatte gizliliğin mazharı *(zuhûr yeri)* ise de, âriflere vâkî tecellîlere nisbet edilince zuhûrun mazharıdır. Onun için İsrâ hâdisesi geceleyin vukû bulmuştur.

266 Derleyenin Notu.

Cinsî münasebette asıl olan, geceleyin yapılmaktır. Bunun içindir ki, vuslat sırrının zuhûru ve ayrılık libâsı *(elbise)* ile gizlenmenin son bulmasına işâret olmak üzere, her kadın kocası ile ancak gece zifafta bulunûr. Gecede bir gizlilik ve nice zuhûr vardır.

Gündüze gelince, gerçi o, hakîkatte zuhûr yeridir. Fakat, sıfatlar perdesine nisbetle gizliliğin mazharıdır. Bunun için Allah fazlını ve uzun bir gölge gibi kâinâta yayılan geniş rahmetini istemek için, gündüzleri hareket hâlinde olmayı emretti. Buradan hareketle, gündüz, nûrânî hicâba *(örtüye)* işaret oldu. Bu, zulmânî örtüden sonra gelir. Zîrâ gündüz, geceden sonradır. Hadîs-i Şerîfte "*Hicâb nûrdur*" buyrulur.[267] Bu, birinci örtüye işarettir. Başka bir rivâyette "*Hicâb ateştir*", denir.[268] Bu da ikinci örtüye işarettir. Bunun tafsîli yetmiş bindir. Sâlik için örtüsüz olarak mutlak zâta ulaşıncaya kadar, hepsini kat etmek icab eder. Tabîat örtüsünün, örtülerin en büyüğü olduğu bilinir. Nur Hz. Âdem'in, ateş Hz. Havvâ'nın mertebesidir. Havvâ, tabîat mertebesine işarettir, ateş de böyledir. Âdem'e nisbetle zuhûrun şiddetinden dolayı, Havva ateş olarak tabir olunmuştur. Ateş, nura nisbetle şiddetlidir. Ateşin aslı nûrdur, fakat ateşte bulunan fazla bir vasıf, ikisini ayırmıştır. Ellerin dönüş yeri kürek kemiği ve kasık olduğu gibi, ateşin döneceği yer de nûrdur. Artık buradan anlaşılmıştır ki, gece için uygun düşen cehr *(açıktan ve yüksek sesle okumak)*, gündüz için ise ihfâ *(gizlemek)*'dır.

Evvelce işaret ettiğimiz gibi; bayram ve cuma, cem' ve vuslat âleminden haber vermekte bulunduğundan, bu namazlarda cehrî okumak vaz'olundu. Bu ikisi, insanların toplanması için cennetteki cem' makamına benzerler. Bu yüce makamda toplanmaları, izdivâc vaktine işâret olduğundan, gelinlerin yaptığı gibi, yeni elbiselerle süslenmek sünnet olmuştur.

Bütün bunlar havâssa *(seçkinler)* nisbetledir, dersen cevabı şöyle olur: Her durumda Allah'ın kendilerine gizli olmadığı daha seç-

267 İbn Mâce, Mukaddime, 13.
268 Müslim, Îmân, 79.

kinlere *(ehass)* gelince; cehr ve ihfâ *(açıklık ve gizlilik)* onlar için müsâvîdir. Zîrâ onlar, kelâm-ı nefsî mertebesinde cehr ve ihfânın mebdeine *(başlangıç)* ulaşmışlardır.

> *Gece beşer için gaflet, ârif için vuslattır. Onun için Îsrâ gece gerçekleşmiştir. Gündüz sıfatların âşikâr olup zâtın gizlendiği zamandır. Allah'ın fazlını rahmetini istemek için hareket hâlinde olmamız gerekir.*
> *İki türlü hicap vardır: 1. Nûrânî hicap 2. Zulmâni hicap. İnsan Allah'ın zâtına ulaşıncaya kadar iki hicâbı da tanır. Hz. Âdem'in makamı nûr ise Hz. Havvâ'da tecellî eden nûr, ateş gibi yakıcı oldu ve gündüzü temsil etti. Gece ise nûrun temsilidir. Ancak Cuma ve Bayram namazlarında gece gibi cem ve vuslat olduğundan açık olarak okumak emrolunmuştur. Allah'ın sevgilileri için ise açıklık ve gizlilik eşittir çünkü onlar için gece gündüz farkı kalmamıştır.* [269]

SİLSİLE-İ MERÂTİB

Ben derim ki, silsile-i merâtibe *(mertebeler zinciri)* ri lâzımdır, çünkü intizam böyle sağlanır. Nitekim, hakîkatte avâm havâssa, havâs da daha haslara tâbîdirler. Birinci durum cennet ehlinin hâli, ikincisi ise dünya ehlinin hâlidir. Nitekim, evvelce buna işâret etmiş ve şöyle demiştik: Hâslar, bütün zamanlara nisbetle bir makamda beklemezler. Kendilerine vâkî tecellî zamanlarının en değerlisi, gecenin fecre yakın kısmı, sonra ilk kuşluk vaktine kadar olan süredir. Bilâhare, inkişafta *(ilerleme, gizli sırların bilinmesi)* bazı zayıflamalar başlar ve genelde, ikindiye yakın zamana kadar gizlilik husûle gelir. Daha sonra yatsıya kadar hâl yenilenir. Bilâhare yatsıdan sonra gizlilik *(istitar)* yenilenir.

Bunlar gün içerisindeki farklılıklardır. Aylardaki farklılığı buna kıyas et. Yani bir günün çeşitli bölümleri, tecellî ve istitarda nasıl

269 Derleyenin Notu.

farklılık arzediyorsa, kezâ haftanın günlerinin birbirine nisbeti, bir günün vakitlerinin birbirine nisbeti gibidir. Aylar da böyledir, ehli olan anlar. Bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdîridir.

Zamanlar farklı olduğu gibi, mekânlar da farklıdır. Üç mescid[270] ve benzerleri, yeryüzünün başka bölgeleri gibi değildir. Hâllerin farklılığını da buna benzetebilirsin. Namaz hâli, tecellîde başka hâllerden daha kuvvetlidir. Peygamber (a.s.)'ın "*Bilâl bizi rahatlat*" sözü buna delildir. Yani biz, namaz dışında beşerî meşakkatler ve kevnî gizlilikle denenmekteyiz. Bizim için ancak namaz içinde rahatlık vardır. Namazın mânevî mîrâc olması dolayısıyla, gözlerden kevnî örtüler kalkar ve ilâhî âlemde tam inkişaf hâsıl olur. Bunun için namaz, gözün nûru ve sevinci kılınmıştır. Zîrâ insan, sevgiliyi gördüğü vakit üzüntüsü kalkar, kalbinde anlatılmaz neş'e ve ferahlık hâsıl olur. Ey arkadaş, eğer sen cem'a ve fenâsına ulaşmışsan, Kur'ân'ı cehrî olarak okuyabilirsin, bunun künhünü *(asıl, öz)* de ancak beyân ehli olan açıklayabilir. Çünkü o Allah kelâmıdır, Allah kelâmı kula nisbet edilmez. Ne de olsa o kuldur, kul ise yorgundur.

ENE'L-HAK

Kim "Ene'l-Hakk" *(Ben Hakk'ım)* derse, o, hüviyet mertebesinde Hakk'tır. Şâyet hüviyete işaret ederek "O Hakk'tır" derse Müslüman olmuş olur. Sonra, vahyi sana ulaşmadan Kur'ân hakkında acele etme! İhfâ *(gizlilik)* makamında cehr olmaz. Kalb hâli ve hakîkat mertebesi olan ihfâ tamamlandığı vakit cehr gelir. Cehr, lisânın hâlidir ve şerîat mertebesidir.

Bayramlarda cehrî ol (*cehr yap, açık ol*), onlar fenâ ve bekā bayramıdır. Ebû Yezîd ve benzeri cehrî oldu (*açık etti*). Şâyet başkası işi açık etseydi, parça parça doğrarlardı... Cumada da böyle yap. Cuma, özel haşrda kuvvelerin kalb makamında toplanmasıdır. *"Bugün hükümranlık kimindir? Gücü her şeye yeten tek Allah'ındır"* (Gāfir, 16), âyeti ile cumada da cehr yapılır *(açık edi-*

270 Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ.

lir). Bu, ihfânın kendisindeki cehr ve ibtânın *(gizlemenin)* kendisindeki ızhardır.

> *Bir insanın "Ene'l-Hakk" demesi, eğer gündüz vakti yani farkta ise günah, vuslatta ise sevaptır. Bayramlar ise fenâ ve bekâ olduğu için vuslat anıdır. Cuma ise kıyâmette vuslatı anlatır...*[271]

CUMA-BAYRAM

Cuma haftada bir kerre gelir. Hafta ile murâd edilen, Sünbüle burcunun deverânıdır. Cuma, yukarıda geçtiği gibi yedinci bindedir. Bayram, senede iki kerre gelir. Zîrâ oruçlu için iki ferahlık vardır. Bir ferahlık, iftar sırasında, bir ferahlık Rabbine kavuştuğu sıradadır. Seneden kastedilen, mutlak olarak ömrün senesidir. İftarın ferahlığına ilk bayramla işaret olunûr. Bu, tabiatın ferahlık duymasıdır. Bu, riyâzat ehlinin yolu olan dâimî imsak için hayatta bir defa olan ferahlıktır.

Kavuşma ferahlığına ikinci bayram ile işâret olunûr. Bu, rûhun ferahlık duymasıdır. Her ne kadar tecellîler çeşitli ise de, bu da şühûd *(şâhit olma, görme)* ehlinin yolu olan tecellîlerin devâmı için bir defa olan ferahlıktır. Bunun sırrı bayramın maddî yönü ile ilgilenenler için, ikinci bayramın zâhirinin haccın tamamlanmasına ve Kâbe'nin ziyaretine bağlı bulunmasıdır. Bâtın ise, bayramın manevî yönü ile ilgilenenler için, kalbî niyetin tamamlanmasına, bir olana rûhen teveccühe *(yönelme)*, sırrî olarak Zât'a meyletmeye ve fenânın son noktasına Ev'in sahibini ziyaret etmeye bağlıdır.

Ömür boyu oruç tutan bir tek defa iftar eder; o, maddî ferahlığın sebebidir. Sonra onun işi, fenâ sırasında, tabiattan ve onun formalitelerinden, manevî ferahlığının sebebi olan lika-i Rabbânîsine *(Rabbine kavuşma)* havâle olunûr.

271 Derleyenin Notu.

Buradan anlaşılır ki sâlik, tabiat makamında zikri açık yapar, bu ilk cehrdir. Sonra hakîkat makamında tebliği açık yapar, bu ikinci cehrdir. İnsanların bayramda bir araya gelmeleri; peygamberlerden sonra Allah'a herhangi bir huccet *(delil)* olmaması için Kur'ân'ı ve ahkâmı *(hükümler)* dinlemeleri bu husûsa delâlet eder. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hakk *"Sana buyrulanı açıkça ortaya koy!"* (Hıcr, 94), buyurur. Yani onu, asla bir kimseye benzemeyecek şekilde apaçık bir tarzda ortaya koy, demektir.

Bayramların belirlenmesi, onlardaki açık *(cehri)* okuma, Medine'de vukû buldu. Zîrâ Medine, açıklığı îcab ettiren bekâ makamıdır. Cuma da böyledir. Peygamber (a.s.), cumayı ilk olarak Kubâ yakınında Benî Sâlim'de kılmıştır. Burada fenâsı ve bekâsı olmayanın, sürûru olmayacağına bir işâret vardır. Böylesinin sürûru, ârızî bir işten dolayı ârızî bir sürûrdur, yakın zamanda yok olur gider.

Fenâ ve bekâ sahiplerinin sürûruna *(neşe, sevinç)* gelince, zâtî bir sebeple bizzat sürûrdur. Herhangi bir hâlle değişmez. Bu yüzden, havâss için tesellî ancak Allah Teâlâ'ya vuslattan sonra hâsıl olur.

Burada başka bir sır daha vardır: Cem'iyyet *(toplanma)* üçtür; fiiller makamında kalbin toplanması, sıfatlar makamında rûhun toplanması ve zât makamında sırrın toplanması. Bunların sayısı, iki bayramda cumanın sayısı kadardır. Sırrın cehrî, rûhânî kuvvetlerin işitmesi içindir. Ruhun cehri, kalbî kuvvelerin işitmesi içindir. Kalbin cehri, nefsânî kuvvelerin işitmesi içindir.

Nefs mertebesinde cehr yoktur. Nefs fark zümresinden olması dolayısıyla münferiddir. Münferid *(yalnız, tek)* olan, cehr ile ihfâ *(gizlilik)* arasında muhayyer *(seçilmesi serbest olan)* olmakla beraber, gece içindir. Fakat gündüze ait münferid böyle değildir. Bayramlar ve Cuma, ancak cemaat içindir ve cehr sadece onlara mahsustur. Allah'tan ihfâ ile dili köreltmesini, cehr ile uzatmasını niyâz ederiz. İyi bil!

Cuma, Cuma'dan Cuma'ya yedi tecellîsi olduğu için Peygamber'in tecellîsidir. Bayram ise senede iki kere gelir. İftarın ferahlığı ilk Bayram'dır. Tabiatın ferahlığı demektir. İkinci Bayram ruhun ferahlığıdır ki nefsin kurban edilmesidir. Aynı zamanda haccın yapılmasına ve Kâbe ziyaretine de bağlıdır. Yani, zâtı tavaf, evin sahibini ziyaret demektir. Buradan da anlaşılıyor ki tabiat makamında zikir açık yapılır. Hakîkat makamında ise tebliğ açık yapılır. Bayram namazları ve Cuma namazı ilk defa Medine'de kılınmıştır. Medine de bekā makamıdır.
Sırrın okuması, kendindeki rûhânî kuvvetlerin işitmesi içindir Ruhun okuması, kalbi kuvvetlerin işitmesi içindir, kalbin okuması nefsani kuvvetlerin işitmesi içindir. Nefs okuyamaz. Fark makamında olduğu için tektir.
Cehr (okuma) cemaat içinde olur. [272]

Altıncı soru:
Çün yakın ola kıyâmet mağribî olup şems
Kenz-i garba girip andan yine doğmak nedir?
-Kıyâmet yaklaştığı vakit, güneşin batıya geçip yine oradan doğmasının hikmeti nedir?

CEVAP:
Bu söz, kendinden önceki ve sonraki sorulara -ilgi dışı olması dolayısıyla- yabancıdır. Zikre konu olması, bahsi geçen namazların vaktini belirleyen güneş dolayısıyladır, denebilir.

KIYÂMETLER
Bil ki kıyâmet ya küçüktür, ya büyüktür. Büyük kıyâmet, ölenin görünüşüyle *(sûretiyle)* yok olmasıdır. Onun da bir takım şartları vardır. Güneşin batıdan doğması bunlardandır. Bu, İbrâhim

272 Derleyenin Notu.

(a.s.)'i Nemrud'a *Onu batıdan doğdur"* (Bakara, 258), sözünü tasdik içindir. Allah'ın, güneşi batıdan da doğudan da getirmeye gücü yeter.

Küçük kıyâmete gelince; tabiatın şehvetlerinden kesilmeyi; nefsin, arzularından; kalbin, ahlâkından; rûhun, ilimlerinden; sırrın, meyillerinden fânî olmasıdır. Ona küçük kıyâmet denmiştir. Çünkü görünüşte küçük âlem olan insanda vukû bulur. Onun da bir takım şartları vardır. Bundan öncekinin aksine, ruh güneşinin cesed mağribinden doğması gibi. Bundan önceki kalb-i a'lâ ufkunda idi. Güneşin nûru gibi, onun da nûru vardır. Fakat, güneşin nûru gibi o da kaybolan cinstendir. Onun nezdinde bulunan küllî fenâya yaklaşınca, nûr ve zulmet (karanlık) eşit olur, belki de nûr zulmete döner. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: *"Şüphesiz Allah halkı zulmet içinde yarattı..."*[273] Yani onları Âdem (yokluk) zulmetinde takdîr etti, sonra üzerlerine kendi nûrundan serpti. O, vücûd nûrudur, güneşin nûruna hayat verir de güneş doğar; aslında güneş ışıksızdır.

> *Cesed mağribinden (batı) doğuşu ile kastedilen şudur: Cesed, batı taraf gibi zulmânîdir (karanlık), nitekim ruh da doğu gibi nûrânîdir. "Doğu ve batı Allah'ındır" (Bakara, 115), âyeti ile buna işaret vardır. Güneş, ışıksız kalıp, cesedin zulmânî taayyününden (âşikâr olma, ortaya çıkmak) fânî olması gibi nûrânî taayyününden fânî kılınınca, ilk hâline döner ki o ilk hâlinde Allah, güneşi zulmette yaratmıştır, kendisi ne parıltı ne de siyahlık olmayan âlemdedir. Allah, güneşe zâtî olarak tecellî etti, böylece o nûrla doldu, sonra ondan kuvvelere, sonra uzuvlara taştı, nihâyet varlığın bütün parçaları nûrla doldu. Şu buna işârettir: "Yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlanır." (Zümer, 69). Peygamber (a.s.) da "Allah'ım beni nûr kıl!"*[274] *buyurur.*[275]

273 Tirmizî, Îmân, 18.
274 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, Hadis No:187.
275 Derleyenin Notu.

ÂDEM'E TECELLÎ

İlâhî tecellî ile birlikte rûhun hâli, kendisine ilk üflenişinde cesedin ruhla birlikteki hâli gibi olur. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: *"Allah Âdem'i yarattı ve ona tecellî etti."*[276] Yani ona ilk olarak ruh sûretinde, sonra bütün isim ve sıfatları ile hattâ zâtının nûru ile tecellî etti. Böylece Âdem, başka varlıkların aksine bütün bu tecellîlerin mazharı oldu. Tecellî menbaından *(kaynak)* herkes içeceği yeri bildi.[277] Kezâ insanlardan gayrisi mutlaka ruh menbaını bildi. Çünkü rûhun bir sûreti, bir de hakîkati vardır. Sûreti, zâhir ehlinin anladığı tarafı, hakîkati ise hakîkat ehlinin anladığı tarafıdır. Allah Teâlâ'nın şu sözü buna işarettir: *"O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsrâ, 44). Açıktır ki, Yüce Allah celâlî tecellîsinin sûreti ile, rûha kahrı ile muamele etmiş ve taayyünü (ortaya çıkma, âşikâr olma) izâle etmiştir. Böylece o, cesed mağribinden doğar olmuştur. Onun vücud âlemini aydınlatacak ışığı yoktur. Allah Teâlâ'nın *"tek ve kahredici"* (Gâfir, 16) sözü buna işârettir. Bu konuda düşünürsen, sana onun açık sırrı keşf olunûr.

GECE-GÜNEŞ

Bu hususta başka bir cevap daha vardır: Gece, zulmânî hicâbın *(perde)* taayyününe *(ortaya çıkma, âşikâr olma)* işaret olduğu gibi; güneş de nûrânî hicâbın taayyününe işârettir. Dâbbetü'l-arz, süflî ve hayvânî tabiatın sûretine; Deccal, nefsânî taayyünün misâline işârettir. Kıyâmet yaklaştığı sırada, zulmânî hicâbın galebesi ile durum değişir. Âlem, gece gibi iyice zulmânî (karanlık) olur. Tabiî süflî hâllerin zuhûru ile de insanlar, hayvanlar gibi olur. Kezâ nefsânî gâilelerin *(düşünce, dert, sıkıntı)* hücumu ile, bu zamanın şerîat ve hakîkat nûrundan uzak olması dolayısıyla, bedenlerin ruhlardan ayrılmasından sonra başkalaşması gibi, her şey bilinen şekillerinden başka hâle gelir. "Küçük fenâ"

276 Bursevî bu ifâdeye *Kitabün'n-Netîce*'de de yer verir. Bkz.Ali Namlı-İmdat Yavaş neşri, İstanbul, 1997, c. I, s. 351 ve c.II, s.97, 102, 308.

277 Bkz. Bakara, 60.

sayılan tâbiî ölümün vukûu sırasında tevbenin kabul olmaması gibi, o vakitte tevbe kabul olmaz.

Bu ümmetin ömrü, çoğunlukla 60 ile 70 arasındadır. Onun için bu hususa işâreten tevbe bâbı *(kapı)* senesiz olarak meydana çıktı. Bu bâb, güneşin batıdan doğma sırasına, yani ruhun cesedden ayrılma zamanına tâlik edilmiştir, kabul ve ikbal *(teveccüh, yönelme, kabul)* zamanı son buldu.

Bu makamın tahkîki: Güneşin doğudan doğması, Hz. Muhammed'in şerîatinin zâhiri ve bâtını ile bekāsına işârettir. O, idâre edici ilâhî ruhun sûretidir. Güneşin batıdan doğması, şerîatin hükmünün son bulmasına işarettir. Bu ise, bedenleri idare eden hayvânî rûhun sûretidir, özelliği beden mağribinden doğmaktır. Velhâsıl, hayvânî ruh beden mağribinden *(batı tarafından)* doğduğu vakit, kuvveleri ve uzuvları hükmü altına alır ve insanlar, hayvanlar gibi olur. Güneşin batıdan doğmasında da buna işâret vardır. O sırada hâl tersine döner, işler değişir, zâhirden bâtına intikāl eder. Mushaflar kalkar, kalplerden ilim yok olur. Geride sadece cehâlet ve hayvânî sıfatlar kalır. Allah bizi bundan korusun.

Yedinci soru:
Ziyâde tekbîrleri ıydin nedir hem idicek
Her birinde ellerini abdî kaldırmak nedir?
-Bayram namazındaki ziyâde tekbîrlerin ve o sırada elleri kaldırmanın hikmeti nedir?

CEVAP:
İnsanların Resûlullah (a.s.)'a karşı korku ve saygıları büyüktü. Çünkü o, ism-i â'zam'ın *(Allah'ın en büyük ismi. Onunla yapılan her dua kabul olur)* hakîkî olarak mazharı idi. Nitekim insanlar sultana karşı da korku ve saygı duyarlar. Zîrâ o, bu toplayıcı ismin sûretâ mazharıdır. Bunun için "*Sultan Allah'ın gölgesidir*"

denmiştir. Yani hakîkat-i ilâhiyyenin gölgesi demektir. Heybet ve celâl bakımından gölge, bu mevkide olursa, gölgenin sâhibi hakkında fikrin nedir?

BAYRAM TEKBÎRİNİN HİKMETİ

Devr-i saâdette insanlar, bayramlarda çeşitli kabîlelerden sayısız şekilde toplanırlar ve Peygamber (a.s.)'i görmek için tehâcümde *(birbirine hücum etmek, üşüşmek)* bulunûrlardı. Ona karşı oldukça ta'zimkâr *(hürmetkâr)* davranırlar, büyüklük ve ululuğu kendisine yöneltirlerdi. İşte bayram namazını ziyâde tekbîrlerle kılmak Peygamber (a.s.)'in emridir. Tekbîrlerin her biri, ululuğu kendi nefsinden nefyedip *(yok edip)*, Allah Teâlâ'ya yöneltmeye işarettir. Bunun için Hz. Peygamber (a.s.), İsrâ gecesinde Ahadiyyet makamına ulaşıp, Allah'a manen mülaki *(kavuşan)* olduğu vakit, kulluğu seçti; kıdemi *(öncesi olmayan)* hudûstan *(hadîs, sonradan olan)* ayırdı ve "Ben kulum, Allah'tan başka ilâh yoktur", dedi. Burada ârifler için büyük bir tedip *(edeplenme)* vardır.

Ziyâde tekbîrler konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır ve her birinin bir yönü vardır: Onlar peygamberin kalbinin itmi'nan *(kalpten ve gönülden inanma)* bulması içindir. Ziyâde altı tekbîrle itmi'nan bulup, orada durabilirdi. Bazen de makam, bundan fazlasını icab ettirir ve itmi'nan hâsıl oluncaya kadar ilâveye devâm eder; her birinde nefyi tahkîk ve manâyı tatbik için elleri kaldırırdı.

Elleri kaldırmak Lâ ilâhe yerinde, "Allâh-u Ekber" ise illallah yerindedir. Önce eller kaldırılır, sonra tekbîr alınır. Zîrâ kelime-i şahâdette nefy (Lâ ilâhe sözü), isbattan önce yer alır. İşin hakîkati şudur: Sağ el âhiretten, sol el dünyadan ibarettir; elleri kaldırmak ise dünya ve âhireti elden çıkarıp arka tarafa atmak ve her ikisinde de büyüklenmeyi yok etmekten ibarettir.

"Allâh-u Ekber" sözü; Azîz ve Hakîm olan, göklerde ve yerde ululuk kendine mahsus olan Allah için, ululuğu isbat etmek-

tir. Kezâ gözler de iki dünyaya işarettir. Sâlik her ikisine gözünü yumarsa, gayb tarafına basîreti açılır ve körlükten sonra görür hâle gelir.

Artık bu kadarla son verelim. İlahî sırlar sınırsızsa da, vaktin bundan fazlasına tahammülü yoktur. Sınırsız olanı sınırlamak cidden imkânsızdır, fakat ârif olana işâret kâfîdir. Zîrâ ârife nisbetle her kelime, manâlar mecmûası ve hakîkatler ambarıdır. Hakk Teâlâ şöyle buyurur: *"De ki, Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi."* (Kehf, 109). Yani Rabbimin kelimeleri tükenmez, onlar O'nun mâlûmatı ve takdîri dâhilinde olan şeylerdir. Denizler geniş ve ihâtalı *(kuşatıcı)* da olsalar, sonlu bir mürekkeb oldukları için tükenirler.

*

Bu satırlar takdir edilen gün, ay ve senede Yüce Varlığın, satırların en aşağısına indirdiği bir kalemle, mebrûr (makbûl) Hac için Ev'in yapılmasına yardım eden (İsmâil)'nin eliyle ortaya çıktı. Ve lillâhi'l-hamdü alâ abdihî ve's-salâtü alâ bed'ihî ve avdihî. [278]

"Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkalarına yardım için verirler."

İnfâk:

- "İnfâk", malın elden çıkarılması, harç ve sarf edilmesi demektir.[279]

- Arapça'da "infâk" ve "infâd" kelimeleri eş anlamlıdır. Ancak "infâd" kelimesinde farklı olarak, elinde var olan şeyi tümüyle harcamak ve hiçbir şey bırakmamak anlamı vardır. Hâlbuki "infâk" kelimesinde böyle bir anlam yoktur. Buradaki infâktan

278 Bu çalışmanın ilk yayımlandığı yer: Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara, 2003, sayı: 10, s.9- 43.

279 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.180.

maksat, farz olsun nâfile olsun, tüm hayır yollarına yapılan harcamadır. [280]

- İnfâk, farz ve nâfile olarak iki kısma ayrılır. Farz olanına zekât, nâfile olanına da sadaka denir. Nâfilenin farz olanı da bulunmaktadır.
  Bil ki; İnfâk'ın farz olanını yani zekâtı edâ etmekle, cimrilikten kurtulursun. Nâfileyi yani sadakayı edâ etmekle de, yüce derecelere ulaşarak kerem mertebesine hâiz olursun. Öyle ise; öncelikle cimri olmaktan kaçın! [281]

- Farz kısmı Allah'ın sınıflarını belirlediği ve belirli bir zaman ve ölçüye göre düzenlediği iken, gönüllü olan, herhangi bir şeye bağlı değildir. Çünkü gönüllü vermek, rubûbiyetin vergisidir ve dolayısıyla sınırlanmaz. Farz ise kulluğun vergisidir ve dolayısıyla efendisinin belirlediği şeye göre verilir.[282]

- Ebu'l-Leys (r.a.), Tefsîr'inde der ki:
  Yakîn üç mertebedir: Yakîn-i ıyân, yakîn-i haber, yakîn-i delâlet.

  Yakîn-i ıyân: Bir şeyi görüp o şey hakkında her türlü şekk ve şüpheyi izâle eden yakîndir. Görmekle temin edilir.

  Yakîn-i delâlet: İstidlâl *(delil getirmek)* ile elde edilen yakîndir. Meselâ uzakta bir yerde duman çıktığını görüp orada bir ateşin bulunduğuna dair elde edilen yakîndir. Burada ateşi görme yok, dumanından istidlal vardır.

  Yakîn-i haber: Bir şeye dair haberle yakîn elde edilmesidir. Meselâ dünyada Bağdad diye bir şehrin bulunduğundan bahis olunûr ki, kişi oraya gidip görmese bile orayı bilenlerin verdikleri haber ile mevcûdiyetine yakîn hâsıl eder.

---

280 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.66.
281 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s. 213.
282 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.IV, s.426.

Âyet-i celîlenin bu beyânı müşâhede mertebesinde olmayanlar için yakîn haberdir. Bundan sonra yakîn-i delâlet gelir. Âhiretin hak olduğunu yakînen görünce de haber ve delâlet, ıyân *(belli, açık)* ve müşâhedeye *(bir şeyi gözle görme, şâhit olma)* yükselir.

Şerîatın zâhirini bilmek ilme'l-yakîn, bildiğini hâlisâne ve ihlâs üzere yaşamak ayne'l-yakîn, müşâhedeye ermek de Hakka'l-yakîn mertebesidir.

İlmel-yakîn, isabetli bir fikir ve istidlâl *(delil getirme)* ile idrâk-ı bâtını *(bâtının, görünmeyenin idrâki)* vâsıtasıyla hâsıl olan ilimdir. Bu, gayba yakînen inanan âlimlerin bulundukları mertebedir. Bu mertebe ilim ervâh-ı kudsiyye *(kutsal ruhlar)* ile münasebet kurulmaksızın ziyâdeleşmez. İlim aynen yani gözle görerek tahakkuk etmişse bunun mertebesi ayne'l-yakîndir. Bu da mâlumun müşâhedesi ile hâsıl olur. Bu mertebenin bir üstüne ikilik hicâbı *(perde)* aradan kalkmaksızın varılmaz. Bundan sonra Hakka'l-yakîn mertebesi gelir. Bu mertebede artık hicâb diye bir şey kalmamıştır. Bu mertebenin aynel-yakîni evliyâya, Hakka'l-yakîni ise enbiyâya mahsustur.

Bu derece ve mertebeler ancak müşâhede ile hâsıl olur. Her zaman abdestli bulunmak, az yemek, semâvât ve arzın Allah tarafından idaresi hakkında tefekkür, lüzumsuz şeylerle meşguliyetten kaçınmak, farzları sünnetleriyle beraber edâ, Hakk'dan gayrilerden, yani mâsivâdan tecerrüd *(soyutlanma)*, Allah'a vâsıl olmaktan başka her türlü arzuyu terk, az uyumak, Allah'a arz-ı ubûdiyet *(kulluğunu arz etmek)* etmek, haramdan kaçınmak, helâl yemek, sözünde ve işinde doğru olmak, kalbiyle murâkabeye *(kendi iç âlemine bakma, dalıp kendinden geçme)* her an devâm etmek gibi mücâhedelere devâm etmek ki bunlar ıyân *(âyân, belli, açık)* ve müşâhedenin *(bir şeyi gözle görme, şâhit olma)* anahtarlarıdır.

On zümre vardır ki bunlar aldanmışlardır.

1. Hâlıkının (Yaratıcı) Allah olduğunu bilip de O'na kulluk etmeyen,

2. Râzıkının (Rızık veren) Allah olduğunu bilip de huzur ve itmi'nan (tatmin olma) içinde bulunmayan,
3. Dünyanın zâil olduğunu bildiği hâlde ona îtimâd eden, yani her türlü işinde onu esas kabul eden,
4. Vârislerinin, kendinin düşmanı olduklarını bildiği hâlde onlar için mal biriktiren,
5. Ölümün bir gün muhakkak geleceğini bildiği hâlde ona hazırlanmayan,
6. Kabrin menzili olduğunu bilip de orası için tedârikli bulunmayan,
7. Kendisini hesaba çekecek olanın Allah olduğunu ve O'nu aldatmanın imkânı bulunmadığını bildiği hâlde sahîh bir hüccete (*delil*) dayanmayan,
8. Cennete ulaşmak için sırâttan geçileceğini bildiği hâlde oradan düşmekten korkmayan,
9. Ateşin fâcirlere me'vâ (yuva) olduğunu bildiği hâlde ondan ürpermeyen,
10. Cennetin ebrârın yurdu olduğunu bildiği hâlde oraya girmek için amel etmeyen kimse aldanmıştır.

Zü'n-Nûn-i Mısrî (k.s.) demiştir ki:
Yakîne eren tûl-i emeli *(uzun emel)* terk eder. Tûl-i emeli terk eden zühde, zühd hikmete, hikmet de her işin sonunu düşünmeye götürür ki âhiret îmânı bu îmân ve tefekkürün kemâl hâlidir.

Büyük ârifler demişlerdir ki: Vücûd hicâbında kalmanın zilletinden kurtulan, uhrevî işlerde yakîne ermenin izzetini *(üstünlük, saygınlık)* tadar. Gözlerinden hicâb *(perde)* kalkıncaya kadar îmân eder, hicâb kalktıktan sonra yakîne erer. Bu mânâda Hz. Ali "Perdeler açılmış bile olsa yakînim artmaz, zîrâ ben devâmlı yakîn içindeyim" demiştir. Çünkü vücûd hicâbından kurtulanı, uhrevî *(âhiretle ilgili)* işleri müşâhededen dünyanın cismâni hicapları perdeleyemez. Hicâbların açılmasıyla

îmân mertebesinden îkân *(kesin biliş)* mertebesine ererler. İşte Kur'ân hidâyetiyle hidâyete erip gayba îmân edenler, namazlarını dosdoğru kılanlar, kendilerine verilenlerden infâk edenler, Hz. Muhammed (a.s.)'e ve O'ndan evvelkilere inzâl olunanlara îmân edenler; âhirete yakînen îmân edenlerin tâ kendileridir. Bunlar gerek dünyada gerekse âhirette, dünya işlerinde âhireti, âhiret işlerinde dünyayı iç içe ve yakînen müşâhede ederler. Âhireti dünyadan ayrı ve uzak görmedikleri için ahrete îmân mertebesinden îkân mertebesine yükselirler. Allah Teâlâ bu hususta:
"Şimdi senden perdeyi kaldırdık. Artık bu gün gözün çok keskindir." (Kāf, 22) buyurmuştur. [283]

- Nâfile sadaka vermekle yüce mertebeler istemezsen, bari farzla amel edip zekât vermekle kendini cimrilik dairesinden çıkar.

  Zekâttan başka, senin üzerine bir farz daha vardır. Meselâ mü'min kardeşinin muhtaç olduğunu gördüğünde şâyet muhtaç olduğu şeyi malındaki fazlalıktan vermediğin takdirde helâk olacaksa, ona ya hibe veya borç yoluyla muhtaç olduğu şeyi vermen sana vâcib olur. İşte bu şekilde onun ihtiyacını gidermen sadakadır... Farzdır.

  Zekât farzdır. Muhtaç olanların zarûretinin giderilmesi için zekât dışında sadaka vermek de farzdır. İnsan sadakayı vermekle nefsine galebe eder.

  Sadaka vermek niçin nefsine zor gelir?
  İnsan, hırsına düşkün, sabrı kıt, bir kötülük geldiğinde feryadı basan ve ona bir iyilik dokununca cimrilikle vasıflanmış olarak yaratılmıştır. Bu yaratılışta olan varlık tabi ki sadakayı vermekte zorlanır.

  Allah Resûlü Aleyhisselâm'a ;

283 Ramazanoğlu Mahmud Sâmi, *Bakara sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1985, s. 32-35.

-"Hangi sadaka daha hayırlıdır?" diye sorulduğunda Allah Resûlü ;
-"Sıhhatli olduğu hâlde hayatı düşünerek veya fakirliği düşünerek nefsin seni cimrilik yapmaya zorladığı zaman, verdiğin sadaka hayırlı sadakadır." Cevap buyurmuştur.
Allah Teâlâ, sadakanın fazîletini şöyle beyân etmiştir.
"Kim nefsinin (mala olan) hırsından ve cimriliğinden korunûrsa işte muratlarına erenler onların tâ kendileridir." (Haşr, 9). Öyle ise; kurtuluşa erenler onlardır.

İnsan uzun emelli olduğu için elindeki malın kayıp olmasından ve fakirlikten korkar. İşte bu uzun emeli, fakirlik korkusu ve mala olan hırsı, onu, elinde bulunan malda cimrilik etmeye yani Allah'ın ona verdiği nîmetlerden muhtaçlara vermemeye sevk eder. Böylece de o kimse, habire dünya hazinesini doldurmaya çalışır. İnfâkta bulunmaz. Hatta üzerine farz olan zekâtı bile vermemezlik yapar. Nihâyetinde de o, âhirette sırtına ağır bir yük olarak cehennemin kızgın ateşleri içine atılır.
İnfâk'ın zorluğundan dolayı muhtaca verilen şeye sadaka denmiştir.

Sadaka ; lugatta zor, şiddet ve sağlamlık mânâlarına gelmektedir.

Allah Resûlü Aleyhisselâm cömert ve cimri kişiler hakkında şöyle bir misâl vererek açıklamada bulunmuştur.
-Cimri ile cömert kimsenin örneği şu iki adamın meseli gibidir ki, bunların üzerinde, memelerinden köprücük kemiklerine kadar demirden zırhlar vardır.
Şimdi, cömert kimse, sadaka verir vermez üzerindeki demirden zırh genişler uzar, vücûdunu tamamıyla kaplar, öyle ki parmak uçlarını dahi örter. Günah izlerini siler.

Cimriye gelince; o bir şey infâk etmek dilediğinde derhâl o zırhın her halkası kendi yerine sıkışır kalır. Cimri adam bu zırhı genişletmeye uğraşsa da zırh genişlemez. (Buhârî, Müslim)
Cimrilik yapmaktan sakın! Zîrâ, cimrilik seni dünya ve âhirette helâk olacak yerlere götürür.

Kesin olarak bil ki! Cömertlik yapmaya da ancak her şeyin hakîkatine ulaşmaya vesîle olan ilim sevk edebilir. Cimrilikten kurtulmaya vesîle olacak ilmi şöyle tasavvur etmek mümkündür. Sen, rızkını senden başkasının yiyemeyeceğini onu kendisine azık edinemeyeceğini ve onunla hayatdar olamayacağını bildiğin zaman, -velev ki yer ve gök ehli hepsi toplanıp senle rızkının arasına engel olmaya kalkışsalar ki buna güçleri yetmez- senin gönlüne, muhtaç olan kimseye sadaka vermek vârid *(gelen, ulaşan)* olur olmaz, ona infâkta bulun ki cömertlerden ve güzel övgülere mazhar olanlardan olasın.

Senin mâlik olduğun malda başkasının onunla hayatdâr olacağı ve gıdasını temin edeceği rızkı olduğunu bildiğin zaman,-velev ki yer ve gök ehli senin mülkünde olan rızıklarıyla onlar arasında engel olmaya kalkışsalar ki buna takatları yetmez-onlara mülkünde olan haklarını şöyle tasavvur ederek ver!
Yani:
'Ben bir emânetçiyim, benim hakîkaten hiçbir şeyim yok. Allah, onların rızıklarını bana emâneten verdiği şeylere bağlamakla beni imtihan ediyor' de!
İşte, böyle bilmek ve tasavvur etmekle, onlara infâk etmen nefsine kolay gelir. Böylece sen kerem *(izzet, şeref)* ehline katılırsın ve infâk edicilerden olduğun yazılır.
Şâyet böyle düşünmeyip de sadakayı kibirlilikle ve tereddütle verirsen ve o sadakayı vermekle benlik hissine kapılırsan, rahata ulaştırdığın o kimsenin fazîletlerini kendinden örtmüş olursun. Hiçbir kimseyi bilmemezlikten gelme ve sakın cehâletle (*bilgisizlik*) bir şey infâk etme! [284]

- Her şeyin Hakk'a bir yönü ve ilişkisi olduğu gibi, aynı zamanda yaratılmışa dönük bir ilişkisi ve yönü de vardır. Bu nedenle Allah, onu infâk yaparak şöyle demiştir: *'Size verdiğimiz rızıklardan infâk ediniz'* (Yâ-Sîn, 47). Başka bir âyette ise, *'Rızık-*

284 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, s.213-220.

landırdığımız şeylerden infâk ederler' (Bakara, 3) buyurur. Allah, bu âyette bilginlerin büyüklerini dikkate almıştır, çünkü onlar, (Hakk'a ve yaratılmışa ait olan) iki nispet tarzını da bildikleri için, infâk oluşu bakımından ihsânın kendisine ait olduğu kimselerdir. İnfâk, tavşan mağarası anlamındaki 'nafak' kelimesinden türetilmiştir ve bu mağara 'nâfika' diye isimlendirilir. İki kapısı vardır. Bir kapıdan avlanmak istenirse, diğerinden kaçar. Bu durum, yoruma açık söze benzer. Söz sahibini bir yorumla sınırladığında, sözün taşıdığı anlamlardan başka bir yönü kastettiğini söyleyebilir.

Verme eyleminin Hakk'a ve zenginliğe dönük bir yönü olduğu kadar yaratılmışlara ve muhtaçlığa dönük bir yönü de olduğu için, Allah (iki yönlü) bu eylemi 'infâk' diye isimlendirdi. O hâlde bilgin kişiler, iki açıdan infâk ederler: Verdikleri şeyde veren ve alan olarak Hakk'ı görürler, kendi ellerini ise, verme ve almanın kendisinde göründüğü araçlar olarak görürler. Bunlardan biri diğerini perdelemez. Dolayısıyla onlar, sadece hak sahibini görürler. Binaenaleyh (bir sadakayı) alan herkes, hak ederek almıştır ve hak etmeseydi verileni kabul edemezdi. Mutlak yoksulluk Allah için imkânsız olduğu gibi mutlak zenginlik de insan için imkânsızdır.[285]

- Bu namaz, oruç ve savaş da inanışa tanıktır.
  Bu zekât, hediye, bu hasedi bırakma da kendi sırrından haber vermedir.
  İhsanda bulunmak, doyurmak, konuk davet etmek; ey ulular, biz sizinleyiz, size doğru bir özle inandık demektir.
  Hediyeler armağanlar, sunulan şeyler, ben seninleyim; seni seviyorum diye tanıklıktan ibarettir.
  Kim, bir mal veya afsun için çalışır, uğraşırsa bu ne demektir? İçimde bir gevherim var demektir;
  Tanrı'dan çekinmemden, yahut cömertliğimden bir gevherim var ki bu zekâtla oruç ikisine de şâhittir.

285 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.IV, s.427-428.

Oruç der ki: Bu, helâlden çekindi, bil ki harama ulaşmasına artık imkân yok.
Zekât, der ki: Kendi malını bile veriyor, artık, kendisiyle aynı dinde, aynı yolda olandan nasıl çalar?
Fakat bu işleri riyâ ve tezvirle *(yalan dolan, ara bozma)* yaparsa o iki tanık Tanrı'nın adâlet mahkemesine kabul edilmez.[286]

- Burhanın sadaka ile bitişmesinin sebebi, Allah'ın insanı hırs özelliğiyle yaratmış olmasıdır. Allah şöyle buyurur. *"İnsan aceleci yaratılmıştır."* (Meâric, 19) Yani aslı itibariyle bu özellikte yaratılmıştır. *"Kötülük ona temas ettiğinde korkar, iyilik ulaştığında cimrileşir."* (Meâric, 20-21) Başka bir âyette ise, *"Nefsinin cimriliğinden korunmuş kimse"* (Haşr, 9) diyerek, cimriliği insan nefsine nispet etmiştir. Bunun esası şudur: Kul varlığını Allah'tan kazanmıştır. O hâlde kulun hakîkati, sadaka vermeyi gerektirmez. Kul sadaka verdiğinde, onun sadakası Allah'ın kendisinde yaratmış olduğu nefsinin cimriliğinden korunmuş olduğuna kanıttır. Bu nedenle Allah kutsî hadîste şöyle buyurur: *"Sadaka burhândır"* [287]

- Allah şöyle buyurur: *"Sevdiklerinizden infâk edinceye kadar iyiliğe ulaşamazsınız."* (Alu İmran, 92)
İnsan için sevimli olan şey, onun nefsidir. Nefsini Allah yolunda infâk ederse, onun karşılığını ve bedelini elde eder, çünkü bir şeyi yok eden kimsenin yok ettiği şeyin değerini ödemesi gerekir. Hakk, kulun nefsini yok etmesini istemiştir, çünkü insana sevdiği şeyleri infâk etmeyi emretmiştir. O'nun yanında ise nefse bedel olarak cennetten başka bir şey yoktur. Bu nedenle, başka bir şey bulamadığında, Allah'ı bulursun, çünkü Allah, kendilerine boyun eğilen eşya bulunmadığında bulunabilir. İnsanın nefsi ise, bütün eşyadır ve o yok olmuştur. Öyleyse, nefsin bedeli

286 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.V, İstanbul, 1988, s.19, beyit. 183-191.
287 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.II, s.286.

zikrettiğimiz şeydir (Allah). Sadakanın değerinin ne kadar yüksek olduğuna bakınız! [288]

- Ârifler malı Allah'a ödünç vermelerinde sadakanın Rahmân'ın eline düştüğünü görürler ve o ödünç vesîlesiyle Rahmân'ın kullarına malı sunma vuslatı *(sevgiliye kavuşma)* gerçekleşir.[289]

- Resûlullah: *"Sadaka önce Rahmân'ın avucuna, sonra da sâil (dilenci)'in avucuna düşer."* Buyurmuşlardır. Zîrâ nasıl öyle olmasın ki Sıddîk Ekber (r.a.) *"Ben herhangi bir şeyde önce Allah'ı görürüm sonra o şeyi"* buyurmuştur.[290]

- Allah'ın kullarından birisi, senden yiyecek veyahut içecek bir şey istediğinde istediği şey, gücünün yettiği bir şeyse ona yedir ve içir. Zîrâ senin hiçbir şeref ve makamın olmasa da, yemek ve içecek talep eden şahsın, senden yemek ve içecek istemesiyle, seni, kullarını yediren ve içiren Hakk'ın mertebesine çıkarması, senin için büyük bir makam ve şereftir.
  Hâlbuki böyle idrâk edenler maalesef çok azdır.
  Hâl diliyle,
  -"Ey Allah'ım bana ihsân et!" diye sesini yükselterek birşeyler talep eden dilencinin hâline ibretli nazarlarla bir bak..
  Allah, onun bu hâlinde kendi isminden başka bir şeyi konuşturmamış. Allah, dilencinin sesini de sen, onun isteklerini işitip ihtiyaçlarını gidermen için yükselttirmiştir.
  Öyle ise, dilenci böyle davranmakla seni "Rezzâk" ismiyle isimlendirmiş ve Allah'a ilticâ etmesi gibi sana ilticâ (*sığınma*) etmiştir. Binaenaleyh sana layık olan, seni Mevlâsının makamına çıkaran kimseyi mahrum etmemen ve ona istediği şeyi vermekte gayret göstermendir.
  Allah Teâlâ, insanlara kıyâmet gününde şöyle hitap edecek :

288 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.IV, s.386.
289 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.140.
290 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.120.

-"Ey Âdemoğlu! Ben senden yiyecek ve su istedim, ama sen Bana yiyecek ve su vermedin !.."
Kul,
-Ey Rabbim! Ben Sana nasıl yiyecek ve su veririm ki, Sen bütün âlemlerin Rabbisin."der.
Yüce Allah ;
-"Bilmez misin ki, filanca kulum senden yiyecek ve su istedi de, sen ona yiyecek ve su vermedin, oysa sen ona yiyecek ve su vermiş olsaydın, Beni onun yanında bulurdun."
Bu hadisten sonra Resûlullah (a.s.) şöyle buyurdu:
-"Allah Teâlâ kendini kulun yerine koydu."

Öyle ise bütün zamanlarında, Allah'ı anan ve dâimâ huzur-u ilâhîde olduğunu idrâk eden kul, Hakk'ın kendisinden yiyecek ve içecek talep ettiğini müşâhede eder ve istenilenleri yerine getirir.
Niçin böyle müşâhede ederek istenilenleri yerine getirir?
Zîrâ, ihtiyaç sahibinin âcizlik hâli kendisine arz edilen şahıs, kıyâmet gününde yiyecek ve içecek talep eden şahsın düştüğü âcizlik içerisine düşebilir. İşte Allah o vakitte, o kimsenin ihtiyacını giderene hiç ummadığı yerden mükâfat verir...

O mükâfat "Beni onun yanında bulurdun" ilâhî sözünün mânâsıdır. Yani "O ihtiyaç sahibine verdiğin yiyecek ve içecekleri, kıyâmet gününde huzuruma çıkacağın ana kadar senin için korurum ve onları önceki hâllerinden daha güzel ve büyük olarak terbiye ederim. Ve onları sana mükâfat olmak üzere geri veririm." buyuruyor.

İhtiyaç sahibinin, senden talepte bulunmakla seni her ihtiyacı gideren Hakk'ın mertebesine çıkardığını göremiyorsan, hiç olmazsa kat kat sevap ve güzel kazanç elde etmek için onun ihtiyacını ticaret niyetiyle gidermeye çalış. Zîrâ Allah, seni kendisine halîfe kılmıştır.

Allah Teâlâ'nın sana emaneten verdiği nîmetlerden senden istediğini bildiğin ve hadîsin içerdiği mânâya vâkıf olduğun zaman nasıl onların ihtiyaçlarını gidermezsin?

Veren de, alan da, verilen de hepsi Allah'ındır.
Allah, âyette sana emâneten verdiği nîmetlerden infâk etmeni vasiyet etmekte ve o vasiyeti yerine getirdiğin vakit de, sana kat kat mükâfat vereceğine söz veriyor.

İnfâk edeceğin zaman; ihtiyaç sahibini güler yüzle karşıla. Hiçbir sûrette onu boş çevirme! Velev ki ona hiçbir şey veremesen dahi, güzel söz ve güler yüzle muamele et! Zîrâ sen de Allah'ın huzuruna kıyâmet gününde ihtiyaç sahibi olarak çıkacaksın. O vakit de, ihtiyaç sahibine yaptığın muamelenin misli ile Allah, sana muamele eder.

İmam Hasan efendimiz, ihtiyaç sahibi ondan bir şey istediğinde istediği şeyi vermekte acele ederdi ve
-"Benden önce azığımı âhirete taşıyan, sefa geldin, hoş geldin!"derdi. O ihtiyaç sahibini ondan önce âhirete azık taşıyıcısı olarak görürdü.
Niçin böyle görürdü?
İnsan, Allah'ın verdiği nîmetlerden ihtiyacının fazlasını infâk etmezse kıyâmet gününde, nîmetler hususunda suâle tâbî tutulur.[291]

- Her kim buğday ekmez ise onu: "Niçin bu taneleri yaşatamıyorsun? Buğdayı evinde saklayıp, toprağa ekip saçmıyorsun ki onun bir tanesi yüz, hatta bin olsun! Böylece hem kendine, hem buğdaya zarar veriyorsun?" diye ayıplarlar.[292]

- Cenâb-ı Hakk buyuruyor ki: Visâle ve Hakk'ın yakınlığına vâsıl olmak için kendisine en makbûl olan şeyi infâk etmek, bol bol vermek lâzımdır. Bu yolda mal bezleden, mal veren can bulur. Can veren cânâna vâsıl *(kavuşmak)* olur.

291 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.101-105.
292 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s. 57.

Hülâsâ seânın yani cömertliğin, bezledişin *(esirgemeden vermek)* âlâ derecesi, nefsani zulmetlerden ve cismâni arzulardan kurtulmaktır.
Kötü sıfatların en kötüsü hasislik ve hırstır.[293]

- Zekât, Hakk'ı halka tercih sûretiyle tezkiye *(malın zekâtını vermek)* yoluna gitmektir.
Bununla kasd eylenen;
"Bu varlıkta, Hakk'ı müşâhedeyi, halka müşâhedeye tercih etmektir." denmektedir.
Kelâmı biraz daha açarsak deriz ki;
Bir şahıs Hakk'ın varlığını görmeyi dilediği vakit; müessir *(tesir eden)* olarak Hakk'ı müşâhede eder; böylece Sübhân'ı görmüş olur.

Bir şahıs, Hakk'ın öz sıfatına girmek istediği vakit, yine Hakk'ı her şeye tercih eder; böylece O'nun sıfatına girmiş olur.
Bir şahıs, Hakk'ın zâtını bilmeyi dilediği vakit; benliğini bulur. Hakk'ı tercih eder; yüce Sübhân'ın zâtını bilir. O'nun hüviyetini de bulmuş olur.

İmdi, idrâk eyle! İşte zekâtın işareti bunlardır.
Zekâtın var olan maldan kırkta bir olüşuna gelince, sırrı şudur: Bu varlık kırk mertebedir. Matlûb olan; ilâhî mertebedir ki bu da, en yüksek mertebe olan kırkta birdir.[294]

- İhtiyacından fazla malı olanın, şer'î ölçüler dâhilinde, sâlih olan fukarâya vermesi vâciptir. Böylece de zenginlerin zekâtı fukaraya ihsân etmek, mallarından vermek, fakirlerin zekâtı da zenginlere olan ümit ve itimatlarını kalplerinden silmek yani verecek diye beklememektir. Âşıkların zekâtı cânânı uğruna canını harcamak, ruhlarını Allah muhabbetine bezletmek, vermek, hep vermektir. Âriflerin zekâtı ise, ken-

293 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.472.
294 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.426.

di hâllerinden ve ilimlerinden, irfanlarından ehil olana, isteyene, talep edene vermek, muhabbet etmek, âşıkları kendi hâllerinden nafakalandırmaktır. İlmin zekâtı, tâlibine tâlim etmektir. Evladın zekâtı yetime ihsân, evin zekâtı misafir ağırlamak ve itibar etmek, sohbetin zekâtı, dedikodudan kaçmak; kuvvetlinin zekâtı zayıflara yardım, nefsin zekâtı kötü ahlâklardan kurtulmaktır. Cenâb-ı Hakk da *"Zekât veren felâh bulur"* (Mü'minûn, 1) buyurur.

Hâsılı lâzım olan, kendisine en makbûl olan nesneyi, ilmi, malı yahut vücûdu Allah yolunda bezletmek, harcamaktır.[295]

- Onun derdine kulak astın, elemlerini dinledin mi? Bil ki bu, o dertliye verdiğin bir zekâttır.
  Gönül hastalarının dertlerini dinler; yüce canın su ve toprak ihtiyacını anlarsan, bu, bir zekâttır.[296]

- Yoksullara ihsanda bulundun, zekât verdin, elinle bir hayırda bulundun mu öbür âlemde bu hayır ağaçlık, çayırlık, çimenlik olur.[297]

- Bir gülle, bir gül bahçesini satın alıyorsun. Bir taneye karşılık yüzlerce ağaçlık... bir habbeye karşılık yüzlerce maden!
  "Her kim her şeyi Tanrı için yapar, Tanrı'ya karşı ihlâs (*katıksız samîmiyet*), kalpten sevgi sahibi olursa" demek, o taneyi vermektir... Bu sûretle de "Tanrı da onun olur. Her dilediğini verir" sözünün hakîkati elde edilir.
  Fânî varlık kendini O'na verdi mi bâkî olur, asla ölmez. [298]

295 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.472-473.
296 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.38, beyit. 483-484.
297 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.282, beyit. 3460.
298 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, İstanbul, 1988, s.211, beyit. 2611-2613, 2615.

- Ayrıca,
  Kullara zulüm; Allah'ın senin üzerine vâcib kıldığı haklarını onlardan engellemendir.
  Bazen, kulun içinde bulunduğu sıkıntıları, müşâhede etmekle, onun, senin üzerine vâcib kılınan haklarını görürsün... Ki, böylece onun bu hâliyle sana bildirdiğini idrâk etmen lâzım. Zîrâ Allah, senin üzerine vâcib olan hakkını vermen için sana, onun hâlini müşâhede ettirmiştir. Böyle anlamayıp da onun sıkıntısını görmemezlikten gelirsen bilesin ki mesulsün.

  Niçin mes'ulsün ?
  Şunu bil ki o kulun, hâcetini gidermeye görünüşte gücün yoksa da Allah, onun hâcetini *(ihtiyaç)* sana boş yere bildirmemiştir. Öyle ise Allah'ın onun hâcetini sana bildirmesindeki murâdı; senin, onun ihtiyacını giderebilecek başka bir şahsa güzelce onun hâcetini arz ederek ona yardımcı olmandır.
  Hiçbir şey yapamıyorsan bari en azından o kardeşine duâ et! Yani o kulun, hâcetini gidermek için bütün gücünle gayret gösterdikten sonra duâ etmekten başka çare kalmamışsa duâ ile yardım et!
  Hâli sana bildirilen şahsa anlattığımız ölçülerde yardımcı olmaktan gâfil olursan, sen de onun hâlini bilip de ona yardım etmeyen zâlimlerin taifesinden olursun.
  Peki! Ne zaman o zâlimlerden oluruz? diye sorarsan, cevaben derim ki; O kul, ihtiyaç duyduğu şeyi elde etmeden öldüğü zaman.

  Bu durumdan kurtulman, ancak, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını, mü'minlerden birinin gidermesiyle haberin olmadan senin üzerine vâcib *(mecbûrî)* olan hakkını senden sâkıt (*hükümsüz kalmış*) etmesiyle olur. O hâlde, sıkıntılar içindeki ihtiyaç sahibine bir şey verdiğin zaman, onu senden önce görüp de mahrum bırakan mü'minin yerine de onun hâcetini gidermeyi niyet et!

  Zîrâ o mü'minin, ona bir şey vermemesi, mahrum bırakması, senin ihtiyaç sahibinin hâlini bilmene vesîle oldu. Binanaleyh, o mü'min hayır işleyemediğinden, sen o hayrı yaparken sevap

bakımından onu kendi üstüne tercih et. Eğer o mü'min ihtiyaç sahibini mahrum bırakmamış olsaydı, sen bu hayra nâil olamazdın.

Açlar yemeği, çıplaklar elbiseyi, azgınlar hidâyeti *(hakla bâtılı ayırıp doğru yola girmek)* talep eder. Bazen de senin intikam almaya kudretin olduğunu bilen kâtil affetmeni talep eder.
Şunu kesin bil ki! Senden istenilen şeye isteyenden daha muhtaçsın.
İlim isteyenler de maddî faydaları talep edenler gibi ihtiyaç sahiplerindendir.[299]

- Nefsine ilmi öğretmekle cömertlik eden kimse kâmil cömert olur. Yani bir şahıs ilmi öğrenerek düşüncelerinde ve tüm davranışlarında o ilmi tatbik ederse ilmiyle amel etmiş olur ve bu hâl de o kimsenin öncelikle kendi nefsine ilmi öğretmesidir ki hâl'i ayrıca onun cömert olduğuna da delil olur.

  Niye?
  Zîrâ böyle davranan bir şahıs, sadece o ilimden kendi nefsini faydalandırmaz daha sonra da bilmeyenlere öğretmeye irşâd *(doğru yolu göstermek)* edici olmaya başlar. İşte bu hâli de onun ilmi de cömertliğini gösterir.

  İlmi tahsil edip o ilmi kendi nefsinde tatbik etmeyenler; ışık yayılmasıyla her ne kadar başkalarına faydalı olsa da mum misâli kendini eritir bitirir.
  Oysa ki bildiklerinle amel edenlere Allah bir nûr verir ki, onunla bilmediklerini de öğrenir ve Allah Furkān mertebesini ihsân eder.[300]

299 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.107-110.
300 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.187-189.

ÂYET 4:

Velleziyne yü'minûne bimâ ünzile ileyke ve mâ ünzile min kablike ve bil'âhirati hüm yûkınûne.

Onlar ki sana ve senden öncekilere indirilen kitaplara inanırlar, âhirete îmân ederler.
(Ken'an Rifâî Hz.)

Ve onlar ki hem sana indirilene îmân ederler, hem de senden önce indirilene. Âhirete de bunlar kesinlikle îmân ederler.
(Elmalılı)

Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler; âhiret gününe de kesinkes inanırlar.
(Diyanet)

Bu âyet-i kerîme de anlatılan felâhı *(kurtuluş)* bulan mü'minler Meleklere, Kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, hayrın ve şerrin kaderle Allah'tan olduğuna şeksiz şüphesiz inananlardır. İşte; Allah'a îmân edenler bunlardır.

Meleklerin, kitapların, Yüce Hakk'ın peygamber göndermesindeki hakîkatine muttalî *(vâsıl olan, bilgisi olan)* olanlar bunlardır. Âhiret gününü görürler. Hayrın ve şerrin kaderle Allah'tan geldiğini müşâhede *(şâhit olmak, gözle görmek)* ederler.

Ayrıca onlar; bütün bunlara sadece îmân etmiş değillerdir. Ayâna ve müşâhedeye dayanan bir ilimle de bilmişlerdir.

Onların îmânı, yalnız Allah'adır. Çünkü yüce Hakk'tan alt sayılanları, şühûda dayanan ilimle bilmişlerdir ki, bu îmân cihetinden değildir.

Îmânın şartı odur ki: Mâlûm olan şey gayb ola. Şahâdeti olmaya...

Onların katındaki gayb; ancak zâtın künhüdür, başka değil... Ki, bunlar her ne kadar, Allah Teâlâ'yı açık ve aynen müşâhede etmekteyseler de, asıl îmânları "O"nun sonsuzluğunadır.

Lâkin onlara katılanlar, Allah'a îmân ettikleri gibi, îmân tarifine giren diğer sayılanlara da îmân ederler.

Bu mânâyı, Resûlullah (s.a.s.) şöyle anlattı:

-"Îmân; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayrı ve şerri Allah'ın kaderi ile olduğuna inanmandır."[301]

- Burada kastedilen îmân, tahkîkî *(hakîkî)* îmândır ki, kalbî amelleri gerektiren üç kısım îmânı da kapsar. Bu kalbin bezenmesidir. Yani ilâhî kitaplarda indirilen hüküm ve irfanı, yeniden diriliş hâllerine ve âhiret hâdiselerine taalluk eden bilgileri, kutsî ilim hakîkatlerini özümsemesidir. Bu yüzden *"Âhiret gününe de kesinkes inanırlar."* Âhiret ehli tezkiye *(şahâdette bulunmak, malın zekâtını vermek)* sınırını aşmadıkları için, henüz onun bir sonucu ve mirası konumunda olan bezenme makamına ulaşmayan kimselerdir. Çünkü Allah Rasulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim bildiğiyle amel ederse, Allah onu bilmediği ilimleri bilmeye vâris *(mirasçı)* eder." Allah ehli olanlar ise, kesin inanca sahiptirler ve bu özelliklerin tümü onlarda toplanmıştır. Bu yüzden bir sonraki âyette bildirildiği gibi- Rablerinden bir hidâyet üzeredirler.[302]

301 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.440.
302 İbnü'l-Arabî, *Tefsîr-i Kebîr Te'vilât*, İstanbul, c. I, s. 38.

- Kitaplara îmân: Kur'ân-ı Kerîm'in emirlerini yerine getirip, nehyettiği (*yasakladığı*) fiil ve sözlerden kaçınarak ahkâmını (*hükümlerini*) ta'zim etmek (*ululamak, saygı göstermek*), onun, Hz. Muhammed'e Allah tarafından indirildiğine inanmaktır.

  Peygamberlere îmân: Peygamberler, Allah'ın mahlûkāta rahmet olarak gönderip kendilerine nübüvvet *(peygamberlik)* ve kitap verdiği kimselerdir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamberi onların en mükemmeli ve sonuncusu olarak göndermiştir. Peygamberlere îmân, onların getirdiklerine inanmak, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirdiği ve önceki şerîatları kapsayan Şerîat-ı Muhammediyye'nin gereklerine uymak, zâhir *(görünen)* ve bâtın *(iç, öz)* her şeyde şerîata teslim olmaktır.[303]

- O'na giden vesîleler reddolunamaz. Ve Ona giden vâsıtalar, inkâr olunamaz. Söyleyip vuslata *(kavuşma)* erilebilecek bir madde vardır ki o da: "Âmentü billâh" sözüdür. "Âmentü billâh" deyince kitabına, peygamberine, Peygamberinin (s.a.s) tebliğ ettiklerinin hepsine îmân etmiş ve Hakk Teâlâ'nın *"Peygamber size neyi verirse alınız, neden nehyederse ondan vazgeçiniz"* (Haşr, 7) fermanına uygun hareket etmiş olursunuz.[304]

"Onlar ki sana ve senden öncekilere indirilen kitaplara inanırlar,"

- Sözden farklar belirir, müşküller *(zorluk)* doğar. Hakîkat buna benzemez.
  İnananlar sayılıdır, çoktur ama îmân birdir. Cisimleri çoktur ama canları tektir.
  Canları cemî sîgasıyla söyledim çünkü o bir tek can, cisme nispetle yüz olur.
  Gökteki bir tek güneşin nûru da ev içlerine vurunca yüzlerce nûr olur ya!

303 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri / el-Mecâlisü's-Seniyye*, İstanbul, 1996, s.17.
304 Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhanü'l- Müeyyed / Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s. 80.

Fakat ortadan duvarları kaldırdın mı, hepsinin de nûru bir olur. Evveline evvel olmayan zamandan beri inananlar, birbirlerinin aynıdır. Birdir onlar! [305]

- Geçmişi andıran terimlerin de yeri yok! Çünkü şu anda; ezelin *(başlangıcı olmayan)* ve kıdemin hiçbir farkı yoktur. Öyledir ve öyle olacaktır. [306]

- Tanrı sözü ne Arapça'dır, ne Farsça... Ne İbranca'dır, ne Süryanca! [307] Bir kulun gönlünü arıttı mı, onun gönlünün taa içinden o sözü kaynatır, coşturur. O kulun dilinde, o coşkunluğun köpürüp kaynaması yüzünden bir harftir, akar. İster Süryanca olsun, ister Arapça, ister Farsça... Değil mi ki o coşup köpürüşten gelmede, âlemlerin Rabbının sözüdür.[308]

- Padişah: "Vallahi ben Arapça bilmem. Yalnız, onun bu şiiri yazmakta ki maksadını bildiğim için başımı sallayıp iltifat ediyordum. Anlaşılıyor ki bu adamın maksadı övmekti ve o şiir buna vâsıta olmuştu. O maksat olmasaydı, bu şiir söylenmiş olmazdı," dedi. Binaenaleyh eğer maksada bakacak olursak ikilik kalmaz. İkilik teferruattadır. Esas birdir. Bunun gibi eğer görünüşte şeyhler türlü türlü işleri ve sözleri farklı ise de maksadları itibariyle birdirler; bu da Tanrı'yı talep etmektir.[309]

- Beytullah'a gitmek için yollar bir midir? Şüphesiz ki hayır. Zîrâ dünyanın her tarafından Kâbe'ye giden bir çok yollar vardır. Afrika'dan, Asya'dan, Avrupa'dan, Amerika'dan gidecek hacıların yolları hep ayrı istikâmetlerden geçer. Fakat bütün yolların toplandığı merkez ve maksut *(istek)* birdir.

305 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, İstanbul, 1988, s.34-35, beyit. 407-408, 415-417.
306 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.52.
307 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.171, beyit. 3122.
308 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.73, beyit. 2140-2143.
309 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.35.

...Tarîk (*yollar)*, esas cihetiyle bir olunca, şüphesiz bu yollarda rehber ve delil olacak zâtlar da aynı ruhu, aynı irfân ve bilgiyi hâiz *(sahip)* olmak sebebiyle yine birdirler ki, bunlar da büyük öğreticinin tâlim ve terbiyesini gören ve onun kemâline ve kemâle eriştiriciliğine vâris olan kâmil insanlardır. İşte bu zâtların çokluğu hakîkatteki birliklerine mâni değildir ve aralarında fark yoktur. Öyke ki ayrı ayrı cisimlerde tek ruhturlar. Onun için Cenâb-ı Hakk, peygamberleri hakkında: *Resûller arasında fark yoktur* (Bakara, 285) buyurur.[310]

- Baksanıza, ay doğuyor. İşte, şu ilk görünen parçacık Âdem. Biraz daha yükselince Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ, nihâyet bedir hâli, zuhûr-ı Muhammed gibidir.

  Şimdi bunların nûr cihetiyle, yani ay olmaları itibariyle asılları birdir. Aralarında fark yoktur. Lâkin ayın henüz doğarken neşrettiği *(yaymak)* hafif ve zayıf ziya *(ışık)* ile bedir *(dolunay)* hâlindeki şavkı *(ışık, parıltı)* bir midir? [311]

- Kur'ân der ki: *Tanrı'nın sözleri için deniz mürekkep olsa, bir misli de ona ilave edilse sözler bitmeden denizler tükenirdi* (Kehf, 109) buyuruyor. Kur'ân elli dirhem mürekkeple yazılabilir. Bu Tanrı'nın ilminden bir işaret bir parçadır. Ve onun bütün bilgisi bundan ibaret değildir. Bir aktar bir kağıt parçasına bir ilaç sarsa, sen: "bütün dükkan bunun içinde" der misin? Bu aptallık olur. Nihâyet Mûsâ, Îsâ ve daha başkalarının zamanında da Kur'ân vardı; Hakk kelâmı mevcuttu. Fakat Arapça değildi...[312]

- Peygamber mest olup, kendinden geçtiği zaman konuşmağa başlar ve: *"Allah dedi."* derdi. Zâhiren onun dili böyle söylüyordu ve o arada yoktu. Bunu söyleyen gerçekte Tanrı idi. Çünkü o daha

310 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.18.
311 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.10.
312 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.128-129.

önceden, kendinin böyle bir sözü bilmediğini, bundan haberi olmadığını görmüştü. Şimdi böyle bir söz söyleyince, kendisinin daha önceki kimse olmadığını ve bunun Tanrı'nın tasarrufundan ibaret bulunduğunu bilir. Hz. Mustafa, (Tanrı'nın selâm ve salâtı ona olsun) kendisinin vücûda gelmesinden binlerce yıl önce yaşamış ve göçüp gitmiş olan insanlardan, nebîlerden, yaşadığı zamanın sonuna kadar dünyanın ne olacağından, *arş* ve *kürsî'den hâlâ* ve *melâ'*dan haber veriyordu. Onun varlığı dün'e aitti, bu haberleri muhakkak ki sonradan var olan varlığı vermiyordu. Sonradan var olan (Hâdis) bir şey eskiden var olandan (Kadîm) nasıl haber verebilir? Binâenaleyh bunları onun söylemediği Tanrı'nın söylemiş olduğu anlaşıldı. Çünkü, *O arzu ile de söz söylemez. Sözü ancak vahyolunan-vahyden başka değildir* (Necm, 3-4) buyrulmuştur.

Tanrı her türlü ses ve harften münezzehtir. O'nun sözü, ses ve harfin dışındadır. Fakat sözünü istediği her harf, her ses ve her dilden çıkarır.[313]

- Cenâb-ı Hakk yalnız Müslümanların Rabbi değil, cümle âlemin Allah'ıdır. Sen Îsâ'ya da inanıyorsun, Mûsâ'ya da. Onlara îmân etmeyecek olursan Müslüman olamazsın.[314]

- Hiç iki peygamberin birbirine zıt olduğunu, birbirlerinin mucizesini kapıp aldığını gördün mü?
  Eserin artışı Tanrının zuhûrudur *(meydana çıkmak).* Bu sûretle sanatları ve işi zâhir *(görünen, âşikâr)* olur, görünür.[315]

- Şarabı tanıyan ve nûr ehli olan kimseler kadeh değişince yanılmadılar, bulundukları hâlden başka bir hâle dönmediler. Âdem ile hem-dem *(canciğer arkadaş, refik)* oldukları için bu peygamberi de Âdem olarak gördüler.[316]

313 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.61-62.
314 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.9.
315 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.135-136, beyit. 1652, 1668.
316 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s.17.

- "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."[317]

- Eğer kitap sahibi, bütün kitaplara inanan biriyse, ebedîyyen sapmaz. Ama bazı kitaplara inanan, bazısını da inkâr eden biriyse, o, gerçek kâfirdir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"bir kısmına îmân ederiz ama bir kısmına inanmayız, diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler..."* (Nisâ, 150) *"İşte gerçekten kâfirler onlardır."* (Nisâ, 151) *"Ehl-i kitaptan olan inkârcılar... İşte halkın en şerlileri (kötü) onlardır."* (Beyyine, 6) bu anlayışlarından dolayı onlar şekilsel, törensel kalıpların ehlidirler. Filozoflardan düşünsel bakış sahibi kimselerin ve kelâm ehlinin büyük kısmı, Allah'ın velîlerinin/evliyâullahın sergiledikleri vecdlerin, görüp buldukları sırların bir kısmını tasdik ederler *(onaylamak, doğrulama)*. Kendi görüşlerine ve ilimlerine uyanı doğrularlar, görüşlerine ve ilimlerine uymayanı da reddedip inkâr ederler ve kanıtlarımıza aykırı olduğu için bâtıldır derler. [318]

- Bütün peygamberler biri birini tanımışlardır. Îsâ diyor ki: Ey Nasrânîler *(Hıristiyanlar)*, Mûsâ'yı iyi tanımıyorsunuz; gelin beni görün ki Mûsâ'yı anlayabilesiniz. Hz. Muhammed (s.a.s.) de buyuruyordu: Ey Hıristiyanlar! Ey Yahudiler! Mûsâ ile Îsâ'yı iyi tanımıyorsunuz; gelin, beni görün ki onları iyi tanıyabilesiniz. Peygamberler, hep biri birini tanıyan, tanıtan, gerçekleyen kimselerdir. Onların sözleri de, bir birini tamamlayan, açıklayan sözlerdir.[319]

- Mârifet ehlinin dediklerine göre halkı davet eden bütün peygamberlerin maksatları dört şeydir. Her ne kadar çok söz söyleyip pek çok hükümleri açıkladılarsa da onların davetten maksatları dört şeydir.

317 Bakara 146.
318 İbnü'l-Arabî, *Risaleler,* çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2005, c.1, s.44.
319 Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, çev.Mehmet Nuri Gençosman, c.1, İstanbul, 2006, s.41.

Birincisi insanların dünyayı terk etmeleri, dünyaya aldanmamaları, dünyadan ihtiyaca yettiği kadarıyla iktifâ etmeleri *(yetinmeleri)* ve mal ve mevkinin çeşitli azaplara sebep olduğunu kesinlikle bilmeleridir.

İkincisi insanların kötü ahlâktan arınmaları, iyi ahlâkla süslenmeleridir.

Üçüncüsü, insanların doğru sözlü, doğru amelli olmalarıdır.

Dördüncüsü, insanların ilim öğrenmeyi kafalarına koymaları, âcizlik ve bilgisizliklerini itiraf etmeleri, kendi peygamberlerini izlemeleridir. Yani peygamberlerin dediklerini kabul edip yerine getirmeleri, kendi aklına uyup bir yol tutturmamaları, hiç bilmedikleri, cahilliklerinden de habersiz olduklarını itiraf etmeleridir.

Onların davetten maksadı bu dört şeydi. Zîrâ dünya sevgisi bela ve fitnelere *(sıkıntı, fesat)* sebep olur. Kötü ahlâk cehennem, iyi ahlâk ise cennettir. Doğru sözlü ve doğru amelli olan kimse insanlar arasında dâimâ azîzdir. Onun rızkı her zaman bol olur. Yalan söyleyen dâimâ insanlar arasında rezil olur. Rızkı da sürekli kıt olur. İlim öğrenme davasında olmak, âcizlik ve cahilliğini ikrâr etmek, kendi aklı ve ilmine güvenmemek, kendi peygamberini izlemek, onun şerîatine uymak dünya ve âhirette kurtuluş sebebidir.[320]

- Peygamberleri tasdik edin, Tanrıya olan ruhu tasdik edin.
  Tasdik edin; onlar doğmuş güneşlerdir. Onlar sizi kıyâmetin azablarından kurtarırlar.
  Tasdik edin; onlar kıyâmet kopmadan önce, oraya varmanızdan evvel sizi de nûrlandıran, âlemi de nûrlandıran aydın dolunaydır.
  Tasdik edin; onlar karanlıkları aydınlatan ışıklardır. Ulu tutun, ağırlayın. Onlar, rica ve niyâz anahtarlarıdır.

320 Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi / İnsan-ı Kâmil*, İstanbul, 1990, s.189-190.

Hayrınızdan başka bir şey dilemeyenleri tasdik edin.[321]

- *Râbetu'l-kulûbe bi-hubbihî fe-tenevverat*
  Ve tetahherat min levsi dâhiyeti'l-'amâ
  Ve teselselet eydî'r-ricâli bi-vuslatin
  Li-yedin bi-sâhibihâ teşerrefeti's-semâ
  Fe-li-sirrı mâ kezebe'l-fuâdu efık terâ
  Sirren bi-kalbike kem ile'l-'ulyâ semâ
  Ve terâ bi-tarzi yedi'ttisâlike müntehâ
  İnne'llezîne yübâyi'ûneke innemâ

  Yâni: Onlar, O'nun sevgisiyle kalpleri bağladılar, gönülleri nûrlandı ve körlük musibetinin kirinden temizlendiler. O erlerin elleri öyle bir kimsenin eline ulaştı ki, o elin sâhibi yüzü suyu hürmetine se-mâ şereflendi. "*Mâ kezebe'l-fu'âdu*" *(Gördüğünü kalbi yalanlamadı.)* (Necm, 11) sırrına yüksel! Kalbindeki sırrın ne kadar yükseklere ulaştığını görürsün. Ve yine böylece elinin ulaştığı yerin sonunda "*İnnellezîne yübâyi'ûneke innemâ...*" *(Muhakkak ki sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmektedirler)* (Fetih, 10) sırrı olduğunu görürsün.[322]

- Bize benliğimizi ve insani vazîfelerimizi bildirmeye hizmet eden büyük ruh üstatlarına
  Teveccüh *(yönelme)* etmemiz, yüz döndürmemiz lâzımdır. Çünkü bunu bilmemiz lâzımdır ki gönül bilgisinin kitabı yoktur. Yûnus Emre'nin dediği gibi:
  Dört kitabın mânâsın okudum hâsıl ettim
  Aşka gelince gördüm bir uzun hece imiş

  Bununla demek istiyor ki: Dört kitabı okuyup mânâsını anlayan bile bundan bir mânâ çıkaramaz. Nihâyeti olmayan; insanın ömrünce değil, kâinâtın ömrünce süren uzun bir hece... Bü-

321 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.230, beyit. 2834-2838.

322 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.197.

tün mânâlar bir hecenin içinde olduğu hâlde mânâsı belli değil... Çünkü bunun dili hâl dilidir. Buna ledün ilmi ve bâtın ilmi isimleri de verilir.

Her ilmin ve sanatın ayrı ayrı hocası olduğu gibi ruh ilminin de hocası vardır. Her ilim ve sanat talibi kendi bildiklerini unutup, onun gösterip öğrettiklerine gözünü kulağını açar ve üstadının ilmine itiraz etmez ve teslim olursa, hocasının bilgisini kazanabilir.[323]

- Bu birbirine giren mânâ yolları arasında; nefsi bilmenin ve Allah'a ârif olmanın tam yolu nasıl bulunur? dersen...
-Yol birdir... Nefsi ve yüce Allah'ı anlamaya götüren yol ise, bilesin ki: Allah vardı ve O'nunla ikili bir şey yoktu. Şu an dahi öyledir. Yani Yüce Allah var ve O'nunla ikili bir şey yok...[324]

- *Dört kitabın dediği bir sözdür anlarsan*
Dost ile bâkî kalan bir yüzdür anlarsan.[325]

- Asırlardan beri, bütün mü'minler, Yaratan'a 'Bizi doğru yola ilet!' diyorlar. Böylelikle sayısız insan, tek bir yola gitmek istiyor. Sen gidenlerin çokluğuna aldanma, gittikleri yolun birliğine bak! Yeryüzüne bunca nebî ve bunca velî gelmiş, her biri, ayrı tarîkat kurup, ayrı dinler getirmiş. Sen bu tarîkatlerin başkalığına ve dinlerin ayrılığına bakıp aldanma. Çünkü onların hepsi insanları aynı doğru yola, aynı Allah'a götürmek için birleşmişlerdir. Gösterdikleri hak ve hakîkat birdir.[326]

- 'Yessir lenâ ilme lâ ilâhe illallah' yani 'Yâ Rabbî, bize sonsuz bir ilim olan lâ ilâhe illallah ilmini müyesser *(kolaylıkla olan)* kıl da öğrenelim, bilelim!'

323 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.448.
324 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.31-32.
325 Abdülkâdir Geylânî, *Mektûbât-ı Geylânî*, çev.Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, İstanbul, 1997, s.250.
326 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.450.

Resûlullah efendimiz: *"Benim ve benden evvel gelen peygamberlerin söyledikleri en fazîletli söz, lâ ilâhe illallah'tır,"* buyurmuştur. Esasen dünyaya gelmekten maksat budur. Vazîfemiz lâ ilâhe illallah demeyi bilmektir.

La ilâhe illallah ilminden maksat, tesbîhi ele alıp onu yüzbinlerce defa çekmek değil, bitmez tükenmez mânâ-yı şerîfini öğrenip ve kendi mevhum (*yokken var sanılan*) vücûdunu la ilâhe'ye atıp illallah'ı isbât etmektir. [327]

"âhirete îmân ederler"

Âhiret

- Kur'ân-ı Kerîm'de en çok geçen terimlerden biridir. Kelime anlamıyla, sonra, sonradan gelen, daha sonra olacak olan demektir. Kur'ân bu kelimeyi, karşıtı olan ûlâ (*önceki, önce olan*) kelimesi ile birlikte de kullanır. Âhiret – ûlâ ilişkisinde de Kur'ân'nın benimsediği evrensel prensip şöyle verilmektedir. *"Şu bir gerçek ki, âhiret senin için ûlâdan daha hayırlıdır."* (Duhâ, 4)

  Âhiret kavramı, Kur'ân diyalektiği açısından baktığımızda şöyle ifadeye konulmaktadır. İçinde bulunduğumuz anın üstündeki boyut. Âhiret mutlak anlamda daha sonrası şeklinde ifade edilebilir. Bulunduğumuz an ve boyut ne olursa olsun, ondan bir sonrası ve üstü vardır.

  O hâlde âhirete îmân, en geniş anlamda, hayatın ve oluşun sürekliliğine îmândır. Her an bir önceki ana göre âhirettir. İnsan bu âhiretler serisinden her birinin hesabını vermek durumundadır...

  Kur'ân-ı Kerîm'in âhiretle ilgili tespitleri incelendiğinde, şu sonuçlara ulaşılabilmektedir. Her sonraki an bir öncekinden daha ileri ve üstündür. Çünkü hayat geriye adım atmaz. Gidiş sürekli iyiye ve güzeledir.

327 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.538-539.

Bunlardan çıkabilecek bir sonuç da şudur: Sonsuz sayıda âhiret vardır. Çünkü oluşum ve insanın tekâmül *(olgunlaşmak, kemâl bulmak)* aşamaları sonsuzdur. Ancak şunu da unutmamak gerekir. Kur'ân-ı Kerîm âhiretle, insanlığın son hesap gününü de kastetmektedir, ki biz bunu günlük dilde bazen mahşer, bazen kıyâmet terimleri ile ifade etmekteyiz.

Bu son anlamda âhiret, Kur'ân'da âhiret hayatı ve âhiret yurdu olarak dile getirilmektedir ki, en geniş anlamıyla, ölümden sonraki hayat demektir. Ve bu anlamda âhirete îmân Kur'ân'ın sonsuz kurtuluşu garantilemede şart koştuğu kabullerden biridir.[328]

- Allah'a gerçekten îmân etmek; O'na âhiret gününe, meleklere kitaplara ve peygamberlere îmânı gerektirir. Çünkü âhiret gününe îmân, kalbe Allah korkusunu yerleştirir. Neticede kul, Allah'a îmân konusunda ve fiillerinde haddi aşamaz.[329]

- Hakk Teâlâ'ya inanmak îmândır, buyruğunu tutmak da îmândır, meleklerine inanmak da îmândır. Her kişiye 360 melek bağlıdır, bunca melekler arasında edep etmezsin; hani senin meleklerine inandığın? Hz. Hacı Bektaş Velî'ye göre haram yemek, giymek de îmânla ilgilidir; 'Kıyâmete inanmak böyle değildir ki, siz inanırsınız. Ger ne bulursanız helâlden haramdan yersiniz, giyersiniz; yani işbu inanmak mıdır ki inanırsınız?' [330]

- Şunu iyi bil ki!
  Asıl olan dünyada işlenen amellerdir ki dünya da işlenen amellerin fer'i ise; âhirette göreceğin iştir.
  Âhiret, kıyâmet günü orada olacak işlerden başka bir şey değildir.

328 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Ansiklopedisi*, İstanbul, 1990, s.20-21.
329 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri / el-Mecâlisü's-Seniyye*, İstanbul, 1996, s.15-16 .
330 Musa b. Şeyh Tahir Tokadî, İsmail Hakkı Bursevî, Hacı Bektaş Velî, Muhammed Nuru'l Arabî, *Gayb Bahçelerinden Seslenişler*, haz.Tahir Hafızalioğlu, İstanbul, 2003, s.161-162.

Orada olacak işler ise; ancak insan amelinin bir neticesidir.[331]

- Herşey bu dünyadadır; âhiret de bu dünyanın içindedir.[332]

- Allah Teâlâ, içindekilerin tümü ile âhireti; dünyadan bir nüsha kıldı.
  Dünyayı; Hakk'tan bir nüsha kıldı.
  Dünya asıldır; Âhiret onun fer'i sayılır.
  -"Dünya âhiretin ekim yeridir."
  Mealindeki hadîs-i şerîf, bu mânâyı anlatır.[333]

- Resûlullah Nebe' sûresi,18. âyetini *(O gün sûra üfürülecek de hepiniz bölük bölük geleceksiniz)* tefsir buyurdukları sırada *"Yarın âhirette herkes, bu dünyada neyin mağlubu ise ve en fazla ne ile meşgul oluyorsa, yani o kimseye hangi huyu gālip ise, âhirette de o huyunun îcâbı ne ise onunla haşr olacaktır."* buyurmuşlardır.[334]

- Dünyada nîmetlerle azaplar, azaplarla nîmetler karışmış vaziyettedir. Âhirette ise cennet bütünüyle nîmettir. Cehennem de bütünüyle azaptır. Dünyadaki karışım bu dünyadan öte dünyaya intikāl eden *(geçen)* varlıklar için son bulacaktır. Çünkü âhiret hayatı dünya hayatında olduğu gibi, karışımı kabul etmez. Dünya ve âhiret hayatı arasında en büyük fark budur.[335]

- Bil ki!.. Âhiretin, hisse dayalı şeyleri, dünyanın hisse dayalı şeylerinden daha kuvvetlidir.
  Bunun gibi âhiretin lezzet babındaki işleri, dünyanın lezzete dair işlerinden daha lezzetlidir.
  Âhiretin zorlukları ise, dünya zorluklarından daha zordur!..

  Bunun sebebi şudur:

331 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cilî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.302.
332 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.545.
333 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cilî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.302.
334 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.569-570.
335 İbnü'l-Arabî, *Mârifet ve Hikmet*, çev.Mahmut Kanık, İstanbul, 1995, s.221.

Ruh, âhirette, kendisine sevilen ve kötü olarak gelenleri kabul için, tamamen boştur!
Ruh, dünyada ise böyle değildir.
Zîrâ bu cisim, kesafeti *(kalınlık, bulanıklık)* îcâbı, kendisine uyanı ve uymayanı kabul etmesi için ruhu boş bırakmaz. Dünya hayatında, ruhun ancak bir yanını boş bulabilirsin.

Sana bunu misâl yollu şerh edeyim şöyle ki...
Misâl olarak taâm (*yemek*) yiyen bir şahsı ele alalım.
O şahıs, taâm yerken, kalbi tamamen yediği taâm ile meşgul değildir. Bir yandan yemek yer, bir yandan da başka önemli bir işini düşünür.
Bu yüzden yediği taâmın *(yemek)* lezzetine tam varamaz. Ki bu hâlin sebebi; zihninde başka işi tahayyül *(hayal etmek)* eylediğindendir. Yani yediği taâmdan gelen lezzete ruhu tam boşalmış değildir.
Şerh edilen bu mânâ sebebiyledir ki âhiret dünyadan daha şereflidir.
Her ne kadar, dünya âhiretin anası ise de buna şaşma. Nice çocuklar var ki anasından babasından, şeref itibarı ile daha yüksektir.
Bu mânâdan bakılınca, dünya asıl ise de, âhiret Allah katında daha şerefli ve daha fazîletlidir.
İşte kendi kapsamında bulunan hakîkat îcâbı, âhiretin durumu budur.

...

Âhiret, her ne kadar dünyanın neticesi ise de, dünyadan daha fazîletli, daha geniş ve daha şereflidir. Çünkü âhiret ruhlardan yaratılmıştır. Ruhlar ise nûrânî letâfete (latiflik) sahiptirler.

...

Latif olan şeyler, kesîf olanlardan daha değerlidir.
Âhiret, izzet ve kudret yeridir. Engellerden kurtulan kimseler, orada istediğini yaparlar. Bunlar cennet ehli olanlardır.
Dünya ise, zillet *(hakirlik, horluk)* ve âcizlik yeridir.

...

Âhiret ehli ise, içinde bulundukları nîmetin dâimâ daha iyisini bulurlar. Onlara peş peşe hesapsız, biri diğerinden daha güzel nîmetler ardı ardına gelir.[336]

- Bir hadîs-i şerîfte: *"İlerde hesaba çekilmezden evvel hesaplarınızı burada görünüz. Amelleriniz tartılmadan evvel burada tartınız ve ölüm gelmezden evvel burada ölünüz!"* buyuruyor. [337]

- Bu dünya hayatından sonra mecbûrî ölüm geldiğinde, burada iken asıllarıyla âşinâlık kuramayıp hakîkatle biliş tutamayanlar, aslını bulamayanlar orada da bulamaz, yalnız hayır ve şerde ne işledilerse onun ecrini görürler.[338]

- Dünya ile alakanı kopar, âzâd *(özgür)* ol ki, ölümü ihtar eden bu tefekkürât *(derin düşünmeler)* sana tesir etsin. Zîrâ bu ölüm, âhirete doğuşunda ki ilk durağındır ki ruh berzahta zâhir olur. Ve sonra ikinci durumun zuhûr *(ortaya çıkmak)* eder ki bu da cismâni dirilişindir. Sonra mizan, hesap, sırât ve cennet ve cehennem duraklarına intikāl eder. Binaenaleyh şimdiki dünya hayatında dünya sana hâmiledir. Ve bu cisim âhirete doğacak olan ruhun için bir döl yatağı gibidir. Öldüğün vakit doğum gerçekleşir ve ruhun berzaha doğar. Sen (annenin karnında) cenin hâlinde iken dünya hayatında çeşitli lezzet ve elemler bulunduğunu bilmez ve idrâk etmez idin. Ne zaman ki dünyaya doğdun, bunları vücûdunun hâlden hâle geçişi içinde peyderpey zevkan bildin ve gördün. Şimdi, dünyada ruhun cenin hâlindedir. Uhrevî *(âhirete dair)* hayattaki lezzet ve elemleri bilmez hâldesin. Ne zaman ki ölüp âhiret âlemine doğarsın, orada ki elemleri ve lezzetleri dünyada gördüğün ve zevken bildiğin gibi görür ve bilirsin. Ve sana enbiyâ ve evliyânın haber verdikleri hâlde inan-

336 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.305-306.
337 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.569.
338 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.308.

madığın durumlara vâkıf olursun. Ve bu âlemde Allah Teâlâ'nın söz verdiği mükâfatlardan ve tehditlerinden, yani nîmet ve azaptan, hazırladığı şeyleri gözünle görerek, dünya hayatına aldanıp bunları yalanlayıp inkâr ettiğine pişman olursun.[339]

- Hayat ölümdedir. Asıl hayat oradadır. Cisme bağlı oldukça, tam vuslat *(kavuşma)* müyesser *(kolaylıkla olan)* olmaz. Lâkin kazanç bu vücutta olur. Tâ annenin karnından bu güne kadar geçirdiğin zamanı düşün! Biri birinden ne kadar farklı! O hâlde daha ileriki hayatta bunlardan fazlası neden olmasın? O âlemde bu âlemdeki neşelerin sayılamayacak kadar üstünde neşe vardır. Orada ben sensin, sen de benim! Esasen buraya gelişimiz de o neşelere istidat peyda etmek içindir.[340]

- İnsan öldükten sonra da sâlih amelleriyle güzel huy ve hareketlerinden örülmüş bir cisme bürünecek ki bunun adına nûrânî cisim ve nûrânî beden namı verilir.[341]

- Kabrin ziyneti *(süs)* kalbin nûrânîyetidir. Sen ne kadar süslensen, mücevherler taksan, bundan kalbine ne fayda ? İşte, vücud da bir nevi kabirdir. Kalbin nûrânî olursa, bu nûr dışa da akseder. Seni âleme de sevdirir, bambaşka hâle koyar.

  Sen insanın öldükten sonra gireceği kabri düşünme, vücûdun kabrine bak, onu mâmur etmeye, nûrlandırmaya çalış.
  Hadîs-i şerîfte: Nur kalbe vâsıl *(kavuşan)* olduğu vakit, kalp inşirâh *(ferahlık)* bulur, genişler, buyurulmuştur. Bunun alâmeti nedir yâ Resûlullah? denilince, "Dünyadan el etek çekmek ve yüzünü âhirete döndürmek, ölüm gelmezden evvel ölüme hazır olmaktır," buyurulmuştur.

339 İbnü'l-Arabî, *Tedbirât-ı İlâhiyye*, çev.Ahmed Avni Konuk, haz. Prof. Dr. Mustafa Tahralı, İstanbul, 2001, s.340-341.
340 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.273.
341 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.262.

Amma dünyadan el etek çekmek, bir köşeye çekilip, elde tesbîh, işi gücü terk etmek demek değildir. Dünyadan kalben muhabbeti kesmektir. Dünya nedir? Seni Allah'tan alıkoyan her şey dünyadır.

Onun için dünyadan gitmeden evvel, bu vücud kabrini ziynetlendirmek lâzımdır. Yoksa dünyanın şâşaa ve ziynetlerinin kalbin huzuruna asla tesiri olmaz. Nice varlıklı kimseler görürüz ki içleri adeta akrep, çiyanlar ile doludur. Onun için iş, burada temizlenmek, haşr u neşri burada görmek, hesabı kitabı burada yapmaktır.[342]

- Sırâtı geçmek için âhireti beklemeye gerek yok! Onu, burada geçmektesin. Gafletin yeri, vakti, zamanı değil! Burası muharebe meydanıdır. Kurşun kime isabet ederse o gider. Gıybet, arabozuculuk, yalan, iki yüzlülük ve gaflette bulunmayın! Her yerde Hakk'ı seyredin. Hâsılı kimseyi incitmeyin! Onun için Resûlullah efendimiz: *"Öldükten sonra başınıza gelecekleri bilseniz uzanıp yatamaz, kana kana su içemez, başınızı alıp dağdan dağa kaçardınız!"* buyuruyor. [343]

- Âhireti isteyen dünyadan zâhid *(küçümsemek)* olmalıdır. Allah'ı isteyen ise, âhiretten zâhid olmalıdır. Dünyayı âhiret için, âhireti de Rabbine kavuşmak için terketmelidir. Kalbinde dünya lezzetlerinden ve şehvetlerinden herhangi bir şey bulunan, rahat arzulayan; yiyecek, içecek, giyecek, evlilik, mesken, binek arzulayan beş ibâdetin bilgisinin yanısıra, fıkıh, hadîs rivâyeti, Kur'ân kıraatı (*düzgün okuma)* ve rivâyeti, nahiv *(gramer),* edebiyat gibi ilimlerde riyâsete *(reislik)* soyunan, fakirlikten kurtulup zenginlik isteyen, belalardan kurtulup âfiyet üzere olmayı arzulayan, özetle, belalardan kurtulup menfaatlere kavuşmayı arzulayan, gerçekten zâhid değildir. Çünkü bu sayıların her birisinde nefsin payı, arzuların et-

342 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.594.
343 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.201.

kisi vardır. Hepsi dünyalıktır ve kalpten çıkarılmaya çalışılmalıdır. Dünyada zâhid olunabilmesi buna bağlıdır. Bu gerçekleştiği takdirde, hüzünler sona erer, kalpten sıkıntılar gider, rahatlık ve huzur gelir. Kalp, Allah'la ünsiyet *(dostluk)* bulur. Allah Resûlunün ifade ettiği gibi; *"Dünyadan zâhidlik etmek, kalbi ve bedeni rahatlatır."* Kalpte, ifade olunan şeylerin biri olduğu müddetçe sıkıntı, huzursuzluk ve endişelerden kurtulamaz. Allah'la arasındaki perde devâm eder. Bunların hepsi, gönülden dünya zevklerinin çıkması ile düzelir. Sonrasında âhiret ve nîmetlerinden zâhidlik edilmelidir. Derecelerden, makamlardan, hûrîlerden, saraylardan, bahçelerden, bineceklerden, yiyecek, içecek ve giyeceklerden ferâgat edilmelidir. Amellerine karşılık, dünyada da, âhirette de, mükâfat istenmemelidir. Bu takdirde Allah'a kavuşmak mümkün olur. Allah ona rahmeti ve lütfu ile muâmele eder. Peygamberlerine, velîlere, sâlihlere yaptığı gibi onu kendisine yakınlaştırır ve bu hâl hayatı boyunca artarak devâm eder. Sonra âhirete intikāl *(göçmek)* eder. Ve hiç kimsenin duyup görmediği hayal bile edemeyeceği, vasıflarını ifadeden akılların âciz kalacağı nîmetlere gark *(batmak)* edilir.[344]

- Ey âhiret adamı! Senin için de iki şey lâzımdır: İlim ve mârifet. Bunların biri bilmek, diğeri işlemektir.
  Bilmek, neyi bilmek? Yapmak, neyi yapmak?
  İşte birincisi nefsini ıslâh etmek; diğeri de Allah'a şükür edici olmak ve etraftan gelen hâdiseleri Allah'tan bilerek sabretmek, sefadan cefâdan her ne gelirse buna râzı olup Allah'a teslim-i tam ile teslim olmak ve her türlü işini Hakk'a ısmarlamaktır.
  Ey âhiret adamı, işte bunu yapabilirsen, dünyayı da âhireti de hoş geçirirsin![345]

- Bir insanda, yaptığı kötü işlerden, vicdânından, Allah'tan, diğer kimselerden mes'ul olmak korku ve endişesi olmalıdır. Mükâfat

344 Abdülkādir Geylânî, *Fütuh'ul Gayb*, İstanbul, 1996, s.176-177.
345 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.393.

fikri ise, gene kendi vicdânının huzuru, umumun hoşnutluğu ve Hakk'ın rızâsı endişesi olmalıdır. Hâsılı insanın dünyasını da âhiretini de mâmur *(îmâr etmek)* eden mekârim-i ahlâktır *(güzel ahlâk, peygamber ahlâkı).*[346]

- Üzerinden geçtiğin ve Cennete ulaşıncaya kadar Hakk'ın ayaklarını sâbitleştirdiği sırât, sırâtu'l-hüdâ'dır. Sen onu dünya hayatında zâhiri ve bâtını sâlih amellerinden kendin için inşa etmişsindir. Söz konusu sırât, bu dünya hayatında mânevî olarak bulunûr; sûreti müşâhede edilmez. Kıyâmet Gününde ise cehennem üzerine başı haşır, sonu ise cennetin kapısına uzanacak şekilde duyulur bir köprü olarak uzatılır. Sen de, onu gördüğünde onun kendi eserin ve ürünün olduğunu anlarsın. Ayrıca anlarsın ki: O köprü, dünya hayatında senin tabiat cehenneminin üzerine uzatılmış bir köprüydü.

  Metinden şu ortaya çıkar: İnsanlar mahşerde toplanacaklardır ve kendilerini cennetten cehennem ayıracaktır. Cehennemi geçmek için mutlaka bir köprü *(sırât)* gerekir. İşte bu köprü, insanların dünya hayatındaki amelleridir. Buna göre insanların hayırlı amelleri çok olduğunda, köprü genişler ve üzerinden geçmek kolay ve rahat olur. Sırât-ı müstakîm İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'ın yolu anlamındaki sırâtullah, başka bir ifadeyle 'Allah'a ulaştıran yol' demektir.[347]

- İnsan tâbiî ölümle öldükten sonra mezara girer ve kabirde nice müddet gömülü kaldıktan sonra cesetler dirilip haşrolur. Böylece de kıyâmetin sırrı ve hakîkati o gün zuhûra gelir ve hakîkatler, herkese o gün ayân ve âşikâr olur.

  Bir de mânevî diriliş vardır ki bunda insan ihtiyârî ölümle ölüp fânî olduktan sonra mecâzî vücud kaydından kurtularak zât nûrları içinde bir çok müddet gömülü kalır. Sonra Cenâb-ı

346 Ken'an Rifâî, *Sohbetler,* İstanbul, 2000, s.652.
347 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s.564.

Hakk ona: Benim sıfatlarımla ortaya çık seni gören beni görür, buyurur. O kimse, o mertebede evvel âhirdir, âhir evveldir, der.

Biz diriliş meselesinin yalnız birinci kısmını yani ana rahminden doğuşu biliyorduk. Fakat bir de mânevî diriliş hakîkatini ortaya koyunca, bâtının, aynı zâhir olduğu meydana çıktı. İşte bu dünya sûretinde de bâtın âleminin mevcûdiyetini aynı ölçüler ile anlayabiliriz. Hz. Niyâzî'nin dediği gibi: Hakk'tan ayân bir nesne yok – Gözsüzlere pinhân *(gizli)* imiş.

Sadece sûrette kalanlara hakîkati anlamak haram oldu. İşte bu hakîkatleri onlar ancak kıyâmet gününde görüp idrâk edebileceklerdir.[348]

- Siz, dîni nasıl bir yapacaksınız? Bu ancak kıyâmette bir olur. Burası dünya olduğuna göre, bu imkânsızdır. Çünkü burada, her birinin çeşitli dileği ve isteği vardır. Burada bir olamaz ve bu, ancak kıyâmette mümkün olabilir. Orada hepsi bir olur, hepsi aynı yere bakar ve bir tek kulak, bir tek dil hâline gelirler.

  İnsanda bir çok şeyler mevcuttur. (Meselâ) Fare vardır, kuş vardır. Kuş kafesi yukarı kaldırır; fare aşağı çeker. İnsanda daha bunun gibi binlerce çeşitli yırtıcı hayvanlar bulunûr. Bunlar eğer, fare fareliğini, kuş da kuşluğunu bırakırsa, hepsi birleşir ve istenilen şey de meydana gelmiş olur. Çünkü istenen ne yukarı ne de aşağıdır. Ve de istenilen hâsıl olunca, ne yukarı ne de aşağı kalır.
  Birisi bir şey kaybetmiş. Sağda, solda, önde ve arkada arıyor. Bulduğu zaman ne sağı ne solu, ne önü ne de arkayı arar. Bunların hepsi bir olur. Kıyâmet gününde nazarlar birleşir. Diller, kulaklar ve duygular bir olur. Meselâ on kişinin müşterek bir bahçesi veya dükkanı bulunsa, hepsinin sözleri, kaygıları bir olur ve hepsi bir şeyle uğraşırlar. Çünkü istedikleri şey bir olmuştur.
  Kıyâmet gününde hepsinin işi Tanrı'ya düşer. Yani hepsi Tanrı ile meşgul olur ve hepsi bunda birleşir. Bunun gibi, dünyada herkes bir işle uğraşır. Kimi kadın sevgisiyle, kimi mal top-

348 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.249.

lamakla, kimi kazanmak, kimi de bilgi elde etmekle uğraşır; bunlardan birinden zevk alır ve hoşlanır. Hepsi de: "Benim dermanım, saâdetim ve huzurum bundadır," der ve ona inanır. Bu da Tanrı'nın bir rahmetidir. Çünkü insan, o sevdiği şeye gider, onu arar ve bulamayıp geri döner, bir zaman bekler ve kendi kendine: "Bu zevk ve rahmet aranılmağa değer; belki ben iyi arayamadım tekrar arayayım". diye, yeniden aramağa başlar. Fakat, yine bulamaz. Böylece *Tanrı'nın rahmeti* ona perdesiz olarak yüz gösterinceye kadar devâm eder. *Rahmet* yüz gösterdikten sonra, bu tuttuğu yolun, gerçek yol olmadığını anlar. [349]

- Ama hakîkat Leyla'sının yüzünden nikabı *(peçe)* kaldırmak için aşk nûru lâzımdır. Bu sebeple İbrâhim Edhem Hz.: Allah'ı görmek için üç şey lâzımdır, buyuruyor.
  Birincisi; Dünya ve âhiret sana verilse memnun olmamak.
  İkincisi; Dünya ve âhiret senden alınsa kederlenmemek, yani gama ve ye'se düşmemek.
  Üçüncüsü de medh *(övgü)* ve zem *(yergi)* olunmaktan müteessir *(üzülmek)* olmamaktır.
  İşte bunlar, o hakîkat Leyla'sının cemâline perdedir, hicaptır. Aşk illa aşktır ki o hakîkat Leyla'sını gizleyen kötülüklerin yanmasına sebep olur. Başka türlü bu esrar perdesinin kalkmasına imkân yoktur.[350]

- Cenâb-ı Hakk âhirette kullarına tecellî edecek ancak dünyada ne ile ve kiminle meşgul ise ondan tecellî edecektir. [351]

- Kâmil insanda: İnsan, dünya ve âhiret, Muhammed ve Allah tecellî etmiştir.[352]

349 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.44-45.
350 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.392.
351 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.620.
352 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.543.

- Bu Allah sevgililerinin nazarları derya, sözleri şifa, yüzlerine bakmak gönle sefadır. Bunlardan birini bulan bahtiyar kimseler için dünya ve âhirette bu izzet, bu yücelik yeter.[353]

- Yerde gökte, dünya ve âhirette ne varsa onun gönlünde, yani ârifin kalbinde mevcuttur. Gönül o gönüldür ki dünya ve âhiret onun bir kenarında kaybolup gider. Hiçbir yere sığmayan Allah, o gönüle sığmıştır. [354]

- Bu âlemde olan sûretler, şekiller, varlıklar, dirlikler hep birer vehim ve hayalden ibarettir. Yahut aynalarda görünen âşikâr olan akisler ve gölgelerden başka bir şey değildir.
  Bu varlıklarda görünen, Hakk'ın evsâf *(vasıf)* ve sıfâtıdır. Nasıl ki suya gökteki yıldızlar vesâire aksediyorsa, bu vücud suyuna akseden de Hakk'ın vasıfları yıldızlarıdır.
  Yalnız kâmil insanın varlığında zuhûr eden Hakk'ın tecellîsidir. Bir dere kenarında bulunan elma ağacının aksi suda görünürse de, bu suyun içinden elma toplayıp yiyemezsin.
  Ama kâmil insanın vücûdu suyunda elma ağacı kendiliğinden biter ve Hakk'ın vasıfları ve Hakk'ın âyetleri onun içinden zuhûr eder. [355]

- Mâlumdur ki cennet iki kısımdır. Biri bu dünyadaki diğeri de öteki dünyadaki cennet. Ne zaman ki bir kimse ölmeden evvel ölme bahtiyarlığına ererse yani kendi irade ve arzusu ile ölürse, onun vücûdu kabri cennet bahçelerinden biri olmuş olur. Bu mertebede kul mârifet cennetine girer ve şuhûd *(görme, bilme)* gözüyle Hakk'ı görür. Dünyada öyle bir cennet vardır ki, ona giren, âhiret cennetine iştiyak duymaz, buyuruluyor. "Bu cennet nedir yâ Resûlullah?" diye sorulunca, *"mârifetullahtır,"* diye buyurdular.

353 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.440.
354 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.405.
355 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.262.

Efendimiz buyuruyor ki: *"Cennet ağaçlarından bir ağaç bulduğunuz vakitte gölgesinde oturunuz ve yemişlerinden yiyiniz!"* "Dünyada bu nasıl mümkün olur yâ Resûlullah?" dediklerinde, *"Bir ilim sahibini bulduğunuz vakit, cennet ağaçlarından birini bulduğunuz demektir,"* cevabını vermişlerdir. Dünya cennetindeki Tûbâ mesabesinde olan kâmil insanın vücûdu ağacı gölgesinde toplananlar, onun vücûdu ağacından silkilen irfân *(zihni kemâl)* ve hoşluk meyvelerini toplarlar.[356]

- Başına bir çok felaketler geldiği hâlde, bu kahır tecellîsinin mânâsını idrâk ettirecek yolu ve mürşidi bulanlar, dünyaya gelişinin de gidişinin de mânâsını, yani dünya ve âhiretin mânâsını bulmuş demektir. Daha ne ister?[357]

> *Âhirete îmân, dînin en önemli özelliğidir. Bunlara inananlar hidâyete erer. İşte bu kişiler sırât-ı müstakîm üzeredirler. Âhirete yakınlık, zaman ve mekânı aşarak gerçekleşebilir. Ancak böyle gerçeğe yakîn olunûr.*
> *'Onlar âhirete yakîn olmuşlardır' Bu yakînlik için gayret gerekir. Gayret, namaz ve infâk ile olur. Burada Hz. Mevlânâ'nın sözünün idrâki gerekir:*
> *'Hayat bir satranç oyunudur. Başlangıç ve bitiş bellidir. Taşları oynayışın bile bellidir. Burada sana düşen oynayış tarzı ile zevk almandır.'*
> *'İnanmam' kelimesinin 'gayba îmân'da yeri yoktur. Hiçbir zaman dememeye gayret etmelidir. Namaz ve infâk ile ulaşacağımız yer 'âhirete yakîn olmaktır.'*[358]

356 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.578.
357 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.381-382.
358 Derleyenin Notu.

ÂYET 5:

Ülâike alâ hüden min rabbihim ve ülâike hümü'l-müflihûne

İşte Rablarının yolunda olanlar ve (bir gün) felâha kavuşacaklar onlardır.
(Ken'an Rifâî Hz.)

Bunlar, işte Rablerinden bir hidâyet üzerindedirler ve bunlar felâha erenlerdir.
(Elmalılı Hamdi Yazır)

İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.
(Diyanet)

(3. ve 4. âyetlerin ışığında)

Burada âşikâr olan; kitaba karşı şüphe, yalnız mü'minler için kaldırılıyor. Onlar kitaba îmân eylediler lâkin delili nazara almadılar. Aklın bağlandığı kayıtlara bağlanıp kalmadılar... Kendilerine gelen her şeyi şeksiz şüphesiz kabûl eylediler. Kendilerine haber verilen şeyin vukûuna kesin îmân ettiler. Hem de şübhesiz.

Bir kimsenin îmânı delillerle nazarla kalırsa, akıl kaydı ile bağlanıp durursa, o kitaba, şekle bakar.
Yeri gelmişken bildirelim ki: Kelâm ilminin kurulması; ancak mülhidlere (*dinsiz, îmânsız, sapıtmışlara*) karşı müdâfaa için oldu, ayrıca bir de bunların dışında kalan bid'atçılar *(peygamber zamanında olmayan âdetleri çıkaranlar)* için...
Zîrâ îmân: Allah'ın nûrlarından bir nûr'dur.
Allah Teâlâ, o nûr'la, kuluna önü ve sonu gösterir.[359]

- Rablerinin hidâyeti ya kendisine ya da yurduna, yani Dâru's-selâma *(cennete)*, fazîlete, sevap ve lütfa iletir. Onlar başka değil sadece kurtuluş ehlidirler; bir cezadan veya bir perdeden dolayı. Bu yüzden 'işte onlar...' şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Yani arınma ve bezenme gibi sözü edilen sıfatlara sahip olanlar 'Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır'. Kurtuluşa ermeleri, Rablerinden gelen bir hidâyet *(doğru yola, hak yola girmek)* üzere olmalarından kaynaklanıyor. Buna göre ilk 'îmân edenler' ifadesi gramatik açıdan mübtedâ, ikinci 'îmân edenler' ifadesi ona mâtuf *(ait)*, 'işte onlar' ifadesi de müptedanın haberidir. Eğer muttakîler ifadesinin sıfatı kabul edilse, bu takdirde onlardan maksat, hidâyetten sonra takvâda kemâle eren kimseler olur. Dolayısıyla, bir şeyin önünde sonunda varacağı bir hâlle önceden isimlendirilmesi anlamında mecâz sayılır.[360]

"Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler"

Rab:

- Ra, ba çeşitli köklere delâlet *(işaret)* eder. Birincisi 'bir şeyi ıslâh etmek' ve 'onun başında durmak'. Bu anlamda Rab, Melik *(hü-*

359 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.436.
360 İbnü'l-Arabî, *Tefsîr-i Kebîr Te'vilât*, İstanbul, c. I, s. 38.

kümdar), Hâlık *(Yaratan)* ve Sahib'tir. Rab bir şeyi ıslâh edendir. Allah Rabdir; çünkü yaratıklarının işlerini ıslâh eder. [361]

- Er-Rab ismi, Mâlik anlamına gelir. Ayrıca terbiye eden, ıslâh eden anlamına da gelir. Efendi, Mürebbî *(terbiye eden)*, Sâbit anlamlarına da gelir.[362]

- "Rab", cemâl ismidir ama Rubûbiyet ve kudret itibariyle de celâl ismidir. Bir yüzü cemâle, bir yüzü de celâle bakar. Yani kemâli müşterek *(ortak)* isimlerdendir.[363]

- Her şeyi tedricen *(derece derece)* kemâle erdiren, nezareti altında terbiye eden, büyüten, besleyen mânâsınadır. [364]

- Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli kavramlarından biri olup bine yakın yerde geçmektedir. Bu demektir ki, Kur'ân'da Allah kelimesinden sonra en fazla geçen isim-sıfat Rab'dır. Bir başka ilginç nokta da şudur: Rab kelimesi geçtiği yerlerin tamamına yakınında "âlemlerin Rabbi, Rabbiniz, Rabbin, Rableri, Rabbim" şeklinde bir terkip *(birkaç şeyin beraber kullanılması)* hâlindedir ve dâimâ Allah'ın isim-sıfatı olarak kullanılmaktadır. Çoğulu erbâb'dır.

  Kur'ân'ın ilk sûresi olan Fâtiha'nın ilk âyetinde Allah kendini "Âlemlerin Rabbi" olarak tanıtmaktadır. Bu da gösterir ki Kur'ân'ın temel konusu olan ulûhiyet *(Tanrılık)* Allah kavramının yeri ve anlamının hemen ardından gelmektedir.

  Rab, bir mastar olduğu hâlde, terbiye edici anlamında kullanılmaktadır. Rab, aynı kökten türeyen, terbiye işini yürüten demektir. Allah, bütün varlıkların terbiyesini yönetip yürüttüğü için, onun bir sıfatı da Rabbu'l-Âlemîn'dir *(Âlemleri terbiye eden)*.

361 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s.516.
362 İbnü'l-Arabî, *Mârifet ve Hikmet*, çev.Mahmut Kanık, İstanbul, 1995, s.169.
363 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.17.
364 M. Kemal Pilavoğlu, *Büyük Velî Muhyiddin-i Arabî Hazretleri*, s.169.

Terbiye, müfessir Elmalılı Hamdi'nin de işaret ettiği gibi "Bir şeyi kademe kademe tedric ile kemâline eriştirmektir ki bunun eseri, ıstıfâ (*seçkinlik*) ve tekâmül olur."

O hâlde Allah varlıkları, kendisi tarafından tesbit edilmiş bir hedefe doğru tekâmül ettirmek için oluşu, mutlak kudret sahibi sıfatıyla yönlendirmekte ve yönetmektedir. İnsan, Yaratıcı Kudret'in, herşeyden önce bu niteliğiyle karşı karşıya geldiği bir hayat sahnesinde yaşadığı için, Kur'ân Allah'ın Rab sıfatına ilk anda yer vermektedir. Allah'ın bu terbiye edicilik vasfı, Seyyid Kutub'un da ifade ettiği gibi, Mutlak Rubûbiyet'tir.

Ulûhiyet bahsine girişte, Allah'ın Rab sıfatı üzerinde durulması gerçekten çok ilginçtir. Bu girişle Kur'ân demek istemektedir ki, benim anlatacağım Allah, Deizmin, varlığa ilk hareketi verip, ondan sonra kenara çekilen ve Aristo'nun ilk muharrik *(hareket veren, harekete getiren)* vasfından öte bir role sahip görmediği ilâh değildir. Tam aksine, O varlık ve oluşun içinde yer alan, fakat irade ve kuvvetiyle varlığı aşan bir Yaratıcı, erdirici ve oldurucudur. O bizzât oluşun kendisidir. Her an yeni bir oluş sergileyen bir küllî benliktir ki, onun isim ve sıfatlarının tecellîlerini, biz varlık ve oluşu onun aracılığıyla fakat aynı zamanda onu da varlık ve oluş aracılığıyla tanıyor ve kavrıyoruz.

Rab mastarının ism-i fâil mânâsında Allah için kullanılışı, oluşun ve ulûhiyetin bir proses (*süreç*) olarak algılanması gerektiğine dikkat çekiyor. Allah, varlığı yaratıp marangozun yaptığı masayı uzaktan seyrettiği gibi seyretmiyor. Aksine, o varlık ve oluşun içinde, varlık ve oluş hâlinde ve Kur'ân'ın Sünnetullah (*Allah'ın tavrı ve tarzı*) dediği bir seyir içinde kendini ortaya koyuyor.

İşte âlemlerin Rabbi, şu ana kadar ki bilgilerimizle kavradığımız, daha sonraki bilgilerimizle kavrayabileceğimiz ve hiç bir zaman kavrayamayacağımız bütün âlemlerin Rabbi'dir. Onların herbirini, hem kendi başına, hem de diğerleriyle ilişkilerinde düzenler, besler, yönetir ve yönlendirir.

Bütün âlemlerin terbiye ve yönetimi, Rab'ın nasıl bir yaklaşımı ve tavrına muhatap olmaktadır? Bir başka deyimle, âlemlerin Rabbi, âlemleri çekip çevirir ve bir hedefe doğru götürürken nasıl bir tavrı ortaya koyar?
Bu sorunun cevabını vermek üzere Fâtiha'nın üçüncü âyeti şöyle konuşmaktadır:
"Rahmân'dır O, Rahîm'dir O" [365]

- Namazda Fâtiha okunması, kemâl varlığının insanda oluşuna işarettir. Çünkü insan, varlığın Fâtihasıdır. Allah onunla varlıkların kilitlerini açar. Fâtiha'yı okumak; insaniyet sırları altında, Rabbânî sırların zuhûruna işarettir.[366]

- Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk zât-ı baht-ı ilâhîsini *"Rabbü'l-âlemîn"* buyurarak, âlemlerin Rabbi olduğunu, *"Rabbü's-semâvâti' ve'l-arz"* buyurarak, bütün semâvât ve arzın Rabbi olduğunu, *"Rabbü'l-meşriki ve'l-mağribi"* buyurarak, doğunun ve batının Rabbi olduğunu, *"Rabbü'l-felak"* buyurarak, felakin Rabbi olduğunu, *"Rabbü'n-nâs"* buyurarak, nâsın Rabbi olduğunu duyurmuştur. [367]

- Rab için sübût (*gerçekleşme, meydana çıkma, şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık olma*) vardır, yani Rab mefhumu değişmez. İlâh ise isim ve sıfatlarla değişmektedir. *"O her vakit bir şen'dedir"* âyeti gereğince dâimâ hâlden hâle girmektedir. [368]

- Bu isimde beş hüküm vardır. (Fütühat'ta anlatılıyor)

  1-Telvin hükmü (*renk verme, boyama*): Telvin (yaradılış hükmü) üzere sübût hükmüdür ki, Cenâb-ı Hakk "Külle yevmin hüve fî şe'nin" âyetiyle her gün, her an bir şandadır. Âlemde hiçbir nefis,

365 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Ansiklopedisi*, İstanbul, 1990, s.257-259.
366 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.424.
367 M.Kemal Pilavoğlu, *Büyük Velî Muhyiddin-i Arabî Hazretleri*, s.172.
368 İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, çev.Nuri Gençosman, İstanbul, s.33.

hiçbir şey yoktur ki, dâimî sûrette değişmesin. *(İdrâk için farklı muameleye ihtiyaç vardır.)*

2- Nizâ (*çekişme,anlaşmazlık*) ehli zer' (*ekilip biçilmiş ekin*) olan nüfusdur ki birçok insanlar tabiatları itibariyle, sayısız ihtilaflarla (Rab) hakkında söz söylerler. Bunlar bu çukurdan (er-Rab) ismî celîli ile kurtulurlar. Er-Rab ismi celîli, şerîat münzir ile (*doğru yola sevk etmek için tehdit ederek*) bunların ihtilaflarını hâlleder. *(Kendi hakîkatimizi anlamak için farklı isimlere ihtiyaç vardır.)*

3- Mümkünâtın meselelerine nazardır. Zaman ve mekânlarının birbirine mütenâsip olan tayinine, hareket ve sükûnetine, ayrılış ve birleşimine ve bunlara benzer bütün işlerine (er-Rab) ism-i şerîfi istidat hâlkeder. *(İnsanın zaman ve mekânın etkisinden kurtulabilmesi için Rab ismine ihtiyaç vardır.)*

4- Er-Rab, insanı Allah'a, âzât kabul etmeyen bir kul yapar. İnsanlar geçmişte kula kul, nefse kul, ilâhlara kul olmuşlardır. Er-Rab ismi şerîfi, insanları, ancak Allah'a âzât kabul etmez kul eyler. *(Kulluğunu idrâk için Rab ismine ihtiyacı vardır.)*

5- Er-Rab ism-i şerîfi hayatın irtibatıdır. Bütün mahlûkātın gıdasını veren odur. Gıda, maddî ve mânevî olmak üzere iki kısımdır. Mânevî gıda aklın gıdasıdır. Bu sebeple Kur'ân'da akla hitap eden intibâhlar (*dersler, ibretler*) vardır.[369]

Kendindeki değerlerin hakîkatini bilmek için Rab ismine ihtiyaç vardır.[370]

- Rablık özellikleri taşıması itibariyle mertebe bakımından insandan daha izzetli kılınmış yaratık olmadığı gibi, kulluk özellikleri ile de ondan daha zelil *(hor, hakir)* kılınmış bir yaratık yoktur. Rablık tüm mertebelerin en yükseği olduğu gibi onun karşıtı olan kulluk da tüm mertebelerin en aşağısıdır. İnsan bir yü-

369 M.Kemal Pilavoğlu, *Büyük Velî Muhyiddin-i Arabî Hazretleri*, s.170-171.
370 Derleyenin Notu.

zünde rablık özelliklerini, diğer yüzünde ise kulluğun eksikleri gösteren iki yönlü bir aynadır. En güzel şekilde yaratılmış (ahsen-i takvîm) olan Rablık yönüne bakarsan, onun bütün varlıklardan daha yüce, daha güzel olduğunu, kulluk yönüne bakarsan bütün kâinâttan daha aşağı olduğunu görürsün.[371]

- Bir vakit olur ki kul, şüphesiz Rab olur. Başka bir vakitte de iftirasız kulluk derekesine *(düşük dereceye)* iner. Kul, kulluk derekesine inerse Hakk ile genişler. Rab olursa yaşayışı daralır. Kul olduğundan dolayı nefsinin aynını görür, dilekleri şüphesiz Hakk'tan genişler. Rab oluşundan dolayı da mülk ve melekût âlemlerindeki bütün mahlûkların kendisinden bir şey istediklerini görür. Hâlbuki onların bu dileklerini yerine getirmekten zâtıyla âcizdir. Bundan dolayı ârifler bu yüzden ağlarlar.

  O hâlde sen Rabbın kulu ol, O'nun kulunun Rabbı olmaya bakma; sonra bu ilgi sebebiyle ateşe ve erimeye mahkum olursun.[372]

- Hz. Mûsâ, Firavun'un 'Âlemlerin Rabbı nedir?' suâline karşı ona 'Eğer siz yakîn ehli iseniz semâdan ibaret olan yüce âlemde ve yerden ibaret olan aşağı âlemde bu âlemlerin sûretleri kendisinde beliren zâttır' dedi.

  Mûsâ Allah'ın zâtını tarif için suâle fiil ile cevap verdi ve bu sûretle Tanrı zâtının târifi Tanrı'nın âlemlerdeki sûretlerden biriyle göründüğü şeyle veya âlemin sûretlerinden kendisinde beliren bir sûretle ilgili gösterdi.

  Cevabına daha da ilave etti. 'Maşrık ve mağribin Rabbı' dedi. Böylece hem zâhir, hem gizli olan şeyleri bir arada söyledi.

  Mûsâ'nın birinci cevabı, yakîn ehli kimselerin cevabıdır. Bunlar ise yakîn ve keşif erbâbıdır. Bu itibarla onlara 'yakîn ehli iseniz' dedi. Bu şu demektir ki, eğer siz yakîn ehli iseniz ben size

371 İsmail Ankaravî, *Nakşel Fusus Şerhi*, İstanbul, s.23.
372 İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, çev.Nuri Gençosman, İstanbul, s.57.

şühûdunuzda ve vücûdunuzda yakîn ile sezdiğiniz Rabbı bildiririm; şâyet siz bu zümreden değil de akıl ve takyid *(kayıtlandırma)* ehli iseniz ve aklî delillerin verdiği neticeye göre Allah'ı tahdid ederseniz *(sınırlandırırsanız)* size ikinci cevabımla karşılık veririm.[373]

> *Eğer yakîn ehli isek, bizim mânâmız olan semâmızda Allah isimleriyle tecellî eder. Fakat bu tecellî maddemizde zuhûr edince eksik olur. O hâlde yaradılmışta ortaya çıkan hâl, Allah'ın isminin bozuk aynadaki tecellîsi gibidir. Bu yüzden her varlıkta bozuk da olsa Allah'ın isminin tecellîsini gören, aynı zamanda bu tecellînin karşısındakinin vücûdundan dolayı hatalı aksettiğini idrâk eden, yakîn ehlidir. O doğunun ve bâtının zâhirin ve bâtının Rabbidir sözü, o her şeyi bilendir demektir. Eğer kayıt altına sokuyorsanız bilin ki o her şeyi bilendir.* [374]

Rubûbiyyet

- Rubûbiyyet *(terbiye edicilik);* mevcûdâtı isteyen esmâyı gerektirici mertebenin adıdır. ...
  Çünkü bütün esmâ ve sıfatlar aid olacak, taalluk *(bağlı,alakalı)* edecek varlık ister.
  ...
  Şu konuyu da iyi bil ki! Rab isminin altında bulunan isimler, Allah ve halk arasında müşterek olan isimler ile, tesir ihtisası (*husûsîyeti*) bakımından halka mahsus isimlerdir.[375]

> *Allah'ın Rab ismiyle yani terbiye edici ismiyle tecellî etmesi için bazı isimlerinin vücûd giymesi gerekir. Zîrâ kül'*

373 İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, çev.Nuri Gençosman, İstanbul, s.216-217.
374 Derleyenin Notu.
375 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.153.

(zât) terbiye edilmeye muhtaç değil terbiye edicidir. Ama cüz, yani parça veya vücûd giymiş isim, bütünü idrâk için terbiyeye ihtiyaç duyar. Bu yüzden Allah'ın Rab ismi kulu ile kendi arasında müşterek (ortak) olan isimlerin vücud giymesiyle ya da kula ait isimlerin vücud giymesiyle oluşan varlıklara tesir içindir. Kelâm, semî, basar, sabır, ilim, Rezzâk, vs. (Allah'a ve halka ait isimler) Aciziyet, yokluk, hiçlik, kulluk (halka ait isimler).[376]

Hidâyet ancak Rab'dan gelir:
Hidâyet için bkz. Âyet.2

- Ittılâ-ı Kur'ân (*öğrenme, bilme*) muttakîlere *(takvâ sahibi)* mahsus bir nûr ile Kur'ân'ın mânâsına muttalî *(vâkıf, bilgisi olan)* olmaktır. Cenâb-ı Hakk'ın tâlimi ile hâsıl olur. Nitekim: *"Ey inananlar! Allah'tan sakının, peygamberine inanın ki, Allah size rahmetini iki kat versin. Size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr var etsin."* (Hadîd, 28) *"Allah'tan sakının; Allah size öğretir. "* (Bakara, 151)

  Allah, anlamayı öğretendir. Cenâb-ı Peygamber, hüküm ve hikmeti öğretendir. Peygamberimiz ayrıca idrâk yollarını bildiğinden halkı irşâdıyla *(doğru yolu gösterme)* ıttılâ (*bilgi, bilme*) kesbetmeye sevkeder. Çünkü O, Allah ile mahlûkât arasında bir vâsıtadır. Nitekim: Biz size âyetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arıtacak, size Kitâb'ı ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek aranızdan bir peygamber gönderdik. Peygamber bi'l-vâsıta hidâyet rehberidir, te'vil yoluyla değil. Şüphesiz sen doğru yolu göstermektesin. Gerçek hidâyet sahibi ancak Allah Teâlâ'dır. Ey Muhammed sen sevdiğini hidâyete sevk edemezsin. Ama Allah dilediğini hidâyee eriştirir. Bütün bunlar peygamberimizin delâlet *(yol göstericilik)* vâsıtası olduğunu, asıl

376 Derleyenin notu.

hidâyetin ise Allah'tan olduğunu gösterir. *"Size bilmediklerinizi öğretecek bir peygamber gönderdik."* (Bakara, 151) *"İnsana bilmediğini öğreten O'dur."* (Alak, 5) *"Kendisine ilm-i ledün öğrettiğimiz"* (Kehf, 65) *"İnsanı yaratan ve ona konuşmayı öğreten O'dur."* (Rahmân, 3-4)[377]

- Eğer bir ermiş insan, bir pîr, bir mürşid gelir de aşk, muhabbet ve hidâyet merhemini senin o azmış ve azıtmış yaranın üzerine sürerse Allah'ı duymanın, Allah'a âşık olmanın coşkunluğu seni kendi nefsinden ve nefsinin yaralarından kurtarır. İçin, bilmediğin ve o hâle gelmeden hazzındaki sonsuzluğu bilemeyeceğin Hakk nûruyla dolar. Hem dünya hem âhiret tasalarından kendini âzâde *(özgür)* bulursun.

  Bâzen öyle olur ki merhem yaraya konunca, hasta ufûnet *(çürüme)* bitti sanır, kendini bir anda iyi olmuş görmenin gafletine kapılır. Hâlbuki bu, sâdece yaraya bir ışık vurmasıdır. İyi olmak, tamamiyle Allah'ın istediği gibi bir ruh olmak için tedâviye devâm lâzımdır. Mürşidinden ayrılma! Onun sana göstereceği yol, sâdece yolun başı değildir. Bu yolda sonuna kadar yürümek gerekir.

  Ey yarası sırtında olan kişi! Bu merhemden gâfil olma. Gözlerinle görmediğin yaranın vehâmetini anla. Nefis çıbanını, aşk, muhabbet ve ilâhî nûr merhemiyle onarması için mürşidinin feyzi nûruna dal! İyiliğe yüz tuttuğun anda bu nekâhet (*hastalıktan sonraki zayıflık*) lezzetini kendi kudretin sanma! Tekrar kibir ve gurur çukuruna düşmeden; tekrar şeytan gibi, 'ben ondan üstünüm,' demek gafletine sapmadan, seni iyi eden ve daha da iyi edecek olan mürşidinden ayrılma![378]

- Kâmil oldur ki, nasırlı yaraya keskin ustura ola![379]

377 Ahmed er-Rifâî, *Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s.167-168.
378 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.471.
379 Musa b. Şeyh Tahir Tokadî, İsmail Hakkı Bursevî, Hacı Bektaş Velî, Muhammed

- Cenâb-ı Hakk hidâyet etmezse kul hiçbir şey yapamaz. Onun için Allah'ın lütfundan gayrı ne akla ne de ilme güvenmek doğrudur. [380]

- Cenâb-ı Hakk bir kuluna hidâyet murat ettiği, yani bir kulunu ilmen bilmek derecesinden aynen yani görerek bilmek derecesine yükseltmek istediği vakit o kulun kalbinde hidâyet nûru tecellî eder. İşte o vakit bu kulun ruhu Îsâ olur. Gökten Îsâ indi Mehdi tamam etti zuhûr... denmesinin sebebi de budur.
  Bu hidâyet, bu Rahmân cezbesi geldiği zaman, ruh da ruh-i izâfî olup ne kadar yaramaz ahlâk varsa, ki bunlar deccaldir, katleder. Bunlar ölüp gidince de;
  Gitti kesret, geldi vahdet oldu hâlvet dost ile
  Hep Hakk oldu cümle âlem şehr ü bazâr kalmadı
  sırrı zuhûr eder. Böylece ruh nefis, nefis de ruh olmuş olur. [381]

- Bu sır, bu hikmetli yol buluş, bugün hâlâ bizim duygularımızın ve bilgimizin üstündedir; gizli ve ilâhî sırlarla örtülüdür.
  Hakk'ın cezbe ve hidâyeti şimşekleri sonunda insanoğlunu olgunluğun zirvelerine götürür ve ona kâmil insan sûreti bağışlar. Bu, karanlıkta ve karanlık gecelerde, yürekleri nûrdan mahrum kalmanın hüznü ve nefisleri kötülüğe götürecek ihtiras haydutlarının korkusu içinde bunalanları, aydınlığa götürecek yoldur. [382]

- Âlemde bulunan her mevcûd olanda Rabbın kemâl üzere bir yüzü vardır.
  Bu yüz ise; o mevcûdun ruh sûretinde olur. O mevcûdun ruhu ise dış duygularla görülen yapı ve cesedinin sûreti üzerinedir.
  Bilesin bu; Hakk'a ait bir emirdir...

Nuru'l Arabî, *Gayb Bahçelerinden Seslenişler*, haz.Tahir Hafızalioğlu, İstanbul, 2003, s.129.

380 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.623.

381 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.328.

382 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.558-559.

Yani zâta bağlı bir iştir...
Sûret, Rab için, zâta bağlı bir emir olarak kalır. [383]

- *Ruhlar, Rab ismiyle ezelde karşılaştılar.*
"Ben sizin Rabbınız değil miyim?" Evet Rabbımızsın cevabını verdiler." (A'râf, 172)
...
Cenâb-ı Hakk'ın onlara:
"Ben sizin Rabbınız değil miyim?" buyurması, onlarda, ilâhî istidadı meydana getirmesidir.
Ruhların da "evet" cevabında bulunmaları, ilâhî mazharlar olmayı kabul etmelerine sebep olan kābiliyet ve istidatlarına işarettir. Yine Cenâb-ı Hakk'ın onlara; *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye suâl buyurması onlara ihsânda bulunduğu istidadın îcâbını ve verdiği fıtrî *(yaratılıştan gelen)* kābiliyetin, O'nun Rubûbiyyetini tasdik *(doğrulama)* edip inkârda bulunmayacaklarını bildiğinden dolayıdır. İşte bu sebeple "Belâ/evet öyle..." cevabını vermişlerdir.
Cenâb-ı Hakk'ın da Kur'ân-ı Kerîm'de onlara bu şekilde şahâdet etmesi de kıyâmet gününde onların ilâhî Rubûbiyyete îmân ettiklerine ve tevhide kāil olduklarına şahâdette bulunmamız içindir.[384]

- Her mahlûkun *(yaratılmış)* ancak kendisine göre bir Rabbı (*terbiyecisi*) yani Tanrı'sı vardır. Bu itibarla Allah'ın o mahlûka göre Küll olması imkânsızdır... *(Cüz olan küllü idrâk edemez.)*
Hiç kimse tanrılık sıfatlarını Hakk'ın eşsiz birliği bakımından kavrayamaz...
Allah, mutmain yani îmân ve teslim ehli olan nefse ancak onu çağıran Rabbına dönmekle emretti. Böyle olunca nefis de Rabbinden râzı olduğu hâlde onu küllden bildi. Allah, *"Ey nefis, sen*

383 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.17-18.
384 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.I, s.320-321.

bu makam onların mülkü olması dolayısıyla benim kullarım arasına gir!" buyurduğuna göre burada sözü geçen kullar, ancak Rabbini bilen ve yalnız onu tanıyarak ondan başkasına iltifat etmeyen her kuldur. *"Ey nefs-i mutmainne, benim cennetime gir"* ki benim örtüm onunladır, hâlbuki benim cennetim senden başkası değildir, çünkü sen zâtınla beni örtersin; ben ancak seninle bilinirim. Nasıl ki sen de benimle var olursun; bu hâle göre seni bilen kimse beni de bildi. Hâlbuki ben de bilinemem, sen de. Demek ki sen Rabbının cennetine girdiğin vakit kendi nefsine girmiş oluyorsun. Rabbını tanıdığın zaman diğer mârifetin dolayısıyla ve kendi nefsini bildiğin mârifetten başka olan bir mârifetle tanırsın. Bu sûretle sen iki türlü mârifete erersin. Bunlardan biri kendi nefsini, dolayısıyla Rabbını bilmek, öteki de nefsin vâsıtasıyla değil, Rabbinin delâletiyle ve Rabbin bilgisi yönünden nefsini bilmektir. [385]

- Yüce Hakk kulun nefsi cihetinden Rab sıfatı ile tecellî eder.[386]

- Her varlığın varlıktan payı, kendisine eklenip de mevcûd hâle geldiği bir isim yönünden ortaya çıkabilir. Ayrıca ikinci aşamada varlığın bekāsının kendisine bağlı olduğu ilâhî yardım da, bu isim vâsıtasıyla kendisine ulaşabilir. Böylece isim, gerçekte onun Rabbi olmuş olur. Allah ismi ise hepsini içermesi yönünden, bütün varlıkların Rabbidir.[387]

- *"Firavun sordu: Rabbin kimdir yâ Mûsâ?" "Mûsâ dedi ki: 'Bizim Rabbimiz herşeye yaratılışını lütfeden (ihsân eden), sonra da hidâyete erdirendir."* (Tâ-hâ, 49-50)
  Allah, kalpleri ve fikirleri kalıptan kalıba koyucu, değiştiricidir. İşte onun için Resûlullah: *"Ey kalpleri ve gözleri evirip, çeviren! Kalbimi dîninde sırât-ı müstakîm üzre tesbit et, karar kıldır!"* buyurur.[388]

385 İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, çev.Nuri Gençosman, İstanbul, s.58- 60.
386 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.44.
387 Suad El-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s. 517.
388 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.244.

- -Ben olsam şöyle yapardım, o iyi yapmamış deme. Bil ki insan mutlak acz içindedir.

  Bir gün Resûlullah efendimiz şeytana rast gelmiş ve nereye gittiğini sormuş. O da, bir kimseyi aldatmaya gittiğini söylemiş. Bunun üzerine efendimiz: *"Yâ Rabbî, ben hidâyete memurum; fakat hidâyetten benim elimde bir şey yoktur. Şeytan da dalâlete memurdur; fakat onun elinde de dalâletten (Hak yoldan sapmak) bir şey yoktur,"* buyurmuş. Böylece de, hayır ve şer nasibini veren sensin, demek istemiş.[389]

- Cenâb-ı Hakk: *"Onlar ki Rabbimiz Allah'tır dediler ve istikâmet ettiler, onlar için korku ve endişe yoktur."* (Ahkâf, 13) buyuruyor. Bu âyet, ilmin ve amelin hülâsasıdır. İlmin hülâsası tevhîd; amelin hülâsası istikâmettir. Binaenaleyh hidâyet nûrunu bulan, tabîat ve beşeriyet kirlerinden kalbini temizleyen, ağyâr *(yardan gayrı)* ve mâsivâ *(Allah'tan gayrı herşey)* tozundan kurtulan kimseye istikâmet sahibi denir.[390]

- Cenâb-ı Hakk'ın yardımına mazhar olmakla mânevî rızâyı elde ederek hidâyet semtine yürüyün! Dâimâ dâvâ kokusu saçan sözden, en büyük günah gibi sakının ve acz ile nefsinizi terbiyeden geri durmayın. Her işinizi Cenâb-ı Hakk'a havale ederek yapın. Rızâda sâbit kadem olup, hakîkî kul ve hakîkî insan derecesine erişerek nefsinizin putu olan varlıktan ve nefsinize kulluktan, puta tapar gibi sakının.
  Hâsılı gerçek kulluğu kazanıp Hakk'ın rızâsında mahvolun.[391]

- Cenâb-ı Hakk fiiliyle, kavliyle, sıfât ve zâtiyle, zâhir ve bâtın tasarruflarıyla insandan zuhûr etmiştir. Binâenaleyh Allah'ın lutuf ve keremi, kahır ve gazâbı insanlara yine insanlardan zuhûr eder. Kezâ rızkı da yine onların elleriyle verilir. Demek oluyor ki Cenâb-ı Hakk; bizden işitiyor, söylüyor ve tasarruf ediyor. O

389 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.411.
390 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.81.
391 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.479.

hâlde bizim vücûdumuz Cenâb-ı Hakk'ın fiiline kavline, zâhir ve bâtın tasarruflarına bir âlettir.

İşte insan, Hakk'ın olan bu tasarrufu kendinden bilip de bu tasarruf benimdir dediği zaman, bu cehlinden dolayı nefsine zulmetmiş oluyor. Hâlbuki bu tasarruf onda iğretidir ve emanettir. Allah bunu ondan alıverince ne tasarruf kalır ne de vücud... İşte Resûlullah efendimizin *"Nefsini bilen Rabbini bilir"*, buyurduğu bu sırdır.[392]

- Nefsini bilen Rabbini bilir çünkü nefis, kul ile Rabbi arasında kesif bir perdedir. Nefsini bilen o perdeyi kaldırıp Azîz ve Celîl olan Allah'a ve O'nun mahlûkātına karşı tevâzu içinde saygılı olur. Bil ki kime nefsi tanıtılırsa, onun için hem dünya hem de âhiret hayırları irade olunmuş demektir. Artık o kimsenin dış görünüşü bunun zikriyle, iç âlemi bunun hamdıyla meşguldür. Dış âlemi dağınık, iç âlemi derli topludur. Bu hâlini gizlemek veya örtmek için sevinci içindedir, üzüntüsü dışındadır.
O artık bir kölecik gibi kapıda durur. Kendisinden ne istenece-ğini bilemez; kabul mu edilecek, red mi edilecek, kapı açılacak mı, yoksa kapalı mı kalacak, bunları idrâk edemez.

İşte böylece nefsini bilen, bütün ahvâlinde mü'minin aksinedir: Mü'min hâl sahibidir, hâl ise değişir, değişikliğe uğrar. Nefsini bilen ârif makam sahibidir; makam ise sâbittir, değişmez. Mü'min hâlinin değişmesiyle îmânının zâil olmasından korkar. Bu yüzden onun üzüntüsü devâmlı kalbinde, sevinci ise yüzündedir. O, üzüntüsüyle gezip dolaşır. Konuşması senin çehrende tebessüm eder; kalbi ise üzüntüden parçalanır gibi olur.
Nefsini bilen ârif ise, onun üzüntüsü yüzündedir. Çünkü o, fenâ amellerin encâmından *(nihâyet, son)* korkutucu bir yüzle halkın karşısına çıkar, halka iyilikle emreder, kötülükten onları menеder. Bütün bunları Hz. Resûlullah'a vekâleten yapar.[393]

392 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.324
393 Abdülkādir Geylânî, *Gönül İncileri*, çev.Celâl Yıldırım, İstanbul, 1996, s.21

- 'Tanrı'nın ipine yapışınız.' buyurulduğu gibi, eğer Tanrı'ya böylece sarılırsan, bu ıstıraplardan, bu hayallerden ve bu hicaplardan kurtulursun. Eğer ölmeden evvel bunu yapamazsan kesinlikle bil ki bunlardan ebedîyyen kurtuluş yoktur. Evet çünkü: Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşrolursunuz" buyurulmuştur. Her kim mücâhede ile riyâzat potasında aslî cevherini yani cevher-i insânîsini, temizleyip çıkarırsa ve kendi îmân nûrunu gözüyle görürse, bu kimse kendini görmüş ve hakîkatini bulmuş sayılabilir. Böyle bir kimse hiç şüphe yok ki tanrısını bulmuştur.

  Meselâ bir sanatkârın güzel bir eserini gören bir insan, sanatkârı, gördüğü eserden daha çok bilir ve takdir eder Bir müderrisden yüksek ilimler okumuş bir adam, o müderrisi daha "ebced, hevvez" ile meşgul olan çocukdan daha iyi bilir. Vereni verdiği şey ölçüsünde severler ve bilirler. Bir insan ihsânını gördüğü kimseyi daha iyi tanır. İnsanda gizli bir cevher vardır, fakat bu insanın gözünden gizlidir. Bu yönden o, Tanrı'nın ihsânının, yalnız bu hayvânî bedenden ibaret olduğunu zanneder. Bu ise umûmî ve dâimâ beraberdir. Bu kadarla insanı Tanrı'yı nasıl tanıyabilir? Tabiî ancak "kendisinde bulabildiği lutuf ve ihsân ölçüsünde bilebilir. Fakat kendisinde bir hazine gizli bulunan bir kimse, bunu göremediğinden Tanrı'nın kendisine nasıl bir lutuf ve ihsanda bulunduğunu nereden bilebilir. İnsan Tanrı'nın bir usturlabıdır. Fakat bu usturlabdan anlayan bir müneccim lâzımdır. Evet sebzeci ve bakkal dükkanında usturlab bulunabilir ama bakkal bundan ne anlar? Sebzecinin ne işine yarar? Bundan ancak bir müneccim faydalanabilir. İşte bir usturlab, feleğin hâllerini nasıl bir ayna gösteriyorsa, *"Biz hakîkaten Âdemoğullarını şereflendirdik"* (İsrâ, 70) âyeti gereğince, insanın vücûdu da Hakkın bir usturlabıdır. Tanrı onu kendisiyle görücü ve bilici yapmıştır. İnsan da bu pis vücud usturlabıyla, benzersiz olan Tanrı'nın cemâlini ve tecellîyatını her an görür. Bu ayna Tanrı'nın cemâlinden bir an boşalmış değildir. Bir insan annesinden doğar doğmaz gözünü bu dünyaya açar. Gece gündüz bu âlemin, yerin, göğün ve

bütün yaratıkların durumlarını görür. Bunun gibi bir velî de gözünü açtığı vakitte dâimâ Tanrı'yı temâşâ eder. Ondan başka bir şey görmez.[394]

- Sen nesin? Vücûdunda varlığında Cenâb-ı Hakk'ın âyetleri kendini göstermiştir. Hakk bize şah damarımızdan daha yakındır. Biz kendimizi bildik mi, Allah'ın ilmi ortaya çıkar. Hâl olarak bunu bilen ise, nefsini bilmiş demektir.[395]

- Hayret edilecek bir hakîkat, kâinâtta olan her şeyin insanda mevcûd olmasıdır. Onun için mârifetullah nefsi bilmeye, nefsi bilmek bedeni bilmeye, bedeni bilmek âlemi bilmeye, âlemi bilmek de onun içindeki hakîkatleri bilmeye bağlıdır. Hâsılı insan, beşeriyeti cihetiyle âlemden doğmuş ise de mânâ cihetiyle âlemin babasıdır.[396]

- Kendi vücûdun kitabını oku buyuruluyor. O kitabı ne sûretle okumalı?
  Bu, kalbinde gizli olan Hakk'ın emanetini bul demektir. İnsan bir kitab-ı mübindir ki, dünya ve âhiret ona sığmıştır. Şu hâlde eline külüngü al fenâ ahlâklarını kazımaya başla. Her tabakada bir yeni ilerleme görülür. Evvela toprak, sonra kil, bakarsın sonra da su çıkıverir. İşte kendi kitabını okumaktan maksat, mârifettir. Yani nefsini bilmektir.[397]

- Hz. Ali, "Nefsini bilen Rabbini Bilir" demiştir. Meselâ sen, kendi varlık evindeki yaygıları, yatakları, kıymetli kumaşları, elbise ve sandıkları görüp, sahip olduğun diğer şeyleri görmesen; kendini tamamen görmemiş ve tanımamış, ancak bazı kısımlarını tanımış ve bilmiş olursun. Tekrar gizli açık her şeyi görmüş olsan; fakat bunların hepsini sana gösteren lambayı görmemiş ol-

394 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002.. s.188
395 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.628
396 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.433
397 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.622.

san, yine kendin tamamıyla görmüş olmazsın. Çünkü o lambanın nûru ile sende bulunan şeylerin, meselâ kıymetli kumaşların iyi ve kötü olduğunu görebiliyorsun. Senin varlık evinde parlayan bu hakîkî nûrunu görürsen, mutlaka Tanrı'yı da görürsün. Meselâ güneşin nûru senin evinde parladığı zaman, evinde bulunan her şeyi görmekle beraber bu şeylerden güneşi bilemezsin. Fakat evindeki güneşi görmekle, hakîkî güneşi de görmüş olursun. Binâenaleyh, kendi iç âleminde dolaşmalı ve kendini bilmeye çalışmalısın. Bundan başka bir şeyi bilmenin sana faydası olmaz, senin için lâzım olan ve seninle ilgili bulunan şey kendini bilmendir. Geri kalan şeyleri bilmek, başkaları için zahmet ve ızdırap çekmeye benzer. Bu çektiğin ızdırabın sana hiç faydası olmayacaktır. Kendini tamamen tanıdıktan sonra Tanrı'ya erişirisin. Zîrâ: *"Son varılacak hedef Tanrı'nın huzurudur"* (Necm, 42.) Evinde gördüğün o sayısız, eşsiz ve değerli kumaşları ancak, bu nûr sayesinde görebiliyorsun. İşte bu nûru görürsen kendini tamamiyle bulmuş olursun. Hakk'ın nûru olan bu nûr, tâ ezelden beri daha sen annenin karnında iken, seninle beraberdi. Bu nûrla her şeyi görüyor ve kendini ondan ayrı göremiyordun; fakat asıl olan bu nûru görmüyordun. Hülâsa o nûru gördüğün zaman ilk ve sonun o olduğunu bilirsin; çünkü *"O, ilk ve sondur."* (Hadîd, 3)[398]

- Dünya işleri ve dünya ile ilgili şeyler gönül aynasından hâsıl olan bir pas gibidir. Eğer pas az olursa ondan birtakım eksik ve noksan şekiller görünür. Bu da hiç yoktan daha iyidir. Fakat eğer pas çok olursa aynanın bütün yüzü örtülmüş olduğundan bir kimse ona baktığı zaman hiç bir şey göremez. Ne az, ne çok, ne hakîkat ve ne de hayal. Üzerinde pas olması bakımından müflistir ve bir işe yaramaz. Fakat bu pası riyâzat, aşk ve sıdk ile cilalandırdığı zaman kendini bulmuş olur. Çünkü pas artık gönül aynasından giderilmiştir. Kendine eriştiği ve kendini bulduğu için Tanrı'yı

398 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s.201.

kendinde bulur ve onu asla kendinden ayrı göremez. Nefsini, kendini bilen Rabbini bilir.[399]

- Hukûk-ı ilâhiyyeyi nefsinde icrâ eder ve kendinden geçip Hakk ile beraber olursan işte o zaman kendini bilmiş olursun. Çünkü 'Nefsini bilen Allah'ı tanımış olur' buyurulur.

  Eğer halkın hakkını bilip yerine getirirsen yani, büyüklere hürmet, küçüklere merhamet, kötülük edene iyilik, iyilik edenlere güzel muamelede bulunûr, halkın hikmet ehli olanlarının nasihatlerini kabul eder ve kötü sözlerinden uzak durursan, çaresizlere yardım edip iktidar sahiplerine ilişmezsen, yani halk senden emin olup cümlesinin emniyetini kazanırsan nefsinde hüsn-i siyasete muvaffak olursun. Ayrıca Cenâb-ı Mevlâ senden râzı olduğu hâlde kardeşlerinle güzel geçinirsin. Bu durumda hem akıl ve hikmet sahiplerinden sayılır, hem de eza ve cefâdan kurtulmuş olursun.

  Eğer nefsini bilmeyerek cehâlette kalır ve halka gerektiği değeri veremeyip onları kusurlu kabul edersen, bu durumda hem kendine yazık etmiş hem de gazâb-ı ilâhîye uğramış olursun. Böyle olunca da ahmaklardan sayılıp, kınanalardan olursun. Ey kardeşim! Sen kıvılcımı üstüne sıçratıp kendini yakmaktan, hevâ ve heves deryasına dalıp boğulmaktan şiddetle sakın.
  Kapılar açılır ve hayırlı kişiler zümresine kavuşulur.
  Nefis insandaki mânâdır. Tevâzu gösterirse yücelir, şâyet kibirlenirse, aksine kıymeti azalır.[400]

- Bir kul Rabbini kendiliğinden bilemez. Onu bilmesi yolunu şu cümle ile anlatmak mümkündür.
  Kul önce nefsini bilmeli. Ama kul nefsini kulluk yolunda ıslâh ederek bilmeli. Bunu bildikten sonra yaratanı yaratıcı olarak nefsine tanıtmalıdır.

399 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s.73.
400 Ahmed-er Rifâî, *Sohbet Meclisleri*, İstanbul, 1996, s.78.

Nefsini yoklukla bilen, yaratanın varlığını bilmiş olur.
Nefsini kötülük ve hata ile bilen, Allah'ı iyilik ve doğru olarak bilir.
Nefsini ihtiyaç içinde bilen, Allah'ı kendi dertlerine şifa verici olarak bilir.
Nefsini Mevlâ'ya satılmış bir metâ gibi gören, başkasına dert yanıp ihtiyaç arz etmekten kurtulur.
Şöyle bir hadîs-i şerîf vardır: *"Bir kimse yüce Allah'ı anlarsa onun hakkını yerini getirir."*
Bu hadîs-i şerîfi açıkladığımız zaman şöyle deriz:
Allah'ı hidâyet sahibi bilen nefsini ona teslim eder.
Allah'ı yaratıcı kabul eden, kulluk icablarını yerine getirmelidir.
Allah'ı bir ceza verici olarak bilmek, insanı kötülüklere girmekten korur.
Allah'ın yeterliğine inanan, başkalarına koşmaktan sakınır.
Dâvud (a.s.)'a şöyle vahyoldu: *"İyi anla, beni isteyen arar, arayınca da bulur. Beni bulduktan sonra başka yaratıcı ve besleyici aramaya gerek kalmaz."* [401]

"bunlar felâha erenlerdir"

Kurtuluşa/Felâha ermek

- Yüce Allah buyurdu: *"Allah selâmet evine çağırır"* (Yûnus, 25). Allah kullarını fiiller, sıfatlar ve zât tevhidine davet eder. Bunların tevhidi, bütün âfetlerden selâmet *(kurtuluş)* evidir. O, fiiler tevhidine kelime-i Tevhid, namaz, zekât, oruç, hac gibi şerîatça emredilen; şirk, adam öldürme, zinâ, haram yemek ve bunun gibi şerîatça yasak kılınan şeylerden menetmek gibi çeşitli ibâdetler ve nehiylerle *(yasak)* davet eder. Çünkü kul emirleri tutmak, nehiylerden *(yasak)* kaçmak ile fiillerin selâmet evine girer. Yani hiç

401 Ahmed er-Rifâî, *Onların Âlemi*, çev. Abdülkādir Akçiçek, İstanbul, 1996, s.182.

kimse yaptığı bu ibâdet fiilleri için "Bunlar câiz değildir" diye itiraz edemez, bu sûretle zâhirde bir müdahalenin sataşmasına uğramaz.

Göğüslerindeki aldatma, tecavüz, kin, hased, kibir, kendini beğenme, işittirme, riyâ gibi kötü duyguları kalbinden çıkaran sıfatlar tevhidine de çeşitli güç riyâzetlerle *(nefsi kırma)* nefs-i emmârenin arzusunu öldürmek, nefsin dediğini yapmamak, alışkanlık hâline getirdiği şeyleri terk etmek gibi şeyleri yapmayı emrederek davet eder. Bu sûretle nefis itmi'nane ulaşır. Nefis itminana kavuştuğu takdirde güzel huylardan ibaret bulunan sıfatların selâmet *(kurtuluş)* evine girer. Kötü ahlâk zindanında, kalplere sıçrayan kötülük ateşinden kurtulmuş olur. Ve bu kötü huyların azabından dâimâ rahat içerisinde oturur.

İnsanlardan ve her şeyden vücûdu (varlığı) kaldıran zâtî tevhide de: *"Allah'ı çok zikrediniz"* (Ahzâb, 41) âyetiyle zikri, *"Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler"* (Alu İmran, 191) düşünceyi emrederek çağırmaktadır. Tâ ki bu sûretle zikir ve fikir çakmağından doğan ateşin nûru çıksın, benlik perdelerini yaksın, kalp âlemlerini aydınlatsın, onlara Allah'tan başka varlık olmadığını göstersin ve onları varlık azabından ve günahından kurtarsın. 'Varlığın öyle bir günahtır ki onunla günah mukayese edilemez.' Kezâ varlık azabıyla da hiçbir azap mukayese edilemez. Çünkü kendine varlık tanımak yüklendiği emanete hiyanet demektir. İnsan, vücûdu emanet olarak almıştır. Kim emaneti öderse, kendisinden daha lezzetli, daha rahat ve daha zevkli bir selâmet olmayan ebedî, zâtî selâmete girer. Zîrâ bu, bütün selâmetlerin ruhudur. Bu selâmetin ebedî olması da şu demektir: Yani bir kimse oraya bir an içerisinde girerse artık bütün neşelerde (*anlarda*) orada kalır, çıkmaz. Zîrâ ezelî istidat bunu gerektirir.
'Allah gerçeği söyler, O, doğru yola iletir.' [402]

- Allah yolcularının iç âleminde aksaklık göremezsin. Onlar, kurtulmuşlardır. Onlar, tam îmâna sahiptir. Muvahhid (*tevhid*

402 Niyâzi Mısrî, *İrfan Sofraları*, çev.Süleyman Ateş, İstanbul, s.31-32.

eden) onlardır. İhlâslı işi onlar tutar. Belaya onlar sabırla karşı koyar. Bir âfet indiğinde sızlanmazlar, inlemezler. Metin ve vakur olarak işlerin sonunu beklerler. İyilik geldiği zaman şükür yoluna koyulurlar. İyiliği ilan eder, kötülüğü saklı tutarlar. Başlarında olan felâketli işlerden, kimseye şikâyet etmezler. Ellerinde bir bolluk varsa, herkese dağıtırlar. [403]

- Cüneyd-i Bağdâdî, "Ancak sıdk ile Allah Teâlâ'ya sığınan necât *(kurtuluş)* buldu buyurup, necâtın Allah Teâlâ'ya sıdk ile sığınmak olduğunu bildirdi.[404]

- "İşte bunlar, yani Kur'ân hidâyetiyle hidâyete erip gayba îmân edenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerinin merzûk *(rızıklanmış)* kılındıkları şeylerden infâk edenler, Sana indirilene ve Senden önce indirilenlere îmân ederek âhirete yakîn hâsıl edenler Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler. İşte bunlar, felâha erenlerin tâ kendileridir."

  Felâh üç mertebedir:

  1. Nefse karşı muzaffer olmak. Hevasına ve dünyaya tâbî olmaktan kurtulmak, âlâyişine aldanmamak, şeytanın vesveselerine kanmamak, fitnelerine kapılmamak.
  2. Küfürden, dalâletten, bid'at *(peygamber zamanından sonra dinde meydana çıkan şey)* ve cehâletten, nefse aldanmaktan, şeytanın vesvesesinden, îmânın zevâlinden *(yok olma)*, emniyeti zâyî etmekten, kabrin ve haşrin korkularından, sırâttan ayağı kayıp düşmekten, cehennem azabına duçar olmaktan, cennetten ve cemâlden mahrum olmaktan kurtulmak.
  3. Ebedî mülkte, sermedî nîmetlerde, zevâli ve intikâli olmayan âlemde, hüznü olmayan sürûrda, ihtiyarlığı olmayan

403 Abdülkādir Geylânî, *Feth'ül-Rabbanî – İlâhî Armağan*, çev.Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1964, c. I, s.31.

404 Abdülkādir Geylânî, *Gunyetü't Tâlibîn*, çev.A.Faruk Meyan, İstanbul, 1971, c.1-2, s. 233.

zindelik ve gençlikte, zorluğu olmayan rahatlıkta, illeti olmayan sıhhatte, hesabı olmayan nîmete nâiliyette *(nâil olma, murada erme)*, hicâbı *(perde)* olmayan bir mülâkatta bekâya ermektir. Cemâlullaha kavuşmaktır.

Beyzâvî Tefsiri'nde naklolunduğuna göre Necmü'd-Din Dâye (k.s.) demiştir ki: Bu âyet-i celîlede hâdî *(dilediğine hidâyet eden mânâsındaki ilâhî isim)* nekre *(belirsiz)* olarak zikrolunmuştur. Bu her bir mertebenin hidâyetini beyânda hepsini içine alır. Çünkü evsâfı bu beş âyette sayılan muttakîlerden kimi Rablerinden bir keşf üzere, kimi O'nun envârından *(nûrlar, aydınlıklar)* bir nûr üzere, kimisi O'nun esrârından bir sırr üzere, kimisi O'nun eltâfından *(iyilikler,lutuflar)* bir lutuf üzere, kimisi de O'nun hakâyikinden *(hakîkatler, gerçeklikler)* bir hakîkat üzere hidâyettedir. Allah'ın, bütün enbiyâ ve evliyâsına in'âm ettikleri *(nîmet verme)*, kemâl zât ve sıfatına sermedî (dâimî, sürekli) in'âm *(nîmet)* ve ihsânına nisbetle bahr-i muhîtten *(okyanus)* bir katredir.[405]

- Ezel gününde kısmetine bir ulu rehber çıkarak, onu bu dünyanın çirkeflerinden çekip çıkarmak üzere: 'Ey ezel dostum! Ne gözlerin iyi görüyor, ne de kulağın yeterince tam duyabiliyor. Onun için bana gel, sakın elini elimden çekmeye kalkışma. Zîrâ yeryüzünde öyle uçurumlar, çukurlar mevcuttur ki, senin o az gören gözün ve sağırlaşmış kulağın ile o girdapları görmen kâbil değil. Böylelikle de, her an o çukurlardan, hendeklerden birine düşmek tehlikesi ile karşı karşıyasın!' diye seslenir.

  Onun için de, ezel gününde seni seçmiş ve bu dünya hayatında seni üstüne almış olan o Dost'u tanı ve unutma. Tuttuğun eli asla bırakma ve gene asla ondan vazgeçip yanında ağyâre yer verme!" [406]

405 Ramazanoğlu Mahmud Sâmi, *Bakara sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1985, s.36.
406 Sâmiha Ayverdi, *Ezeli Dostlar*, İstanbul, 2004, s.220.

- Allah'ın hidâyetine nâil olmanın yolu nedir?
  Aklın varsa, o hakîkat görücüsünü bil ve bul ki, senin de bâtılı gerçekten ayırt etmen mümkün olsun.
  Bu cihan, gece boşluğunda ve gece karanlığında mıhlanmış kalmışsa da bütün ümidi güneşte ve gündüzdedir. Bilir ki, her gecenin bir gündüzü olacaktır. Karanlık cehâlet, gaflet, küfür ve isyan karanlığıdır ki, amellerin ve fiillerin ortaya çıkması için hidâyet güneşinin doğması lâzımdır.[407]

- Muhammed bir hidâyet nûrudur.[408]

> *Bakara'nın ilk beş âyeti bizi 'Fâtiha'ya ulaştırır. "Yalnız sana kulluk eder, senden yardım dileriz."Sırât-ı müstakîm'e ereriz. mânâsına ulaşırız.*
> *Hidâyet 'Rab' isminin tecellîsidir. Hidâyete erme, yetişme, terbiye olma ile gerçekleşir. Ve 'yakîn ' hâsıl olur.*
> *İnsan, nefis, ruh, kalp (gönül), beden ve sır'dan oluşur.*
> *İnsanın huzuru için hepsinin huzurda olması gereklidir.*
> *Bedenin huzuru için dengeli yaşamak, nefsin huzuru için Rabbini bilmek, yani gayba îmân ve ben demekten vazgeçmek gerekir bu da şerîata uymakla gerçekleşir. Kalbin huzuru kalbin ruha doğru dönük yüzünün (vicdân) nûrlanması demektir. Ruhun huzuru hakîkatine ulaşmakla ve sırrın huzuru ise mâsivâyı terk ile mümkün olur. Kurtuluşa da böyle erilir.*[409]

407 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.363.
408 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.475.
409 Derleyenin Notu.

ÂYET 6:

İnnelleziyne keferû sevâün aleyhim eenzertehüm em lem tünzirhüm lâ yu'minûne

Şu muhakkak ki inkâr edenleri uyarsan (İnzâr) da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar.
(Elmalılı)

Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; îmân etmezler.
(Diyanet)

ÂYET 7:

Hatemallâhü alâ kulûbihim ve alâ sem'ihim ve alâ ebsârihim ğışâvetün ve lehüm azâbün aziymün.

Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır. En büyük azap onlarındır.
(Elmalılı)

Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve âhirette) büyük bir azap vardır.
(Diyanet)

Bu âyet-i kerîme, ezelde reddedilmiş ve şakî *(bedbaht)* olanlar hakkındadır. Yani Allah'ın serptiği nûrdan üstlerine isabet etmeyen kimseler hakkındadır. Anadan doğma âmâ olan, kulağı, ağzı, kolu, bacağı olmayan kimseler için hekim çağırıp tedavilerini istemek nasıl işe yaramaz ise, ezelde *(başlangıcı olmayan)* şekâvet *(her türlü kötülük içinde olan)* damgasını yemiş kimselerin de peygamberler ve mürşidler vâsıtasıyla irşâdları *(doğru yolu göstermek)* kābil değildir.

Bunlara istediğin kadar, Allah'ın ve Resûlullah'ın kelâmını *(söz)* söyle ve hakîkatten bahset, kābil değil tesir edemezsin. Çünkü ezelde, kulakları, gözleri ve kalpleri mühürlenmiştir.
Hekim, ne kadar hâzîk *(işinin ehli)* ne kadar bilgili olursa olsun, geçici olan hastalıkları tedâvî eder.[410]

- Burada kasdedilen kâfirler, ilâhî kahra muhatap olmuş bedbahtların ilk zümresidir ki uyarı, bunlar üzerinde bir etki meydana getirmez. Onların cehennem ateşinden kurtulmalarının bir yolu da yoktur. Rabbinin onlarla ilgili *"îmân etmezler"* şeklindeki hükmü gerçekleşmiştir.[411]

Âyetin cemâlî yorumu:

- Ey Muhammed! O kâfirler ki: Onlar, bana sevgilerini kendilerinden gizlemiş kimselerdir. "Onları korkutman, seni kendisiyle onlara gönderdiğim tehdidin veya sözünle korkutman birdir, inanmazlar" Senin sözlerine inanmazlar. Çünkü onlar benden başkasını bilmezler. Hâlbuki sen onları yaratıklarımla korkutuyorsun. Onlar, onu ne bilir ne de anlarlar!

  Onlar sana nasıl inanabilir ki? "Ben onların kalplerini mühürledim" Dolayısıyla onlarda benden başkasına yer bırakmadım. "Kulaklarını mühürledim". Artık âlemde benden başkasından

410 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.494.
411 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebîr Te'vîlât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. I, s.39

söz duymazlar. "Gözlerinde perde vardı." Beni müşâhede *(gözle görmek)* ettiklerinde heybetimden "göremezler" benden başkasını. Benim nezdimde *(nazarımda)* "Onlar için acı bir azap vardır". Bu azap, onları bu yüce müşâhededen senin korkutmana döndürüp kendimden perdelemendendir. Nitekim seni de "yayın iki ucu veya daha da azı" yakınlıktan sonra döndürüp, oradan seni yalanlayan ve katımdan kendisine getirdiğin şeyi yüzüne çarpanların yanına indirmiştim. Onlardan benim uğrumda gönlünü daraltan şeyleri duyuyordun. Artık İsrâ yolculuğunda müşâhede ettiğin açıklık nerede!

İşte yaratıklarım karşısında eminlerim de böyledir. Onlardan hoşnutluğumu gizledim ve dolayısıyla onlara asla kızmam.

Hakk'ın velîlerinin Hakk düşmanları niteliğinde nasıl gizlendiğine bakınız! Şöyle ki: Allah eminleri el-Lâtif *(çok lutf eden)* isminden var edip onlar için el-Cemîl *(çok güzel)* ismiyle tecellî *(ilâhî sırrın ortaya çıkması)* ettiğinde, onlar Hakk'ı sevmiştir. Kıskançlık, seven ve sevilende iki farklı açıdan sevginin niteliklerinden birisidir. Dolayısıyla kıskançlıkları nedeniyle Hakk'a olan sevgilerini gizlemişlerdir. Bunlara örnek olarak eş-Şiblî ve benzerlerini verebiliriz. Hakk da bu kıskançlık nedeniyle başkalarının onları tanımalarını engellemiştir.

Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: *"O inkâr edenler"*. Yani müşâhedelerinde kendilerine görünen vuslat (*kavuşma*) sırlarını örtenler. Şöyle demiştir: "Sizi sıfatlarım vâsıtasıyla zâtımdan perdelemem gerekir." Böylece hayrete düştükleri gibi aynı şekilde istidat *(anlayış kâbiliyeti)* da kazanamamışlardır. Ben de onları bu âlemde ve peygamberlerimin diliyle korkuttum, fakat onlar anlamadılar: Çünkü onlar, aynü'l-cem *(birlik)* mertebesindedir. Allah ise kendilerine ayrım mertebesinden hitap etmişti. Onlar ise tafsîl *(etraflı olarak bildirmek)* ve ayrım âlemini bilmiyordu. Bu nedenle, anlamaya yatkın değillerdi. Sevginin otoritesi, o esnada Hakk yönünden bir kıskançlık olarak kalplerini istila etmişti.

Allah, peygamberine ruhen ve Kur'ân yoluyla davet ettiği şeye icâbet etmeyişlerinin sebebini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah onların kalplerini mühürlemiştir"* Dolayısıyla başkasını kalplerine sığdıramazlar. *"Kulaklarını da mühürlemiştir"* Allah'ın kelâmının dışında âlemdekilerin dilleriyle söylenmiş sözleri duymazlar. Böylece âlemde kendi dilleriyle konuştuğu hâlde Allah'ı müşâhede ederler. *"Onların gözlerinde perde vardır."* Nur'dan ibaret olan yücelik ve heybetten kaynaklanan bir perde. Çünkü celâl ve heybet O'na aittir. Bununla içinde o insanlara tecellî ettiği önceki sıfatı kasdetmektedir.

Allah onları, zâtı müşâhede etmenin haz deryalarına dalmış hâlde bırakmış, kendilerine şöyle demiştir: *"Sizin için büyük bir azap kaçınılmazdır."* Onlar ise kendilerine göre sıfat bir olduğu için, azabın mâhiyetini anlamamıştır. Bunun üzerine Allah onlar için oluş ve bozuluş âlemini yaratmış, kendilerine bütün isimleri öğretmiş, onları Rahmân'a nisbet edilen Arş'a yerleştirmiştir. Azapları orada olacaktır. Onlar Allah katında bilinmezlik hazinelerinde neşelenmekteydi. Melekler onları gördüğünde, secdeye kapanmışlar, onlar da meleklere isimleri öğretmiştir.

Bu bağlamda Ebû Yezîd'e gelince, o (Arş'ta) istivâ edememiş, azaba takat getirememiş, o esnada bayılıp düşmüştür. Bunun üzerine Allah şöyle buyurmuştur: *"Sevgilimi bana gönderiniz! Çünkü onun benden ayrı kalmaya tahammülü yok!"* Bunun üzerine Ebû Yezîd, özlem ve hitap ile perdelenmiştir. Geride kâfirler kalmış, onlar Arş'tan Kürsî'ye inmiş, bu esnada onlara iki ayak gözükmüş, cisimsel yaratılışın gecesinin son üçte birlik diliminde nefse ait dünya semâsına inmişlerdir. Burada, yükselmeye güç yetiremeyen ağırlık sahiplerine (insanlar ve cinler) hitap etmişlerdir: 'Bir duâ eden yok mu ki ona icâbet edile?' 'Tevbe eden yok mu ki tevbesi kabul edile?' Bağışlanmak isteyen yok mu ki bağışlana?' Tan sökünceye kadar böyle devâm eder. Tan söktüğünde

ise akla mensup nûrânî-ruh ortaya çıkar Böylece, geldikleri yönden geri dönerler. Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Kim visâl orucu tutarsa seher vaktine kadar tutsun. Seher, Kabirlerde olan şeylerin diriltilme vaktidir."* Allah'ın tuzağından çekinmeyen her kul aldanmıştır. Anla![412]

> *Peygamberin hitabı isim ve sıfat vâsıtasıyla Allah'ı bilenedir. Direk zâtla ilişkide olan farkı görmediği için iyi, kötü, çirkin, yanlış, doğru ayırımı yapamaz. Bu makamdaki insanlar Allah'ın zâtı vâsıtasıyla mühürlendiklerinden farka inmekte zorlanırlar. Bazı insanları Allah'ı tanımamak üzere mühürleyen Allah bazılarını da Allah'ın zâtını bilmek üzere mühürlemiştir.*
>
> *Camide bir Cuma vaazında adamın biri uyukluyormuş. Yanındaki kişi de sohbetin çok güzel olduğunu ve kaçırmaması gerektiğini söylemiş. Adam, 'Beni rahat bırak' demiş. İkâz eden kişi bunun üzerine, 'Ama çok büyük hikmetler anlatılıyor, kaçırma, istifade et' deyince, adam, 'Şimdi şu anda Allah'ımla sohbetteyim, beni kendi hâlime bırak' demiş. İkaz eden kişi, 'Nereden bilelim, senin Allah'la sohbet ettiğini' deyince, Adam 'Senin Hızır olduğunu bilmem yeterli delil olur mu?' deyince Hızır, şaşırmış. 'Senin adın ne?' Demiş. Adam, 'Abdülrezzak' demiş. Hızır elindeki listeye bakmış, adamın adı yok, Allah'a münâcât etmiş. 'Allah'ım, bu adam benim Hızır olduğumu bildi ama benim listemde adı gözükmüyor, bu nasıl olur?' Demiş. Allah, 'Yâ Hızır, senin elindeki liste Beni sevenlerin listesi. Ya benim sevdiklerim! İşte o liste kimsede yok!' demiş.*[413]

- Bunlar o âşıklardır ki Allah onların hatasını, başkasının ibâdetinden üstün tutar. Onların kâfirliği yanında nice îmânlar

412 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.329-332.
413 Derleyenin Notu.

değersiz kalır. Çünkü onların kâfirliği kendi kendilerini inkârdır. Kendi nefislerini karanlıkta bırakıp, ilâhî nûra koşmaktır. Nice büyük erenlerin söyledikleri gibi böyle bir küfürden öleceklerin varacakları ilk konak cennet âlemi olacaktır.[414]

İnkâr edenler/Keferu

Küfür ve kâfir:

Şerîat Açısından Açıklaması

- 'Kefr', mutlak örtmek genel; 'küfr', nîmeti örtmek özeldir. Dinde küfür ise, îmânın zıddıdır, îmânsızlık demektir. Yani bir kimsenin îmân şanından olduğu hâlde îmân etmemesidir ki, yalanlama ve inkârı, tasdiki *(doğrulama, onay)* terk etmeyi, zorlama ve engel bulunmadığı zaman, ikrârın *(kabul etmek)* terkini de içine alır. Îmândaki tasdik gibi, küfürde tekzîb *(yalanlama)* de, kalbî, kavlî *(sözlü)* veya fiilî olur.[415]

- Küfür için îmân edilecek şeylerin hiç birine inanmamak şart değildir. Birine veya bir kısmına inanmamak da küfürdür. Îmân, bir bütünlüğü gerektirir. Küfür ise onun tersi olduğundan, bir kısmı inkâr ile vâkî olur.[416]

- Meselâ kış için odun kömür alırken, ben bunlarsız kalırsam soğuktan kırılırım demek sûretiyle kendi tedbirine güvenmek, Allah'ın Rezzâk *(bütün mahlûkātın rızkını veren)* sıfatını inkârdır. Hakk'ın bir sıfatını inkâr etmekle de kâfir olursun.[417]

414 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.221.
415 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.191.
416 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. I, İstanbul, 1992, s.192.
417 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.99.

Tasavvuf Açısından Açıklaması

- Küfrün eşdeğer mânâsı örtüdür. Örtü iki kısımdır. Birinci örtü: Allah'ı görmeye ve bilmeye mâni olur. Bu başlangıçta olanların müptedilerin *(birşey öğrenmeye yeni başlayan)* küfrü olup, kötü küfürdür. Diğeri; o örtü vâsıtasıyla Allah'tan başkasını ne görür, ne de bilirler. Bu ise sonda bulunanların (*müntehîlerin*) küfrü olup, beğenilen küfürdür. *"Muhakkak ki o küfredenleri, ha korkutmuşsun, ha korkutmamışsın, onlar için birdir, inanmazlar. Allah onların yüreğine mühür vurdu, kulaklarına da! Gözleri de perdelidir. Ve onlar için büyük bir azap vardır."* (Bakara, 6-7) Bu âyetler iki küfrü de içine almaktadır.[418]

- Bildiğini, bilmeyenlere öğretmekten kaçınmak, misafirden sofra saklamak, icap ettiği vakit Allah yolunda canını esirgemek Allah yolu yolcuları için küfürdür.[419]

- Hakk her mertebeyi kuşatmıştır, her mertebede bir tecellî *(ilâhî sırrın ortaya çıkması)* yüzü vardır. Birine îmân edip öbürünü inkâr etmekle, Hakk örtülmüş olur. Kefere *(kâfirler)* ibâdetini bir şekle tahsîs ettiği için başkasını inkâr eder. Bir müslüman Hakk'ın zuhûr *(ortaya çıktığı)* ettiği varlıklardan birini inkâr ederse, din ona Müslüman demez.
  Küfr-ü bâtıl; mutlak Hakk'ı örtmüştür.
  Küfr-ü hak, kendini Hak'la örtmüştür. [420]

- Küfrün de hâlıkı *(yaratanı)* Allah'tır ve Allah'ın küfrü yaratması da O'nun en büyük hikmetlerinden *(kâinâttaki bütün hâdiselerin ilâhî sebebi)* biridir. Allah, fenâ bir şey yaratmayacağına göre küfrün de yaratılışında bir sebep, bir mânâ, dolayısıyla hikmet vardır.

418 Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi / İnsan-ı Kâmil*, İstanbul, 1990, s.31.
419 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.651.
420 İbnü'l Arabî, *Özün Özü*, çev.İsmail Hakkı Bursevî, sadeleştiren Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, s.45-46.

Burada küfür kelimesinin "karanlık" mânâsını ve kâfirlerin nûrdan karanlıkta kalanlar olduğunu unutmamak doğrudur.[421]

- Küfür, Yaratan'a göre hikmet, bize nispetle âfet ve felakettir.[422]

- Tanrı hükmüne âşık olan nûrlanır, yarattığına âşık olansa kâfir olur. [423]

- Kâfir kalbi ölü olandır. [424]

- Kâfir, hemen cezalandırılmayıp kendisine mühlet *(süre)* verilen kimsedir. [425]

- Âlemlerin efendisi Hz. Peygamber efendimiz (s.a.s.) bir hadîs-i şerîfinde: *"Sizden herhangi birinizin hevâ (nefsin isteği) ve hevesi, benim getirmiş olduğum şeye tâbî olmadığı müddetçe o kişi îmân etmiş olamaz."* Yani kâmil bir îmâna sahip olamaz, buyurmuştur.
  Bu hadîs-i şerîf'ten anlaşıldığına göre, kişinin hevâ ve hevesi, Şerîat-ı garrâ'ya *(parlak ve nûrlu şerîat)* uymadığı ve ona boyun eğmediği müddetçe, kişi kâmil bir îmâna sahip olamaz.
  Her kim nefsânî istek ve arzularını Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ ettiği Şerîat-ı mutahhara'ya (*tertemiz şerîat*) hor bir köle gibi boyun eğdirmezse, bu kişinin îmânlı olduğu nasıl söylenebilir? Doğrusu himmet *(yardım)* ve gayretler bu belirgin zıtlığın ayırt edilmesi hususunda âciz kalmış, yorgun düşmüştür.[426]

- Tarîkatta, şeyhinin îmânına vâkıf olmayan kâfirdir.[427]

421 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.285.
422 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.279.
423 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.109, beyit. 1361.
424 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.51.
425 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri / el-Mecâlisü's-Seniyye*, İstanbul, 1996, s.29.
426 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri / el-Mecâlisü's-Seniyye*, İstanbul, 1996, s.40.
427 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.559.

- Kâfirler kalptır, temiz kişilerse altına benzerler her iki kısım da bu potanın içindedir. Potaya kalp olan girdi mi hemen kararır... Altın girdi mi altınlığı belli olur.[428]

- Her kime ki ezelde Rabbinden gelen bir nûr isabet etmedi, boş geçti. İşte o zaman ondan, Kāf ve Nûn'dan kasdolunan 'Kün-Ol'un yani esas mânânın keşfi istenir. Çünkü o, onların hecesinde yanıldı. Ve iş umduğu gibi çıkmadı. (Şeytan gibi) Kāf ve Nûn'un dış manzarasına baktı, yanıldı ve Kāf'ı küfür mânâsında gördü. Nûn'u da Nekre yani inkâr, yabancılık. Kısacası: Kâfirlerden oldu. [429]

- Görmüyor musun? Muhakkak şeytan kendi nefsine uydu ve Âdeme: "Ben senden daha hayırlıyım" dedi. İşte bu yüzden Allah onu lanetledi. Kārûn ise, malının çok olmasına aldanıp: "Muhakkak bu mal, bana ilmîm sayesine verildi" demişti. Allah bu yüzden onu da malı ve eviyle birlikte yerin dibine batırdı. Aynı şekilde melekler tesbîhlerini ve takdîslerini *(Allah'ın şânının yüceliğini söylemek)* görmeleri sebebiyle 'Yâ Rabbî! Biz seni noksan sıfatlardan tenzîh *(uzak tutmak, ayırmak)* eder ve kemâl sıfatlarla tavsîf *(vasıflandırmak)* ederiz' demişlerdi. Bu yüzden Allah Teâlâ, Âdem'e secde etmelerini isteyerek onları imtihan etmişti. Aynı şekilde 'ben' diyen herkese Allah Teâlâ: Hayır! Bilakis 'ben' kelimesini kullanmak yoktur demiş ve 'ben' diyenleri esfel-i sâfilîn *(aşağıların en aşağısı)* derecesine düşürmüştür. Her kim de 'sen' demişse, Allah onu iliyyûn'un en üst derecesine yükseltmiştir.[430]

- *(Bu âyette bahsedilenler)*
  Âdem'e ne önce ne de sonra secde ettiler. Ebû Cehil gibi evvelde de sonunda da kâfirdirler.[431]

428 Mevlânâ, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.V, İstanbul, 1988, s.68, beyit.820-821.
429 İbnü'l Arabî, *Şeceretü'l Kevn*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, Mayıs, 2000, s.18.
430 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri / el-Mecâlisü's-Seniyye*, İstanbul, 1996, s.137-138.
431 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.236.

- Doğumdan hemen sonra insanın ilk âlemi başlar ki hayvanlar âlemidir. Bu âlem onu yemeğe, içmeğe, helâl ya da haram birleşmeğe sevk eder. İnsan orada sebat eder, îmân ve amele dönmezse dünya sevgisi ona galebe çalar, dünyadan her istediğini de pek tâbiî elde edemez, neticede yırtıcılar âlemine girer. Kibir, kin, hased, intikam, mukadderse katil ile vasıflanır ve o insanın sîreti *(iç yüzü)* yırtıcı hayvanlara döner. Eğer bundan da îmâna ve amele dönmezse mevki hırsı galebe eder, muradına ancak hilelerle erişir ve sonunda devler ve şeytanlar âlemine girer. Hile, hud'a, yalan, gıybet, koğuculuk ve iftira ile İblis gibi halk arasına fitneler düşürmek gibi huylarla vasıflanır. Orada kalırsa esfel-i sâfilîn (*aşağıların aşağısı*) da kalmış ve insanların en sapkını olmuş olur.[432]

- Peygamberlerin zıtları olan kâfirler de peygamberleri, evlatlarını tanıdıkları, bildikleri gibi tanırlar, bilirler ama kıskançlıkları, hasetleri *(çekememezlik, başkasının elindeki nîmetin zevâlini isteme)* yüzünden bildiklerini gizlerler. "Bilmiyoruz" diye bilmezlikten gelirler.[433]

- İşte 'Saîd *(Allah rızâsını kazanmış olan, saadetli)* saîddir anasının karnında, şakî *(bedbaht)* şakîdir anasının karnında' hadîs-i şerîfi vardır ki ezelî istidata *(ezelde Allah'ın ilmindeki hakîkatlerin mâhiyetleri)* işarettir. Ezelde tohumu kâfir olan bir ruh, müslüman muhitinde doğup büyüdüğü için ârızî *(muvakkat, gelip geçici)* ve zarûrî *(zorunlu)* olarak müslüman olsa bile bir fırsat bulunca yine aslına döner.[434]

- Hz. Muhammed (s.a.s.)'e dediler ki: 'Niçin amcan Ebû Leheb'i o sapkınlık zindanından aydınlığa çıkarmadın?' Şöyle buyurdular: *"Hastalıklar vardır ki tedavisi mümkün değildir. Hekimin böy-*

432 Niyâzi Mısrî, *İrfan Sofraları*, çev.Süleyman Ateş, İstanbul, s.50.
433 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.299, beyit. 3663, 3665.
434 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.75.

le bir hastayla boşuna uğraşması cehâlet olur. Hastalıklar da vardır ki derman ve tedavi kabul eder. Onu ihmal etmek de merhametsizlik olur."[435]

- Eğer bugün benim bu sözlerim hoşuna gitmiyorsa, bu hâlden sakın, sözlerime saygı göster ki sen de saygı göresin! Îmân ve itikattan *(inanç)* kendinde bulunduğunu iddia ettiğin şeyleri kuvvetlendirmiş olasın! Kendi görüşüne ve babalarının görüşüne tanıklık etmiş olasın. Önce yapmış olduğun hizmetler, göstermiş olduğun saygılar hep körlüktendi. Başkalarını da yoldan çıkarıyordun; aksine olarak edepsizlik ediyordun. Beni kötülüyor, düşürüyordun. Bu sûretle kendini de düşürmüş oldun. Çünkü körlüğüne ve tembelliğine tanıklık etmiş oluyordun ki, düşkünlüğün, alçalmanın neticesi budur.

  Onu niçin bu kadar yükseltiyorlar? Ben şundan korkuyorum ki, bu saatte sen ayrılık eleminden gâfil *(hakîkatten habersiz olan),* şefkat bölgesinde hoşça uyumaktasın. Öyle bir hareket yapıyorsun ki, şefkat sona ersin. Sonra da bu hâli rüyada görüyorsun, ama şeyhi görmüyorsun. Çünkü şeyhi görmek onun isteği olmadan mümkün değildir; ne rüyada, ne de uyanıkken onu göremezsin. Nihâyet çürük bir umut kalır sende. Yani bütün umulacak şeylerden uzak kuru bir umut. Nasıl ki bir adam Tanrı'nın kendisine bir çocuk vermesini umar, çünkü genç bir erkektir; genç bir kadını vardır. Ama sen o umudu bu umutla nasıl karşılaştırabilirsin? Bu ilk zavallının umutsuzluğu, şeyhin kendisine karşı beslediği şefkatin arkasının kesilmesinden ileri gelmiştir. Yazıklar olsun o hastaya ki, işi Yâ-Sîn'e kalmıştır. Yani o şeyhten, ancak kendisiyle nifâk *(iki yüzlülük, münâfıklık)* üzere olmasından, iki yüzlü konuşmasından, yumuşak ve tatlı sözler söylemesinden zevk duyar; bundan hoşlanır. Hâlbuki, korkunun bu noktada olduğunu bilmez. Ama padişahın hiddet ve şiddetle kendisine sert sözler söylemesinden

435 Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, çev.Mehmet Nuri Gençosman, İstanbul, 2006, s.94.

korkusu yoktur. Eğer böyle sözler söylerse, o padişahlığa yaraşan bir konuşma tarzıdır.

Sen şahlardan ancak onların ikramlarını gördüğün zaman kork! Rüyada bir söz konuşuyorum. Şeyh, onları birer birer bana anlatıyor. Yine de şeyhi gerçeklemiyorlar. Ne sözünde, ne işinde ona inanmak istemiyorlar. Sebep açıktır, şefkatin kesilmesidir.
Acaba hangi maksatla onu gerçeklemiyorlar? O maksadı bir avcunun içine koysun, Şeyhten umduğu şeyi de öteki avcunun içine. Sonra bir kıyaslama yapsın! Hangisi hangisinden daha değerlidir?[436]

- Öyle kâfirler vardır ki, bir îmân hasretiyle yanıp tutuşurlar. Fakat kendilerinde inatçı bir ar ve namus vehmettikleri için kibirleri ve buna benzer duyguları, bir mânevî yolda yürümelerine engel olur.[437]

- Zîrâ kibir ve gurur insanın yolunu öylesine bağlar ki; kâfir, gönlünde nûra doğru bir ah ve bir inleyiş bulsa bile, bunu dışarıya vuramaz.

  ...

  Yâ-Sîn Sûresinde Allah, *"Onların önlerine ve arkalarına set çekmişizdir. Gözlerini de perdelediğimizden artık göremezler"* buyurur. Onların göremedikleri ilâhî birlik ve güzelliktir, Hakk nûrudur.[438]

- Kâfirler, gözlerini işin içine atmadılar da o yüzden deriyi iç sandılar. Kâfir, dâimâ mal ve mevki arar. Bu yola kılavuz İblistir. Çünkü mevki tuzağına ilk avlanan odur. [439]

436 Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, çev.Mehmet Nuri Gençosman, İstanbul, 2006, s.94-95.
437 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.477.
438 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.476.
439 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.V, İstanbul, 1988, s.160, beyit.1947, 1949, 1950.

- 'Lâ ilâhe illallah' yani, Tanrı'dan başka tanrı yok diyoruz. Lâ ilâhe, Tanrı yok; illallah, ancak Tanrı var demek.
  Ben... demekle, kendimize vücud veriyoruz. Hâlbuki bu vücud, hakîkatte var olmayıp hayâlî olduğu hâlde onu var zannetmekle küfretmiş oluyoruz. Bu hayâlî vücûdu başka Tanrı yoktur diye atarsak, var olan can ve hayat olarak kalan ancak Tanrı'dır.
  Kendini kesretten *(çokluk)* kurtarıp vahdete *(birlik)* salmak, işte gerçek îmân budur.[440]

- Küfr, âyât-ı Kur'âniyye'de dört vecihte vârid olmuştur:
  1. Îmânın zıddı demek olan küfür *"O küfredenler ve Allah'ın yolundan sapanlar, sapdıranlar muhakkak ki hidâyetten pek uzak bir dalâlete düşmüşlerdir."* (Nisâ, 168) âyet-i celîlesinde beyân olunan küfür îmânın zıddı demek olan küfürdür.
  2. Cahd, yani mutlak inkâr demek olan küfür. *"Kim de küfür ederse bilsin ki Allah bütün âlemlerden müstağnidir. Kimsenin bir şeyine ihtiyacı yoktur."* (Alu İmran, 97) âyet-i celîlesinde beyân olunduğu gibi.
  3. Şükrün zıddı demek olan küfürdür: *"Ve bana şükredin, küfretmeyin, yani nankörlük etmeyin!"* (Bakara, 152) âyetinde beyân olunduğu gibi.
  4. Teberrî *(sevmeyip yüz çevirme)* demek olan küfürdür. *"Ve bana şükredin, küfretmeyin, yani nankörlük etmeyin!"* (Bakara, 152) âyetinde beyân olunduğu gibi.

  İmam Beğâvî der ki: Küfr dört vecih üzeredir:

  Küfr-i inkâri: Allah'ın mevcûdiyetini katiyen kabul etmemek ve ağzına almamak
  Küfr-i cuhûdî: Allah'ı kalbiyle bildiği hâlde lisâniyle ikrâr etmemek ki, İblis'in küfrüdür. Bu küfre düşenler hakkında *"Onlara gâyet iyi bildikleri kitab gelince ona küfrettiler. Hemen Allah'ın lâneti kâfirler üzerine olsun!"* (Bakara, 89)

440 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.469.

Küfr-i inâdî: Kalbiyle bildiği hâlde lisâniyle itiraf edip de dine girmeyen kimsenin küfrüdür.
Küfr-i nifâkî: Lisânıyla ikrâr *(kabul)* ettiği hâlde kalbiyle itikâd edememektir.

Küfrün bu dört vechinden herhangi biri üzere âhirete intikâl edenin mağfiret olunma ihtimali yoktur.

Büyük ârifler bu âyetin tefsirinde derler ki: 'Ahd-i Elest'de 'Belâ' yani 'Evet, Sen bizim Rabbimizsin' dedikten sonra Benim rubûbiyyetimi inkâr edenler, kalblerinin o vakitteki safasını süflî *(alçak, bayağı)* ve nefsani amelleriyle boğanlar ve Allah'ın insanlara verdiği sâlih fıtratlarını, behîmî, yırtıcı ve şeytânî sıfatlarla değiştirip bozanları korkutsan da korkutmasan da birdir. Çünkü: *"Hayır! Onların söylediklerinin aksine kendi kazandıkları behimi ve şeytânî vasıflar kalblerini kuşatmış ve boğmuştur!"* (Mutaffifîn, 14). Onlar küfrân ile Allah'ı unutunca, Allah onları darmadağın etti. Hevaları onlara galib geldi ve onları tepesi üstü yere yıktı. Onlar canlı sûretinde ölü kalpli oldular. Kalbleri ölü olunca onları va'd *(yapılmasına söz verilen şey)* ve vaîd *(birini iyiliğe sevk ve kötülükten uzaklaştırmak için korkutma)* ile müjdelemek ve korkutmak aynıdır. Îmân etmezler. Çünkü kalpleri katılaşmıştır. Dünya muhabbeti ve şehvetlerine düşkün olmaları onların kalplerini taşlaştırmıştır. Nasihat tesir etmez. Kalplerinin kapılarını, hak kelâmı duymağa ve anlamağa karşı kilitlemişlerdir.

Onların bu hâli Kıtâl sûresi'nde:
"Onlar ı hiç tedebbür etmezler mi? Mânâsını anlamağa çalışmazlar mı? Yoksa kalplerinin üzerine kilit mi vuruldu?" (Kıtâl, 24) diye beyân buyurulmuştur.

Bunlar Cenâb-ı Hakk'la ünsiyet kokusunu alamazlar. Şekâvet gibi bir sarsar fırtınası bunları
Bunların kazandıkları ve kendilerine sıfat olarak seçtikleri süflî, behîmî ve şeytânî vasıflar kalplerinin etrafını kuşatıp hiçbir öğüdü ve hitabı işitmeyecek hâle getirince Allah onların kendi kalplerine vurdukları kilitleri mühürlemiştir.[441]

441 Ramazanoğlu Mahmud Sâmi, *Bakara sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1985, s. 37-40.

"uyarsan (İnzâr) da, uyarmasan da"

İnzâr / Korkutarak uyarma:

- Edebî mânâda da enfüsde de inzâr, gönle gerçeğin zerkedilmesi (enjeksiyonu) demektir. Enfüsî mânâda inzâr ancak Peygamber efendimizin sanatıdır. Çünkü gönlüne Azîzü'r-Rahîm sırrıyla Muhammed zevki düşmeyen her şey gaflettedir Bir insanın gerçekleri duyması, hatta bilmesi başka şeydir. İnzar, bir gerçeğin kalbe intikāl ettirilmesi sırrıdır. Nitekim kalplerini günahlarla doldurarak inzâra imkân vermeyenler küfr-ü inâdîde saplanıp kalır.[442]

- 'İnzâr', korkulu bir şeyden sakındırmak için bildirmek, yani 'ilerde şu fenâlık var, sakın!' diye doğru yolu göstermek.[443]

- Uyarma anlamına gelen 'inzâr' kelimesi aslında, korkulacak bir şeyin bildirilmesi anlamınadır. Burada, işlenen kötülük ve günahlar yüzünden Allah'ın azabı ve cezalandırmasıyla korkutmaktır. Kâfirler hakkında inzârla yetinilmesi, aslında kâfirlerin müjdelenmeye değer kimseler olmamasındandır. Çünkü inzâr, kalplerde daha derin bir etki yaptığı gibi, ruhlar üzerinde de şiddetli bir etki bırakır. Menfaatten önce zararı önlemek çok daha önemlidir. Kâfirler uyarıdan hiç etkilenmedikleri için, kuşkusuz bunlara ilk olarak müjdeden söz edilemez. [444]

"uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar."

- Tanrı dedi ki: *"Onlara gelin de, ey terbiyeye alışkın olmayan katırlar, gelin de!"*

442 Haluk Nurbâki, *Yâ-Sîn sûresi Yorumu*, İstanbul, 1999, s.14.
443 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Aziz Dağıtım, İstanbul, CI, s/192.
444 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.72.

Fakat gelmezlerse gamlanma, o iki temkinsiz için kinlenme!
Bazılarını kulakları bu gelin sözüne karşı sağırdır.. Her hayvanın ayrı bir ahırı vardır.
Bazıları bu sesten ürker kaçarlar... Her atın ahırı ayrıdır. Bazılarının bu hikayelerden canı sıkılır... Çünkü her kuşun kafesi başkadır.
Melekler bile bir cinsten değildirler; bu yüzden göklerde saf saf dururlar.
Doğuya mensup olanın da duyguları var, batıya mensup olanın da... Fakat görmek, göze kısmet olmuştur, mesned (*dayanacak yer)* ona verilmiştir.
Yüz binlerce kulak saf saf düzülse yine de hepsi aydın bir göze muhtaçtır.
Sonra kulakların da can sesini, Tanrı haberlerini, Peygamber buyruklarını duymada bir mesnedi var.
Bir bakır, senin sözünden nefret eder, kaçmaya kalkışırsa yine sen kimyayı ondan esirgeme!
Sen gülün sözünü terk etme... Söyleye dur! Bu söz pek büyük bir kimyadır.[445]

- Öğütçü, yüzlerce çalışıp çabalasa öğüdü duymak ve kabullenmek için kabul edici kulak gerek.
Sen yüzlerce lütuflarda bulunarak ona öğüt verirsin ama bu öğüdün, onun kulağına bile girmez. Duymayan, inatçı bir adam, yüzlerce söyleyeni âciz bırakır.

Peygamberlerden daha öğütçü, daha güzel sözlü kim vardır? Nefesleri taşa bile tesir eder.
Fakat dağ taş bile onların sözlerini duydu, sözleri dağa, taşa bile tesir etti de bahtı kötü kişinin kulağı açılmadı gitti. Bizlik, benlik kaydına düşen gönüller, onların sözlerine karşı taştan da katı bir hâl aldılar. [446]

445 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, İstanbul, 1988, s.163-164, beyit. 2011-2020, 2025, 2026.
446 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.V, İstanbul, 1988, s.128, beyit. 1531-1536.

- Her kim özünü, nefsini anlarsa Allah'ın gayrısını göremez... Nefsini bilmeyen, anlamayan kimse de Allah'ı göremez.
  O kimse ki; özünden bir şey göremiyor; ona ne bir şey anlatılabilir, ne de o, bir şeyi anlar ve idrâk eder.[447]

- Öğütler elbette basîret *(hakîkati kalbiyle hissedip anlamak)* sahibi, mânâ gözü sahibi olanlar içindir. Anadan doğma gözsüzler, işaret edilen hedefi göremez, öğütleri anlayamaz.
  Anadan doğma kör tâbîri, o kimseler içindir ki, onlar nefsine karşı bir irfan *(anlayış, zihni kemâl)* duygusuna sahip değildir. Gerçek mânâda asıl kör, bu zümredir.
  Bir kimsenin ki temelli körlüğü ve gözsüzlüğü gitmemiştir. O bizim kelâmımızı *(söz)* nasıl anlayabilir? [448]

- Eğer sen gafletle perdeli, madde karanlığına gömülmüş, mâsivâ *(Allah'tan gayrı herşey)* kayıtlarına bağlanmış, babaları taklid ile nûr-i yakîne ermeyen muallimlerin sözlerine tâbî olmuş isen kağıt ve tahtadan başka bir levha, kamıştan başka kalem, et ve sinirden ibaret olandan başka el, cisim ve maddeden başka katib tanımazsın. Öyleyse bizim işaret ettiklerimizden bir şey anlamaya tamah etme! Çünkü sen bu işin ehli değilsin. Madde karanlığında kalanlardansın. Böyleleri cisim ve ona bağlı maddî eşyadan başkasını tanımaz. Uzunluk, yükseklik ve genişlik olarak bilinen üç buûdlu maddenin gölgesi altındadırlar. Bu yüzden mâlûmâtınız da hislerinizle duyduklarınızdan ibarettir. Kemmiyet *(nicelik)* ve miktarı olmayan, ölçülemeyen, görülemeyen ve taksim *(bölmek)* edilemeyen şeyleri inkâra kalkışırsınız.[449]

- Sır, ancak sırrı bilenle eşittir. Sır, onu inkâr eden kişinin kulağına söylenmez. Fakat Tanrı'dan davet etme emri gelince, artık halkın kabul edip etmemesiyle ne işimiz var?

447 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.88.
448 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.82.
449 Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhanü'l- Müeyyed / Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s.171.

Nûh, tam dokuz yüz yıl kavmini davet edip durdu. Her an kavminin inkârı arttı. Fakat o söylemeden vazgeçti mi? Hiç sükûn mağarasına çekilmeye kalkıştı mı?

Köpeklerin havlamasıyla hiç kervan yolundan kalır mı? Ay ışığı olan gecede dolunay, köpeklerin havlamasıyla yürüyüşünü ağırlaştırır mı hiç? Ay ışığını saçar, köpek de havlar durur. Herkes yaradılışına göre bir hizmette bulunûr. Takdir herkese bir hizmet vermiş, herkesi bir işe layık görüp iptilaya salmıştır.

Ay der ki: Köpek, o pis sesini bırakmıyorsa ben ayım, gidişimi nasıl bırakabilirim ki?

Sirke sirkeliğini arttırdıkça şekerin artması gerek. Kahır sirkedir, lütuf da bala benzer. Sirkencübinin *(sirke ve balın karıştırılmasından meydana gelen şerbet)* temeli, bu ikisidir. Bal sirkeden daha az oldu mu sirkencübin, iyi olmaz.

Nûh kavmi de, ona sirke döküp duruyorlardı fakat Tanrı'nın lütuf ve ihsân denizi ona daha fazla şeker dökmekteydi.

Zehirler tesirlerini yaparlar ama panzehirler de hemen o tesirleri gideriverirler.

Bir zerre sola doğru uçmaktadır, öbürü sağa doğru gidip arayacağını aramada.

Kuzgun üzüm bağında kuzgunca bağırır fakat bülbül bunu duyup sesini azaltır mı?

Bu 'Tanrı dilediğini yapar' pazarında her ikisi için de ayrı alıcı var.[450]

- Bize bu münkir ve kâfirlerin hâlleri ve tutumları hakkında söz söylemek düşmez. Bütün yaratılmışlar gibi bunlar da vazîfelerini yapmakla mükelleftirler. Bu âlemde, herkes kendi memur olduğu işin îcâbını işler. Cenâb-ı Hakk'ın koyduğu bu kanun değişmez. Eğer biz merd-i sûfî isek, bunların hepsini hakîkat gözüyle görüp kendi hissemizi almamız lâzım gelir.[451]

450 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.VI, İstanbul, 1988, s.3-4, beyit:.8-20, 28-29, 35, 37.

451 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.314.

- Îmân ehline îmânları süslendirilmiş, böylece îmân ehli olduklarından dolayı şükür ve hamdetmişlerdir. Kâfirlere de küfürleri süslendirilmiş, kâfir olduklarına râzı gelmişlerdir.[452]

- Biliniz ki nûrun dereceleri vardır. Îmân nûru, geceye karşı güneş gibidir. Fasık mü'minin nûru, itaatli mü'minin nûruna göre gece gibidir. Çünkü itaat eden mü'min, fâsık mü'min gibi değildir. İtaat eden mü'min, insanlar arasında taat *(itaat)* nûriyle gezer. Fasık ise fısk zulmetiyle gezer. Fâsıka *(günahkâr)* fıskı *(haddini aşmak)* böyle süslendirilmiş, itaatkâra da itaati süslendirilmiştir. Şimdi bunlar bir olur mu?[453]

- İnanmayanlar, kâinâtı ibret gözüyle göremeyen; yaratılmışların yükselen sesini gönül kulağıyla duyamayan, onlardaki hâl dilini anlayamayan ve yine onlardan yükselen ilâhî râyihadan koku alamayan talihsizlerdir. Bunlar gül kokusundan tiksindiği, onun ne rengine ne râyihasına *(kokusuna)* tahammül edemediği için bir yerde gül kokusu duydu mu; tersine dönüp bayılan câl adlı böceğe benzerler.[454]

Allah korkusunun hakîkati

- Havf (*korku*), Allah'ın kamçısıdır. Onunla edepsizliği âdet edinen nefisler hizaya getirilir. Uzuvların gerekli olan şeyleri terk edip kötülüğe dalmaları, kalbin gafletinden ve sırr âleminin zulmetinden meydana gelir.
  Nefsinden uzaklaşan kimse, kalbiyle ülfet *(dostluk, alışkanlık)* eder ve onunla dost olur.
  Allah'tan korkmanın en mükemmel şekli, "vecd" *(aşk, muhabbet)* sıfatı üzerinde olmaktır. Yoksa ümit ve temennî ederek "fakd" *(kaybetme)* sıfatı üzerinde olmak değildir.[455]

452 Niyâzi Mısrî, *İrfan Sofraları*, çev.Süleyman Ateş, İstanbul, s.182.
453 Niyâzi Mısrî, *İrfan Sofraları*, çev.Süleyman Ateş, İstanbul, s.182.
454 Cemalnûr Sargut, *Ey İnsan*, İstanbul, 2007, s.143.
455 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri*, İstanbul, 1996, s. 99-100.

- Korkun, korkun! Çünkü Allah burada korkanları orada emin eder. Bir kalpte iki sevda olmadığı gibi, iki korku da bırakmaz. Hem burada hem orada korkutmaz. Kezâ, bir yerde iki emniyet de bırakmaz. Hem burada hem öteki âlemde emniyet olmaz. Onun için korkun, korkun! [456]

- *"Şüphesiz ki içinizde Allah'ı en çok bilen benim en çok korkan da benim."* (Hadîs; Buhârî)

  Madem ki âyete göre "uyarsa da uyarmasa da birdir". Bunu bildikleri hâlde peygamberler niçin davete devâm ediyor?

  Hakk mükelleflerin *(vazîfeli)* ahvâli *(hâlleri)* hakkında iki yönden hüküm verir. Kulun işi, Tanrı iradesinin gerektirdiği şey üzerine cereyân eder. Hakk'ın iradesi de ilminin gerekli kıldığı şeye bağlıdır. Hakk'ın ilmi ise, mâlum olan şeyin kendi zâtından Hakk'a verdiği bilgi ile ilgilidir. Şu hâlde kul ancak ayân-ı sâbite'sinde bilinen sûretiyle belirdi. Böyle olunca Resûl ile vâris *(mirasçı)*, ancak Tanrı'nın iradesiyle olan emre hizmet ederler, yoksa iradeye hizmet etmezler. Resûl ve vârisler, mükellefin saâdetini istediklerinden dolayı onun üzerine o vazîfe ile gönderilmişlerdir. Eğer Tanrı iradesine hizmet etselerdi, mükellefe öğüt vermezlerdi. Hâlbuki onlar, ancak irade ile nasihat verdiler. Şu hâlde Resûl ile vâris, insanlar için âhiret hekimidir. Allah emredince onun emrine itaat ederler. Binâenaleyh hem Allah'ın emrine bakar, hem de iradesini gözetirler. Bazen de Hakk'ın, iradesine aykırı şeyle kendilerine emrettiğini görürler. Hâlbuki ancak Allah'ın irade ettiği şey olur. İşte emir bunun içindir. Yani emir, Allah dilediği için oldu. Muhatap olanlara emredip de olmasını dilemediği şeyi de emrolunanlar yapmadılar. Böyle olunca onların hareketlerine muhâlefet ve mâsiyet denildi. Şu hâlde Resûlün işi ancak tebliğ'dir *(bildirmek)*, başka değil.

  Bu mesele hakkında Hz. Muhammed (s.a.s.) buyurdular ki *"emrolunduğun gibi doğru yolu tut" âyetinin içine aldığı hakîkatlerden dolayı Hûd Sûresi ve emsali sûreler, beni ihtiyarlattı.* Şu hâle göre

456 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.265.

onu ihtiyarlatan *"Emrolunduğun gibi"* hitabı idi. Çünkü O, iradeye uygun düşen şeyle emrolunduğunu bilemez ki o şey vücûda gelsin; yahut İlâhî iradeye aykırı olan şeyle mi emrolundu ki o şey zuhûra *(ortaya çıkmak)* gelmesin. Hiç kimse İlâhî iradenin hükmünü bilemez. Ancak O iradenin hükmünü meydana geldikten sonra bilir.[457]

- Ensâr *(Resûlullah Medîne'ye hicret ettiğinde ona yardım edenler, Medîneliler)* ve Muhacirler'in *(Medîne'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlar),* düşman gelmeden önce daha bir haftaları vardı. Bu süre içinde şehir duvarları dışında, vahanın çeşitli yerlerinde yaşayan hayvanlarıyla birlikte şehrin içine yerleştirilmeliydi. Bu görev yerine getirildi ve şehir duvarları dışında ne bir at, ne bir deve, ne de bir koyun kalmadı. Bundan sonra yapılacak iş Mekke'lilerin planlarını öğrenmekti. Onların sahildeki batı yolunu takip ettikleri haberi geldi. Bu sırada içeriye doğru yönelddiler ve Medine'nin beş mil kadar batısında konakladılar. Daha sonra kuzey-batıya birkaç mil yol aldılar ve Medine'ye kuzeyden bakan Uhud dağının eteklerindeki düzlüğe kamp kurdular.

  Peygamber henüz silâhlarını kuşanmamıştı. Fakat rüyasında kendisini zırh giymiş bir hâlde bir koçun üstünde giderken gördü. Elinde bir kılıç vardı. Kılıca baktığında içinde bir diş; etrafında da kendisinin olduğunu bildiği bir grup büyük baş hayvanın kurban edildiğini gördü.

  Ertesi sabah rüyasını arkadaşlarına anlattı ve onu şöyle yorumladı: *"Zırh Medine'dir, kılıcın içindeki diş bana yöneltilecek olan bir darbeyi, kurban edilen hayvanlar da Ashâbımdan öldürülecek olanları temsil ediyor. Benim üzerine bindiğim koç ise, inşallah öldüreceğimiz kâfirlerin bölük başkanını belirtiyor."*

  Peygamber (s.a.s.)'in ilk düşüncesi şehrin dışına çıkmayıp içten bir savunma mekanizmasını kurmaktı. Bununla birlikte kendi görüşüne diğerlerinin de katılıp katılmayacaklarını öğrenmek

457 İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, çev.Nuri Gençosman, İstanbul, s.69.

amacıyla meseleyi istişare etmek için arkadaşlarını topladı. İlk konuşan İbn Ubey oldu. 'Bizim şehrimiz, bize karşı hiçbir zaman saldırıya meydan bırakmayan bâkire bir şehirdir. Biz bu şehirden büyük kayıplar olmaksızın hiçbir düşmana saldırı için çıkmadık. Bu şehre saldıranlar ise hep büyük kayıplarla karşılaştılar. O hâlde, ey Allah'ın Resûlü, onları bırak ne yaparlarsa yapsınlar. Orada kaldıkça, felâket onların olacaktır. Geri döndüklerinde ise amaçlarını yerine getirememiş olarak geri döneceklerdir.'

Ensâr ve Muhacirlerin yaşlılarından büyük bir grup İbn Ubey'in görüşüne katıldılar. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.): *"Medine'de kalın, kadın ve çocukları kalelere koyun"* dedi. O böyle konuşunca gençlerden çoğunun şehrin dışına yürüme taraftarı olduğu açığa çıktı. Birisi: "Ey Allah'ın Resûlü", dedi, "Bizi düşmanın yanına götür! Onların, bizim korktuğumuzu ve zayıf olduğumuzu düşünmelerine izin verme!" Bu sözler meclisin her tarafından takdir dolu mırıltılarla desteklendi. Çoğu aynı şeyi tekrarladı.

Konuşulanlardan ve onların desteklenmesinden genel kanının şehir dışına çıkmak olduğu anlaşıldı. Peygamber (s.a.s.) de şehir dışına çıkıp düşmana saldırmaya karar verdi. Öğle vakti Cuma namazı için toplandılar. Verilen hutbenin konusu cihad ve onun gerektirdiği çaba ile ilgiliydi. Daha sonra Peygamber (s.a.s.) arkadaşlarına savaş için hazırlanma emri verdi.

Müslümanlar ikindi namazında tekrar bir araya geldiler. Namazdan sonra Peygamber (s.a.s.), Ebû Bekir ve Ömer'i kendi evine götürdü. Onlar Peygamber (s.a.s.)'in savaş için hazırlanmasına yardım ettiler. Adamlar dışarıda sıralanmış bekliyorlardı. Sa'd İbn Muaz (r.a.) ve kabilesinden birkaç adam onlara kızarak: "Siz, Allah'ın Resûlü istemediği hâlde ve O'na Semâ'dan haber geldiği hâlde O'nu savaşa zorladınız. Bırakın da kararı o versin" dediler. Peygamber (s.a.s.) dışarı çıktığında, sarığını miğferinin

üzerine sarmış, zırhını giymiş ve kılıcını kuşanmıştı. Adamlardan çoğu, onu görünce biraz önceki sözlerine pişman oldular ve: "Ey Allah'ın Resûlü, bizim sana karşı çıkmamız söz konusu değil, sana hangisi iyi görünüyorsa onu yap" dediler. Peygamber (s.a.s.) onlara şu cevabı verdi: *"Bir peygamber silâhlarını kuşandıktan sonra, Allah düşmanlarıyla onun arasında hüküm verene kadar onları çıkarmaz. Bu nedenle size emrettiklerimi yapın ve Allah adına ilerleyin. Eğer sebat gösterirseniz zafer sizindir."* [458]

> *Bu hâdiseden de anlaşılıyor Peygamber, Allah'ın rüyada tecellî eden iradesine değil, Kur'ân'daki emrine uyarak yenileceğini bildiği hâlde çoğunluğun fikrine istişare etmek sûretiyle hürmet etmiş ve savaşa gitmiştir.*[459]

- Senin uyarman ve uyarıyı terk etmen, senin hakkında aynı anlamda değildir. Sen, onlar inanmasalar da uyardığın için bundan dolayı sevap alırsın. Fakat onlar için böyle bir durum yoktur. Onları uyarsan da uyarmasan da îmân etmezler. Bu tıpkı iyiliği emir ve kötülükten uzaklaştırma gibidir. Çünkü bu görevi yapan kişi, emrettiği şahıslar emredileni yapmasalar da, yine sevabını alır.[460]

- Şüphesiz kötülükleri, şerri de veren Allah'tır. Hayır da şer de Allah'tandır. Yalnız, Allah şerre râzı değildir. Fakat sen bunu ister ve: "Bana şer ver!" Dersen, o da verir.[461]

- Madem ki her mahlûk *(yaratılmış)* Rabbına, kendi terbiye edicisine, ayân-ı sâbitesine çekiliyor, o hâlde peygamberlerin, mürşidlerin davetine ne lüzum var derseniz, o davetten maksat, Mudil isminden Hâdî ismine davettir, yani şerden hayra çağırmaktır. Değirmenciye buğday götürmezlerse, yani buğdayı öğüttüren

458 Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul, 2001, s. 242-246.
459 Derleyenin notu.
460 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, İstanbul, 2004, c.I, s.72.
461 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.523.

olmazsa, değirmenci suyu tekrar dereye çevirir. Ona niçin su akmıyor? derlerse, un öğüttürücü kimse gelmedi ben de suyu aslına sevk ettim, der. Benim de bu söylediklerimi dinleyecek ve alacak kâbiliyetler olmazsa, kalpten ve ruhtan gelen bu kelâmı geri çevirip aslına gönderirim. Arada kim kaybeder? Benim nehrim akıp gidiyor. Dinleyen olursa tekrar bu tarafa çeviririm, isteyen istifade eden etsin. [462]

- Gelmek onun elinde midir?
  Allah, bir taraftan çağırır, bir taraftan iter. Sen beni davet ettin, ama bir taraftan ittin! dersen; çağırdım çünkü bütün âlemlere rahmetim. Fakat ezelin hükmü zuhûr *(ortaya çıkmak)* edince: Olmaz, olmaz, der ve seni bana yaklaşmaktan men eder.[463]

- *"Küfre râzı olmak küfürdür"*, hadîsiyle "kazâ ve kaderine râzı olmayan benden başka Tanrı arasın" hadîsinin mânâlarının birleştirmek:
  "Küfre râzı olmak küfürdür." Bunu Peygamber söyledi onun söylediği söz de doğrudur, yerindedir. Sonra da yine "Müslüman olan kişinin her türlü kazâya râzı olması lâzımdır" buyurdu.
  Kâfirlik *(hak yoldan sapan)* ve münâfıklık *(iki yüzlü)* da Tanrı'nın kazâ ve kaderiyle değil mi? Fakat buna râzı olursak (ilk hadîse göre) kötülük etmiş olmaz mıyız?
  Râzı olmazsak o da suç..peki, ikisinin arasında hangi çareye başvuralım?

  Ona dedim ki: " Bu küfür, Tanrı'nın takdiriyledir ama Tanrı'nın hükmüyle, Tanrı'nın emir ve rızâsıyla değildir. Bu küfür yalnız kazâ ve kaderin eserlerindendir. Tanrı'nın kazâ ve kaderini, Tanrı'nın bilgisi olarak bil de şüphe ve tereddüdün kalmasın!
  Küfre de râzıyız çünkü Tanrı'nın bilgisine muvafıktır *(uygun, denk)*, fakat bizim fenâlığımızdan, bizim kötülüğümüzden meydana geldiğinden râzı değiliz. Küfür, Tanrı bilgisi olmak bakımından küfür değildir. Hakk'a kâfir deme, burada dur!

462 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.122.
463 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.69.

Küfür cahillikten meydana gelir fakat küfrün takdiri, Tanrı'nın bilgisidir. (Tanrı kâfirin kâfirliğini ezelde bilir, bildiği gibi de zuhûr eder.)

Çirkin resim ressamın çirkinliğini icab ettirmez. Çirkini de yaptığına, yapabildiğine delil olur. Hatta hem çirkin resmi hem de güzel resmi yapabildiğinden, ressamın kuvvetli bir ressam olduğuna delildir. [464]

- Rabbinin kâfir olanlarla ilgili "onlar cehennem ehlidirler" şeklindeki hükmü gerçekleşmiştir. Yolları kapanmıştır. Kapılar üzerlerine kilitlenmiştir. Çünkü kalp, ilham mahâlli olan bir ilâhî şiârdır *(işaret)*, ama Allah kalbi mühürleyerek bu ilhamdan onları perdelemiştir. İşitme ve duyma organları ise insânî şiârlardır. Yani anlama ve değerlendirme aracı olan iki olgudur. Onların algıladığı anlamın kalbe ulaşmasına engel olunduğu için, bu ikisi de görevlerini, işlevlerini yerine getirmekten yoksun bırakılmışlardır. Böylece onların iç âlemde, bâtında zevk mâhiyetli, keşif menşeli ilme ulaşmalarına imkân yoktur. Bunun yanında öğrenmeyle elde edilen kesbi zâhir ilme ulaşmalarının yolu da kapalıdır. Karanlıklar zindanlarında hapsedilmişlerdir. Uğradıkları azap ne büyüktür.[465]

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır."

Kalp:

- Kalp dediğimiz şeyden kasdımız, bir kan damlası veya bir et parçası değildir. Böyle bir kalbe bütün hayvanlar sahiptir. Öküz, merkep, deve gibi her hayvanın bir kalbi, ak ciğerleri ve bir karaciğeri vardır. Bizin kalbden kasdettiğimiz şey, keyfiyeti tarif olu-

464 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.110, beyit. 1363-1373.

465 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebir Te'vîlât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. I, s.39.

namayan bir nûrdur. İşte bir kan damlasından ibaret olan kalp, o nûrun uğrağıdır. Bu nûr; sonsuzdur. Göz nûru, gözün içindeki siyahlık ve beyazlık değildir. Duygularımız içinden su akan oluklar gibidir. İşitme, görme, konuşma ve tatma dokunmadan ibaret olan bu beş duygu, görünüşte başka başka olmalarına rağmen gerçekte bir can ile diri ve kāimdir. Bu beş duygunun oluğundan akan su, candır. Meselâ, bir kimse evini bir mum veya kandille aydınlatsa ve evin içindeki tek nûrdan dışarıya nûrlar saçılır.

Bir ev gibi olan insan duygu vâsıtalarına gelen aynı nûr, her birinde başka bir iş yaratır. Başka bir sanat gösterir. Göz camına gelince görme hâsıl eder. Kulak camında işitme, burun camında koklama, ağız camında tatma, el camında dokunma meydana getirir. O nûr vâsıl olunca her birinden birbirine benzemeyen ayrı ayrı bir takım işler hâsıl eder.[466]

- Kalp bir et parçasıdır. Nurların toplandığı yerdir. Allah'ın yarattığı iyilik ve kötülüğün bir araya geldiği kaynaktır. Böylece kalp, taşımış olduğu iyilik ve kötülük duygusuyla bir değer kazanır.[467]

- Kalpler üç bölümdür. Şöyle ki:
  1. Dünyaya dalmış kötü arzular peşinde koşar.
  2. Âhiret âlemine geçer; ilâhî iyilikler etrafında uçuşur.
  3. Yükseklere uçmuş, Hak ünsiyeti münâcâatına varmıştır.

  Kalp vardır: Dünyaya bağlı...
  Kalp vardır: Ukbaya *(âhiret)* doğru...
  Kalp vardır: Mevlâya doğru...
  Kalp vardır: Yanık olur...
  Kalp vardır: Rahmet deryasına dalgın...
  Kalp vardır: Şimşekler gibi aydınlık...
  Kalp vardır: Yardım bekler...
  Kalp vardır: Hak rızâsını arar...

466 Sultan Veled, *Maârif*, çev.Meliha Anbarcıoğlu, Konya, 2002, s.61.
467 Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri / el-Mecâlisü's-Seniyye*, İstanbul, 1996, s.98.

Kalp vardır: Hakk'a kavuşmayı bekler...
Kalp vardır: Pare pare...
Kalp vardır: Yaralı..
Kalp vardır: Bir tane ve ayık..
Kalp vardır: Duâcıdır. Hakk'a yalvarır..
İşte bu kalp, Âdem (a.s.)'in kalbidir.
Kalp vardır teslim olmuştur. Bu kalp de,
İbrâhim (a.s.)'in kalbidir.
Kalp vardır: Aydınlık olur. Işıklar saçar. Her yanı aydınlatır.
Bu da Resûlullah (s.a.s.) efendimizin kalbidir.[468]

- Hak yolculuğunda koşuşan kimselerin kalbi, Allah'ın azamet *(Allah'ın büyüklüğü)* nûru ile parlar. Bu Hakk'ın, yolcularına bir ihsânıdır.

  Gâfillerin kalbi ise cehâlet ve gafletle *(hakîkatten habersiz olmak)* örtülüdür. Bu onlar için bir rüsvay *(rezil)* olmaktır.
  Kâfirlerin kalbi ise Hakk uzaklığı ile cezalıdır. Bu uzaklık , onların kalbine mühürle vurulmuştur. Onlar Hakk kapısından uzak ve her güzellikten mahrumdurlar.[469]

- Sehl Hazretleri: "Gaflet kalbin kararmasıdır." diyor.
  Seyyidü'l-enâm efendimiz (s.a.s.) de hadîs-i şerîflerinde şöyle buyuruyor: *"Dikkat ediniz ki insan vücûdunda bir et parçası vardır, o sağlam olursa bütün vücûd sağlam olur, o bozuk olursa bütün vücûd bozulur. O da kalptir."*[470]

- Kalbin hayatı ancak nefsin ölümüyle mümkündür.
  Hakîkat, kalbe yerleşince uzuvlardan iyilik ve sadâkat sâdır *(meydana çıkan)* olur.[471]

468 Ahmed er-Rifâî, Onların Âlemi/Haletü Ehli'l-Hakîkati Maallah, İstanbul, 1996, s.309-310.
469 Ahmed er-Rifâî, Onların Âlemi/Haletü Ehli'l-Hakîkati Maallah, İstanbul, 1996, s.309.
470 Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhanü'l- Müeyyed / Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s.26.
471 Ahmed er-Rifâî, Onların Âlemi/Haletü Ehli'l-Hakîkati Maallah, İstanbul, 1996, s.309.

- Kalp salâh bulunca vahy-i ilâhî (*ilâhî vahyin*), esrâr-ı Rabbânî (*Rabbanî sırların*), envâr-ı Muhammedî *(Muhammedî nûrların)* ve ilhâm-ı melâikenin *(meleklerin ilhamının)* nüzûl mahâlli (*indiği yer*) olur. Eğer kalp fâsid *(bozuk)* olacak olursa, o takdirde zulüm ve vesâvis-i şeytânîyyenin *(şeytânî vesveselerin)* nüzûl *(ortaya çıkış)* mahâlli olur. Sâlim *(sağ, sıhatli)* ve sâlih *(iyi)* bir kalp, önde arkada olanı sahibine haber verdiği gibi başka bir yolla bilinemeyecek şeyleri de bildirir. Fasîd *(bozuk, bozguncu)* bir kalp ise bir takım bâtıl (*hakîkatle bağdaşmayan)* vesveseler vererek doğru yoldan saptırır ve saadete engel olur.[472]

- Kalbinde dünya muhabbetinden herhangi bir şey bulunduran kimse, muhakkak onu (kalbini) tama kılıcıyla öldürür.
  İyi insanlarla sohbet etmek, kalbe iyiliğin yerleşmesine, kötü insanlarla sohbet etmek de, kalbe kötülüğün yerleşmesine vesîle olur.
  Nefsinden uzaklaşan kimse, kalbiyle ülfet eder ve onunla dost olur.[473]

- Hakk ile ünsiyet *(alışkanlık, dostluk)* ve dostluğun alâmeti *(işaret),* kalp ile Allah arasında perdenin kalkmasıdır.[474]

- Ahmed-er Rifâî Hazretleri yol kardeşlerine buyururlardı ki: Hakîkat sırrı görünen, mârifet bayrağının dikildiği, ulaşma kapısı açıktır. Bu şerefli mânâları görmekten size engel olan perde, dünyâ sevgisiyle ölümü unutmaktır. Ne tuhaftır, o adam ki, öleceğini bildiği hâlde ölümü unutur, dünyâdan ayrılacağını bildiği hâlde, ona dayanıp günlerini ona muhabbetle geçirir, Allah'a dönmüş olacağını bildiği hâlde, yolundan sapıp, yüzünü başkasına çevirir. *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm"* (Kudret ve kuvvet ancak yüce ve çok büyük olan Allah'ındır);

472 Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhanü'l- Müeyyed / Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s.130.
473 Ahmed er-Rifâî, Onların Âlemi/Haletü Ehli'l-Hakîkati Maallah, İstanbul, 1996, s.310.
474 Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhanü'l- Müeyyed / Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s.130.

yalan ile açılıp ferahlanan, bilmezlik bostanlarında otlayan ve rızık konusunda tedbir eden, azaptan emin olan kimse, sanki *E-fe-hasibtüm ennemâ halaknâküm abasen ve enneküm ileynâ lâ türce'ûn* (Mü'minûn, 115) *("Sizi abes olarak yarattığımızı ve sizin gerçekten huzûrumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız")* âyet-i kerîmesini okumamış veyâhut işitmemiştir. *Ve mâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'büdûni mâ ürîdü minhüm min rızkın ve mâ ürîdü en yut'imûni* (Zâriyât, 56-57) *("Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.")* Şüphe yok ki nedâmetten *(pişmanlık)* emin olduğunuz için eğleniyorsunuz, kıyâmet gününü işitmediğinizden vakitlerinizi boş geçiriyorsunuz. Kabirleri görmüyor musunuz? Orada oturanlardan ibret almıyor musunuz? Sizden önce geçmiş babalarınız ve atalarınız nerededir? Sizden önce topladıkları paraları ne oldu? Kardeşim nefsini fenâ *(yokluk)* ile bilen Allah'ı bekā *(varlığı daim olan)* ile bilir. Allah'ın kapısını yokluk ve çaresizlik ile kak ve Hakk'ın huzûruna alçalma ve kırılma kapısından gir! Mânâsız boş söz ve işler ile uğraşmayıp, alçalma ve kırılma meydanında dur; çünkü başlangıcın bir parça et, sonucun leştir. Her ikisinin arasında şânına ne lâyık ise onu kabul et! Hasetten *(kıskançlık)* sakın, çünkü haset günahların anasıdır. Şeytan Hz. Âdem'e haset ettiği için kibirlenip, ona secdeden çekindi ve bu sûretle Allah'ın rahmetinden kovuldu." [475]

- Haram lokma, duâların kabule mazhar olmasına perde olur. Edep hususuna önem vermelidir, çünkü edep akıl ve maksat kapısıdır. Sehl b. Abdullah buyurmuşlardır ki: "Kim ki edebin gerekli görmesiyle nefsine gālip olursa, son derece ihlâs ile ibâdet edebilir. [476]

475 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.60.

476 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.112.

- Zikrin kalpte yerleşmesi sohbetin bereketinin eseridir. Bize gelmenizi tavsiye ederim, bizim sohbetimiz tecrübe edilmiş hastalıkları iyi eden ilâçtır. Bizden uzak olmaksa zehirdir. Ey bizden uzak olan çâresiz! Öğrendiğin ilim ile yetinip bize ihtiyâcın kalmadı mı sanıyorsun? Amelsiz olan bu ilimden ne olur? Ben de amel de var dersen, kalp temizliksiz amel ne fayda eder. Hâlbuki ihlâs bile tehlike yolunun kenarındadır. Seni amel yoluna götürecek, ikiyüzlülük zehrinden kurtaracak, güvenli olan selâmet yoluna sevk edecek kimdir? *Fes'elû ehle'z-zikri in küntüm lâ ta'lemûn* (Nahl, 43) âyet-i kerîmesinde *"Bilmezseniz zikir ehlinden sorunuz!"* buyrulmuştur. Yoksa kendini bildiklerine güvenerek zikir ehlinden mi sanıyorsun? Eğer onlardan olmuş olaydın, onlardan uzak ve ayrılmış kalmazdın; seni perden alıkoymuştur. Boş yere vakit geçirme, gel, kapımızın yanlarında dolaş! Oralarda geçirdiğin her lâhza *(an),* yürüdüğün her adım, bil ki sana nâiplik *(vekil)* ve yakınlıktır. Bizim Hakk'a nâip *(vekil)* olduğumuz sahîhtir *(doğru).*[477]

- Yoksulluk ve ihtiyâç bayrağını açarak ve önünde hor ve hakirlik davullarını çaldırarak git! Eş, çocuklar, mal, [perdesinden, vücûdunun, ibâdetinin, uyanıklık ve gafletinin perdesinden], hepsinden geç; bunlar hep perdedir. Uyanıklıkta olduğunu görmek gaflet, nûru görmek karanlıktır. Sözün kısası her şey perdedir, engeldir. Hepsini kaldırıp sevgilinin güzelliğine, dilek kapısı önüne engel bırakmayınız. Doğruyu söylemek için ayıplayıcı kimsenin ayıplamasından korkmayınız. Allah'ı zikretmekten gâfil olmayınız. Zikrin bolluğuyla, ölümü düşününüz. Allah'a dönüş ve Allah'ın iki eli arasında duruş, ölümün gerçeğine ulaşma kolaylıkla olur."[478]

477 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.115.

478 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.120.

- Allah, Dâvûd (a.s.)'a şöyle vahyetmiştir: Ey Dâvûd! Mârifetimin, yani beni tanıma hususunun ne olduğunu biliyor musun? Hz. Dâvûd, hayır, dedi. Rab Teâlâ, kalbin hayatı müşâhedemdedir (kalp beni müşâhede ve temaşa ederse, o zaman hayat bulur, diri kalır ve mârifet sahibi olur).
  Sûfîler tâifesinin 'müşâhede' sözünden muradı (Allah'ı ve O'nun tecellîlerini) kalp ile görmektir (dîdâr-ı dil). Çünkü müşâhede hâlinde bulunan zât, halâda da, melâda da, tenha yerde de, topluluk içinde de Hakk Teâlâ'yı kalp (gözü, çeşm-i dil) ile görür.[479]

- Kalp; ezelî nûrdur; yüceliği özünde bir sırdır; bu kâinâtın özüne konmuştur ki Cenâb-ı Hakk onunla insana nazar eylesin.
  Kelâmını söylersem, bunun ne demeye geldiğini anlamaya çalış! Kur'ân'da: Âdem'in ruhuna üflenen, Allah'ın ruhu olarak anlatılmakta ve şöyle buyurulmaktadır:
  "Ona ruhumdan nefhettim (üflemek)." (Sâd, 72)
  Kalp; isminin bu nûra söylenmesi; bizce iki sebepten iki mânâdan dolayıdır.

  Birinci mânâsı:
  O; yaratılmışların özü, mevcûdâtın âlâlarının *(yüce)* ve ednâlarının *(alçak)* tümünün zübdesidir.
  Bu adı almasının bir sebebi de şöyledir deriz: Bir şeyin kalbi o şeyin hülasası ve zübdesi *(öz)* olduğu içindir.

  İkinci mânâsı:
  Takallüb *(bir başka kalıba girme)* hâlinin çabuk oluşudur. O bir mihver *(eksen)* noktasıdır. Yani esmâ *(isimler)* ve sıfâtı kuşatan varlık onun üzerinde devresini tamamlar. Tam yüzleşme şeklinde; hangi isim ve hangi sıfatın karşısında durursa, o isim ve o sıfatın hükmü onda âşikâre olur, meydana çıkar.
  "Yüzleşme" kelâmîm kalp için bir kayıttır.

479 Hucvirî, *Keşfu'l Mahcub-Hakikat Bilgisi*, haz.Süleyman Uludağ, İstanbul, 1996, s.474.

Aslında Kalp, Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtının tümü nâmına dâimâ zâta dönüktür (vicdân).
Amma söylediğimiz yüzleşme şekli, ikinci bir şey onun karşısına gelince olur.
Bu durum, kalp o şeyin eserini özünde göstermeye yüz vermiş olmasıdır. Ki o zaman o şeyin nakşı onda çıkar.
Ve bu hâl meydana gelince; kalbe verilen hüküm, o isme göre olur. Ki o hâle gelip şâyet isimler onu tümden hükmü altına alırsa, ki bu da olur...
İşte o zaman kendisine hâkim olan bir ismin veya tüm isimlerin saltanatı altında örtülü kalır. O zaman da artık o ismin zamanı olur. Artık o ismin gereği ne ise; kalp'te sahibinde ona göre tasarruf eyler.
Şunu da bil ki!
Kalbin yüzü, fuâddaki *(gönüldeki)* bir nûra dönüktür.
...
Üçüncü mânâsı:
Kalp adı verilmesini sebeplendiren diğer mânâlardan birisi de şöyledir; kalbe göre isim ve sıfatlar kalıplar hükmüne girmiştir.
...
Dördüncü mânâsı:
Kalp muhdes *(sonradan meydana gelen)* şeylerin yani sonradan yaratılmışların tersine bir mânâ taşır. Burada anlatılmak istenen mânâ; öbürlerinin aksine; kalbin nûru, ilâhî bir kıdeme sahiptir.
...
Beşinci mânâsı:
Kalp ismindeki bir mânâdan bir diğeri de; kalp aslı olan ilâhî mahalle dönecektir. Çünkü orası onun dönüp geldiği yerdir.
...
Altıncı mânâsı:
Bu mânâda "Kalp halk iken, Hakk'a inkılâb eyledi"
Sarf edilen cümlenin hakîkî mânâsı; kalp, kendi durumu ile halka ait bir müşâhede yeri iken; Hakk'a ait bir müşâhede yeri oldu.
...
Yedinci mânâsı:

Kalbin bu mânâsı işleri istediği şekilde çevirmesi sebebiyledir ki.. Kalp, Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı fıtrat üzerinde olduğuna göre; elbette işler onun istediği şekilde olur. Ve de bu hâli ile kalp vücûdda istediği arzuladığı şekilde tasarruf eder.

Cenâb-ı Hakk'ın kalbi fıtrat üzerine yaratması isim ve sıfatlara bağlı oluşudur.

...

Sekizinci mânâsı:

Hakîkî varlığa göre kalbin misâli; yüze tutulan bir ayna oluşudur.

Bu mânâya göre kalp, varlığın görüntüsüdür.

...

Bu âlem ancak kalbin aynasıdır. Aslı ve sûreti kalptir. Parça ve ayna da bu âlemdir.

Sûret ve aynadan her biri diğerinin aksidir.

Kalbin asıl olduğuna, âlemin dahi dal olduğuna dair delilimiz, şu hadîs-i kudsînin buyurmuş olduğu mânâdır:

Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: Cenâb-ı Hakk buyurur ki:

"Beni ne yerim aldı ne de semâm; mü'min kulumun kalbi beni aldı" (Müslim)

Bu mânânın tersine eğer âlem asıl olsaydı; ilâhî sığınmanın ona olması gerekirdi. Bundan da âşikâre bilindi ki kalp asıldır (ağaçtır), âlem de dal.

Anlattığımız alış üç şekilde olur.

Birincisi; kalbin ilim alışıdır ki bu ilim ilâhî mârifettir... ilme'l-yakîn

İkincisi; kalbin müşâhede alışıdır. Bu bir keşiftir ki kalp bu müşâhede ile ilâhî cemâlin güzelliklerine muttalî olur... Ayne'l-yakîn.

Üçüncüsü; kalbin hilâfet mânâsını alışıdır. Hakka'l-yakîn

Bu mânâ Allah'ın isim ve sıfatları ile tahakkuk *(gerçekleşmek)* etmesidir. Bu tahakkuk o kadar olur ki... Yüce Hakk'ın zâtı, kulun zâtı olur.[480]

480 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.78-89.

Mühürlenmek, perdelenmek:

- Şekli insan, huyu hayvan olanlar hakkında, Biz onların kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür vurduk buyurulmuştur. Yani ezel gününde boyunlarına küfürden, inattan, kibir, bencillik ve gururdan halkalar geçirilmiştir.[481]

- Kâfirler, ister Hakk'ı bilsinler, ister bilmesinler, dâimâ Allah'a düşmanlıklarını inat ile tek yönlü olarak izhâr ederler. Böyle yapmaları itibariyle biz onlara tek yüzlü diyoruz.
  Öyle ise kâfir ne aklen ne de şer'an Allah Resûlünün tebliğ *(bildirmek)* ettiği hakîkatleri kabul etmez.

  Niçin kabul etmez ?
  Zîrâ, Allah, onların kalplerini inkâr mührüyle mühürlemiştir. Îmânın ne olduğunu bilse de, îmân onun kalbine girmez. Allah, onun anlayışının kulağını mühürlemiştir. Dolayısıyla, Allah Resûlünün tebliğ ettiklerini işitse de Allah'ın ne irade ettiğini anlamaz. Çünkü onlar Allah Resûlünde gördükleri mûcizeleri sihre nisbet ettikleri için, gözlerinin üstüne hakîkatleri görmeye engel perdeler inmiştir.[482]

- Hz. Muhammed'in elindeki taşlar tesbîh ettiğinde işitenler tesbîhte, mucizeyi taşlara nisbet etmekle hata ettiler. Hâlbuki mûcize, o taşların tesbîh etmesinde değil, taşların tesbîhini işitenlerin işitmesinde gerçekleşti.[483]

- Duymak başka, işitmek başkadır. Bakmak başka, görmek yine başkadır. Bir çok defalar insan duyar, fakat işitmez; bakar, fakat görmez. İşitmek, görmek idrâk iledir, kalp iledir, ruh ve irfân *(zihni kemâl, anlayış)* iledir. Peygamberimizi yalnız beşeriyet gözü ile değil, Hakk gözü ile görmeli. Beşeriyet gözü beşe-

481 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.205.
482 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.270.
483 İbnü'l-Arabî, *Kitab'ul-Vesâyâ*, çev.Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, İstanbul, 1999, c. 1, s.97.

rin vasıflarını; Hakk nûru Hakk gözü, Hakk'a mahsus cemâli, mânevî güzelliği görür.[484]

> *Bir pîre: "Allah'ı görmek ister misin?" diye soruldu. "Hayır," diye cevap verdi. "Niçin?" denildi, "çünkü" dedi: "Hz. Mûsâ bunu istedi ama göremedi. Hz. Muhammed (rü'yeti ve dîdârı) istemedi fakat gördü." İmdi, bizim arzu ve isteğimiz, Hakk Teâlâ'yı görmeye engel olan en büyük perdedir. Çünkü dostlukta iradenin mevcûdiyeti muhâlefet olur. Muhâlefet (karşı durmak) ise hicaptır.*
> *Sadece sevgilinin iradesi vardır, onun yanında sevenin bir iradesi, arzusu ve isteği olmaz.*[485]

- Dünyada irade ortadan kalkarsa, müşâhede hâsıl olur. Müşâhede sâbit hâle gelince, dünya âhiret gibi olur. [486]

> *Allah'ın arzusu hilafına ettiğin her duâ hicaptır.*[487]

- Îmân sahibinin, hem zâhir *(dış)* hem de, bâtın *(iç)* gözü vardır. Dış gözleri ile Allah'ın yarattığı manzaraları görür. Yere serilen sonsuz hikmetli işlere bakar. İç gözüyle de, madde ötesindeki varlıklara bakar. Semâ ve ötesinde saklı duran ulvî, rûhânî varlıkların seyrine dalar. İşte bu iki göz görmeye başladıktan sonra, bir göz daha hâsıl olur ki, o da kalp gözüdür. Kalp gözünün açılması için iç ve dış gözün, sâlim duyguya sahip olması gerektir. İşte bundan sonradır ki, ensiz ve boysuz bir deme geçer. Yakınlık mefhumu anılmayan bir yakınlığa erer. Dış anlamıyla bilinmesi kâbil olmayan bir sevgi âlemine varır. Artık o kul sevgilidir; ondan saklı hiçbir şey yoktur.

484 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.462.
485 Derleyenin Notu.
486 Hucvirî, *Keşfu'l Mahcub-Hakikat Bilgisi*, haz.Süleyman Uludağ, İstanbul, 1996, s.477.
487 Derleyenin Notu.

Ancak bu hâle gelmek kolay değildir. Kalbin yaratılmış nesnelerden ve nefsin; tâbiî istek, cümle şehvet arzularından âri *(pak)* ve beri *(temiz, kayıt ve hüküm altında olmayan)* olması gerekir.[488]

- İyi görüşe sahip olan baş gözü ile halka bakar; sonra kalbini açar ve Allah'ın fiil tecellîsini onlarda görür. O tecellînin hareketini ve sükûnunu anlar. Buna izzet nazarı derler; Allah'ın sevgili kulları bu görüşe sahiptir.

  Îmân sahibi o kimsedir ki, bir kişiye baktığı zaman, baş gözünü kullanır. İç âlemine, kalbi ile bakar ve Mevlâ'yı sır gözü ile görür. Bu yolda çalışanı bulur. Kader geldiği zaman uyar. Deniz ve kara onun gözünde aynıdır. Deniz sahili ve dağ başı eşittir. Acı ile tatlı aynıdır. İzzet ve zilleti ayırmaz. Zenginlik ve fakirlik ayrı mânâ taşımaz. Îmân sahibi kaderle yürür. Kader onu yormaz. Kader, onu taşımak için yorulur. Îmân sahibi kadere tevâzu gösterir; Hakka yakınlığını bilir. Îmân sahibi nefsine uymadığı için buna erer. Şahsi arzularını, kötü âdetleri, şeytânî duyguları ve uygunsuz arkadaşları sevmediği için aradığını bulur.[489]

- Kafa gözü; sadece ama sadece önüne geleni görebilir, tanımlayabilir. Şâyet görmesi gerekenin önüne perde gerilse, engel konulsa, o zaman göremez... Çaresizliğiyle hemhâl olur.
  İşte sen sen ol da perdeleri, engelleri rahatça aşabilen kalb gözünü, basîret *(hakîkati kalbiyle hissedip anlamak)* gözünü, idrâki ara! [490]

- Gerçekten de varoluş içinde Allah'ın isimlerinden başka bir şey yoktur; fakat yaratıkların varlıkları, onları bilme konusunda basîret gözlerine perde olmaktadır.[491]

488 Abdülkâdir Geylânî, *Feth'ül-Rabbanî-İlâhî Armağan*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1964, c. I, s.39-40.
489 Abdülkâdir Geylânî, *Feth'ül-Rabbanî-İlâhî Armağan*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1964, c. I, s.148.
490 Abdülkâdir Geylânî, *Mektûbât-ı Geylânî*, çev.Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, İstanbul, 1997, s.154.
491 İbnü'l-Arabî, *Mârifet ve Hikmet*, çev.Mahmut Kanık, İstanbul, 1995, s.104.

- Dış göz nedir ki? O bir iş göremez, kezâ bâtın gözü de. İdrâki de bırak! Onu da bir kalem geç!
  Şunu unutma ki: O'nu, ancak O görebilir. O'nu, ancak O idrâk edebilir. O'nu, ancak O bilebilir.
  Yüce Allah, kendisini kendi gözü ile görür. Kendisini kendi özü ile anlayabilir.
  O'nun zâtında bir hicâbı *(örtü)* vardır, yani perdesi. Bu perde, O'nun vahdâniyetidir *(birlik)* yani birliği, tekliği...
  Kendi hicâbından yani perdesinden başka bir şey O'nu perdeleyemez.
  O'nun varlığı vahdâniyeti ile gizlenir. Ama şekilsiz, keyfiyetsiz.[492]

- Perde hayâlini koyanı görmüyor musun? Allah, o perdeyi, seyreden kimse, o perde üzerindeki varoluşun mâhiyeti hakkında bir ilim tahakkuk *(gerçekleşmek)* ettirsin, varoluşun mâhiyetini iyice bilsin diye koymuştur. O perdeye bakan kimse, orada sayısız sûretleri görür. Onların hareketleri, tasarrufları ve hükümleri tek bir varlığa aittir. O sûretlerin bunda hiçbir şeyi yoktur. Onların var edicisi, hareket ettiricisi ve durdurucusu ile bizim aramıza çekilmiş bu perde vardır. Bu perde O'nunla bizim aramızı ayıran sınırdır, bir hattır. Aradaki fark (*temyiz=iyiyi kötüden ayırdetme*) bu perdeyle ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle O'na "ilâh" denir, bize ise "kul" ya da "âlem" denir. [493]

- Hicap *(örtü)*, bazı engellerdir ki, kul o engeller sebebi ile, Hakk'a vâsıl olamaz, perdelenir.
  Bu engeller ise; seyir hâlinde uğrayıp, mânâ varlığına giydiği dünya ve âhirete ait kisvelerden ibarettir.
  Bu mânâda buyurulan bir hadîs-i şerîfte:
  "Allah için, nûrdan ve zulmetten yetmiş bin perde olduğu bir gerçektir." [494]

492 İbnü'l-Arabî, *Mir'âtü'l-İrfan*, çev. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Mayıs 2000, s.22.
493 İbnü'l-Arabî, *Mârifet ve Hikmet*, çev.Mahmut Kanık, İstanbul, 1995, s.142.
494 İbnü'l-Arabî, *Tuhfetü's-Sefere*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1971, s.93.

- *Zuhûru perde olmuştur zuhûra*
  Gözü olan delil ister mi nûra
  Sensin bize bizden yakîn
  Görünmezsin hicâb nedir?
  Herkes anlar hem görürdü yüzünü ey dost senin
  Kibriyayı len terânîden (Hakk'ın Hz. Mûsâ'ya "Beni göremezsin" hitabı) nikabın *(peçe, perde)* olmasa.[495]

- Cânânın yüzünü örten, mâşukun cemâlini perdeleyen nedir bilir misin? Bizim cismâni ilişkilerimiz ve toprağa mensup bedenimizdir. Çünkü cisim ne kadar zevk ve sefada olursa, ruh o nispette mihnet ve cefâdadır. Ve belalar da insana en ziyâde zevk ve sürur aramakta olduğu zamanlarda gelir.[496]

- Celâlimiz bizim nikâbımızdır *(peçe)*, onu keşfetmedikçe hiçbir göz dîdârımızın nûrlarını görmeye lâyık olmaz, buyuruluyor. Celâlden maksat, seni cemâle kavuşturacak olan nûrdur. Cemâlin kudreti, güzelliği, tecellîsi, varlık yakıcı nûrudur. Celâl o cemâlin nikâbı olmuş. Onu keşfetmedikçe cemâl görünmüyor.[497]

- Nefsini muhasebe edemeyenin bil ki, gözündeki perde kalındır. Allah'ın kapısından kovulmuştur. [498]

- Can gözüne nefis lokmalarının dikenleri batanlar, görme kâbiliyetinden ve göz nûrundan mahrum olanlardır. Böyleleri Allah'ın mârifet güllüklerini nasıl görür, bu bahçelerde nasıl dolaşabilirler? [499]

- *"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür."*

495 Abdülkâdir Geylânî, *Mektûbât-ı Geylânî*, çev.Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, İstanbul, 1997, s.263.
496 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.290.
497 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.111.
498 M.Kemal Pilavoğlu, *Büyük Velî Muhyiddin-i Arabî Hazretleri*, s.67.
499 Cemalnûr Sargut, *Ey İnsan*, İstanbul, 2007, s.465.

(Nisâ, 136) *"İşte Allah'ın lânetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği bunlardır. Bunlar Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalpleri kilitli midir?"* (Muhammed, 23-23) Sağır, dilsiz ve kör odular da gerçeği bilemediler. Kur'ân'ın hakîkatini anlayamayan O'nun hikmetini nasıl düşünebilsin? Kur'ân'ın nüzulünü nasıl kavrasın? Kur'ân'ı indireni nasıl tefekkür edebilsin? Kur'ân'ın indirildiği şahsı nasıl anlayabilsin? [500]

- Eğer İblisin gözleri Âdem'in hakîkatini görebilseydi, yani onda görünür olan esrâr ve hayret verici güzelliği görebilseydi, asla isyan etmez ve yalnız itaatte kalırdı.[501]

- Zan ve şüphe içinde olanlar gerçeği anlayamazlar. Onlara mânevî terbiye ve hakîkatleri görecek göz verilmemiştir. İnanmak için elle tutulacak delil ararlar. Gönül gözüyle görülebilen delilleri ve gönül kulağıyla duyulabilen sesleri göremez, duyamazlar.

  Gönül gözleri görmeyenlerdir ki istidlâl *(delil ile anlamak)* yolunu körün değneği gibi kullanmak zorunda kalırlar. Bu değnek onların taşlara çarpıp yuvarlanmalarını önlese de bu gidiş elbette önünü gören insanın yürüyüşündeki emniyet, doğruluk ve hedef aydınlığıyla ölçülebilir bir gidiş değildir.

  Körleri bilirsin. Ne toprağı ekebilir, ne mahsulü biçebilir, ne de harman yapıp hasat alabilirler. Onların ne dünyayı îmâr etmeleri, ne de milletlerini bir ticaret ve iktisat anlayışı içinde kalkındırmaları mümkündür.

  Anlıyorsun ki burada körler derken gönül gözleri kapalı olanları söylüyorum. Onlar Hakk'ı görebilmek için bir istidlâl *(delil ile anlama)* yoluna saparak, maddî delil arayanlardır.
  Ve körler, önlerini gözleriyle değil değnekleriyle görerek aramızda bedbaht bir hâlde dolaşışlarıyla bizler için ilâhî bir hikmete misâldirler.

500 Ahmed er-Rifâî, *Mârifet Yolu*, İstanbul, 1995, s.165-166.
501 Ahmet Kayhan, *Maddi-Mânevî Kur'ân ve İlmin Güneşi Hazreti Pîr Seyyid Sultan Abdülkâdir-i Geylani*, s.12.

Aynadaki hayâlin gözbebeğinde tekrar kendini gören insan gibi, ilâhî varlığın gözbebeği mânâsında ve o kıymette yaratılan kâmil insanlardır ki gözleri gördüğü hâlde bir âmâlar kervanından farkı olmayan insan kütlelerine Allah'a giden yolu gösterirler.

Sen o azîzleri ve velîleri beşer gibi gördükçe bil ki, sana İblis'ten miras kalan gözlerle bakıyorsun.[502]

- Bizi gören kişinin soruya gereksinmesi kalmaz. Bizi görmeyen kişi için de soruların yararı yoktur. Çünkü o sözde kalmış, sözle perdelenmiştir. Bizi bilmek, görmektir. Bir kimse bizi bildikten sonra görmeyi isterse, gerçekte görmemiş demektir; perdelidir. Görmeyi bilmekten farklı sanan kimse, Rabbı görmekten gururdadır.[503]

- Sen öyle acayip bir körsün ki, keskin bakışlı ve uzakları görür olduğun hâlde, devede ancak yükü görebiliyorsun; yani, görünüşe kapılmışsın da, içyüzü, mânâyı müşâhede edemiyorsun.[504]

- (Hz.Îsâ'ya dediler ki) Âlemde bu kadar mûcizelerin varken senin kullarından olmayan kim?
  Îsâ dedi ki: "Teni eşsiz örneksiz yaratan, canı ezelden halk eden Tanrı'nın tertemiz zâtına andolsun. Onun pak zâtıyla sıfatları hakkı için! felek bile yenini yakasını yırtmış ona âşık olmuştur. O efsunu, o İsm-i Âzam'ı köre okudum gözleri açıldı, sağıra okudum, kulakları duydu. Taş gibi dağa okudum, yarıldı göbeğine kadar hırkasını yırttı. Ölüye okudum dirildi. Hiçbir şey olmayan, vücûdu bulunmayan şeye okudum, meydana geldi, bir şey oldu! Fakat ahmağın gönlüne yüz binlerce kere okudum fayda vermedi. Mermer bir kaya kesildi, ona tesir bile etmedi. Adeta kuma döndü, ondan bir şey bitmesine imkân yok!

502 Cemalnûr Sargut, *Ey İnsan*, İstanbul, 2007, s.465-466.
503 Ahmet Kayhan, *Maddi-Mânevî Kur'ân ve İlmin Güneşi Hazreti Pîr Seyyid Sultan Abdülkâdir-i Geylani*, s.17.
504 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî Tercümesi*, çev.Şefik Can, İstanbul, 1997, c.3-4, s. 19.

Adam, "Tanrı'nın adının köre, sağıra, ölüye tesir edip ahmağa tesir etmemesinin hikmeti nedir? Onlar da illet, bu da illet... neden onlara tesir ediyor da buna tesir etmiyor?" dedi.

Îsâ dedi ki: "Ahmaklık, Tanrı kahrıdır. Hastalık, körlük kahır değil, bir iptiladır. İptila *(düşkünlük)* acınacak bir illettir *(hastalık),* ona kul da acır, Tanrı da.. fakat ahmaklık öyle bir illettir ki ahmağa da mazarrat (*zarar, ziyan*) verir, onunla konuşana da! Ahmağa vurulan dağ, Tanrı mührüdür. Ona bir çare bulmanın imkânı yok!" [505]

- Peygamberlerin bağırmaktan sesleri tükendi; sesleri taşa tesir etti de gene gâfillere tesir etmedi; öylesine bağırıştan haberleri bile olmadı.
  Sel gibi bağırış, onlara serap göründü; çünkü hepsi de uykuya dalmış-gitmişti.
  Erenler feryad edip dururlar; uyuyanları Tanrı'ya çağırırlar.
  Ama onlardan hiç kimse uyanmaz da uyanmaz; âh aman şu aman bilmeyen ağır uykudan.
  Yâ Rabbî , bu zan, ne biçim bir uykudan meydana geliyor ki, hiç kimse bu uykudan uyanmıyor?
  Bütün bu naralar, bu sesler, bu kükreyişler, hiçbir kulağa tesir etmiyor.
  Ömürleri sona erdi de o soluk, bir solukcağız olsun onlara tesir etmedi-gitti.
  Ölüye bile hayat veren o soluktan canları, hiç mi hiç kurtuluşa ermedi.[506]

- Rivâyet ederler ki: Padişahın biri, oğlunu hüner sahibi bir topluluğa teslim etmiş ve o topluluk da ona yıldız bilgisi, reml *(kumda bir takım çizgiler çizerek fala bakmak)* ve daha başka bilgilerden öğretmişti. Çocuk son derece aptal olduğu hâlde, bu bilgi-

505 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî* , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.210, beyit. 2582-2594.
506 Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, çev. Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya, 2001, s.93.

leri tamamen öğrenip üstad oldu. Bir gün padişah avucuna bir yüzük sakladı ve oğlunu imtihan etti. "Gel söyle bakayım, avucumda ne var?" diye sordu. Çocuk: "Elindeki yuvarlak, sarı ve içi boş bir şeydir" dedi. Padişah: "Alâmetlerini doğru verdin, o hâlde ne olduğuna da hükmet." diyince, çocuk: "Kalbur olması lâzım" dedi. Padişah: "Aklı hayretler içinde bırakan bu kadar alâmeti, bilgi ve tahsil sayesinde söyledin, fakat kalburun avuca sığmayacağına nasıl akıl erdiremedin!" dedi.

Bunun gibi zamanımızdaki bilginler de kılı kırk yarıyorlar. Kendileriyle ilgili olmayan şeyleri pek iyi biliyorlar. Onlara tamamen ve bütün etrafıyla vâkıftırlar, fakat önemli olanı ve kendine her şeyden daha yakın bulunanı, yani kendi kendilerini bilmiyorlar. Onlara her şeyden daha yakın olan bir şey var ki bu da onların benliğidir. Bunun yapılması doğrudur, bununki doğru değildir, bu helâldir yahut haramdır, diye her şey hakkında helâl ve haram olması bakımından, hüküm verdiği hâlde, kendi mâhiyetini helâl midir, yoksa haram mıdır, temiz midir, yoksa pis midir bilmez.[507]

- Kâfirler, gönüllerimiz bu çeşit sözlerin kılıfıdır, bu sözlerle doppoluyuz biz derlerse de Tanrı, onlara cevap vererek buyurur ki: "Hâşâ, gönülleriniz bu sözlerle değil, vesveselerle, hayallerle, ikiliklerle, hatta lanetlerle doludur." Çünkü "küfürleri yüzünden Allah lânet etmiştir onlara" Keşke o hezeyanlardan boş olsaydı da, bu sözlerin bir kısmını kabullenseydiler; fakat bu kâbiliyet de yok onlarda.

Gözleri bir başka renk görsün, Yûsuf'u kurt görsün; kulakları bir başka türlü ses duysun, hikmeti saçma sapan bir söz saysın, gönülleri bir başka renge boyansın, vesveselerin, hayallerin yeri yurdu olsun diye Ulu Tanrı, onların kulaklarını, gözlerini, gönüllerini mühürlemiştir. Gönülleri kışa dönmüştür; buzdan, soğuktan ne varsa derilmiş, toparlanmıştır gönüllerinde. "Allah,

507 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.28-29.

gönüllerine ve kulaklarına mühür vurmuştur ve gözlerinde de örtü vardır onların." Hatta bunlarla dolu olduğunu söylemenin de yeri mi? Ne onlar, ne onlarla övünenler, ne de soyları sopları, ömürleri boyunca gerçeğin kokusunu bile duymamışlardır, gerçeğe ait bir tek söz bile işitmemişlerdir. Bir testi var Ulu Tanrı bazı kimselere suyla dolu gösterir. Onları bu suyla ferahlatır, kana kana içerler. Bazı kimselere de boş gösterir. Dudakları bile ıslanmaz.[508]

- Bilgisiz adamın canı, bu duâdan uzaktır. Çünkü Yâ Rabbî demesine izin yok ki.
  Zarara, ziyana uğrayınca Tanrı'ya sızlanmasın diye ağzında da kilit var, gönlünde de. Ağzı da bağlı, gönlü de.[509]

- Ulu Tanrı onların kulaklarını, gözlerini ve kalplerini, başka bir renk görmeleri için mühürlemiştir. Bu yüzden göz Yûsuf'u kurt görür, kulak başka bir ses işitir. Hikmeti saçma ve hezeyan *(saçmalamak)* sayar. Kalbini başka bir şekle sokmuştur ki o kalp, hayal ve vesvese örtüleri altında öylece donup kalmıştır. Bunlar hakkında: "Allah onların yüreğine mühür vurdu, kulakları da gözleri de perdelidir" buyurulmuştu. Onların kalpleri bununla dolu olmak şöyle dursun, ne onlar, ne onlarla öğünenler ve ne de onların yakınları, bütün ömürlerince bu hikmetten bir koku alamamışlardır. Bu, Tanrı'nın hikmeti bir testi gibidir. Tanrı onu, bazılarına su ile dolu olarak gösterdi. Onlar bu sudan kana kana içerler. Bazılarının dudaklarında da onu boş gösterir. Bu boş gösterdiği ve bundan bir nasip alamayan kimseler, buna nasıl şükredebilir? Tanrı'nın bu testiyi kendisine dolu olarak gösterdiği kimse şükretmelidir.

  Ulu Tanrı Âdem'i toprak ve sudan yarattığı vakit "O'nu kırk günde tamam etti, onun kalıbını tamamen yaptı. Bu zaman zar-

508 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.21-22.

509 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.17, beyit.198-199.

fında kırk gün, yer yüzünde kalmıştı. Lânet olası İblis! Yere indi ve onun kalıbına girdi, bütün damarlarında dolaştı, seyretti ve o kanla dolu damarı, yağı ve dört hıltını *(bir şeye karışmış olan)* görüp: "Oh! Benim arşın ayağında görmüş olduğum ve peydâ *(âşikâr)* olacak olan İblis'in bu olması tuhaf değil mi? Şâyet bu değilse ne garip! O İblis eğer varsa mutlaka bu olmalıdır. İşte o kadar!" diyerek çekilip gitti.[510]

- Ebû Cehil'in avucu içindeki taşlar, bir bir dile geldiler. Her biri nice güzel konuşan insanlardan daha fasih *(açık ve güzel konuşan)* ve daha tesirli bir söyleyişle: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" diye kelime-i şahâdet getirdiler.

  Ebû Cehil taş parçalarının dile geldiğini duyunca korktu, öfkelendi ve onları yere atarak:
  "Yalan, yalan!" diye haykırdı, "Bu mûcize değil sihirbazlıktır ve yeryüzünde seninle başa çıkabilecek hiç bir sihirbaz olamaz, sen sihirbazların başısın!"

  Böyle söylediği için de kâfirlerin en mel'ûnu *(lanetlenmiş)* oldu. Yüce Allah'ın rahmetinden ebedîyyen uzaklaşmak gibi cezaların en elimine çarptırıldı.

  ...

  Ebû Cehil de o toprak görücü Şeytan gibi Hz. Muhammed'deki ilâhî tecellîyi göremedi. Gözleri kalın bir perde ile gaflet *(hakîkatten habersiz olmak)*, hiddet ve küfür perdesiyle kapalıydı ve öyle kaldı.[511]

- 'Tanrı onların yüreğine mühür vurdu' buyrulduğu gibi ne kadar hoş işitiyor, hatmediyor ve anlamıyor! Ondan söz ediyor, fakat yine kavramıyor: Tanrı latiftir, kahrı ve anahtarı da latiftir.

510 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.42.

511 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.312-313.

Ama O'nun açma (fetih) anahtarı o kadar latif, o kadar latiftir ki anlatılamaz. Eğer benim parçaların bütünümden çözülecek, açılacak olursa, bu O'nun sonsuz lutfundan ve açıcılığından, eşsiz fatihliğindendir. Ölüm ve hastalığı sakın benim için suçlandırmayınız. Çünkü o, arada işin gerçeğini örtmek için bulunuyor. Beni asıl öldüren O'nun benzeri olmayan lütfudur. Bu çekilen bıçak veya kılıç, yabancıların gözlerini, bu uğursuz gözlerin kâtlin hakîkatini görmemeleri bakımından, uzaklaştırmak ve kapatmak içindir.[512]

"En büyük (azîm) azab onlarındır."

- Kâfirin kalbi taş gibi katı ve hissiz olur. İri bir taşı parçalamak için nasıl etrafında ateş yakmak, üzerine sirke dökmek gerekirse, kâfir kalbini imtihan etmek için de onu ateşe atmak uygun görüldü. Cenâb-ı Hakk'ın taş gibi katı yüreklileri yumuşatmak, eritmek için seçtiği yol budur. Çünkü o taş gibi kalplere defalarca ne yumuşak sözler söylenmiş ne tatlı öğütler verilmiş ancak onlar bütün bu güzel ve yumuşak hareketlerin mânâsını anlayamamışlardır.[513]

Azap:

- Azap, kök itibariyle "nekâl" (*şiddetli ceza, ibret)* kelimesine benzediği gibi, anlam açısından da buna benzer. Bu, ceza, felaket, başkalarına ibret olacak şey anlamlarınadır. Buna "azap" adının verilmesi, kişiyi cinâyet işlemekten alıkoyduğu içindir. Çünkü akıl sahibi bir kimse, yapacağı kötülüklerin sonucu olarak başına gelebilecekleri düşündüğünde hemen vazgeçer. Nitekim tatlı suya da bu kökten olarak "mâu'l-azb" denir. Çünkü böyle bir su,

512 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fihi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.213-214.

513 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.528.

insandaki susuzluğu kesin olarak giderir. Hâlbuki tuz veya tuzlu olan şey böyle değildir. Bu, giderek insanı susatır.

Diğer bir yorum ise, kişinin karakteri gereği hoş gördüğü ve güzel kabul ettiği şeylerin cezasına ad olarak verilmiştir. Nitekim; *"Azabımı tadın"* (Kamer, 37, 39) denilmiştir. Aslında güzel ve temiz olan şeyler tadılır. Buna göre dünyada kendi heva ve isteklerine uyarak bunu güzel görenler, bir bakıma azabı da güzel görmüş oluyorlar.[514]

- İnsanlar sebeplere dayandıkları sırada Allah onlara azap eder, çünkü sebepler her zaman yitip gidebilecek olgulardır. Sebepler mevcutken, onların kaybolacakları vehmiyle azap eder, sebepler ortada yok iken, bu sefer de yokluklarıyla onlara azap eder. Dolayısıyla Allah'ı bırakıp sebeplere güvenip dayananlar dâimâ azap içindedirler. Ama ortak koşmadıkları zaman rahat ederler, sebeplerin yitip gitmesiyle herhangi bir acı duymazlar.[515]

- Bilesin ki bütün azapların sebebi dünya sevgisi ve dünya ehline duyulan sevgidir. Bu sözü yalnız sana değil kendime de söylüyorum. Ama kendimi, sen ve bütün insanları mazur görüyorum. Çünkü bu âlem son derece büyüleyicidir. Bazıları onun sihrine aldanırlar. Bazıları ise dünyayı dünya olduğu için tanırlarsa da, onun sihrine aldanmazlar. Ancak zorunlu olarak ona muhtaçtırlar. İhtiyaç dolayısıyla karaktersizle konuşmak, habersizlerle birlikte olmak gerekir. Hangi azap, bilenle bilmeyenin, âlimle cahilin sohbet etmesine benzeyebilir? Onlarla sohbet etmezlerse bu âlemin işini halledemezler.

  Ey derviş! Mademki geldik, akıllıca davranıp râzı ve teslim olmalıyız. Ola ki bu hunhar canavardan selâmetle kurtuluruz. [516]

514 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.76.
515 İbnü'l-Arabî, *Risaleler*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2005, c. 1, s.307-308.
516 Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi / İnsan-ı Kâmil*, İstanbul, 1990, s.185.

- Hakîkat cihetiyle, yani ruhların hakîkati itibariyle hicap *(örtü)* ve gafletten büyük bir azap tasavvur olunamaz. Fakat insanlar, dünya hayatının türlü aldanış ve aldatışları ile avunarak bu azabı görmemeye çalışırlar. Her ne kadar etraflarını gaflet ateşi kuşatmışsa da, türlü eğlenceler, meşgaleler ve zevkler ile vakit geçirerek avunmaya uğraşırlar. Fakat mükellef ve debdebeli hayatları içinde yine de şikâyetleri, ıstırapları, elemleri hatta yeisleri eksik değildir. Hâsılı, ruhun hakîkati itibariyle bu hicap ve gafletin azabını hissetmemesi mümkün değildir. Hakk'a vusûl bakımından uzaklık ne ölçüde ise, azap da o nisbette fazladır.[517]

- Vaktini eğlence, şenlik ve güldürücü kelimelerle geçirme; ferahı terk eyle; çünkü dünyâda ferah cinnetin eserleri, hüzün ise akıl işidir. Burada devâmlı olmak imkânsız ve dünyâya güvenmek câhillik ve sapıklıktır.

  Dünyâ işleri az çok şeyle geçer, âhiret işlerinden ise vazgeçilmez ve ondan istiğnâ olunmaz. Âhiret işlerinden başka şeyle meşgul olma rûha azaptır.

  Oğlum, âlimin kurtuluşu, ilmiyle âmil olması, felâketi de işini ameli bırakmasıdır; Zîra Peygamberimiz (s.a.s.) hazretleri *"İnne eşedde'n-nâsi azâben yevme'l-kıyâmeti âlimün lem yenfa'hu'llâhu bi-ilmihî"* yani: *"Kıyâmet gününde insanların azap cihetinden en şiddetlisi, ilminden Yüce Tanrı'nın kendisini faydalandırmadığı âlimdir"* buyuruyorlar.[518]

- İlâhî hukuku kendi nefsinizde yerine getirir ve kendinizden geçip Hak ile birlikte olursanız, o vakit nefsinizi bilmiş olursunuz. Nefsini bilen Rabbini bilir sırrı belli olmuş olur.
  Halkın hukukunu bilip bütünüyle yerine getirirseniz, yani büyüklere saygı, küçüklere merhamet, kötülük edenlere iyilik, iyilik gördüklerinize uygun muamele icrâsında bulunup, halkın büyüklerinden öğüt dinleyip uslanırsanız, kötülük işleyenlerinden uzak-

517 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.96.
518 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.67

laşırsanız, çaresizlere yardım ederseniz, kısacası hâlk sizden emin olup, hepsinin güvenini kazanırsanız, nefsinizi iyi yönetmede başarı elde etmiş olduğunuzdan dolayı Cenâb-ı Hakk'ı râzı etmiş olur ve akıl ve hikmet sahiplerinden sayılmış olursunuz. Eğer nefsinizi bilmeyerek bilgisizlikte ve hâlk hakkında da değer bilmezlikte bulunûrsanız, o hâlde kendinize yazık etmiş olursunuz. İlâhî gazaba uğrar ve ahmaklardan sayılırsınız. Kıvılcımı üstünüze sıçratıp kendinizi ateşe yakmayınız! Nefsin arzu ve heves denizine dalıp boğulmayınız! Geceleri uykusuz geçirmeye alışınız! Uyku hüsrândır! Günahlara yaklaşmayınız, sonu ateştir! [519]

- Allah Teâlâ, bu tabakanın (cehennemin 7. tecellîsinin) kapısını; Küfür ve şirkten yarattı.
  Bu mânâya gelen âyet-i kerîme şöyledir:
  "Kitap ehlinden ve müşriklerden (küfre sapanlar), ebedî cehennem ateşinde kalacaklardır. Halkın şerlisi bunlardır." (Beyyine, 6)
  Dolayısıyla bunların azabı da, azabın şerlisi olacaktır.
  Zîrâ; cehennemin azap işine bir son yoktur.
  (...)
  Allah Teâlâ cehenneme bu tecellîsini: "zû ıkābin eliym" ismi ile yapar.[520]

- En büyük azap ateş azabı olmayıp canândan ve vatan-ı asliden iftiraktır(*ayrılmak).*[521]

- Allah'ın en büyük lütfu bir insan-ı kâmili buldurmak olduğu gibi, en dehşetli gazabı ve kahrı da onu inkâr ettirmek ve rencide eylemek olur.[522]

519 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.128-129.
520 İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İstanbul, 2004, c.I, s.177-175.
521 Abdülkādir Geylânî, *Mektûbât-ı Geylânî*, çev.Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa, İstanbul, 1997, s.233.
522 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.191.

ÂYET 8, 9:

-ve mine'n-nâsi men yekûlü âmenna billâhi ve bi'l-yevmi'l-âhiri ve ma hüm bi mü'miniyne

-yuhâdiûnallâhe velleziyne âmenu ve ma yahdeûne illâ enfüsehüm ve mâ yeşurûne

-İnsanların öyleleri de vardır ki, inanmadıkları hâlde, "Allah'a ve âhiret gününe inandık derler.

-Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Hâlbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varmazlar.
(Elmalılı)

-İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları hâlde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler.

-Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve mü'minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir.
(Diyanet)

Âhiret günü için bkz. âyet 4

Burada kasdedilenler bedbahtlar gurubunun ikinci zümresidir. "Allah'a inandık" diyerek îmân iddiasında bulunmalarına rağmen îmân olgusu onlardan olumsuzlanmıştır. Çünkü

îmânın mahâlli kalptir, dil değildir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmuştur. *"Bedeviler 'inandık' dediler. De ki: Siz îmân etmediniz, ama 'boyun eğdik' (İslâm olduk) deyin. Henüz îmân kalplerinize yerleşmedi."* (Hucurât, 14)

Allah'a ve âhiret gününe inandık şeklindeki sözleri, tevhid ve âhiretle ilgili bir iddiadan ibarettir. Tevhid ve âhiret inancı ise dînin aslı ve esasıdır. Yani demek istiyorlar ki, biz, Hakk'a karşı perdelenmiş müşriklerden ve dine ve âhirete inanmayan ehl-i kitap'tan değiliz. Çünkü ehl-i kitab'ın âhiretle ilgili inançları gerçeğe, hakka uygun değildir.

Bil ki küfür, "örtünme ve perde" demektir. Bu da ya müşriklerde olduğu gibi Hakk'a karşı örtünme, ya da ehl-i kitap'ta olduğu gibi dine karşı örtünme şeklinde olur. Hak'tan perdelenen, dinden de perdelenmiş demektir. Çünkü dine varmanın zorunlu yolu Hak'tır. Fakat dine karşı perdelenmiş kimse, Hakk'a karşı perdelenmemiş olabilir. Üzerinde durduğumuz âyette işaret edilen zümre ise, her iki perdenin de kendileri açısından kalktığını iddia etmektedir. Ama îmân gerçeğini kendi özlerinden olumsuzlamak sûretiyle yalan söylüyorlar. Yani onlar böyle kaldıkları sürece îmân etmiş olmazlar. "El-Muhâdaa" (*hile*) kelimesi, iki yönden hileye başvurmak demektir. Bu da iyi görünüp iç âlemde kötü olmak şeklindedir. Allah'ı aldatmaktan maksat, Rasûl'ü aldatmaktır. Çünkü yüce Allah *"Resûl'e itaat eden Allah'a itaat etmiştir"* (Nisâ, 80) buyurmuştur. Bir diğer âyette de şöyle buyurulmuştur: *"Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah onu attı"* (Enfâl, 17) Çünkü Rasûl, Allah'ın habîbidir *(sevgili).*

Bir Kussî hadîste şöyle deniyor: *"Kul dâimâ nâfile ibâdetleri yerine getirerek bana yaklaşmaya çalışır. Derken, onu severim. Onu sevdiğim zaman, işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum."* O hâlde âyette sözü edilen zümrenin Allah'ı ve mü'minleri aldatmaları; îmân ve sevgi izhâr *(göstermek)* edip içlerinde küfür ve düşmanlık duygusu saklamaları şeklindedir. Allah ve mü'minlerin onları aldatmaları ise, onlarla

barış içinde olmaları, kanın dokunulmazlığı, malların korunması gibi İslâmî hükümleri onlar hakkında icra etmeleri, buna karşılık, Allah'ın onlar hakkında elem verici bir azap hazırlaması, vahim bir âkibeti bekletmesi, kötü bir sonuca dûçâr *(yakalanmış)* kılması ve dünyada kendileri hakkında, durumlarını açıkça gözler önüne seren haberler vermek ve vahiy indirmek sûretiyle onları rezil etmesi şeklinde olur. Ama iki aldatma arasında büyük fark vardır. Onların aldatmalarının bir tek sonucu var, o da kendi nefislerini helâk etmeleri, hasretle yakmaları, zulmeti, küfrü, nifâkı *(iki yüzlülük, bozuşukluk)* her gün biraz daha arttırarak, helâk, rahmetten uzaklık ve bedbahtlık sebeplerini gün be gün katmerleştirerek *(kat kat artmak)* vebal ve günah yükünün altına sokmalarıdır. Allah'ı aldatmaları onlar üzerinde korkunç bir etki yaratır. Dehşet verici bir helâke maruz bırakır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur. *"Tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu (onlara tuzak kurdu) Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır."* (Alu İmran, 54) Onlar derin bir cehâletin girdabında oldukları için bu apaçık gerçeği hesaba katmıyorlar.[523]

- "İnsanlardan bir kısmı inanmadıkları hâlde, Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler.
"Allah'ı ve îmân edenleri kandırırlar. Hâlbuki sadece kendilerini kandırırlar, farkında da değillerdir."

Allah yaratıklarını yoktan yaratmış mutlak birlik diliyle rabliğinde tecellî edip şöyle buyurmuştur: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" muhatap, olabildiğince duruluk içindeydi ve şöyle karşılık vermişti: "Evet Rabbimizsin!" Bu cevap, bir yankı gibiydi. Çünkü onlar *(yaratılış âleminde muhatap olanlar)*, Allah'a Allah vâsıtasıyla karşılık vermişti. Çünkü hadîs varlık *(sonradan var olan)*, ortaya dikilmiş bir hayaldir. Âyette geçen tanıklık ise *(Allah'ın kendilerine karşı tanık tutması)*, sadece merhametten kaynaklanan bir tanıklıktı. Çünkü onlardaki doğal haz ve ilâhî

523 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebîr Te'vîlât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. I, s.40

iktidarı kabul etme özelliği nedeniyle, kendisine ortak koşacaklarını bildiği için onlara "sadece ben" *(Rabbiniz değil miyim)* dememiştir. Bunu ise *"ancak pek az kimse bilebilir."* (Kehf, 22)

Hak kandilleri yakarak varlık evini aydınlatıp, kendisinin ise bilinmezlik karanlıklarında kalmasından sonra, gayret ve izzet perdesinin ardından, âlemin sûretleri ezelî ilimden ebedî dış varlığa çıkmıştır. Böylece sûretler, karanlıktan ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, süreleri tamamlandığında tekrar karanlığa dönerler. Seher vaktine kadar, böyle devâm eder.

Akıl, gözünün gördüğü şeyin hakîkatini öğrenmek istemiştir. Çünkü duyunun kimi sürçmeleri vardır. Bunun üzerine örtüye yaklaşır, onun konuşmasını kendisinde gizlenmiş olarak görür. Burada şaşılacak bir sır bulunduğunu anlar, kendi nefsinden onu öğrenir ve bilir. Ayrıca peygamberi ve peygamberin getirdiği teklif sorumluluklarını öğrenir. Bu meyanda ilk vazîfe, kelime-i tevhid'dir. Böylece tevhidi ikrâr eder *(kabul ve tasdik etmek)*. Binâenaleyh hiç kimse Yaratan'ın varlığını inkâr etmemiştir, sadece O'na dair ifadeleri değişiktir. Bunun üzerine Allah, peygamberinin tanıklığıyla şirk *(fark)* diliyle onlara hitap ederek kendilerini sınamış, bir kısmı ise hemcinslerinden birinin peygamber seçilmesini inkâr etmiştir.

Ardından inkâr edenler iki kısma ayrılmış: bir kısmı, olgulara bakıp herhangi bir şeyde bir üstünlük görmeyerek inkâr etmiştir. Bir kısmı ise olguları içten ve akıl düzeyinde incelemiş, akledilirlerde ortaklık görmüş, ayrıcalığı unutmuş, böylece inkâr etmiştir. Allah, peygamberini kılıç ile göndermiş, onların kalplerine ölüm korkusunu yerleştirmiş. Düşünceleri ölçüsünde kalplerine kuşku sokmuştur. Bu bağlamda bir kısmı, işrak kelimesini *(ortak saymak, daha önce belirtilen yorumla kelime-i tevhid anlamında kullanılmaktadır)* kesin olarak reddetmeyi sürdürmüştür ki, bu kısım, kâfirlerdir. Bir kısmı, onu müşâhede ederek kabul etmiştir (ayne'l-yakîn). Böyle yapan, Allah'ı bilendir. Bir kısmı düşünerek onda direnç göstermiştir. *(Aklıyla ve delille-*

riyle Allah'ın varlığını idrâkte sâbit kadem olmuştur, ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn). Bu kişi Allah'ı ârif olandır. Bir kısmı, inanarak onun üzerinde sâbit olmuştur ki, bu kısım avamdır. Bir kısım, öldürülmekten korkmuş kelime-i şahâdeti ikrâr etmiş, fakat inanmamıştır. Bunun üzerine Hakkın dili ona şöyle nidâ *(seslenmek)* etmiştir: Görünüşte, *"İnsanlardan bir kısmı, Allah'a ve âhiret gününe îmân ettik der."* Gerçekte ise *"Onlar mü'min değildir."* Îmân davası güderek ve Allah'ın durumlarını bilmediği zannıyla ve amellerinin yüzlerine çarpılacağından bilinçsiz olarak *"Allah'ı kandırırlar"* Bugün yaptıklarının *"farkında değillerdir."*[524]

- Kâfire de bu gökyüzünü, şu halkı ve âlemi kim yarattı? diye sorsan,
  Der ki: Tanrı yarattı. Yaratmak Tanrı'ya layıktır.
  Fakat onun küfrü, kötülüğü ve sitemi, bu çeşit ikrârla *(kabul ve tasdik etmek)* bir araya gelir mi? O kötü ve çirkin hareketler, o noksan işler, bu çeşit bir ikrârla bir araya sığar mı?
  İşi, ikrârını yalanlar. Bu sûretle de o, korku azabına lâyık olur.[525]

- Kâfir de Tanrı der, mü'min de. Fakat ikisinin arasında adamakıllı fark var!
  O yoksul ekmek için Tanrı der, haramdan çekinense candan gönülden. Ekmek isteyen yıllardır Allah der, fakat saman için mushaf *(Kur'ân)* taşıyan eşeğe benzer.[526]

- (bu âyette bahsedilenler)
  Evvelâ secde edip, sonradan etmeyenlerdir. Vahiy kâtibi İbn-i Serh gibi evvelâ îmân edip sonradan kâfir olanlardır.[527]

---

524 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.332-333.
525 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.V, İstanbul, 1988, s.181, beyit. 2206-2210.
526 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.II, İstanbul, 1988, s.38, beyit.497-498, 500.
527 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.236.

- Nefis Tanrı velîsine yaklaşırsa dili yüz arşın kısalır. Onun yüz dili vardır, her dilinde yüz lügat... hilesi, riyâsı *(iki yüzlülük)* anlatılamaz ki!
  Nefsin sağ elinde tespih ve Kur'ân vardır ama yeninde de hançer ve kılıç gizlidir. Onun mushafına, onun riyâsına kanma! Kendini onunla sırdaş, haldaş yapma! [528]

- Teni miskler *(güzel koku)* içine yerleştirsen yine ölüm gününde pis kokusu meydana çıkar.
  Miski tene sürme, gönle sür. Misk nedir? Ululuk sahibi Tanrı'nın adı...
  O münâfık, miski tene sürer de ruhu, külhanın tâ dibine sokar. Dilinde Tanrı adı, canındaysa îmânsız düşüncesi yüzünden pis kokular!
  Onun zikretmesi külhanda biten yeşilliğe, abdest bozulan yerde yetişen gül ve süsene benzer. O yeşillik orada ariyettir *(geri alınamak üzere emânet verilen).* O gülün yeri oturulan işret edilen yerdir.
  Düşüncen, mânevî varlığın gülse, gül bahçesisin; dikense külhana lâyıksın.
  Gülsuyu isen seni başa sürer, koyuna serperler; sidik gibiysen dışarı atarlar.
  Koku satanların tablalarına bak. Her cinsi, kendi cinsinin yanına korlar. Cinsleri kendi cinsleriyle karıştırır, bu uygunluktan bir güzellik, bir süs meydana getirirler.
  Fakat mercimek, şeker arasına karışırsa onları birer birer ayırırlar.[529]

- Tanrı bu taneleri ayırsınlar diye kitaplar verdi, peygamberleri gönderdi. Peygamberler gelmeden önce hepsi bir görünmekteydi. Mü'min, kâfir, müslüman, çıfıt... Zâhiren hepsi birdi.

528 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.207, beyit. 2550-2551, 2554-2555.

529 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.II, İstanbul, 1988, s.21-22, beyit. 266-271, 278-282.

Âlemde kalp akçayla sağlam akça bir yürümekteydi. Çünkü ortalık tamamıyla geceydi, biz de gece yolcularına benziyorduk. Peygamberlerin güneşi doğunca "Ey karışık uzaklaş! Ey saf, beri gel!" dedi.[530]

- Yazık, dilin Müslüman gibi konuşuyor; kalbin onu doğrulamıyor. Sözün Allah'a ve Peygamber'e inanmış gibi; özün tam tersine... İşlerin hiç birine uymuyor. Ne olacak hâlin? Halk arasına çıkınca senden iyisi olmuyor; yalnız kalınca neden şeklin değişiyor. Biliyor musun, yıllarca namaz kılsan, oruç tutsan sana hayır getirmez; ömrün boyunca hayırlı işlerde kalsan hayır göremezsin; ancak, Allah rızâsını gözeteceksin; bunu iyi bilmen gerek. Aksi hâlde yaptıkların boşuna; bu duruma göre sana damga münâfık ve içi bozuk sözleri olur. "Allah'tan uzak", mührünü alnına vururlar. [531]

Münâfık:

- 'Münâfıklar Allah'a ve âhiret gününe inandık derler de mü'min değildirler.'
  Mü'min olmanın temel belirtisi,
  1. İttikā *(gaybe îmân, namaz, infāk)*
  2. Kur'ân'a ve daha önceki inzârlara *(fenâlıktan sakındırma)* inanma
  3. Âhirete yakîn olma *(onu görmüş gibi kesin sayarak ilâhî emirlere uyma)*
  4. Yetim, fakir, garip ve kimsesize şefkat ve merhametle yaklaşma.

530 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.II, İstanbul, 1988, s.23, beyit. 284-287.

531 Abdülkādir Geylânî, *Feth'ül-Rabbanî-İlâhî Armağan*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1964, c. I, s.31.

Bunlar yoksa 'Allah'a inandım, din gününe inandım' demek münâfıklıktan başka birşey değildir.[532]

- İçi dışı başka kimse demektir ki, en büyük günahlardan biridir. Cenâb-ı Hakk münâfıkı anlatırken: *Kalplerinde olmayanı dilleriyle söyleyenler, yani içleri başka dışları başka olanlardır,* buyuruluyor. Ve yine *Allah'a îmân ettiklerini zannederler. Hatta namaz kılıp oruç da tutarlar. Fakat bu hâlleriyle cehennemin en alt derecesine girerler,* diyor. [533]

- Münâfıklar bir ümit üzere ibâdet ederler. Maişetleri *(geçinme, yaşayış)* daralmasın, işleri iyi gitsin, çocuklarına bir elem keder gelmesin diye... Amma işleri yolunda gitmezse ibâdeti terk eder, hatta isyan ederler. [534]

- Münâfık inat yüzünden, gösteriş için muvafıkla *(mü'min)* aynı namaza durur, onun hareketi muvafığınki gibi ibâdet ve niyâz için değildir.
  Namazda, oruçta, hacda, zekâtta münâfıklarla mü'minler aynı hareketi yapar gibi görünürler.
  Amma işin sonunda, âhirette mü'minlere gâlibiyet ve münâfıklara mağlubiyet mukadderdir *(takdir olunmuş, yazılmış).*[535]

- Namaza namaz için gelenle taklit için gelenden yalnız birincisi Allah'ın huzurundadır.
  Gerçi ibâdetlerindeki dış hareketler birbirinin aynıdır. Dıştan bakanlar hakîkî müslümanlarla ibâdeti taklit edenleri, aynı yerde, aynı safta yan yana görürler. Hakîkatte onlar birbirlerinden mesafeler boyu uzaktadırlar.[536]

532 Halûk Nurbâkî, *Bakara sûresi Yorumu*, İstanbul, 1997, s.127.
533 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.522.
534 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.614.
535 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.45.
536 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.49.

- Yazık sana! Kalbinde nifâk *(iki yüzlülük)* bitmiş. Tevbeye ve teslimiyete muhtaçsın. Yakında toz duman ortalığı kaplayınca gerçeği anlayacak ve uyanmanın ne demek olduğunu bileceksin. Her kim ki, sözlerini işitir, onunla amel eder ve amelinde de ihlâslı olursa "mukarreb"lerden *(yaklaşmış,yakın)* olur. Çünkü benim sözlerimde kabuk yoktur.

  Yazıklar olsun sizlere ki, Allah'a karşı muhabbet duyduğunuzu iddia ediyorsunuz ama, kalbinizle ondan başkasına yöneliyorsunuz! Mecnûn Leyla'ya olan muhabbetinde sadâkat derecesine ulaşınca, kalbine Leyla'dan başkasını sokmamıştı. Bir keresinde bir topluluğa rastlamıştı. Ona dediler ki:

  -Nereden geliyorsun?

  -Leyla!

  -Nereye gitmek istiyorsun?

  -Leyla!

  Kalp Allah Teâlâ'nın muhabbetinde sadık olursa, Mûsâ (a.s.) gibi olur. Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurmuştur: *"Biz başkasından süt emmesini daha önceden ona haram kılmıştık."* (Kasas, 12) Yalan söyleme, çünkü senin iki kalbin yok; bir tek kalbin var. Onu neyle dolduruyorsun? O ikinci bir şeyi daha almaz ki! Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah hiç kimsenin göğsünde iki kalp yaratmamıştır."* (Ahzâb, 4) Bir kalp ki, hem Hâlık'ı, hem de halkı: Bu mümkün değildir. Yine bir kalp ki, içinde hem dünya, hem âhiret olacak: Bu mümkün değildir. Hakk'ın cahili riyâkarlık (*iki yüzlülük*) ve münâfıklık yapar; âlim-billah olan, Hakk'ı bilen asla böyle yapmaz. Ahmak, Allah Teâlâ'ya âsî olur; akıllı kimse ise Ona itaatkâr olur. Hakk'a buğz *(düşmanlık)* eden, ona isyan eder; Onu seven ise itâat eder. Dünyalık, mal toplama hırsında olan, riyâkarlık ve münâfıklık yapar; emeli kısa olan ise asla böyle yapmaz. Ölümü unutan riyâkar olur; ölümü hatırda tutan ise riyâkârlık yapamaz. Hakk'ın nazarını unutan riyâkârlık yapar; O'nun nazarını gözeten ise riyâkârlık yapamaz. Gâfil riyâkârlık yapar; uyanık ise aslâ... Allah'ın evliyâsının

kendilerini gafletten uyandıran uyandırıcıları, onlara ilim öğreten öğretmenleri vardır. Allah Teâlâ onlara ilim vâsıtalarını elde etmeleri hususunda yardım eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Eğer bir mü'min bir dağın tepesinde olsa Allah teâlâ ona ilim öğreten bir âlimi yine de gönderir."

Menfaat kazanma uğruna sālihlerin kelimelerini satma! Onların sözlerini konuşma! Onlarla nefsine destek çıkma! Kendi malından giy, çıplak kalma! Pamuğu kendi ellerinle ek, kendi ellerinle sula, gayretinle büyüt! Sonra ondan kumaş yap, onu dik ve giy! Başkasının malıyla, başkasının elbisesiyle şımarma! Eğer başkasının sözünü kullanır, konuşur ve başkasının sözüyle iddiaya kalkışırsan, âriflerin kalpleri senden iğrenir. Fiilin olmazsa sözün de olamaz. İşin zâhirinin amelle alâkası vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Amelleriniz dolayısıyla cennete girin."* (Nahl, 32) Mü'min hevâ ve hevesi ve mâlâyâni ile konuşarak melekleri yormaz. Onun kalbi Hakk'tan haşyet duyar. Hoş onun âzâları da Hakk'tan haşyet *(yücelik karşısında duyulan gönül titremesi)* duyar ya! Onun kalbinin dili konuşamaz, aslında onda olan hiçbir dil konuşamaz. Onun kalbinin ateşi Rabbinin heybeti karşısında hafifler, dolayısıyla âzâlarının ateşi de zayıflar ve melekler rahat içerisinde kalır.

Ey oğul! Senin birbirinden ağır, akıbeti müşkil, pek çok günahın var; işin zor. Onlar ister lehine ister aleyhine olsun; ölümü hatırlama duygusuyla uyan. Ölümünü unutman hiç de senin hayrına değildir. Kıyl ü kali bırak, mâlâyâni *(mânâsız, boş söz)* ile uğraşmayı terk et! Emelini kısalt! Hırsını azalt! Yakında öleceksin. Belki de sen bu hâl üzere iken ölümün gerçekleşiverecek. Buraya ayaklarınla geldin ama belki de bir cenâze olarak evine taşınacaksın. Mü'min nefsini hastalıklardan kurtarır, şifâ bulur. Hastalık eziyeti vâkî olduğunda nefsine der ki: "sana nasihat ettim, beni dinlemedin. Bundan seni sakındırmıştım ey cahil, ey kâfir, ey Allah'ın düşmanı!" nefsini hesaba çekmeyen ve onunla mücadele etmeyen kimse felâh *(kurtuluş)* bulamaz. Hz. Peygam-

ber şöyle buyurmuştur: "Kendi kendinin vâizi olmayan kimseye başkalarının vaaz ve nasihatı fayda vermez."

Felâh isteyen kimse, nefsine vaaz u nasihatte bulunsun, onu zühde *(dünyayı küçük görmek)* alıştırsın, onunla mücâhede *(nefisle savaş)* etsin. Zühd, önce haramları, sonra şüphelileri, daha sonra mubahları (*işlenmesinde sevap ve günah olmayan şey*) en sonunda da bütün hâllerde mutlak helâlleri terk etmektir. Böylece terk edilmemiş hiçbir şey kalmamış olur. Hakîkî zühd, dünyayı ve âhireti terktir; şehvetleri ve zevkleri terktir, varlığı terktir; hâli, dereceyi, kerâmeti, makamı talep etmeyi terktir; kâinâtının Rabbinin dışında her şeyi terktir. Böylece, her şeyin kendisinde son bulduğu Hâlık'tan başka hiçbir şey kalmaz ki, O bütün emellerin nihâyetidir. Bütün işler O'na döner. Konuşmacılardan kimisi kalbiyle konuşur, kimisi sırrıyla konuşur ve kimisi de nefsiyle, hevasıyla ve şeytanıyla konuşur. Mü'minin adeti önce tefekkür etmek, sonra konuşmaktır. Münâfık ise önce konuşur, sonra düşünür. Mü'minin lisânı aklının ve kalbinin ötesindedir. Münâfığın lisânı ise aklından ve kalbinden öndedir.
Allah'ım! Bizi mü'minlerden eyle. Münâfıklardan eyleme. "Bize dünyada da, âhirette de güzellikler ver ve cehennem azabından bizi koru." (Âmin)[537]

"Gerçekte ise onlar öz benliklerinden başkasını aldatmıyorlar. Ne var ki, bunun farkında olmuyorlar."

- Toprak yemeyi âdet edinmiş birisi bir aktara gidip kelle şekeri almak istedi.
O hilebaz ve gönlü bozuk aktarın terazisinde dirhem ve taş yerine toprak vardı.
Dedi ki: "Benim terazimin dirhemi topraktır. Şeker almaya niyetin varsa sabret de dirhem bulayım."

537 Abdülkādir Geylânî, *Cilâu'l-Hâtır*, çev.Dilaver Gürer, İstanbul, 2006, s. 22-24.

Adam "Mühim bir işim var, şeker almam lâzım... Dirhemin ne olursa olsun zararı yok" dedi.
Kendi kendisine de "Toprak yemeyi âdet edinen kişiye taş nedir ki? Toprak altından daha iyi!"
Hani o kılavuz kadın gibi... Oğlum, pek güzel bir kız buldum.
Pek güzel ama ondan başka bir şey daha var: O namuslu kız, helvacı kızı demiş de, evlenecek adam da böyle olması daha iyi yap... Helvacının kızı daha yağlı, daha tatlı olur demiş!
Onun gibi senin de taş dirhemin yok da taş yerine toprak kullanıyorsan daha iyi ya... toprak, benim gönlümün istediği meyve!" diyordu.
Aktar, terazisinin dirhem gözüne dirhem vazîfesini gören taş yerine toprak parçasını koydu.
Öbür gözüne koymak üzere de o toprağın ağırlığınca şeker kırmaya koyuldu.
Şekeri kesip kıracak bir âleti olmadığı için biraz gecikti, müşteriyi de orada bıraktı.
Aktarın yüzü öbür yanaydı.. toprak yemeyi âdet edinmiş olan müşteri, dayanamadı.. gizlice ve gûya aktara göstermeden toprağı koparıp yemeye başladı.
Ansızın döner de beni görüverir diye de korkmaktaydı.
Aktar, bunu gördü... Gördü ama kendisini meşgul gösterdi. Diyordu ki "a sarramış suratlı, hadi, biraz daha fazla çal!
Toprağımı çalıyorsan bana bir şey olmuyor; sen, adeta kendi yanından et koparıyor, kendi etini yiyorsun!
Benden korkup duruyorsun ama eşekliğinden... Ben de az yiyeceksin diye korkmaktayım!
Meşgulüm ama kamışımdan da sana fazla şeker verecek kadar da ahmak değilim ben!
Alacağın şekeri görünce kimin ahmak ve gāfil olduğunu anlarsın, hele dur!
Kuş o taneye baktıkça bakar, hoşlanır ama tane de uzaktan o kuşun yolunu vurur!

Göz zinâsından hoşlanırsın ama nihâyet kendi yanından koparduğın eti kebap edip yemiyor musun ki?
Bu uzaktan bakış ok ve zehir gibidir... Gittikçe sevgin artar, sabrın eksilir!
Dünya malı zayıf kuşların tuzağıdır.. Âhiret mülkü, yüce kuşların tuzağı! [538]

- Yalnız kendi aklını ve kendi benliğini her şeyin üstünde ve kendi kuvvetini mağlup olmaz görenleri bu devran oldum olası kaldırıp yere vurmuştur. Nice kendi akıllarına inanmışların dağ gibi sağlam görünen bilgileri, kendilerine tuzak olmuştur.

  Yem peşinde koşan ve ele avuca sığmayan kuşun ökseye tutulması gibi, onların da bilgileri, haramiler gibi kendi yollarını kesmiştir. Demek ki Hakk'ın fazlına *(nîmet verme),* onun kudret ve yüceliğine karşı, kibir ve azamet değil yanık gönül, yatık boyun gerektir. Yoksa hayal ve gurur, nice bilgiçleri maskara etmiş, nice sihirbazları kendi büyülerinin karanlığına gömmüştür. Güzel yüzlü Zühre'nin karşısında hikmet ve adâlet vazîfesini unutan Hârût ve Mârût gibi, ki beden ülkesinde bunlar, adâletle vazîfeli iken şehvetin taktığı çelme ile baş aşağı düşerek, nefis ve tabiat kuyusunda öylece asılı kalmışlardır.

  Hakîkatte bu hikayenin melekleri, Harut ile Marut ruhu ve kalbi temsil ediyorlardı. Bunlar adâleti yerine getirmek ve bâtılı gidermekle vazîfeli idiler. İnsan bedenine gelmelerindeki hikmet ve vazîfe bu idi. Fakat, onlar karşılarına çıkan geçici ve akıl çelici dünya Zühre'sinin güzelliğine kapıldılar. Ona ibretle değil, şehvetle baktılar. Onun sunduğu akıl giderici şaraptan içtiler. Ona müptelâ (fenâ şeylere düşkünlük) oldular. Bu iptilâ yüzünden içtikleri gaflet şarabı ile kendilerinden geçerek her türlü günahı işleyecek hâllere düştüler. Neticede en ulvî âlemden en aşağılık âleme yuvarlanıp azaba uğradılar. Ruh ulvî *(yüksek)* olmak-

538 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, İstanbul, 1988, s.51-52, beyit.625-647.

la yüceliklere, nefis ve tabiat süflî *(alçak, aşağı)* olmakla esfele *(en aşağı)* meyledicidir.

Allah insanı yaratırken onun insanlığına melekler bile imrenmiş, hayran olmuştu. İnsan ilâhî nûrun yer yüzündeki tecellî ve zuhûrudur. Sen, bir âdemoğlusun, bunu unutma! Kendini, Allah'ın meleklikten tabiat zindanına attığı Hârût ve Mârût hâline sokma. İçindeki şeytanın seni dâimâ şaşırtan sesini duyma! [539]

- Nefs, o hain ve hileci kimseye benzer ki kandırıcı ve aldatıcı kudretine uyup nice firavun tabiatlılar, Mûsâ'ya inanmadıkları ve nefse aldandıkları için kendilerine uyanları da birlikte sürükleyerek kendi benlikleri ve bencillikleri engininde boğulurlar. Bunu düşünerek, sen firavunların peşinden koşma! Bir Mûsâ tabiatlı mürşid bul. O seni hem dünya sellerinden hem de kendi nefsinden koruyacak ve kurtaracaktır. Yahut gönlünü ve iradeni Hz. Muhammed'in yoluna koy! Böylelikle nefis denilen Ebû Cehil'den en sağlam şekilde kurtulursun.[540]

Küffâr:

- Küffâr namıyla anılan zümre; bizzât Allah'a ibâdet etmektedir... Bunların durumunu izah edersek şöyle deriz:
  Sübhân olan yüce Hakk baştan sona, bu varlığın hakîkatidir. Küffâr da bu varlık cümlesinden sayıldığına göre, onların hakîkati "O"dur.
  Onlar, kendileri için bir Rab olmadığı yolunda inkâra sapıp kâfir oldular.
  Bu böyledir. Çünkü, Allah Teâlâ onların hakîkatidir. Onun için bir Rab olamaz. Mutlak Rab kendisidir.
  Böylece onlar, aynen zâtları neyi gerektiriyorsa, ona göre ibâdet ettiler.[541]

539 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.80-82.
540 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.110.
541 Abdülkerîm b.İbrahim el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, çev.Seyit Hüseyin Fevzi Paşa, c.II, s.386.

ÂYET: 10

fî kulûbihim meradun fezâde hümullâhu meradan ve lehüm azâbün eliymün bi mâ kânû yekzibûne

Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını arttırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.
(Elmalılı)

Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır.
(Diyanet)

Onların kalplerinde hastalık vardır. Kalplerinde şüphe ve nifâk *(iki yüzlülük)* vardır. Âyetin akışı içinde "hastalık" kelimesinin orijinalinin nekre/belirsiz olarak yer alması ve cümlenin zarf cümlesi olarak sunulması, hastalığın kalplerine arız olduktan sonra yerleşip kökleştiğine yönelik bir işarettir. Aksi takdirde "kalpleri hastadır" veya "ölüdür" şeklinde ifade kullanılırdı. *"Allah onların hastalığını çoğaltmıştır."* Kalplerine kin, kıskançlık ve gizli düşmanlık gibi başka bir hastalık eklemiştir. Bunu da dînin mesajını en yükseğe çıkararak, Resûlüne ve mü'minlere yardım edip zaferler bahşederek sağlamıştır. Bütün alçak huylar, davranışlar kalp-

ler için hastalıktır. Bunlar kalplerin zayıflamasına, özel faaliyetlerinde musîbete *(bela)* dûçâr *(yakalanmış)* olmalarına, sonunda da helâk olmalarına sebep olur. Münâfıkların elem verici (elîm) azapları ile kâfirlerin büyük (azîm) azabı arasında fark vardır. Çünkü ezelde rahmet dergâhından kovulanların azabı büyük olur ve bunlar azabın acısının şiddetini hissetmezler. Bunun nedeni de kalplerinin kavrayışının sâfiyetinin olmayışıdır. Tıpkı cansız veya felç olmuş ve bir hastalıktan dolayı yumru hâline gelmiş bir organ gibi. Böyle bir organı kessen veya dağlasan hissetmediği gibi, başka acıları da duymaz. Münâfıklara gelince, onlar aslında istidat *(anlayış kābiliyeti)* sahibidirler ve kavrayışları da hayatiyetini korumaktadır, bu yüzden azabın acısını hissederler. Özellikle yalan ve sonuçları gibi kendilerine arız olduktan sonra müzminleşen hastalıklarından dolayı azapları daha da elem verici olur.[542]

- "Kalplerinde hastalık vardır", yani peygamberimin getirdiği şeye karşı kuşku vardır. "Allah da onların hastalıklarını arttırmıştır." Yani kuşku ve perdelerini arttırmıştır. Kıyâmet günü "onlar için acı bir azap vardır". Onlar, şimdilik yanlarında gerçekleştirdiğimiz şeyleri yalanlamakla baş başadır. Kader levhasında onlara yardım takdir edilmemiştir.[543]

"Kalplerinde hastalık vardır."

Kalp için bkz. 7

Kalp hastalıkları:

- Başlıca üç türlü kalp illeti vardır: Biri haset *(kıskançlık),* bilhassa Allah'ın sevgililerini kıskanmaktır. İkincisi, ahmaklıktır. Üçün-

542 İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebîr Te'vilât*, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, c. I, s.41.
543 İbnü'l-Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c.I, s.333.

cüsü, mürîd de olsa, hakîkat nüktelerini anlayıp idrâke kādir olamamaktır. [544]

- Tanrı'nın asıl evi insan vicdânı, insan kalbidir.Her inanmış insan kalbini her türlü kirlilikten, bu arada, gönül kirlerinden en vahimi olan hasetten temiz tutacaktır.
  Gönül, hele gönlü temiz olanlara duyulan hasetle kararır.[545]

- Kalp vücûdun şahı demektir. Onda bir arıza bütün vücûda sirâyet eder. Zâhirde böyle olduğu gibi, mânevîyatta da aynıdır. Onun için Resûlullah efendimiz buyuruyorlar ki: İnsan bir hata işlediği zaman kalpte bir nokta hâsıl olur. Tevbe etmezse, gittikçe büyür. Kararmış bir kalbe de cânânın yüzü aksetmez. [546]

- Bakmaya bakmaya kötü ahlâklar müzminleşir *(zamanla yerleşmek)*. Her fenâ hareket kalbe siyah bir nokta koyar. Fakat o nokta ihmal edilip bakılmayınca bütün kalbi sarar.[547]

- *Kur'ân-ı Kerîm* devâdır. Allah'ın edep öğrettiği yerdir. Onunla kim edep kazanmazsa, onun ne edebi, ne de kalp hastalığına devâsı vardır.[548]

- Nefsin isyana dalması, daha ziyâde şeytana uymakla başlar. Şeytana uymak, ruhta siyah bir nokta meydana getirir. Hâliyle bu, nefsin isyanı demektir.
  Anlatıldığı hâlde nefis, isyanını arttırdıkça, ruhtaki karanlık da artar. Sonunda tümden kararır. Bu hâl, isyanlar devâm ettiği için olur. Ve ona, Allah'ın lütuf kapıları kapanır.
  Ruha gelen her feyz, ilâhî âlemden gelir. Ki orası gayb âlemidir.

544 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.333.
545 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevi*, İstanbul, 2000, s.67
546 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.644.
547 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.204.
548 Ken'an Rifâî, Ebu'l-alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, Hzr.Mustafa Tahralı, İstanbul, 2008, s.67.

Ruh kendisine gelen o feyzi *(ihsân, ilim)* kalbe iletir. Kalp ise o feyzi duygulara dağıtır. Bundan sonradır ki duygularda o feyze uygun işler görülmeye başlar.
Bir kalp ki kararır; işte o zaman ilâhî feyz kapıları kendisine kapanır.[549]

- Yol çok korkuludur. Elde ise hüccet *(delil)* yok. Fakat bunları kime anlatırsın? Şu alaka ve teessürünüz *(hüzün)* bir an sonra geçip gidecektir. Hâlbuki tefekkür gibi ibâdet olmaz. Hiç değilse düşünce için, yirmi dört saatte yarım saatçik bir vakit ayır. Benim hâlim ne olacak? diye düşün. Dün ile bugünün amelini mukayese *(kıyas)* et. Kendini tart, bakalım ne kazanmışsın gör... Resûlullah efendimiz: "Dünden daha az kazancı olan kimse mağbûndur *(şaşkın, aldanan)*," buyuruyor. Hâlbuki sende hep gerileme, hep gerileme... Esasen kalbin karanlık, bari büsbütün siyahlaştıracak şeyleri terk et. Sonra da pîrim var şeyhim var diyorsun. Senin pîrin değil, kendin varsın. Sen şeytanı kendine pîr seçmişsin.
Şeyhin dedikodu yapıyor mu? Yapıyorsa sen de yap! Yapmıyorsa neden yapıyorsun? Bizde hiç düşünce yok, amelimizi tartma hele hiç! Hz. Pîr, her nefes nefsini muhasebe etmeyeni biz ricâlden (*erlerden*) saymayız, buyuruyor. Hangi her nefes? Ben günde yarım saate de râzıyım! [550]

"Allah da onların hastalığını arttırmıştır."

- Bunlar Allah diyemeyen kimselerdir. Onun için Allah'ın sevgilisini de sevemezler. Onlar, kâmil insanı da Kur'ân'ı da sevmezler. Kur'ân'dan söylense küfürleri artar, kâmil insanı görmekle de kezâ inkârları ziyâdeleşir. [551]

549 İbnü'l-Arabî, *Tuhfetü's-Sefere*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1971, s.63-64.
550 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.377.
551 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.409.

- Nisan yağmuru sedefin ağzına düşerse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olur. Kezâ, Kur'ân, mü'min'in îmânını, kâfirin de küfrünü ziyâdeleştirir. [552]

"Söylemekte oldukları yalanlar"

- Dünyada şekle ait ibâdetin de hâlisi *(saf)* ve kalpı *(sahte)* vardır. Gösteriş için dindâr görünmek sûretiyle maddî ve mânevî menfaat avcılıkları için yapılan hareketler, görünüşte ibâdet, iyilik, vergi ve bağış olsa da aslında yalancı şâhitlerden farksızdır. Böyle hareketlerin ne asıllarında ne neticelerinde gerçek ihlâstan, hakîkî Allah sevgisinden duyulan haz bulunûr.
İbadet riyâkarları, oruç tutar, namaz kılar, zekât verir görünseler de yaptıkları içten değildir. Onların ne ellerindeki tesbîh Hakk'ın ismini sayar, ne de sırtlarındaki aba *(yünden yapılmış geniş giyecek)* gerçek derviş abasıdır.[553]

- Sözden ve gösterişten ibaret bir şâhit ancak yalancı şahide benzer. Hiçbir zaman yalancı olmayacak ve yalancı sayılmayacak bir delil ve öyle bir şâhit lâzım ki gönül ihlâsını o padişaha duyursun. [554]

Yalan:

- Dünya hayatında baş rolü menfaat oynadığına göre, bundan şüphesiz vefasızlık zuhûr eder. Her ikisinin birleşmesinden ise yalan doğar.[555]

- İyice düşünülünce, dünyanın yalancılığı meydana çıkar. Varlık gösteren fânî dünya, kimi dost edinmiştir de sonunda fırlatıp at-

552 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.248.
553 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.382-383
554 Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî*, İstanbul, 2000, s.393
555 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.457.

mamıştır? Kime bir şey vermiştir de onu fazlasıyla geri almamış, verdiği kimseyi boş elle bırakmamıştır? Kimi sevindirmiş ve zevk içine daldırmıştır da sonunda ona elem ve keder vermemiştir? [556]

- Resûlullah efendimize sordular : Mü'min zinâ eder mi? "*Belki!*" buyurdular. "Mü'min yalan söyler mi, yâ Resûlullah?" deyince: "*Hayır, hayır, hayır!*" buyurdular.[557]

- Allah katında ve kullar arasında en yalancı o kimsedir ki: Nefsini halktan hayırlı görür.[558]

"onlar için elîm bir azap vardır"

Azap için bkz. 7

Başlarına gelen elîm azap nedir?

- En büyük azap, Allah'tan gaflettir. Çünkü Cenâb-ı Hakk buyuruyor ki; Allah'ı unutanlar gibi olmayınız. Allah da size sâlih olacak şeyleri unutturur. Nereye yapışırsanız kurur, faydalı diye el attığınız şeyler zararlı olur. [559]

- Peygamberler dediler ki, "Gönülde bir illet yüzünden insan, doğruyu anlamaz, sapıtır." O yüzden nîmetler, umûmiyetle illet olur. Hastalıkta yenen yemek insana hiç kuvvet verir mi? Ey inatçı, önüne nice güzelim nîmetler geldi de hepsi kötüleşti, saf olanlar bile bulandı gitti! Bu güzelliklerin düşmanı sensin... Neye elini vurdunsa kötü oldu. Senin dostun, senin âşinân olan

556 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.456.
557 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.386.
558 Ahmed'er-Rifâî, *El-Hikem'ül Rüfaiye "Nasihatlar"*, çev.Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, 1970, s.62.
559 Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, 2000, s.527.

sence hor hakir sayıldı. Sana yabancı olan seninle uzlaştı. Sence o büyük ve yüce oldu. Bu da o hastalığın tesirinden. O illetin zehri bütün canlara sirâyet eder. O illeti derhâl geçirmeye çalışmak gerek. O illet durdukça şeker bile zehir kesilir. İnsan âb-ı hayat içse ateş sanır.

O huy, ölüm kimyasıdır, dert kimyasıdır. Sende o huy var mı? Nihâyet hayatın bile o yüzden ölüm olur! O huy sendeyken gönlü dirilten gıda bile senin vücûdunda kokar, leş kesilir.[560]

- Vâridât sahibi şöyle diyor: "Her Peygamber veya velînin, zamanında buğz *(düşmanlık)* ve düşmanlıkla karşılaşması ve kendisine ancak pek az kimsenin inanması, fakat öldükten sonra bunların isimlerinin meşhur olup ilelebet yaşaması ve insanların çoğunun inanıp onları sevmelerindeki sebep nedir?"

"Ben derim ki: Evvelâ peygamber veya velînin hayatında, kıskananları çoktur. Etrafta çevrede halkı ondan kaçıracak, onların gönüllerini bulandıracak, inançlarını sarsacak sözler söyleyip gezerler. Ama peygamberler veya velîler ölünce hased *(kıskançlık)* de ölür, sırf menkıbeleri kalır. Bundan dolayı insanların çoğu onlara inanır ve onları sevmeye başlar."

İkinci olarak: İnsanların arasında kalmak, görüşmek, bir arada yaşamak lâübâlîlik meydana getirir; sevgiyi, peygamber veya velînin özel bir yeri bulunduğuna olan inancı azaltır.

Üçüncü olarak: peygamber veya velînin hakîkati, ancak tedricen *(yavaş yavaş)* ortaya çıkar.

Dördüncü olarak: -ki en kuvvetlisi de budur- insanlar peygamberliği ve velîliği olduğundan başka türlü zannederler. Nitekim şöyle diyorlardı: " O da bizim gibi yiyor, içiyor, sokaklarda geziyor, o da bizim gibi bir insandır." Kitab-ı Kerîm'in ifade ettiği gibi peygamberler onların istedikleri her mûcizeyi ve hari-

560 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.217-218, beyit. 2677-2687.

kayı yapamazlar. İnsanlar zannediyorlardı ki peygamber yememeli, içmemeli, sokaklarda gezmemeli ve kendileri gibi bir beşer olmamalı ve her istedikleri mûcizeyi getirebilmelidir. Onun kendi zanları gibi olmadığını görünce "Peygamberler şöyle şöyle olur, hâlbuki bu öyle değildir,"derler. Onu inkâr ederler. Bilmezler ki geçmiş peygamberler de böyle idi. Bunu inkâr edenler o geçmiş peygamberlerin zamanında olsalardı bu fâsid *(bozuk, doğru olmayan)* zanlarıyla, onların zamanlarındaki insanlar gibi onları da inkâr ederlerdi. Sonra gelenler, her kâmilin zamanı geçip gidince nâkıslar *(noksan,eksik),* onların, kendi tasarladıkları fakat aslında muhal olan kemâlleri haiz bulunduklarını zannederler ve onlara bu sıfatlarla inanırlar ve bu sebepten şimdikileri de inkâr ederler. Peygamber veya velînin vasıflanmasını gerekli buldukları, zihinlerinde yer eden kemâllerin çoğu ne şimdi ne de gelecekte hakîkate uygun değildir. İşte mevcûd olan peygamber veya velîleri inkâr etmelerine, eskilere inanmalarına sebep budur, Allah daha iyi bilir. Varidat sahibinin sözü burada bitti.

Fakir de der ki:

İnkârın beşinci bir sebebi daha var, o da şudur: Arkadaşlığı gerektiren şey aynı cinsten olmak ve tâbiî münâsebettir. Nitekim denilmiştir ki: Allah'ın yeryüzünde ehli ehle sevk eden melekleri vardır. Tab'ında *(karekterinde)* peygamberlerin ve velîlerin tabiatında bulunan kemâllerden bir parça mevcûd olan kimse, onları görüp işittiği zaman hemen onlara meyl eder. Onların bilfiil mevcûd kemâlleri, kendisindeki bilkuvve *(düşünce hâlindeki, fiiliyata geçmemiş)* kemâli çeker. Bunun kemâlinin onlara kapılması *(incizabı)* âşık ve mâşuk misâli gibidir. Mayasına bu kemâlden katılmamış kimse, onları gördüğü zaman yarasa güneşten nasıl kaçarsa o şekilde onlardan kaçar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Habis (kötü, pis) kadınlar, habis erkekler içindir; habis erkekler de habis kadınlar içindir. İyi kadınlar iyi erkekler içindir, iyi erkekler de iyi kadınlar içindir."* (Nûr, 26)

Fakat insan ölünce aradaki nefret de ölür, aslolan muvafakat *(râzı olma, uzlaşma)* kalır. Çünkü varlık bütün mertebeleriyle birdir. Münâferet *(nefret)*, yüz yüze gelmekten doğar. Mukabele *(karşılaşma)* ölümle yok olunca muvafakat hâsıl olur. Artık anla.

Kuyuda geçen bir temsil var: Kuyuya atılmış olan Yûsuf (a.s.) ancak kuyuya kova salanın ipine yapışarak çıktı. İmdi peygamberler ve velîler, Allah'tan gelip Allah'a giden kervanlar ve kafilelerdir. Kendisinde Rabbânî bilgiler ve bilkuvve ilâhî insanlık kemâlleri bulunan Yûsuf da tabiat zindanında hapsedilmiştir. Dünya âhiret konaklarından bir konaktır. Kova, insanlara inen Allah kitabıdır. Kervancıların (yani peygamberlerin) kovayı sarkıtmaları, insanları Allah'ın kitabına davet etmeleridir. Ona yapışmak, o kitabı getiren kimseye inanıp onu kabul etmektir. Ama kuyuda olan; kurbağa, çıyan, akrep, yılan ve daha kuyuda yaşayan diğer haşerelerden biri ise o, sarkıtılan ipe asılmaz, ona yapışıp kuyudan çıkmak istemezse (kim ne yapsın?). Çünkü insanlardan bazılarının ruhları güzel, yüksek meşreplidir. Alçak kimselerle ünsiyet etmez. Yüksek vatanına gitmesine aracılık yapacak sadık bir arkadaş arar. Bazılarının da ruhları habistir, alçak meşreplidir. Ancak kendi meşrebinde olanlarla ünsiyet *(dostluk)* eder. Tabiat âleminde vatan tutar. Âlem-i A'lâ (*yüksek âlem*) ya çıkan sefer ehlini ve seyyahları sevmez. Hiç davet kabul etmez. Yüce Allah buyurmuştur: *"Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız inanıp iyi işler yapanlar hariç"* (Tin, 4-6).[561]

- Nefis zehirleriyle hastalanmış, hastalığa tutulmuşsan eline ne alır, elini nereye atar, neye sahip olursan hastalığa âlet olur, onu da berbat edersin.[562]

561 Niyâzi Mısrî, *İrfan Sofraları*, çev.Süleyman Ateş, İstanbul, s.71-74.
562 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî , çev.Abdülbaki Gölpınarlı, c.III, İstanbul, 1988, s.219, beyit. 2693.

- Yakîn sıfatı, şeyh-i kâmildir; güzel ve doğru zanlar ise, onun mürîdleridir. Bunlar derece derece olurlar. Zan, kuvvetli (gālip) zan, daha kuvvetli zan, kuvvetlinin kuvvetlisi zan ve bunun gibi... Zan kuvvetli oldukça, yakîne daha yakın olur ve inkârdan uzaklaşır. *Ebû Bekir'in îmânı tartılsa, bütün dünya îmânına üstün gelir.* Bütün doğru zanlar yakînden süt emerler ve onunla büyürler. Bu süt emmek, büyüyüp gelişmek ise, o zannın bilgi (ilim) ve amel ile artmasının, yetişmesinin alâmetidir. Böyle her zan, yakîn olur ve onda fenâ bulur. Çünkü yakîn olunca zan kalmaz. O yakîn şeyhinin ve mürîdlerinin sûretleri olan bu cisim âleminde (dünyada) şeyhler ve mürîdleri de kalmazlar. Çünkü bu sûretler, bu nakışlar devirden devire, yüzyıldan yüzyıla değişirler. Hâlbuki o yakîn şeyhi ve onların doğru zanlar olan çocukları devirlerin ve yüzyılların geçmesine rağmen, değişmeksizin âlemde kāimdirler. Yanlış, bozuk ve münkir *(inkâr eden)* zanlar, yakîn şeyhinin sürgün ettikleridir ki bunlar şeyhten her gün daha da uzaklaşır ve her gün değerlerini daha da kaybederler. Çünkü her gün o kötü zannın çoğalması için faaliyetlerini artırmaktadırlar. Kalblerinde dert var, Allah da dertlerine dert kattı. İşte, efendiler hurma, esirler ise diken yiyorlar. Ulu Tanrı buyurdu ki: *"Onlar bulutlara bakmıyorlar mı. Ancak tevbe eden, îmân eden ve doğru dürüst işler işleyenler cennete girerler."* Ulu Tanrı onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.[563]

563 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, çev.Meliha Ülker Tarıkahya, İstanbul, 1985, s.206-207.

ابن سينا

Kelime İndeksi

A

aba 335
abdest 6, 15, 92, 93, 94, 97, 101, 102, 103, 105, 123, 129, 131, 134, 206, 322
abdiyyet 147
abes 113, 297
âb-ı hayat 337
acı 43, 55, 64, 95, 115, 164, 271, 314, 332
âcizlik hâli 214
acziyet 253
ad 111, 314
âdâb 129
adâlet 70, 212, 329
Âdem 32, 39, 42, 45, 76, 82, 108, 110, 113, 116, 131, 138, 140, 159, 160, 173, 176, 191, 192, 194, 195, 200, 201, 225, 226, 277, 295, 297, 299, 307, 311
Âdemoğlu 67, 124, 214
adet 48, 52, 150, 237, 308, 327, 328
âdet 53, 161, 246, 287, 304, 327, 328
Afrika 224
ağaç 116, 126, 217, 243, 301
ağyâr 160
ah 280
ahad 27, 32, 73, 74, 168, 169, 170, 171, 178, 181, 183, 190
Ahadiyyet 35, 73, 74, 113, 140, 146, 154, 155, 163, 168, 169, 170, 171, 174, 178, 181, 183, 203
âhar 59
Ahd-i Elest'de 'Belâ 282
âhir 24, 68, 120, 124, 152, 169, 179, 240
âhiret 43, 46, 70, 78, 87, 126, 207, 208, 221, 222, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 241, 242, 254, 259, 261, 288, 294, 303, 306, 315, 317, 318, 319, 321, 323, 325, 329, 339
ahkâm 78
ahlâk 43, 45, 46, 61, 64, 75, 76, 93, 94, 96, 115, 118, 134, 150, 165, 200, 217, 228, 239, 255, 261, 265, 333
ahmak 263, 309, 316, 325, 328, 332
Ahmed 27, 56, 67, 77, 86, 89, 128, 150, 151, 157, 159, 160, 173, 179, 184, 223, 229, 232, 236, 254, 263, 264, 276, 277, 285, 287, 294, 295, 296, 297, 298, 307, 315, 316, 333, 336

Ahmed-er Rifâî 263, 296
Âişe, Ayşe 109
akıl 10, 18, 19, 33, 35, 37, 45, 56, 76, 81, 83, 87, 92, 95, 98, 102, 111, 156, 157, 238, 246, 252, 263, 297, 310, 313, 315, 316, 320, 325, 329
akıllı 95, 98, 156, 157, 314, 325
akibet 90
akis 242
akl-ı kül 68, 136, 168
aklî 111, 112, 174, 188, 252
akraba 120
akşam 106, 107, 110, 111, 112, 130, 131, 167, 178, 182, 188
akşam namazı 107, 108, 110, 111, 112, 131, 167, 178, 182, 183, 187
aktar 98, 125, 225, 327
alaka 122, 127, 187, 235, 252
alâmet 42, 78, 163, 236, 310
âlem 13, 19, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 56, 74, 77, 80, 82, 84, 85, 87, 89, 91, 92, 96, 106, 110, 111, 113, 115, 116, 119, 121, 126, 131, 132, 133, 135, 138, 147, 150, 151, 153, 161, 162, 165, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 181, 183, 184, 186, 187, 189, 192, 194, 196, 200, 201, 206, 214, 217, 224, 226, 228, 235, 236, 240, 242, 247, 248, 249, 251, 255, 259, 261, 262, 265, 266, 270, 271, 272, 274, 276, 278, 281, 286, 287, 288, 292, 293, 294, 295, 296, 301, 303, 305, 308, 314, 318, 319, 321, 323, 329, 333
âlem-i âsâr 171
âlem-i ef'âl 171, 174
âlem-i ervâh 80, 133, 173, 181, 183
âlem-i insân 171, 174
âlem-i lâhût 153
âlem-i nâsut 153
âlem-i sıfât 171, 174
âlem-i zât 171, 174
Ali 28, 29, 62, 88, 115
âlîm 29, 36, 51, 86, 138, 141, 145, 179, 196, 206, 314, 325
Allah 6, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139,

140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149,
150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 167, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175,
177, 179, 180, 181, 182,
183, 185, 186, 187, 188,
189, 190, 191, 192, 193,
194, 195, 196, 198, 200,
201, 202, 203, 205, 206,
207, 208, 209, 210, 211,
212, 213, 214, 215, 216,
217, 218, 219, 221, 222,
223, 224, 225, 226, 227,
229, 230, 232, 233, 234,
236, 237, 238, 239, 241,
242, 246, 247, 248, 249,
250, 251, 252, 253, 254,
255, 256, 257, 258, 259,
261, 263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 270, 271,
272, 273, 274, 275, 277, 278,
280, 281, 282, 283, 285,
287, 288, 290, 291, 292,
293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 301, 302, 303,
304, 305, 306, 307, 308,
310, 311, 312, 314, 316,
317, 318, 319, 320, 321,
323, 324, 325, 326, 327,
330, 331, 332, 333, 334,
335, 336, 338, 339, 340

Allah korkusu 10, 62, 66, 67, 232, 287
Allah'la seyir 94
Allah sevgilileri 242
Allah Teâlâ 31, 32, 38, 42, 47, 57, 58, 62, 63, 67, 81, 102, 108, 131, 133, 173, 174, 177, 187, 191, 193, 198, 201, 203, 208, 209, 213, 214, 222, 223, 233, 236, 246, 253, 266, 277, 316, 325, 330
Allâhu ekber 119
altın 144, 277
âmâ 270, 308
ambar 204
amel 40, 44, 69, 75, 77, 86, 87, 88, 89, 93, 127, 173, 207, 208, 219, 222, 298, 325, 340
Âmentü billâh 223
Amerika 224
âmin 25
ana 39, 116, 127, 214, 231, 240, 248
ana rahmi 127, 240
anne 167, 236, 260, 262
apaçık 53, 82, 148, 198, 319
Arabî 116, 117, 123, 124, 239
Âraf 26, 27, 69
arap 18, 54, 100, 106, 116, 117, 123, 224, 225, 237
Arapça 106, 224, 225
ârif 50, 58, 59, 104, 117, 118, 137, 170, 193, 195, 203, 204, 207, 216, 230, 242, 251, 259, 282, 321, 326

ârifibillâh 117
Aristo 248
arş 119, 156, 170, 173, 180, 226, 312, 322
arzu 53, 63, 89, 99, 114, 132, 134, 167, 200, 206, 216, 226, 237, 242, 265, 276, 294, 301, 303, 304, 316
ashâb-ı şimâl 69
ashâb-ı yemîn 69
asıl 47, 56, 58, 86, 98, 137, 139, 144, 177, 184, 194, 222, 225, 233, 234, 235, 254, 262, 285, 301, 313, 329, 333, 335, 339
Asya 224
âşikâr 35, 37, 43, 81, 84, 90, 143, 152, 167, 174, 175, 177, 180, 186, 188, 192, 195, 200, 201, 226, 239, 242, 245, 299, 301, 312
aşk 13, 31, 91, 93, 116, 118, 123, 129, 134, 144, 169, 173, 189, 241, 254, 262, 276, 287, 308, 338
ata 297
ateş 27, 32, 65, 98, 194, 195, 265, 278, 287, 313, 316, 337, 339
ateş feleği 32
atom 84
avâm 145, 146, 192, 195
Avrupa 224
ay 153, 154, 204, 225, 286
ayak 45, 97, 116, 119, 182, 272
âyân-ı sâbite 41
âyet 50, 129, 317
âyet-i celîle 78, 80, 129, 130, 206, 267, 281
âyet-i kerîme 28, 56, 58, 59, 62, 74, 106, 137, 144, 147, 155, 157, 168, 221, 270, 297, 298, 316
ayıp 44, 91, 102
ayn 73, 141
ayna 49, 118, 143, 152, 260, 301
ayne'l-yakîn 75, 141, 206, 301, 320
âzâ 117, 129, 134, 235, 250, 254, 326
azab 9, 10, 11, 55, 69, 70, 85, 98, 108, 151, 182, 187, 189, 228, 233, 236, 265, 269, 271, 272, 275, 293, 297, 313, 314, 316, 319, 331, 332, 336
âzâd 125, 235, 250, 254
azamet 34, 132, 295, 329
azık 210, 215
azîz 23, 24, 130, 141, 196, 203, 228, 259, 283, 308

B

baba 82, 167, 191, 234, 261, 279, 285, 297
bağırsak 148
bahar 64, 85
Bakara 1, 3, 5, 13, 15, 17, 18, 19, 38, 40, 47, 51, 58, 68, 91, 106, 129, 144, 147, 173, 183, 200, 211, 225, 253, 268, 275, 281

bâkî 71, 162, 164, 170, 171, 187, 230
balçık 120, 159, 160
basîret 83, 111, 148, 151, 204, 285, 304
baş 34, 78, 87, 98, 103, 104, 120, 122, 126, 289, 304, 329, 332, 335
baş gözü 87, 98, 304
batı 200, 289
bâtın 31, 42, 45, 74, 77, 89, 97, 100, 101, 102, 105, 111, 131, 144, 153, 163, 164, 166, 168, 172, 173, 180, 181, 182, 184, 192, 197, 202, 206, 223, 230, 239, 240, 249, 252, 258, 293, 303, 305
bâtınî 31, 103, 105, 153
batma 153
Bâyezîd 127
Bâyezîd Bestâmî 127
bayram 6, 74, 139, 142, 144, 145, 146, 149, 152, 154, 157, 158, 194, 197, 199, 203
bedbaht 68, 70, 270, 278, 307, 317, 319
bedduâ 100
beden 75, 103, 202, 236, 268, 329
Bedevi 318
bedir 225
bekā 140, 156, 163, 182, 183, 187, 188, 190, 196, 198, 199, 297
bekā-i evvel 147, 148
bekā-i sânî 147
belâ 48, 52, 115, 173, 192
belde 74
ben 23, 30, 44, 46, 79, 88, 93, 109, 115, 117, 118, 138, 159, 163, 207, 211, 214, 224, 236, 241, 251, 258, 268, 271, 274, 279, 286, 292, 297, 298, 328, 334
Benî Sâlim 198
Bereât 179
berzah 26, 74, 112, 135, 146, 147, 235
Besmele 115
beş 7, 41, 62, 70, 80, 81, 84, 86, 87, 92, 119, 129, 130, 131, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 190, 237, 249, 267, 268, 289, 294
beşer 44, 195, 308, 338
beşeriyet 258, 261, 302
beş hazret 41, 174
beyaz 78, 81, 107, 294
Beyt 78
Beyyine 227, 316
Beyzâvî Tefsiri 267
bezletmek 216, 217
biat 152, 162, 174, 185
bid'at 86, 266
bidâyet 131
Bilâl 123, 157, 189, 196
bilek 102
bilgi 19, 77, 95, 241, 288, 310, 340
bilkuvve 144, 178, 188, 338
binek 237
birlik 29, 34, 36, 37, 38, 101, 104, 109, 111, 137, 137, 140,

142, 143, 148, 149, 150, 153, 156, 167, 178, 181, 182, 186, 187, 193, 201, 225, 230, 231, 256, 257, 271, 272, 277, 280, 281, 289, 305, 314, 315, 319, 330
bizlik 284
boyun 34, 77, 104, 180, 191, 212, 238, 276, 302, 311, 318, 323, 329
boyun eğme 77, 104, 276
buğday 59, 215, 291
buğz 62, 181, 182, 325, 337
Buharî 32, 138, 166, 187, 209, 288
buluğ çağı 110
burhan 125, 212
Bursevî 6, 18, 21, 31, 35, 38, 55, 76, 106, 110, 137, 155, 201, 205, 232, 254, 275, 283, 291, 314, 316
burun 93, 100, 294, 310

C

Câbir b. Abdullah Ensârî 28
Cafer 29
can 84, 85, 91, 92, 93, 119, 126, 215, 278, 281, 284, 294, 306
cânân 134, 215, 216, 306, 333
ceberût 25, 84, 172, 174
Cebrâil 19, 30, 35, 108, 121, 176
cefâ 59, 238, 263, 306
cehâlet 47, 136, 202, 210, 263, 266, 268, 279, 295, 319
cehennem 58, 65, 69, 70, 79, 98, 109, 126, 130, 162, 164, 183, 187, 189, 209, 228, 233, 235, 239, 266, 270, 293, 316, 324, 327
cehrî 193, 194, 196, 198
celâl 7, 27, 42, 45, 46, 49, 54, 67, 148, 165, 177, 178, 182, 184, 186, 188, 203, 247, 272, 306
celîl 23, 78, 259
cem 41, 131, 140, 147, 148, 149, 157, 163, 195
cemaat 74, 105, 130, 139, 142, 143, 198
cemâd 134
Cemâl 118, 148, 165, 177, 178, 188, 247, 287, 306, 308
cemâl-i Resûlullah 118
cem'-i evvel 142, 147, 148, 162
cemu'l-cem' 147, 156
Cenâb-ı Mevlâ 263
cenin 52, 235
cennet 64, 69, 79, 85, 90, 93, 114, 130, 133, 162, 164, 183, 187, 189, 192, 194, 195, 207, 233, 234, 235, 242, 243, 274
cesed 89, 200
cevher 117, 260
cezâ 70, 76, 78, 162, 264
cezbe 63, 116, 133, 255
Cibrîl 31, 35, 79, 107, 108
cifir 68
cifir kitabı 68
cihan 44, 65, 74, 268
cihat 97
cihet 65, 66, 144, 145

cimri 205, 209
cimrilik 64, 75, 96, 152, 205, 208, 209
cin 96, 150, 151
cinsiyet 109
cisim 30, 121, 187, 235, 236, 285, 306, 340
cismanî 75, 168
cismâniyet 81
cömert 134, 209, 219
cömertlik 75, 96, 102, 210, 219
cuma 6, 8, 17, 139, 143, 144, 145, 152, 154, 157, 158, 193, 195, 197, 198, 199, 273, 290
cuma namazı 139, 152, 157, 199, 290
Cüneyd-i Bağdâdî 266
Cüz 174, 256
Çalab 74
çare 120, 218, 309
çekim gücü 116
çeşme 93, 134
çift 112
çirkin 49, 96, 293, 321
çirkinlik 43
çokluk 31, 75, 86, 149, 171, 186, 225, 230, 281
çukur 250, 254, 267

D

dâbbetü'l-arz 201
dağ 284, 304, 329
daire 24, 32, 33, 45, 170, 179, 208
Dâl 41
dalâlet 24, 151, 152, 258, 266, 281
dalga 84
damar 80, 261, 312
davet 133, 140, 155, 211, 227, 228, 264, 265, 272, 285, 286, 288, 291, 292, 339
Dâvûd 108, 148, 157, 189, 264, 299
Deccal 201, 255
dedikodu 45, 96, 102, 105, 160, 217, 334
dehre 7, 160, 161
Deizm 248
delil 19, 37, 74, 76, 78, 83, 87, 125, 182, 196, 198, 205, 207, 219, 225, 245, 246, 252, 273, 293, 301, 306, 307, 320, 334, 335
deniz 121, 225, 304
derviş 314, 335
deve 79, 153, 154, 184, 197, 289, 293, 308
devr-i Âdemi 157
dîdar 74
dil 22, 88, 100, 117, 134, 160, 240, 318, 326
dîn 15, 17, 18, 47, 53, 83, 84, 88, 97, 98, 110, 126, 150, 204, 240, 243, 257, 274, 275, 283, 318, 324, 331
din günü 116, 324
diriliş 138, 222, 235, 239, 240
dirsek 102
doğma 8, 107, 154, 199, 202, 260, 268, 270, 285
doğruluk 94, 307

doğru 15, 24, 32, 33, 47, 51, 52, 54, 64, 68, 79, 91, 95, 96, 106, 108, 109, 112, 117, 122, 125, 127, 143, 154, 166, 186, 187, 191, 206, 211, 219, 228, 230, 246, 248, 249, 250, 253, 264, 265, 268, 270, 273, 276, 280, 283, 286, 288, 289, 294, 296, 298, 310, 338, 340
dolunay 166, 225, 228, 286
dost 31, 43, 60, 93, 95, 230, 238, 255, 267, 287, 296, 303, 306, 335, 336, 339
dostluk 238, 287, 296, 303, 339
dört tekbîr 93, 134
dört unsur 41, 134
duâ 24, 92, 106, 120, 129, 133, 218, 272, 295, 297, 303, 311
dudak 22, 26, 49, 311
duvar 116, 224, 289
duygu 57, 83, 86, 102, 104, 110, 112, 119, 134, 240, 255, 265, 280, 284, 285, 294, 303, 304, 318, 326, 334
duyu 48, 58, 63, 76, 80, 81, 83, 84, 91, 95, 101, 102, 103, 104, 105, 110, 111, 137, 155, 164, 175, 176, 238, 239, 249, 271, 286, 307, 312, 314, 320, 326, 333, 335
dünya 9, 31, 32, 42, 43, 59, 60, 69, 82, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 93, 108, 115, 116, 117, 126, 132, 138, 145, 153, 154, 162, 164, 174, 181, 192, 195, 203, 208, 209, 228, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 254, 259, 261, 262, 267, 269, 272, 278, 282, 296, 303, 305, 314, 315, 325, 329, 335, 339, 340

E

ebed 23, 32, 55, 70, 84, 85, 92, 150, 160, 161, 172, 181, 182, 184, 187, 227, 260, 265, 312, 316, 320
ebrâr 207
Ebû Bekir 189, 290, 340
Ebû Cehil 134, 277, 312, 330
Ebû Hanîfe 109
Ebû Hüseyin 58
Ebû Leheb 45, 278
Ebû Turâb 62
Ebû Yezîd 164, 196, 272
Ebû Yezîd el-Bistâmî 164
ecir 78, 131, 181
edep 45, 46, 89, 232, 279, 287, 297, 333
edepsizlik 279
ef'âl 118, 171, 174, 178
efendi 17, 28, 29, 45, 58, 61, 67, 74, 79, 101, 105, 107, 108, 109, 113, 131, 137, 150, 171, 205, 215, 223, 231, 237, 258, 259, 276, 283, 295, 301, 333, 334, 336, 340
efsun 308

ehl-i cem 143, 153
ehl-i fark 153
ehl-i kitap 318
ekim 233
Ekrem 19, 22, 25, 34, 38, 39, 42, 52, 79, 87, 88, 105, 106, 114, 125, 126, 130, 131, 205, 211, 212, 213, 239, 247, 257, 273, 321, 332
el 15, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 37, 38, 40, 42, 47, 48, 50, 60, 74, 81, 86, 87, 94, 96, 97, 115, 116, 117, 119, 120, 152, 163, 164, 168, 191, 203, 213, 216, 222, 223, 232, 233, 235, 236, 237, 246, 247, 249, 252, 256, 257, 271, 276, 277, 285, 294, 295, 296, 301, 330, 336
el-Âhir 24, 152
el-Bâis 23
el-Bâri 24
el-Bâsit 24
elbise 25, 112, 181, 183, 194, 261
el-Câmi 24
el-Cemîl 271
elçi 31, 50, 51, 53
Elest bezmi 80
el-Evvel 24, 152
el-Fettâh 24
el-Ganî 24
El-Hâdî 51
el-Hâfız 23
el-Hak 24
el-Hâlık 24
el-Hay 94
Elif 5, 13, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 47
Elif, Lâm, Mîm 5, 13, 18, 21, 29, 30, 31, 35
el-Kayyûm 94
el-Mugnî 24
el-Muhyî 24
el-Muîd 24
el-Muizz 24
el-Musavvir 24
el-Mübdî 23
el-Mübîn 24
el-Mü'min 94
el-Vâhid 24
el-Vâlî 24
el-Vâsi 23
el-Vehhab 24
emanet 39, 43, 102, 167, 170, 171, 214, 259, 261, 265
emel 19, 89, 207, 209, 327
emîn 48, 64, 148, 153, 181, 183, 263, 271, 288, 297, 316
emir 33, 63, 64, 65, 83, 98, 101, 120, 141, 167, 256, 288, 291, 292
Emire'l-mü'minîn 28
emmâre 153, 167
emniyet 288, 307
enbiyâ 138, 151
endişe 89, 258
Ene'l-Hakk 196, 197
eniyyet 74

en-Nâffi 24
en-Nûr 125
Ensâr 155, 289, 290
envâr 267, 296
erkân 77, 89, 129
erkek 57, 279, 338
ermiş 85, 88, 97, 254
ermiş insan 85, 254
er-Rab 24, 247, 250
er-Râfi 24
er-Rakîb 24
er-Rezzâk 24
esfel-i sâfilin 113
esmâ 115, 137, 162, 164, 166, 169, 170, 178, 181, 252, 299, 300
esmâ-yı seb'a 137
esrâr-ı Muhammediye 30
es-Samed 24
eşek 44, 321, 328
eşit 52, 173, 175, 176, 200
eş-Şiblî 271
eşya 21, 63, 98, 136, 147, 212, 285
ev ednâ 94, 188
evlat 278
evliyâ 63, 80, 185, 206, 227, 235, 267, 325
evsâf 28, 242, 267
evvel 24, 33, 43, 58, 59, 65, 77, 89, 107, 108, 120, 131, 134, 142, 146, 147, 148, 150, 152, 157, 159, 161, 162, 163, 169, 171, 184, 194, 195, 208, 224, 231, 235, 236, 237, 240, 260, 261, 277, 321, 337
ezan 101, 123, 162
ezel 23, 25, 161, 188, 267, 302
ezelî 25, 70, 181, 265, 278, 299, 320
ez- Zâhir 24

F

fâcir 207
fânî 88, 140, 158, 162, 163, 164, 187, 200, 239, 335
fare 240
fark 25, 38, 51, 83, 99, 111, 135, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 156, 158, 159, 175, 189, 198, 199, 225, 233, 305, 319, 320, 321, 332
fark-ı evvel 142, 146, 147, 148
Farsça 224
farz 7, 92, 94, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 125, 130, 155, 157, 158, 160, 164, 176, 178, 185, 187, 205, 208, 209
fâsık 69, 77, 287
fâsid 296, 338
fasih 312
Fâtiha 17, 24, 52, 112, 115, 116, 117, 118, 132, 247, 249, 268
Fatimatü'z- Zehrâ 29
fazîlet 49, 69, 91, 109, 111, 113, 130, 131, 150, 173, 176, 209, 210, 231, 234, 246
fecir 24, 109, 112, 113
Fecr namazı 109

felâh 217, 221, 245, 264, 266, 326, 327
felek 33, 156, 161, 175, 181, 308
felsefeci 180
fenâ 45, 54, 64, 93, 134, 140, 144, 147, 148, 155, 162, 163, 164, 168, 170, 172, 181, 182, 183, 185, 186, 188, 189, 190, 196, 197, 201, 259, 261, 275, 297, 329, 333, 340
fenâ ahlâk 93, 261
fenâ-i evvel 147, 148, 170
fenâ-i sânî 147
fer'i 232, 233
ferş 119
feyz 35, 46, 81, 149, 170, 333, 334
fıtrî 52, 71, 256
Fihî-Mâfih 35
fiil 52, 61, 99, 106, 130, 166, 168, 178, 223, 251, 304
fikir 95, 136, 160, 206, 257, 265
Firavun 54, 58, 251, 257, 330
fitne 228, 266, 278
fukarâ 59, 216
Furkān 50, 70, 133, 135, 219
Fütühat 249

G

gāfil 44, 117, 218, 254, 279, 295, 298, 309, 325
gaflet 47, 96, 146, 147, 195, 268, 298, 312, 315, 329
gâib 80, 83, 84, 128
ganî 24, 93, 190
garip 181, 312, 323
gavs 128, 141
Gavsı Âzam 128
gayb 63, 66, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 96, 111, 133, 135, 143, 153, 165, 166, 169, 204, 222, 333
gaybü'l-gayb 153
gayret 51, 56, 62, 118, 160, 213, 218, 243, 276, 320, 326
gazab 118, 151, 182, 183, 187, 316
gece 43, 90, 91, 96, 101, 109, 112, 161, 174, 177, 178, 193, 194, 195, 198, 201, 260, 268, 287, 323
gece yolcuları 323
gıda 86, 119, 168, 210, 250, 337
girdab 267, 319
gizli 8, 30, 43, 45, 49, 66, 76, 77, 90, 112, 117, 136, 153, 158, 167, 170, 173, 178, 180, 181, 182, 193, 194, 195, 240, 251, 255, 260, 261, 331
gizli hazine 30, 158
gizli şirk 66
göğüs 59, 100, 170, 265
gökyüzü 88, 321
gölge 107, 194, 202, 203, 242, 243
gönül 30, 67, 77, 91, 100, 122, 123, 148, 164, 229, 262, 268, 287, 307, 326, 329, 333, 335
gönül alçaklığı 67, 77
gönül aynası 262
görme 41, 75, 76, 83, 84, 111, 140, 158, 176, 189, 197, 205,

206, 242, 294, 306
gövde 17, 32, 113
göz 18, 43, 46, 64, 67, 82, 91, 97, 98, 138, 141, 148, 161, 303, 305, 306, 307, 311
güç 74, 75, 78, 96, 103, 265, 272
gül 93, 217, 287, 322
gümüş 96
günah 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 69, 70, 71, 89, 93, 99, 127, 132, 137, 147, 148, 197, 209, 258, 265, 283, 287, 297, 316, 319, 324, 326, 327
günahkâr 93, 287
gündüz 8, 96, 193, 195
Güneş 54, 107, 138, 153, 154, 200
güven 48, 67, 71, 88, 103, 136, 180, 228, 255, 274, 298, 314, 315, 316
güzellik 43, 48, 60, 85, 91, 112, 280, 295, 298, 301, 303, 306, 307, 322, 327, 336

H

Hâ 41, 275
haber 37, 47, 56, 62, 63, 79, 87, 95, 108, 120, 151, 159, 180, 194, 205, 206, 211, 226, 235, 245, 290, 296
habîb 70, 118, 318
habis 338, 339
hac 78, 97, 123, 125, 197, 199, 204, 224, 264, 324
hâcet 218
Hacı Bayram Velî 74
Hacı Bektaş Velî 110, 232, 254
Hâdî 51, 71, 136, 291
Hadîs 53, 130, 131, 133, 139, 160, 180, 184, 191, 194, 200, 236, 288
hâdise 75, 84, 85, 130, 139, 149, 190, 193, 222, 238, 275, 291
hâdîs-i şerîf 67
hakâyik 267
hakîkat 23, 28, 59, 74, 84, 85, 86, 87, 117, 122, 132, 144, 146, 159, 180, 193, 196, 198, 201, 203, 230, 234, 241, 261, 262, 267, 268, 286, 333
Hakîkat-i Muhammedî 35, 183
Hakîkat-i Muhammediyye 59, 156, 170, 171, 181
hakîkî 33, 54, 57, 68, 74, 91, 92, 93, 135, 146, 148, 172, 177, 182, 202, 222, 258, 262, 300, 324, 335
Hakîm 19, 22, 36, 42, 78, 87, 88, 125, 203, 239, 247, 257
hakirlik 100, 234, 250, 298, 337
Hakk 13, 19, 27, 30, 34, 43, 45, 47, 49, 50, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 80, 85, 88, 89, 90, 96, 97, 98, 110, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 123, 124, 125, 129, 132, 137, 138, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 159, 160, 162, 165, 166, 169, 170, 172, 174, 175, 179,

181, 182, 196, 197, 198, 204, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 221, 222, 223, 225, 226, 232, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 249, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 271, 274, 275, 280, 282, 286, 288, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 313, 315, 316, 318, 324, 325, 326, 329, 330, 335, 336
Hakka'l-yakîn 75, 206, 301
hâl 26, 53, 63, 77, 103, 115, 137, 142, 154, 159, 182, 183, 185, 195, 202, 219, 230, 238, 252, 259, 284, 287, 300, 326, 333
hâlâ 48, 57, 154, 226, 255
haldaş 322
Hālık 24, 206, 247, 275, 325, 327
halîfe 82, 179, 214
Halîl 119
halîm 53, 64, 273, 334
hâlis 87
halk 124, 156, 160, 167, 172, 178, 179, 252, 263, 278, 300, 308
halka 41, 64, 145, 146, 147, 171, 189, 216, 252, 253, 259, 263, 300, 304
hâlvet 59, 66, 95, 255
hamd 49, 50, 106, 115, 116, 131, 132, 135, 151, 201
hâmid 150
hâmile 235
haram 59, 64, 65, 67, 76, 99, 100, 102, 107, 185, 186, 206, 212, 232, 240, 264, 278, 297, 310, 321, 325, 327
hareke 19, 23, 33
harf 19, 21, 22, 23, 25, 27, 32, 35, 38, 76, 226
harf-i tarif 38
Hârût 329, 330
Hasan 29, 59, 60, 215
Hasan-ı Basrî 59
hasene 21
hasis 64, 216
hastalık 58, 115, 192, 217, 254, 270, 279, 298, 309, 313, 326, 331, 332, 333, 334, 337, 339
haşr 148, 183, 196, 209, 212, 233, 237, 239, 260, 266
haşyet 326
hatem 9, 36, 129, 130, 269
hava 84
havas 25, 26, 27, 54, 57, 58, 63, 145, 146
havassü'l-havas 26
havf 59, 130, 287
hayâ 94, 102
hayal 66, 84, 95, 104, 234, 238, 262, 311, 319, 329
hayal gücü 104
hayat 21, 24, 57, 62, 85, 94, 163, 200, 231, 232, 236, 248, 281, 299, 309, 337

hayır 40, 44, 79, 93, 97, 100, 185, 205, 217, 218, 224, 235, 258, 299, 323, 336
hayvan 64, 134, 168, 169, 184, 302
hayvânî 57, 64, 65, 69, 132, 185, 186, 201, 202, 260
hayvanlık 64
Hayy 138, 162
hazarât-ı hams 171, 174
hazine 30, 152, 158, 181, 209, 260, 272
hazret-i ceberût 172
hazret-i lâhût 172
hazret-i melekût 172
hazret-i mülk 172
hazret-i nâsût 172
He 24, 41
hece 165, 229
hediye 122, 123, 211
hekim 270, 288
helâl 64, 99, 100, 102, 206, 212, 232, 278, 310, 327
heybet 67, 120, 271, 272, 326
Hıristiyan 118, 227
Hıristiyanlık 118
hırs 51, 60, 85, 89, 99, 119, 208, 209, 212, 216, 278, 325
hısım 120
Hızır 273
hibe 76, 208
hicâb 69, 146, 147, 195, 206, 207, 306, 315
hicret 15, 17, 154, 155, 289
hiçlik 122, 138, 159, 183, 253
hidâyet 5, 9, 37, 51, 52, 53, 63, 70, 88, 132, 133, 134, 151, 179, 208, 219, 222, 243, 245, 246, 253, 254, 255, 257, 258, 264, 266, 267, 268, 281
hikmet 6, 7, 8, 13, 18, 36, 53, 75, 88, 90, 103, 112, 138, 139, 160, 165, 168, 169, 170, 175, 184, 190, 193, 199, 202, 207, 253, 255, 263, 273, 275, 276, 303, 307, 309, 310, 311, 316, 329
himmet 132, 276
hiyanet 265
hizmet 15, 45, 60, 89, 114, 143, 144, 189, 192, 193, 229, 279, 286, 288
hor 105, 276, 298, 337
Hû 138
huccet 198
huruf-i mukattaa 29, 30, 35
hutbe 6, 139, 145, 149, 150, 151, 152, 158, 159
huy 56, 57, 64, 94, 126, 140, 189, 233, 236, 265, 278, 302, 331, 337
huzur 30, 57, 61, 71, 89, 105, 110, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 132, 133, 135, 136, 144, 147, 157, 158, 159, 160, 168, 184, 185, 207, 214, 215, 237, 238, 239, 241, 262, 268, 324
hüdâ 51, 239
hüküm 34, 46, 52, 63, 78, 95, 97, 100, 103, 104, 110, 111,

137, 157, 165, 166, 172, 179, 184, 196, 198, 218, 222, 223, 227, 246, 249, 253, 288, 291, 300, 304, 305, 310, 319
hülasa 43, 299
Hüseyin 21, 22, 25, 26, 28, 29, 31, 37, 40, 42, 47, 50, 58, 60, 74, 81, 86, 87, 115, 213, 216, 222, 230, 233, 235, 246, 247, 249, 252, 256, 257, 301, 304, 306, 316, 330
hüsrân 97, 167, 316
hüviyet 73, 74, 196, 216
hüzün 13, 119, 238, 315, 334
Hz. Ali 18, 28, 29, 81, 207, 261
Hz. Ayşe 45, 135
Hz. Havvâ 194, 195
Hz. Niyâzî 240
Hz. Ömer 62, 78, 135

I

Îsâ 49, 68, 131, 150, 151, 172, 174, 175, 177, 191, 192, 225, 226, 227, 255, 308, 309
ısı 60, 84, 111
ışık 27, 46, 84, 112, 118, 122, 135, 153, 154, 182, 200, 201, 219, 225, 228, 245, 253, 254, 286
îtikad 66, 77, 180, 279, 282
ıyd 152
ibâdet 13, 45, 60, 64, 67, 75, 79, 85, 89, 90, 93, 97, 99, 104, 105, 106, 110, 113, 114, 116, 117, 123, 124, 125, 130, 131, 135, 163, 184, 237, 264, 265, 273, 275, 297, 298, 318, 324, 330, 334, 335
iblis 278, 280, 281, 307, 308, 312
İbn-i Serh 321
İbn Mes'ûd 21
İbn Ubey 290
İbnü'l Abbas 107
İbnü'l- Arabi 18, 34, 116, 123, 124, 239
İbrâhim 39, 108, 131, 137, 149, 151, 156, 172, 174, 199, 225, 241, 295
İbrâhim Edhem 241
İbranca 224
ibret 98, 148, 213, 250, 287, 297, 313, 329
icâbet 133, 272
icad 41
icmâl 6, 47, 142, 143, 156, 172
iç 42, 45, 46, 56, 57, 77, 89, 93, 104, 131, 160, 165, 171, 206, 208, 223, 259, 262, 265, 278, 280, 293, 303, 318
içki 89
idrâk 21, 35, 83, 88, 90, 115, 135, 136, 138, 142, 145, 148, 149, 151, 159, 163, 164, 188, 191, 206, 213, 214, 216, 218, 235, 240, 243, 250, 252, 253, 256, 259, 285, 302, 305
İdrîs 39, 175, 177
iftar 107, 197, 199

ihata 33
ihfâ 8, 193, 194, 195, 196, 198
ihlâs 206, 217, 297, 298
ihlâslı 22, 266, 325
ihram 162
ihsân 23, 24, 44, 57, 63, 65, 96, 102, 114, 119, 127, 130, 150, 159, 213, 216, 217, 219, 257, 260, 286, 334
ikâme 18, 73, 115, 129
iki el 31
ikilik 94, 162, 185, 186, 188, 189, 190, 206, 224, 310
ikindi 106, 107, 110, 111, 112, 131, 181, 183, 290
ikindi namazı 106, 107, 108, 110, 111, 131, 134, 166, 167, 178, 181, 183, 290
iki yüzlülük 56, 64, 237, 279, 319, 322, 325, 331
ikrâ 43, 77
ikrâr 77, 83, 86, 88, 228, 281, 282, 320, 321
ilaç 115, 225
ilâh 21, 30, 31, 36, 41, 48, 57, 59, 69, 73, 74, 78, 84, 85, 90, 91, 96, 100, 113, 119, 120, 124, 126, 133, 138, 144, 147, 156, 157, 158, 160, 161, 168, 169, 170, 178, 181, 183, 189, 190, 196, 202, 203, 214, 216, 222, 231, 248, 249, 250, 254, 255, 256, 257, 263, 267, 270, 271, 274, 275, 280, 281, 287, 293, 294, 296, 300, 301, 305, 307, 308, 312, 319, 323, 330, 333, 334, 339
ilâh-ı mûtekad 124
ilâhî 21, 36, 41, 69, 73, 74, 78, 84, 85, 90, 91, 96, 113, 133, 138, 144, 156, 158, 160, 161, 168, 169, 170, 178, 183, 189, 190, 196, 202, 214, 216, 222, 254, 255, 256, 257, 267, 270, 271, 274, 275, 280, 287, 293, 294, 296, 300, 301, 307, 308, 312, 319, 323, 330, 333, 334, 339
ilim 34, 86, 95, 111, 141, 181, 186, 222, 228, 253, 298, 340
illet 267, 309, 332, 336, 337
ilme'l-yakîn 75, 206, 301, 321
ilm-i bâtın 89
ilm-i hakîkî 57
ilm-i ledün 254
ilmullah 113
ilticâ 213
imam 107, 143, 176, 177, 187, 188
İmam Beğâvî 281
imâmet 176
İmam Hasan 215
îmân 9, 18, 37, 55, 56, 59, 66, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 86, 87, 88, 89, 92, 133, 134, 135, 136, 148, 151, 168, 177, 207, 208, 221, 222, 223, 226, 227, 231, 232, 243, 245, 246, 256, 260, 266, 268, 269, 270, 274,

275, 276, 278, 280, 281, 287, 291, 302, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 340
inâyet 53, 70, 96, 129
inci 27, 54, 335
İncil 39, 48, 68
infâk 15, 73, 75, 76, 96, 133, 135, 204, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 243, 266, 323
inkâr 83, 223, 227, 236, 269, 271, 274, 275, 277, 281, 282, 285, 302, 306, 316, 320, 338, 340
İnsan 15, 30, 31, 40, 42, 43, 77, 90, 91, 96, 100, 102, 133, 149, 163, 174, 175, 184, 191, 195, 208, 209, 212, 215, 228, 231, 236, 239, 241, 248, 250, 260, 261, 265, 268, 275, 278, 287, 306, 308, 314, 329, 330, 333, 337
insân-ı kâmil 13, 19, 21, 22, 25, 26, 28, 37, 40, 42, 47, 50, 74, 81, 86, 87, 115, 116, 129, 143, 148, 149, 152, 153, 163, 174, 186, 192, 193, 213, 216, 222, 233, 235, 246, 247, 249, 252, 256, 257, 301, 330
insanlık 39, 45, 339
inzâr 283, 323
iptila 286, 309
irade 26, 27, 31, 33, 34, 52, 53, 63, 163, 242, 248, 259, 288, 289, 291, 302, 303, 330
irfan 75, 85, 217, 222, 285
irfân-ı Muhammedî 30
irşâd 51, 52, 63, 140, 141, 142, 143, 144, 155, 219, 253, 270
isim 24, 36, 73, 80, 115, 137, 138, 150, 162, 164, 172, 178, 193, 201, 247, 248, 249, 253, 257, 267, 273, 299, 300, 301
İslâm 36, 56, 77, 78, 87, 134, 150, 157, 179, 180, 193, 318
İsmail 18, 21, 31, 35, 38, 55, 76, 106, 110, 119, 137, 205, 232, 251, 254, 275, 283, 291, 314, 316
ism-i âzam 36, 157, 166, 170, 171, 202, 308
ispat 76, 83, 87
isrâ 106, 109, 195, 201, 260, 271
istîdat 70, 71, 151
istiğfar 63
istihzâ 78
istikâmet 111, 224, 258
istikrâr 88
istişare 290, 291
istivâ 157, 272
isyan 62, 63, 127, 132, 268, 307, 324, 325, 333
işaret 6, 7, 18, 22, 23, 35, 36, 38, 41, 42, 47, 49, 82, 130, 131, 132, 133, 139, 140, 142, 144, 146, 147, 149, 152, 153, 156, 157, 158, 161, 167, 168, 170, 177, 178, 184, 185, 186, 189, 194, 196, 197, 200, 201, 225, 246, 248, 285, 293, 296, 318

işitme 26, 33, 34, 111, 158, 159, 163, 198, 199, 282, 294, 297, 302, 311
îtimâd 65, 66, 95, 103, 207, 216
itiraz 45, 46, 230, 265
itmi'nan 203, 207, 265
ittikâ 6, 55, 59, 65, 135, 323
iyilik 45, 47, 61, 90, 96, 97, 100, 102, 173, 175, 208, 212, 263, 264, 282, 294, 295, 315, 335
izâfet 33, 147
izdivâc 194
izhar 25
izzet 24, 61, 62, 100, 132, 210, 234, 242, 304, 320

K

Kâbe 77, 107, 110, 129, 141, 142, 144, 145, 146, 154, 162, 163, 176, 197, 199, 224
kâbe kavseyn 94, 182, 183, 186, 187, 188
kâbe kavseyn ev ednâ 94, 188
kabîle 176, 186, 187, 190, 203, 290
kâbiliyet 52, 53, 71, 80, 83, 88, 118, 256, 271, 292, 306, 310, 332
kabir 119, 182, 236, 239, 273, 297
ka'de 176, 186, 187, 190
kadeh 141, 226
kader 68, 79, 87, 91, 136, 221, 222, 292, 304, 332
kadın 194, 240, 290, 328
kadîm 25
Kadir 13, 39, 179
Kadir gecesi 13, 179
Kâf 41, 80, 160, 208, 277
kâfir 9, 10, 49, 54, 77, 90, 98, 99, 162, 168, 193, 227, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 283, 286, 287, 289, 292, 293, 302, 312, 313, 320, 321, 322, 326, 330, 332, 335
Kahhâr 137, 138, 162, 164
kahr 27, 136, 183, 201, 270, 309, 312, 316
kâim 21, 25, 148, 184, 294, 340
kâinat 40, 43, 46
kalb-i selîm 60, 71
Kalem-i Â'lâ 156
kalıp 89, 121, 125, 192, 200
kalp 30, 57, 60, 71, 81, 82, 88, 89, 94, 98, 110, 122, 134, 144, 145, 146, 153, 154, 160, 165, 166, 167, 184, 187, 188, 192, 196, 200, 236, 265, 268, 277, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 311, 323, 325, 332, 333, 334
kâmil insan 19, 31, 50, 55, 117, 138, 163, 225, 242, 243, 255, 308, 334
kanat 173, 174, 176
kandil 27, 28, 29, 149, 294, 320
kapı 202, 259
karanlık 88, 90, 109, 111, 112, 153, 165, 166, 167, 181, 183, 200, 201, 255, 268, 276, 285, 320, 329, 333, 334

kardeş 24, 31, 61, 102, 208, 218, 263, 296
kavl 57, 68, 258, 259, 274
kayyûm 23, 94, 138, 162
kayyûmiyet 23
kazâ 68, 91, 136, 292
kazma 43, 119
kelâm 42, 48, 49, 50, 52, 54, 193, 195, 196, 225, 227, 270, 272, 282, 285, 292, 299
Kelâmullâh 49
kelîm 158, 172
kelime 24, 29, 31, 38, 40, 41, 43, 51, 55, 57, 63, 87, 98, 100, 106, 115, 152, 203, 204, 211, 231, 243, 247, 264, 276, 277, 283, 312, 313, 315, 318, 320, 321, 326, 331
kelime-i şahâdet 98, 203, 312, 321
kelime-i tevhid 264, 320
kemâl 41, 122, 148, 165, 167, 177, 178, 187, 188, 191, 207, 232, 243, 249, 255, 267, 277, 285, 302
kenz-i mahfî 158
kerâmet 63, 133, 327
kerem 93, 102, 122, 205, 210, 258
kerim 64
kesbi 293
kesîf 234
keskin 82, 254, 308
kesret 31, 140, 146, 156, 179, 255
keşif 87, 137, 141, 146, 154, 176, 180, 187, 201, 251, 267, 293
kevn 32, 167, 169
kevnî 25, 137, 196
kevnî âlem 25
kıble 90, 92, 123, 132, 145
kılıç 155, 289, 313, 320, 322
kıraat 8, 46, 106, 123, 129, 193
kırk 161, 164, 170, 216, 310, 311, 312
kıskançlık 271, 297, 331, 332, 337
kıyâm 30, 50, 76, 79, 82, 86, 90, 91, 98, 102, 106, 116, 119, 120, 123, 127, 128, 129, 131, 133, 135, 161, 162, 170, 176, 185, 190, 192, 197, 199, 200, 201, 213, 214, 215, 228, 232, 239, 240, 256, 297, 315, 332
kıyâmet 8, 76, 79, 90, 91, 98, 119, 161, 162, 199, 200, 213, 214, 215, 228, 232, 240, 256, 297
kıyl ü kal 326
kibir 57, 85, 89, 210, 254, 263, 265, 278, 280, 297, 302, 329
kil 43, 261
kilit 249, 282, 293, 307, 311
kimya 284, 337
kir 69, 70, 71, 91, 94, 95, 229, 258, 333
kitab-ı kerîm 337
kitâb-ı mübîn 113, 261
kitâb-ı nâtık 46
Kitâbullah 40
kitap 5, 15, 18, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 47, 48, 52, 66, 68, 70, 134, 205, 210, 213, 215, 219, 223, 227, 302, 318, 337

koku 23, 60, 84, 93, 287, 311, 322
kol 15, 17, 190
konak 156, 170, 274, 289, 339
korku 15, 89, 90, 119, 122, 130, 136, 154, 202, 238, 258, 287, 288, 321
kova 339
kovuculuk 96
köle 88, 101, 125, 259, 276
köpek 286
köprü 239
körlük 44, 60, 204, 229, 279, 308, 309
kötü 47, 52, 56, 58, 69, 94, 96, 99, 100, 102, 110, 120, 133, 143, 182, 189, 217, 227, 228, 234, 238, 262, 263, 265, 273, 275, 284, 294, 296, 304, 318, 319, 321, 333, 336, 338, 340
kötülük 70, 85, 208, 255, 263, 264, 265, 266, 270, 283, 287, 292, 294, 315, 321
Kubâ 198
kubbe 148, 149
kudret 32, 84, 85, 92, 120, 151, 163, 171, 219, 234, 247, 248, 254, 306, 329, 330
kudsî hadîs 30, 69, 147
Kufe 28
kul 19, 22, 30, 50, 67, 88, 89, 90, 100, 105, 112, 114, 118, 119, 120, 124, 125, 126, 133, 135, 190, 196, 214, 218, 232, 242, 250, 251, 255, 258, 259, 263, 264, 273, 288, 303, 305, 309
kulak 63, 97, 217, 240, 284, 311
kulluk 88, 100, 104, 117, 130, 138, 147, 149, 183, 188, 192, 193, 205, 206, 250, 251, 253, 258, 263, 264, 268, 297
Kur'ân 5, 13, 15, 17, 18, 21, 23, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 70, 71, 77, 78, 83, 84, 88, 100, 105, 106, 110, 123, 125, 135, 155, 170, 172, 192, 193, 196, 198, 204, 208, 223, 225, 231, 232, 247, 248, 249, 250, 253, 256, 266, 272, 274, 283, 291, 299, 307, 308, 321, 322, 323, 333, 334, 335
kurban 119, 199, 289
kurb-ı ferâiz 30
kurb-i kâbe kavseyni ev ednâ 94
Kureyş 193
kurt 310, 311
kurtuluş 56, 97, 113, 209, 221, 228, 232, 245, 246, 260, 264, 265, 266, 309, 315, 326
kusur 23, 56, 88, 127, 263
kuş 108, 121, 240, 328
kuşku 5, 33, 40, 47, 48, 55, 94, 96, 99, 100, 101, 124, 283, 320, 332
Kutbûl Aktâb 142
kutsî hadîs 212

kuûd 106, 129, 161, 187, 190, 192
kuvvet 34, 45, 54, 55, 63, 70, 94, 110, 119, 120, 134, 151, 154, 165, 166, 171, 173, 174, 186, 187, 189, 190, 196, 198, 199, 217, 233, 248, 279, 293, 296, 329, 336, 337, 340
kuyu 329, 339
küffâr 10, 330
küfür 58, 268, 274, 276, 277, 281, 292, 312, 318
küllî 69, 170, 189, 200, 248
kün 33, 34, 222, 277, 298
kürsî 17, 81, 170, 226

L

lâhût 30, 84, 85, 153, 172, 174
lâhza 298
Lâ ilâhe illallah 19, 36, 46, 57, 138, 146, 156, 157, 162, 230, 231, 281, 312
Lâm 5, 13, 18, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 47
lamelif 41
latîf 34, 35, 84, 178, 313
latif cisim 84
ledün 35, 94, 95, 96, 230, 254
ledünni 95, 96
leş 297, 337
letâfet 81, 234
levha 40, 285, 332
Levh-i Mahfûz 156, 170, 171, 180
Levlâk 59
Leyla 241, 325
libas 170, 181
lika 197

M

maddî 24, 44, 75, 94, 114, 115, 122, 150, 151, 176, 177, 183, 189, 197, 219, 250, 285, 307, 335
maddî kanat 176
mağrib 200, 201, 202, 249, 251
mahâl 23, 25, 26, 38, 164, 170, 293, 296, 318
mahlûk 22, 24, 41, 112, 125, 187, 223, 250, 251, 253, 256, 259, 274, 291
mahlûkāt 22, 41, 112, 223, 250, 259, 274
mahmûd 142, 150, 151
mahşer 82, 90, 119, 232, 239
maişet 324
makam 23, 25, 32, 38, 63, 74, 87, 94, 104, 105, 113, 114, 118, 123, 129, 133, 135, 136, 138, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 177, 182, 186, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 202, 203, 213, 222, 238, 257, 259, 273, 327
makbûl 89, 90, 135, 147, 183, 204, 215, 217

maksat 19, 28, 29, 30, 43, 44, 45, 51, 61, 74, 137, 163, 184, 205, 224, 227, 231, 246, 261, 280, 291, 297, 306, 318
mâkul 33, 192
mâlâyâni 326
mâlik 24, 210, 247
mânâ 13, 15, 19, 21, 22, 28, 30, 31, 34, 35, 41, 42, 44, 46, 47, 49, 52, 54, 55, 56, 57, 65, 81, 84, 86, 91, 92, 101, 106, 108, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 126, 129, 134, 135, 136, 138, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 162, 164, 168, 169, 171, 174, 175, 177, 185, 186, 188, 191, 207, 209, 214, 222, 229, 230, 231, 233, 234, 243, 247, 248, 252, 253, 261, 263, 267, 268, 275, 276, 277, 283, 285, 292, 296, 299, 300, 301, 304, 305, 308, 313, 316, 326
mânevî 15, 24, 31, 44, 54, 70, 71, 74, 84, 85, 89, 91, 94, 103, 151, 164, 175, 176, 196, 239, 240, 250, 258, 280, 303, 307, 322, 335
manevî kanat 176
Mârût 329, 330
mâsivâullah 59, 65
mâsiyet 132, 288
Maşrık 251
mâşuk 140, 306, 338
matlûb 75, 132, 162, 189
mazhar 21, 26, 36, 46, 59, 70, 145, 167, 193, 194, 201, 202, 210, 256, 258, 297
mazhar-ı hilâfet 167
meâd 156, 159, 184
mebde 152, 170, 184, 195
mecbûrî ölüm 235
Mecîd 34, 35
Mecîü'l-Beşîr 149
Mecnûn 325
medh 78, 241
Medîne 7, 15, 17, 154, 155, 156, 163, 164, 198, 199, 289, 290
Medine-i Münevvere 163
mehdî 68, 166, 191, 255
mekân 22, 23, 104, 114, 175, 176, 177, 190, 196, 243, 250
mekârim-i ahlâk 61, 239
Mekke 130, 154, 155, 156, 162, 163, 164, 289
melâ 226, 296, 299
melek 19, 25, 53, 64, 65, 69, 76, 79, 80, 82, 86, 87, 98, 106, 109, 113, 114, 121, 129, 130, 131, 137, 138, 142, 150, 151, 156, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 185, 189, 191, 222, 232, 251, 272, 277, 296, 306, 326, 329, 330, 338
melekût 25, 80, 84, 130, 137, 138, 156, 172, 174, 176, 251
melik 34, 133, 246

menfaat 24, 237, 335
menzil 81, 114, 207
merâtib 148
merdiyye makamı 118
merhamet 89, 96, 123, 149, 181, 263, 279, 315, 319, 323
Merih 81
mertebe 18, 22, 23, 24, 32, 42, 49, 50, 57, 65, 73, 78, 84, 87, 93, 94, 103, 104, 118, 124, 125, 137, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 153, 156, 161, 166, 167, 168, 169, 170, 174, 177, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 187, 194, 195, 196, 198, 205, 206, 208, 213, 214, 216, 219, 240, 242, 250, 252, 266, 267, 271, 275, 339
Meryem 49
Mescid-i Aksâ 176, 177
mescit 105
mesh 104, 105
meshetmek 94
mes'ûliyet 61
meşakkat 43, 75, 112, 182, 192, 196
meşguliyet 125, 157, 206
meşrep 123, 177, 339
mevhum 146, 231
Mevlâ 213, 263, 264, 294, 304
Mevlânâ 35, 42, 45, 46, 49, 54, 58, 59, 60, 65, 82, 91, 92, 93, 121, 122, 126, 127, 128, 144, 212, 217, 224, 225, 226, 229, 241, 243, 276, 277, 278, 280, 284, 286, 293, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 321, 322, 323, 329, 337, 339, 340
mihenk 49
mihver 299
Mîkat 162
Mîm 5, 13, 18, 19, 21, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 41, 47
minare 162, 163
Mîrâc 7, 8, 77, 91, 113, 117, 128, 130, 152, 159, 160, 161, 162, 169, 170, 171, 174, 176, 177, 189, 190, 191, 192, 196
misâl 27, 28, 78, 80, 81, 181, 183, 201, 209, 219, 234, 301, 307, 338
misbâh 27
mişkât 27, 28
mizac 95
mûcid 41
mûcize 118, 226, 302, 308, 312, 337, 338
mudga 127, 134
mudil 291
muhabbet 93, 189, 217, 254, 287, 325
muhâcirler 155
Muhammed 2, 6, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 46, 48, 53, 54, 57, 59, 62, 71, 78, 79, 81, 91, 108, 110, 122, 133, 136, 138, 139, 144, 147, 150,

151, 156, 159, 160, 164, 170, 171, 172, 174, 177, 181, 183, 190, 191, 202, 208, 223, 225, 227, 232, 241, 253, 254, 268, 270, 278, 283, 288, 291, 296, 302, 303, 307, 312, 330
muhtaç 22, 23, 24, 50, 70, 100, 168, 176, 184, 208, 209, 210, 211, 219, 253, 284, 314, 325
mukaddes 27, 176
mukarreb 69, 141, 142, 325
mukataa 18
murâkabe 101, 122, 131, 206
Mûsâ 29, 54, 58, 126, 131, 151, 158, 159, 172, 174, 190, 191, 225, 226, 227, 251, 257, 303, 306, 325, 330
musallî 106, 124, 125
musavvire 104
Musevî 118
mushaf 202, 321, 322
Mustafa 59, 64, 67, 136, 226, 229, 236, 297, 298, 315, 316, 333
mu'tezile 77
mutlak 34, 41, 42, 48, 55, 142, 144, 147, 149, 155, 189, 190, 194, 197, 211, 231, 248, 258, 274, 275, 281, 319, 327
mutlak varlık 42, 50
mutlu 47, 68, 69, 75, 97, 147
mutluluk 75, 97
mutmain 66, 154, 155, 167, 256, 257
muttalî 78, 137, 221, 253, 301
mübah 101
mübârek 29, 170
mücâhede 94, 95, 123, 206, 260, 327
mühür 9, 10, 36, 69, 269, 270, 272, 273, 275, 282, 293, 295, 302, 310, 311, 312
müjdeleyici 122
mükâfat 61, 90, 214, 215, 236, 238
mükevvin 32
Mülhime 138
mülk 27, 32, 88, 126, 127, 137, 138, 169, 171, 172, 174, 210, 251, 257, 266, 329
mü'min 10, 28, 37, 53, 54, 56, 57, 61, 67, 71, 75, 78, 86, 88, 90, 93, 102, 107, 113, 117, 133, 155, 168, 179, 189, 193, 208, 218, 219, 221, 230, 245, 259, 287, 301, 317, 318, 321, 323, 324, 326, 327, 331, 335
münâcât 95, 98, 130, 132, 133, 193, 273
münâfık 10, 15, 69, 70, 77, 78, 86, 92, 98, 99, 279, 292, 322, 323, 324, 325, 327, 332
müneccim 260
münezzeh 22, 23, 137, 144, 226
müphem 18
müptelâ 329
Mürebbî 247
mürekkep 23, 36, 204, 225
mürîd 123, 143, 144, 333, 340
mürşid 19, 85, 118, 140, 141, 142,

143, 144, 145, 147, 164, 166, 188, 243, 254, 270, 291, 330
mürşid-i kâmil 145, 164, 166
müsâvî 26, 173, 176, 195
Müslim 32, 138, 139, 166, 176, 187, 194, 200
Müslüman 15, 51, 59, 69, 77, 88, 135, 155, 176, 179, 180, 196, 226, 275, 278, 289, 290, 292, 322, 323, 324
müstakîm 26, 117
müstehab 99, 101, 179
müşâhede 33, 41, 51, 75, 79, 80, 82, 87, 88, 91, 94, 118, 122, 123, 124, 125, 130, 140, 141, 153, 166, 176, 182, 206, 207, 208, 214, 216, 218, 221, 222, 239, 271, 272, 299, 300, 301, 303, 308, 320
müşrik 316, 318
Müşteri 81, 328
müteşâbih 18, 34, 192
müttakî 5, 6, 37, 53, 55, 60, 65, 67, 68, 77, 88
müzmin 332, 333

N

nâfile 125, 179, 205, 318
nâfile namaz 125
naip 32
namaz 6, 7, 15, 18, 30, 48, 73, 74, 75, 77, 85, 90, 92, 93, 97, 99, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 116, 117, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 139, 140, 144, 145, 150, 151, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183, 184, 185, 186, 190, 191, 196, 211, 243, 264, 323, 324, 335
nasihat 263, 288, 326, 327
nasip 42, 52, 96, 118, 121, 170, 258, 311
Nasrânî 227
nazar 37, 45, 52, 59, 79, 80, 83, 87, 131, 156, 213, 240, 242, 245, 246, 250, 271, 299, 304, 325
nebât 116, 134, 184, 185
nebâtî 185
Nebî 39, 51, 68, 77, 78, 79, 113, 121, 130, 131, 142, 149, 150, 151, 159, 160, 226, 230
Nebiyy-i Ekrem 79
necâset 96, 132
Necmü'd-Din Dâye 267
nefes 85, 94, 334
nefis 25, 74, 75, 88, 102, 153, 165, 167, 183, 249, 255, 256, 257, 259, 265, 268, 306, 329, 330, 333
nefis çıbanı 254
nefsani kuvvetler 154, 199
nefs-i Emmâre 138
nefs-i kül 68, 136
nefs-i Levvâme 138

nefs-i Merdiyye 138
nefs-i Mutmainne 138
nefsini bilen Rabbini bilir 259, 261, 315
nefsini bilmek 43, 257, 261
nefs-i Râdiye 138
nefs-i Safiye 138
nehiy 64, 264
Nemrud 108, 200
nesep 58, 60
nesh 164
nifâk 279, 282, 319, 325, 331
nikabı 241, 306
nikâh 162, 172
nisbet 52, 92, 144, 147, 150, 153, 169, 180, 193, 194, 195, 196, 204, 267, 272, 302, 315
Niyâzî Mısrî 143
niyet 40, 47, 61, 88, 89, 90, 99, 110, 130, 132, 197, 214, 218, 327
Nizâ 250
noksan 24, 85, 127, 176, 262, 277, 321, 338
nokta 32, 41, 81, 101, 115, 116, 117, 147, 152, 161, 163, 176, 186, 189, 191, 192, 193, 197, 247, 279, 299, 333
noktalı harfler 41
noktasız harfler 41
Nûh 172, 174, 225, 286
Nûn 26, 277
nûr 27, 28, 29, 30, 31, 46, 65, 69, 71, 76, 79, 81, 88, 89, 91, 106, 110, 112, 113, 119, 123, 125, 126, 136, 140, 153, 154, 167, 169, 181, 182, 183, 188, 194, 195, 196, 200, 201, 219, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 234, 236, 239, 241, 246, 253, 254, 255, 258, 260, 262, 265, 267, 268, 270, 273, 274, 276, 277, 280, 285, 287, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 303, 305, 306, 330
nübüvvet 78, 159, 160, 223
nüsha 42, 233
nüzul 57, 190, 307

O

oku 6, 7, 15, 21, 28, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 67, 68, 82, 92, 101, 106, 110, 112, 113, 123, 128, 133, 136, 139, 140, 145, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 180, 188, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 229, 237, 249, 253, 260, 261, 297, 308
ol 80, 118, 168, 196, 235, 304
oluş 25, 40, 44, 123, 144, 151, 165, 166, 187, 248, 272
oluş ve bozuluş âlemi 272
organ 97, 332
orta 25, 59, 84, 166
oruç 85, 97, 107, 125, 197, 211, 264, 323, 324, 335
ödünç 213

öğlen 106, 107, 183
öğlen namazı 109
öğüt 159, 284, 288, 315
ölçü 64
ölmeden evvel ölme 242
ölü 276, 282
ölüm 85, 90, 105, 130, 235, 236, 320, 322, 337
ölüm meleği 130
Ömer 62, 78, 135, 290
ön 82
örtü 81, 275, 305, 311, 315
öz 10, 40, 43, 45, 46, 77, 196, 216, 223, 299, 327

P

parça 39, 76, 120, 131, 196, 253, 297, 338
pas az 262
pencere 126
perde 9, 10, 39, 88, 89, 114, 182, 201, 206, 207, 238, 267, 269, 271, 272, 293, 296, 297, 304, 305, 306, 312, 318
perhiz 65
Peygamber 15, 17, 28, 29, 33, 35, 40, 45, 49, 53, 67, 74, 77, 78, 91, 101, 102, 106, 115, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 138, 142, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 166, 171, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 184, 189, 190, 191, 192, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 223, 225, 253, 273, 276, 283, 284, 289, 290, 291, 292, 301, 323, 326, 337, 338
pinhân 240
pîr 254, 334
pislik 96, 132
pişmanlık 58, 297

R

Râ 41
Rabb 9, 27, 115, 132, 148, 152, 182, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 268, 299, 330
Rabbanî 42, 266, 296, 304, 323
Rabbiyet 74
Rabbu'l-Âlemîn 247
Râhîm 115, 116, 133, 136, 249, 283
Rahmân 115, 116, 133, 161, 213, 249, 254, 255, 272
rahmet 69, 70, 86, 90, 99, 106, 123, 129, 134, 151, 181, 182, 183, 188, 223, 241, 332
Râsûlullah 21, 28, 31, 45, 48, 58, 61, 78, 79, 107, 108, 109, 113, 118, 123, 202, 213, 214, 222, 231, 233, 236, 237, 242, 243, 257, 258, 259, 270, 289, 295, 312, 333, 334, 336
rayb 47, 48
recâ 130
Regâib 179

rehber 225, 267
rekât 108, 130, 177, 178, 184, 187
renk 249, 310, 311
resim 293
ressam 293
rezzâk 24
rızâ 62, 134, 181
rica 118, 228
risâleti 50
rivâyet 28, 36, 58, 109, 180, 194, 203, 237
riyâ 212, 265
riyâkarlık 325, 335
riyâset 237
riyâzet 94, 95, 197, 260, 262, 265
Rubûbiyet 124, 131, 205, 247, 248
ruh 26, 28, 30, 31, 42, 44, 46, 48, 80, 81, 84, 85, 86, 91, 92, 93, 94, 96, 98, 121, 122, 131, 137, 138, 150, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 175, 176, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 199, 200, 201, 202, 206, 216, 225, 228, 229, 230, 234, 235, 254, 255, 265, 268, 272, 273, 278, 283, 292, 299, 302, 306, 315, 322, 329, 333, 339
rûhânî kuvvetler 154, 198, 199
ruh-i izâfî 255
ruhsal 94, 96
Ruhu'l-kuds 96
rumuz 23, 30
rücû 170
rükû 30, 87, 89, 119, 120, 121, 123, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 138, 176, 185
rükûn 87, 89
rüzgar 85, 86, 109

S

saadet 51, 90, 278, 296
sabah 67, 101, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 130, 167, 177, 178, 181, 183, 187, 188, 289
sabah namazı 106, 107, 108, 109, 110, 167, 177, 178, 181, 183, 188
sabır 60, 62, 125, 130, 161, 208, 238, 253, 266, 327, 329
sâbikûn 70
sâbit kadem 118, 258, 321
saçı 53, 294
Sâd 40, 41, 151, 299
sadaka 76, 97, 124, 125, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 213
sadâkat 90, 295, 325
sadık 325, 339
Sa'd İbn Muaz 290
sadr 28, 81, 100, 129
saf 83, 99, 112, 119, 141, 284, 323, 335, 336
sağlık 75
sahâbe 155, 179
sahib 13, 18, 32, 36, 46, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 70, 71, 82, 86, 93, 96, 103, 105, 116, 117, 122, 123, 126, 137, 148,

150, 162, 163, 168, 171, 176, 180, 181, 197, 199, 211, 214, 215, 217, 218, 219, 227, 243, 248, 253, 258, 259, 264, 285, 296, 299, 300, 303, 304, 309, 313, 322, 332, 337, 338
sahih 125, 180
saîd 68, 278
Sakatî 62
salât 6, 7, 8, 73, 74, 75, 106, 109, 123, 124, 125, 126, 129, 134, 144, 159, 160, 175, 184, 190, 191, 193, 204, 226
salât-ı gadât 109
sālih 69, 99, 216, 236, 238, 239, 282, 296, 326, 336
saltanat 89, 126, 127, 300
Sâmiha Ayverdi 43, 174, 267
sapkınlık 278
satır 32, 33, 84, 204
satranç 82, 243
savaş 101, 211, 290, 291, 327
saygı 48, 89, 98, 122, 132, 179, 185, 202, 207, 223, 259, 279, 315
sebat 94, 278, 291
sebep 33, 36, 41, 47, 50, 63, 66, 75, 102, 103, 117, 122, 143, 152, 156, 157, 160, 162, 167, 179, 184, 189, 192, 193, 198, 228, 241, 250, 256, 275, 299, 300, 314, 319, 332, 337, 338
secde 30, 76, 77, 113, 114, 116, 120, 121, 122, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 143, 144, 161, 176, 185, 186, 188, 272, 277, 297, 321
sedef 54, 335
seher 273
Sehl b. Abdullah 297
Sehl Hazretleri 295
sekr 7, 164
selâm 53, 61, 69, 108, 109, 118, 120, 121, 126, 127, 130, 133, 136, 187, 188, 189, 192, 226, 246, 264, 265, 298, 314
selâmet 61, 69, 133, 187, 192, 264, 265, 298, 314
semâ 28, 32, 36, 77, 81, 85, 94, 106, 130, 190, 206, 229, 249, 251, 252, 272, 301
semâvât 28, 130, 206, 249
semere 73
semî 26, 253
Semûd 53
senâ 106, 129, 132
ses 13, 22, 48, 84, 92, 101, 106, 112, 118, 121, 163, 193, 194, 213, 226, 267, 284, 286, 287, 307, 309, 310, 311, 330
sevap 21, 69, 173, 175, 178, 179, 197, 214, 218, 246, 291, 327
seven 23, 70, 90, 91, 122, 123, 193, 271, 273, 303, 325
sevilen 70, 91, 123, 234, 271
sevinç 53, 157, 158, 198

seyir 94, 152, 161,169, 171, 185, 248, 305
sezgi 90
sıcak 51, 109
Sıddîk Ekber 213
sıdk 79, 262, 266
sıfat 23, 24, 25, 33, 36, 38, 47, 73, 76, 78, 83, 84, 112, 115, 116, 118, 132, 138, 140, 147, 149, 155, 156, 162, 163, 164, 166, 168, 169, 171, 172, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 193, 194, 195, 198, 201, 202, 216, 240, 246, 247, 248, 249, 252, 256, 257, 264, 265, 267, 271, 272, 273, 274, 277, 282, 287, 299, 300, 301, 308, 338, 340
sığınma 102, 213, 266, 301
sınırsız 204
sır 18, 29, 36, 63, 101, 113, 131, 132, 153, 154, 157, 162, 165, 173, 187, 198, 255, 268, 285, 304, 320
sırât 24, 70, 117, 118, 130, 167, 207, 235, 239, 243, 257, 266
sırât-ı müstakîm 24, 70, 117, 118, 167, 239, 243, 257, 268
sırâtu'l-hüdâ 239
sırâtullah 239
sırdaş 322
sır gözü 304
sidre 118
sidretü'l-müntehâ 173, 176
silsile 142, 151, 195
Sîn 41, 81
sirâyet 101, 333, 337
sirke 286, 313
siyah 78, 153, 167, 181, 200, 294, 333, 334
sohbet 78, 217, 273, 296, 298, 314
son 15, 17, 24, 50, 70, 77, 78, 94, 113, 117, 130, 131, 147, 152, 156, 157, 159, 173, 176, 185, 186, 189, 191, 194, 197, 202, 204, 232, 233, 259, 272, 297, 309, 314, 316, 327
sorumluluk 57, 61, 320
söz 24, 26, 34, 38, 48, 49, 52, 92, 94, 96, 98, 104, 113, 119, 124, 130, 137, 142, 145, 152, 155, 162, 180, 182, 188, 199, 211, 215, 226, 227, 231, 236, 239, 250, 270, 271, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 291, 292, 297, 310, 311, 312, 326
su 43, 49, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 159, 160, 214, 217, 237, 261, 292, 294, 311, 313
suç 127, 292, 313
suhb namazı 109
suhuf 39
sultan 23, 88, 89, 111, 138, 164, 202
sûret 24, 25, 27, 30, 32, 33, 36, 40, 41, 45, 49, 64, 74, 76, 79,

82, 88, 90, 105, 121, 122, 132, 137, 138, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 156, 162, 171, 175, 181, 187, 188, 189, 190, 191, 199, 201, 202, 215, 216, 217, 226, 239, 240, 242, 250, 251, 255, 257, 261, 265, 274, 279, 282, 288, 291, 297, 301, 305, 318, 319, 320, 321, 335, 340
sübhân 32, 216, 330
sübût 156, 249
sücûd 123, 126, 127, 130, 131
süflî 32, 201, 282, 330
sükûn 63, 87, 147, 158, 250, 286, 304
Süleyman 151, 169, 171, 265, 278, 287, 299, 303, 339
sülûk 59, 70, 143, 146, 161
sümbüle devri 157
sünnet 84, 100, 101, 102, 130, 131, 178, 179, 194, 206
sürûr 157, 198, 266
Süryanca 224
süt 67, 325, 340
şahâdet 25, 78, 81, 96, 98, 111, 123, 136, 140, 166, 169, 203, 222, 256, 312, 321
şah damarı 80, 261
şâhit 19, 25, 43, 75, 109, 116, 122, 140, 154, 168, 176, 197, 206, 211, 221, 335
şair 48
şakî 68, 90, 270, 278
şan 58, 63, 162, 182, 192, 249, 274
şâr 74
şarap 141, 226, 329
şefaat 19, 120
şehvet 60, 75, 85, 119, 133, 200, 237, 282, 304, 327, 329
şek 47, 111
şekâvet 270
şeker 286, 322, 327, 328, 337
şen 249
şer 56, 94, 193, 216, 258, 291, 302
şeref 34, 44, 49, 58, 60, 61, 103, 113, 130, 143, 210, 213, 229, 234, 260, 296
şerîat 10, 42, 51, 55, 58, 71, 77, 95, 97, 98, 99, 101, 106, 113, 117, 134, 143, 165, 174, 180, 196, 201, 202, 206, 223, 228, 250, 264, 268, 274, 276
şeyh 18, 53, 110, 137, 179, 224, 232, 254, 276, 279, 280, 334, 340
şeytan 45, 78, 94, 96, 98, 124, 135, 136, 151, 152, 155, 160, 181, 183, 254, 258, 266, 277, 278, 297, 312, 327, 330, 333, 334
şeytânî vesveseler 296
Şibli 62
şiir 48, 224
şikâyet 90, 266, 315
şirk 55, 58, 62, 63, 66, 71, 100, 132, 141, 146, 180, 264, 316, 320

şöhret 58
şuhûd 75, 140, 242
şûrâ 31
şükür 132, 178, 238, 266, 287
şüphe 5, 31, 37, 47, 48, 49, 56, 62, 68, 71, 87, 90, 100, 111, 170, 172, 205, 221, 225, 245, 249, 251, 260, 292, 306, 307, 327, 331, 335

T

taalluk 18, 123, 137, 187, 222, 252
taâm 234
taat 59, 62, 89, 130, 287
taayyün 178, 185, 200, 201
taayyün 177, 178, 184, 185
tabiat 26, 111, 134, 165, 167, 169, 185, 197, 198, 199, 200, 201, 239, 250, 329, 330, 338, 339
tabiat kuvveti 134
tabiî 172, 201, 260
tafsîl 6, 42, 78, 142, 143, 149, 156, 157, 172, 174, 187, 188, 194, 271
tahkîk 74, 182, 202, 203, 222
tâif 299
Tâif 163
takdîs 32, 137, 176, 277
taklîd 74, 143, 285
takvâ 6, 15, 45, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 77, 253
taleb 75, 89, 92, 105, 132, 162, 189, 213, 214, 217, 219, 224, 327
tâlim 46, 217, 225, 253
tâlip 123
tamah 64, 285
Tanrı 23, 32, 33, 39, 42, 45, 48, 49, 59, 60, 64, 82, 91, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 138, 211, 212, 217, 224, 225, 226, 228, 240, 241, 247, 251, 256, 260, 261, 262, 276, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 288, 292, 293, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 321, 322, 333, 340
tarîk 59, 113, 117, 137, 141, 230
tarîkat 113, 117, 137, 230
tasarruf 160, 161, 226, 258, 259, 300, 301, 305
tasavvuf 15, 117
tasdik 77, 79, 83, 86, 87, 88, 89, 200, 227, 228, 229, 256, 274, 320, 321
tasfiye 132, 166
taş 284, 312, 313, 327, 328
taşkınlık 104, 114
tat 64, 84, 95, 112, 279, 304, 313, 328
tavaf 144, 145, 199
tazarrû 130
tebliğ 47, 48, 77, 159, 198, 199, 223, 276, 288, 302
tecellî 13, 18, 19, 27, 30, 35, 39, 40, 46, 65, 81, 84, 85, 86, 91, 94, 111, 115, 116, 118, 135, 136, 138, 141, 142,

143, 144, 148, 152, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 181, 182, 183, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 241, 242, 243, 248, 252, 255, 257, 260, 268, 271, 272, 275, 291, 299, 304, 306, 312, 316, 319, 330
tecellîyât 18, 141
tecellîyât kitabı 18
tecvit 44
tedavi 270, 278, 279
tedricen 247, 337
tefekkür 13, 74, 115, 130, 206, 207, 235, 307, 327, 334
teferruat 44, 224
tefrid 123
tefsir 29, 56, 63, 113, 233, 282
tek 21, 24, 33, 42, 50, 58, 74, 91, 92, 95, 101, 112, 113, 117, 140, 143, 144, 152, 161, 173, 188, 196, 197, 198, 201, 223, 225, 230, 240, 294, 302, 305, 311, 319, 325
tekâmül 185, 192, 232, 248
tekbîr 8, 93, 119, 130, 132, 134, 145, 189, 202, 203
teklik 171, 190
telvîn 147
temâşâ 261
temeyyüz 26, 27
temizlik 60, 89, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 104, 110, 298
temkîn 147, 153, 156, 186
temsil 32, 36, 100, 148, 174, 191, 195, 289, 329, 339
ten 19, 30, 36, 92, 110, 276, 284, 308
teneffüs 181
tenezzül 143, 144, 166, 188, 190, 191
tenzîh 22, 23, 24, 32, 138, 144, 148, 149, 156, 157, 176, 277
tenzîl 7, 68, 160, 172
terakkî 146
terbiye 24, 63, 74, 124, 214, 247, 248, 249, 252, 253, 268, 291, 307
terk 63, 64, 66, 75, 93, 99, 100, 101, 122, 168, 206, 207, 228, 237, 265, 268, 274, 284, 287, 291, 315, 324, 326, 327, 334
tesbih 50, 106, 107, 120, 124, 131, 176, 182, 189, 201, 237, 302, 322, 335
teslim 111, 130, 134, 155, 163, 186, 223, 230, 238, 256, 264, 295, 309, 314, 325
testi 311
teşbih 24, 27, 32, 148, 149, 157
teşehhüd 123, 130, 133
tevâzu 94, 101, 104, 130, 133, 259, 304
tevbe 49, 57, 58, 70, 99, 106, 108, 114, 123, 129, 187, 202, 272, 325, 333, 340

teveccüh 33, 132, 140, 144, 145, 146, 168, 170, 184, 187, 197, 202
tevekkül 62, 67, 102
tevfik 51, 52
te'vil 52, 65, 68, 192, 253
Tevrat 39, 48, 68, 150, 172
teyemmüm 97, 105
tezkiye 44, 75, 216, 222
Tı 41
tılsım 18
Tırmızî 62
tilâvet 21, 49, 67
Tîn 32
tohum 57, 59, 127, 134, 278
toprak 43, 45, 85, 100, 105, 110, 126, 170, 189, 215, 217, 261, 306, 307, 311, 312, 327, 328
tûl-i emel 207

U

ubûdiyet 206
ucub 57
uhrevî 131, 150, 207
Uhud 289
ulûhiyet 171, 247, 248
ulvî 23, 32, 48, 169, 303, 329
un 21, 26, 81, 92, 108, 154, 166, 167, 195, 248, 251, 277, 287, 292, 294, 330
unsur 41, 94, 95, 134, 169, 172, 184, 185
unsurî 172
urûc 152, 182, 184, 190
usturlab 260
Utarit 81
uyku 64, 96, 112, 167, 182, 183, 309, 316
uzuv 15, 17, 92, 97, 166, 176, 184, 200, 202, 295
üç 7, 8, 13, 19, 35, 36, 40, 55, 58, 62, 65, 69, 75, 77, 115, 136, 175, 184, 187, 205, 222, 241, 266, 285, 294, 301, 332
ümit 62, 89, 90, 124, 130, 216, 287, 324
ümmet 118, 130, 131, 149, 150, 151, 156, 157, 158, 176, 202
ümmî 48
Ümmû Sinân 144
Ümmü'l-Kitap 49
ünsiyet 238, 282, 294, 296, 339
üst 41, 103, 104, 277

V

vaaz 273, 327
vâcib 99, 124, 146, 154, 169, 208, 218
vâcibü'l-vücûd 146
vahdâniyet 78, 115, 174. 305
vahdet 31, 141, 146, 147, 156, 179, 255, 281
vahiy 38, 39, 40, 132, 319
vahiy kâtibi 321
vahy 31, 38, 39, 47, 48, 68, 133, 196, 226, 264, 296, 299
vâizi 327
vakar 105, 133
vakit 7, 8, 57, 58, 78, 79, 92, 107, 108, 110, 112, 113, 120, 121, 123, 129, 130, 131,

144, 153, 157, 158, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 170, 173, 174, 177, 178, 180, 182, 184, 185, 187, 189, 191, 196, 199, 202, 203, 214, 215, 216, 235, 236, 243, 249, 251, 255, 257, 261, 275, 282, 297, 298, 311, 315, 334
vali 104
vâris 50, 222, 225, 288
varlık 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 44, 50, 56, 66, 68, 73, 83, 85, 93, 96, 103, 111, 113, 115, 117, 124, 125, 126, 138, 142, 144, 146, 152, 176, 177, 178, 200, 201, 208, 216, 217, 226, 233, 237, 242, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 257, 258, 261, 262, 264, 265, 275, 299, 301, 303, 304, 305, 306, 308, 319, 320, 321, 327, 330, 335, 339
vasıf 15, 28, 33, 41, 57, 73, 134, 150, 167, 185, 186, 189, 194, 208, 238, 242, 277, 278, 282, 303, 338
vâsıta 50, 84, 91, 224, 253
vâsi 23, 145
vatan 316, 339
Vav 22, 41
vazîfe 61, 64, 89, 130, 229, 286, 288, 320, 328, 329
vech 102, 130, 144, 145, 152, 168, 282
vefasızlık 335
vehim 136, 242
vekil 114, 117, 298
velî 51, 85, 95, 113, 122, 148, 149, 227, 230, 238, 261, 271, 308, 322, 337, 338, 339
verâ 99
vesvese 151, 154, 160, 181, 266, 296, 310, 311
vicdân 61, 83, 238, 239, 268, 300, 333
vikâye 55
visâl 273
visâl orucu 273
vitr 131
vitr namazı 131
vuslat 104, 105, 106, 113, 146, 172, 174, 189, 194, 195, 197, 198, 213, 223, 229, 236, 271
vusûl 70, 315
vücûb 154
vücûd 28, 34, 36, 44, 73, 74, 80, 81, 91, 112, 115, 116, 117, 123, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 156, 164, 166, 168, 172, 174, 177, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 191, 192, 200, 207, 209, 217, 226, 231, 235, 236, 242, 243, 252, 253, 259, 260, 261, 265, 281, 289, 295, 298, 301, 308, 333, 337

Y

yağ 28
yağmur 54, 85, 94, 95, 115, 335
Yahudi 227
yakîn 49, 75, 87, 90, 141, 142, 151, 205, 206, 207, 208, 243, 251, 252, 266, 268, 285, 301, 306, 320, 321, 323, 340
Ya'kub 108
yalan 11, 64, 89, 100, 117, 158, 180, 212, 229, 236, 237, 271, 274, 278, 297, 312, 318, 321, 331, 332, 335, 336
yaradılış 13, 61, 95, 97, 154, 163, 174, 178, 183, 186, 191, 249, 286
yaratan 23, 24, 34, 105, 254, 263, 264, 275, 308
yaratılan 34, 112, 126, 137, 308
yaratılış 31, 34, 52, 54, 69, 82, 113, 144, 208, 256, 257, 265, 272, 275, 319
yardım 8, 24, 67, 73, 90, 117, 120, 155, 160, 165, 204, 217, 218, 257, 258, 263, 268, 276, 289, 290, 316, 326, 331, 332
yargı 66, 95
yasak 55, 63, 64, 65, 66, 98, 101, 102, 114, 124, 141, 184, 223, 264
Yâ-Sîn 13, 137, 168, 210, 279, 280, 283
yatsı 106, 107, 108, 110, 111, 131, 167, 182, 183, 195
yatsı namazı 106, 107, 108, 110, 111, 131, 182
yedi 29, 68, 76, 137, 138, 156, 159, 162, 163, 166, 197, 199, 213, 229, 234
yıl 82, 156, 157, 161, 226, 286
yıldız 27, 29, 81, 179, 242, 309
yokluk 34, 42, 83, 183, 200, 253, 264, 297, 314
yoksulluk 211
yol 5, 37, 46, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 68, 70, 71, 106, 111, 157, 193, 227, 228, 230, 239, 241, 254, 255, 289, 296, 313
yol kesici 54
yön 103, 112, 123, 145, 172
Yûnus 108, 131, 229, 264
Yûnus Emre 229
yüce 13, 15, 17, 22, 23, 36, 45, 50, 67, 69, 70, 75, 87, 90, 106, 114, 116, 132, 145, 160, 162, 182, 185, 192, 193, 194, 205, 208, 216, 217, 222, 230, 242, 251, 263, 264, 271, 272, 277, 296, 299, 318, 319, 326, 329, 330, 337, 338
yürek 255, 313
yüz 30, 31, 32, 36, 42, 45, 49, 56, 60, 61, 62, 64, 69, 74, 75, 77, 81, 85, 88, 89, 90, 91, 93, 99, 101, 102, 107, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 126, 127, 132, 134, 144,

146, 147, 149, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 173, 177, 180, 190, 193, 198, 215, 217, 222, 223, 224, 229, 230, 231, 234, 236, 237, 241, 242, 246, 247, 251, 252, 253, 254, 255, 259, 262, 268, 271, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 292, 296, 299, 300, 301, 302, 306, 308, 310, 311, 312, 319, 321, 322, 324, 325, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 339, 340

Z

zâhid 59, 129, 169, 237, 238
zâhir 24, 26, 31, 42, 45, 46, 56, 57, 66, 74, 77, 81, 83, 89, 92, 93, 97, 98, 101, 102, 103, 111, 122, 131, 134, 153, 156, 163, 164, 166, 168, 169, 172, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 192, 197, 201, 202, 206, 223, 226, 235, 239, 240, 251, 252, 258, 259, 265, 293, 303, 326
zâhiri 31, 42, 45, 57, 66, 74, 89, 97, 111, 163, 164, 172, 176, 180, 182, 184, 192, 197, 202, 206, 239, 252, 326
zahmet 43, 182, 192, 262
zâil 31, 156, 187, 207, 259
zâlike 5, 37, 38
zâlike'l-kitab 38
zaman 25, 33, 35, 44, 49, 53, 54, 57, 59, 63, 64, 65, 67, 69, 75, 79, 80, 84, 86, 88, 90, 91, 92, 95, 106, 107, 108, 112, 115, 117, 121, 123, 129, 133, 142, 143, 151, 152, 154, 158, 160, 167, 168, 171, 174, 177, 193, 205, 206, 209, 210, 214, 215, 218, 225, 228, 235, 240, 241, 242, 243, 248, 250, 255, 257, 259, 262, 263, 264, 266, 274, 277, 280, 290, 299, 300, 304, 311, 314, 318, 333, 334, 335, 338
zan 47, 143, 309, 340
zât 22, 23, 30, 33, 41, 141, 146, 154, 155, 156, 158, 162, 163, 164, 174, 193, 197
zât-ı ahadiyyet 146, 154, 155, 163
Zebur 39
zehir 54, 95, 298, 329, 335, 337, 339
zekât 75, 77, 78, 97, 123, 125, 135, 205, 208, 209, 211, 216, 217, 222, 264, 324, 335
Zel 38, 39, 100, 104, 105, 250
zem 241
zevâl 31, 107, 266, 278
zevk 43, 60, 89, 126, 135, 136, 160, 162, 163, 164, 191, 235, 238, 241, 243, 265, 279, 283, 293, 306, 315, 327, 336

zeytin 27, 28
zeytinyağı 28
zındıklık 180
zırh 209, 289, 291
zikr 29, 38, 49, 55, 57, 63, 64, 67, 88, 96, 98, 105, 114, 124, 139, 143, 157, 158, 171, 178, 184, 188, 198, 213, 259, 265, 267, 298, 322
zillet 62, 100, 207, 234, 304
zinâ 89, 264, 329, 336
zînet 149
Zuhâl 81
zuhûr 30, 65, 74, 77, 84, 116, 117, 118, 126, 138, 143, 145, 148, 150, 156, 157, 159, 160, 161, 166, 167, 169, 181, 182, 183, 187, 188, 192, 193, 194, 201, 225, 226, 235, 239, 242, 249, 252, 255, 258, 275, 289, 292, 293, 306, 330, 335
zulmânî 69, 115, 153, 154, 169, 194, 200, 201
zulmâni hicap 195
zulüm 69, 70, 100, 200, 216, 218, 259, 287, 296, 315, 319
zücâce 27, 29
zühd 75, 99, 207, 327
Zühre 81, 329
Zü'n-Nûn-i Mısrî 207

ÂYET İNDEKSİ

A

Ahkāf, 13 258
Ahzâb, 4 187, 325
Ahzâb, 41 265
Alak, 5 254
Alak, 19 114
Âlu İmran, 54 319
Âlu İmran, 97 281
Âlu İmran, 92 212
Âlu İmran, 97 53
Âlu İmran, 101 68
Âlu İmran, 102 56, 59
Âlu İmran, 191 265
Ankebût, 45 75, 114, 133
A'râf, 31 181
A'râf, 96 56
A'râf, 143 158
A'râf, 172 256
Âraf, 179 69

B

Bakara, 2 40, 47, 51
Bakara, 3 211
Bakara, 4 147
Bakara, 6-7 275
Bakara, 31 173
Bakara, 39 183
Bakara, 89 281
Bakara, 115 144, 200
Bakara, 151 253, 254
Bakara, 152 281
Bakara, 157 106
Bakara, 212 173
Bakara, 222 58
Bakara, 258 200
Bakara, 281 15, 17
Bakara, 285 225
Beyyine, 6 227, 316

C

Câsiye, 19 60
Câsiye, 29 40
Cum'a, 2 56
Cuma, 9 157
Cuma sûresi 139

D

Duhâ, 4 231
Duhân, 2 40

E

En'âm, 18 103
En'âm, 59 76, 78
En'âm, 75 137
Enbiyâ, 107 151
Enbiyâ, 120 151
Enfâl, 2 67
Enfâl, 17 115, 147, 318
Enfâl, 62 155

F

Fetih, 10 229
Fetih, 26 55, 57
Furkân, 32 70
Furkân, 63 133
Fussilet, 3 40
Fussilet, 53 172

G

Gâfir, 16 196

H

Hacc, 47 156, 157
Hadîd, 3 77, 152, 262
Hadîd, 28 253
Haşr, 2 148
Haşr, 7 223
Haşr, 9 209, 212
Hıcr, 94 198
Hicr, 85 172
Hucurât, 13 60
Hucurât, 14 318
Hucurât sûresi 60
Hûd, 105 69
Hûd, 114 107
Hûd Sûresi 288

I

İnşirah, 1 144
İsrâ, 44 201
İsrâ, 70 260
İsrâ, 78 107, 109
İsrâ, 110 106
İsrâ Sûresi 43

K

Kâf, 16 80
Kâf, 22 208
Kalem, 11 96
Kamer, 37, 39 314
Kasas, 12 325
Kasas, 85 155
Kasas, 88 172
Kehf, 22 320
Kehf, 47-49 40
Kehf, 65 254
Kehf, 109 204, 225
Kıtâl, 24 282
Kıtâl sûresi' 282
Kıyâmet, 22-25 102

M

Mâide, 114 149
Meâric, 19 212
Meâric, 20-21 212
Meâric, 23 121, 133
Muhammed, 19 57, 147
Muhammed, 23-23 307

Mutaffifîn, 14 282
Müddessir, 4 132
Mülk, 3 88
Mü'minûn, 1 217
Mü'minûn, 115 297

N

Nahl, 32 326
Nahl, 43 298
Nahl, 50 103
Nahl, 70 191
Necm, 3-4 226
Necm, 11 158, 229
Necm, 42 262
Nisâ, 3 174
Nisâ, 80 318
Nisâ, 103 107
Nisâ, 114 97
Nisâ, 136 307
Nisâ, 148 96, 100
Nisâ, 150 227
Nisâ, 151 227
Nisâ, 168 281
Nûr, 26 338
Nûr Sûresi 27

R

Ra'd, 39 39
Rahmân, 3-4 254
Rahmân, 29 161
Rûm, 17-18 106

S

Sâd, 29 40
Sâd, 72 299
Saffat, 35 57
Şûrâ, 11 31

T

Taha, 49-50 54
Tâ-hâ, 49-50 257
Tâ-hâ, 130 107
Talak, 2,3 65
Talâk, 4 56
Talâk, 5 56
Talak, 7 97
Tevbe, 6 49
Tevbe, 102 99
Tevbe, 103 106
Tevbe, 122 114
Tîn, 4-5 32
Tin, 4-6 339

V

Vâkıa, 7 69

Y

Yâ-Sîn, 47 210
Yâ-Sîn, 82 168
Yâ-Sîn, 83 137
Yûnus, 25 264

Z

Zâriyât, 56-57 297
Zuhruf, 2 40
Zuhruf, 4 39
Zümer, 69 200

ISBN 978-605-5902-04-9

